

Series II. Sectio II. - « ANALECTA OSBM » - Vol. I (vii) - Fasc. 2-3.
Серія II. Секція II. - « ЗАПИСКИ ЧСВВ » - Том I (vii) - Вып. 2-3.

ANALECTA ORDINIS S. BASILII MAGNI

ROMAE - 1950

SUMPTIBUS PP. BASILIANORUM - PIAZZA DELLA MADONNA DEI MONTI, 3
diasporiana.org.ua

« ANALECTA ORDINIS S. BASILII M. »

ROMA, PIAZZA MADONNA DEI MONTI 3

Prodeunt in praesenti ut opus non periodicum, cura et studio PP. Basilianorum S.ti Josaphat, collaborantibus aliis viris studiis historiographicis occupatis. Quod opus, magni sane laboris et gravium huiusce temporibus expensarum, optamus acceptum fieri praesertim apud exteros omnes, qui orientalibus et slavicis rebus incumbunt. Singuli fasciculi Secundae Sectionis « *Analectorum, OSBM* » constant ad minimum 160 paginis in-8, quorum quattuor volumen efficiunt prodeuntque in lucem temporis intervallis non accuratius determinatis. Redactionem administrationemque quae spectant, dirigantur ad: « *ANALECTA OSBM* », Roma (103), Piazza della Madonna dei Monti 3, Italia. Hue mittantur quoque omnes libri editionesque periodicae destinatae recensionis aut reciprocae commutationi (amplius haec de re vide: p. 161-162 primi fasciculi). Scripta admittuntur quaecumque lingua europea exarata, praemisso in articulis maioribus brevi argumento in lingua latina.

“ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В.”

Виходять неперіодично працею й засобами ОО. Василіян, за спільуча-стю й інших вчених, своїх і чужих. Видання присвячене студіям з різних галузей історіознавства церковного та чернечого життя європейського Сходу. Кожний випуск обніматиме щонайменше 160 ст. друку. Чотири випуски становитимуть один том, без огляду на час їхньої появи. В усіх редакційних та адміністративних справах треба писати на адресу: ЗАПИСКИ ЧСВВ — Рим (103), Піацца Мадонна деі Монті 3 — ІТАЛІЯ. На цю адресу треба рівнож присилати всі матеріали призначені до оцінки й друку. Технічні й фінансові обставини не дозволяють Редакції пересилати коректуру авторам поза межі Італії. Тому побажаним є надсилати рукописи до друку вповні викінчені, писані машинописом і на одній лише сторінці.

INDEX FASC. 2-3.

I. - ARTICULI:

P. SKUBLENY Basilii OSBM, <i>De origine festi Patrocinii B.mae Virginis Mariae</i>	209
M. M. SOLOWIJ OSBM, <i>De restitutione Metropolitae Kioviensis in Imperio Rossiano sub Imperatore Alexandro I (anno 1806)</i>	228
P. S. SABOL OSBM, <i>Doctrina Meletii Smotryckij de Spiritu Sancto</i>	249

II. - DOCUMENTA COLLECTANEA:

VITAE BASILIANORUM RECENTIORUM: <i>Andreas Szeptycky OSBM, Metropolita Haliciensis (imago)</i>	267
P. Theodosius HALUSCZYNSKYJ OSBM, <i>Archimandrita, Andreas Szeptycky OSBM, Metropolita Haliciensis</i>	268

I. A R T I C U L I

P. SKUBLENY BASILIUS OSBM (1)

DE ORIGINE FESTI PATROCINII B.MAE VIRGINIS MARIAE

Introductio. - I. De visione S. Andreae Sali. - 1. Historia facti. - 2. Tempus visionis S. Andreae Sali. - 3. Influxus visionis in festi institutionem. — II. De institutione festi: Locus et tempus. - 1. Festum non est ortum in Graecia. - 2. Festum Patrocinii ortum suum habuit in Russia.² - 3. Tempus institutionis. - Bibliographia.

« Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes » (Lc. 1, 48). Prophetia B. V. Mariae, quae verificatur de die in diem per totum orbem terrarum. Sat difficile fuisset enarrare de diversis festis B. Virginis institutis ad Eius gloriam extollendam. Ex longa eorum serie eligimus unum, nempe festum Patrocinii SS. Deiparae et de ipso solo agere intendimus. Hoc festum proprium est Ecclesiae Orientalis, praesertim Ruthenae. Permulta templa dedicata Patrocinio B. Virginis³ ornant oppida et vicos Ucrainae et Alborussiae. Non ergo absque ratione praesentem quaestionem elegi, inquisiturus in huius festi originem, i. e. locum et tempus institutionis eiusdem.

¹ Natus 28-X-1914 in Canada, Ordinem Basilianum ingressus est 14-I-1929. Anno 1938 Romam venit studiorum perficiendorum causa, sed brevi, morbo gravissimo correptus, obiit Romae die 26-XI-1940. Iuvenis mentis profundae cordisque optimi plura sperare faciebat. Articulus praesens sit ei « monumentum aere perennius ». - Cfr. « Аналектa OSBM », Ser. II Sectio II, vol. I, fasc. 1, p. 99, Romae 1949. (A. W.).

² Russia sumitur hic in sensu historico pro territorio hodiernae Ucrainae et Alborussiae, cuius caput usque ad incursionem tartarorum erat urbs Kiovia (1240), quae hodie iterum caput politicum et culturale reipublicae Ucrainae evadit. Praescindimus in hoc articulo a Russia (Russia) hodierna, quae, tempore de quo agitur venit sub nomine ducatus Moscoviae.

³ Misiaceslov Svyatych vseju ruskoju cerkoviju ili mistno čtymych, Kamenetz Podolsk 1893, pag. 10-11 testatur de 220 templis Patrocinii B.V.M. in una dioecesi Podoliae. In dioecesisbus vero Galiciae inveniuntur 238 templa dedicata Patrocinio B.V.M.; cf. Schematismos dioec. Leopoltanae, Peremyšliensis et Stanislaopolitanae ex anno 1938.

De hac quaestione tractatum est a pluribus auctoribus, ut:

KULCZYNSKI Ignatius, OSBM., qui maxime innititur in relatione Synaxarii; ASSEMANI Jos. Sim., qui usus est opere modo citato; DEMETRIUS ROSTOVSKYJ, qui in suis Ceti-Minei proposuit ad diem 1. Octobris sermonem parentheticum de B. Virginis Protectione; MARTINOV J. E., SJ., ad cuius specialem de festo Patrocinii BV. in *Précis historiques* dissertationem non patebat mihi aditus; DEBOLSKYJ G. E., quem ad verbum refert Filaret GUMILEVSKYJ in suis « *Zytija Svjatyh* »; *Misiaceslov* (Menologium) editum in Kamenetz Podolsk, abundans sententiis et coniecturis de festi origine; NILLES N., SJ., qui in operibus Martinov innititur; GOLUBINSKYJ Eug., qui in sua « *Istoria Russkoj Cerkvy* » diffuse agit de festi Patrocinii origine; et denique, si auctores minoris ponderis: MALTZEV A., PONOMAREV A., LOVRIC Br. breviter nominamus, laudibus meritis iam inde ab initio ornare debemus SERGII Archiep. opus: *Sv. Andrej Chrysta rady jurodyvyj i prazdnyk Pokrova Presv. Bohorodycy*, opus valde extensum et unicum, quod exclusive de nostra tractat quaestione.

Supra nominatis auctoribus, praeter MARTINOV J. E., SJ. ut indicavi, usus sum. In opere meo sententias auctorum praedictorum compono eas ad invicem comparaturus ad certas conclusiones deinde deducendas. Hinc inde *Officium* diei adhibuit ad rem nostram confirmandam. Quaestio vero tota in sequentibus punctis tractabitur:

I. VISIO S. ANDREAE SALI; II. INSTITUTIO FESTI seu ubi et quando institutum sit festum Patrocinii B. V. Mariae.

I. DE VISIONE S. ANDREAE SALI

1. HISTORIA FACTI.

Priusquam investiganda initia festi Patrocinii B. V. Mariae aggrediemur, tractandum est nobis breviter de visione S. Andreae Sali,⁴ qua cum visione plerique auctores iungunt originem ipsius festi.

De hac visione narratur in Vita S. Andreae, quam narrationem hic ad verbum referimus.

« Matutinis aliquando finitis hymnis ad sacram capsam⁵ in Blachernis contulit sese illuc B. Andreas, per viam more suo lu-

⁴ S. ANDREAS SALOS *cca 850, + 936. Vitam eius, conscriptam a Nicephoro sacerdote, Sancti moderatore spirituali, editam invenimus in Act. SS. Maii, t. VI, propter suam amplitudinem positam in Corollario, reeditam vero in MICNE, *Patrol. Graeca* t. III. paginae 621-888. Versio slava huius vitae in MAKARII Metr. *Ceti-Minei*, Octobris dies 2 et sq. passim.

⁵ Sacra capsula in templo Blachernarum est reliquiarium pretiosissimum, in quo posita erat vestis et cingulum B. V. Mariae.

dens; aderat vero, ibidem etiam Epiphanius, uno dumtaxat famulo suo comitatus; et e consuetudine sua persistebat illic, prout alacritas animi vires suppeditabat, modo ad mediam noctem, modo ad sequentis diei diluculum. Iamque hora noctis quarta labebatur, cum perspicue intuetur oculis suis Andreas matronam, staturae admodum procerae, femineo in habitu a regia porta⁶ adventare, multo circumstrepente comitatu; quos inter venerabilis Prodromus et Tonitruj filius, utrimque latus stipantes, manum tenebant; Sanctorum albis indutorum vestibibus alij viam praeibant, alii hymnos et cantica spiritualia modulantes subsequebantur. Cum autem pervenisset haec pompa usque ad ambonem, abiens ad Epiphanium Andreas: Vides, inquit, mundi Dominam et Reginam? Qui et respondebat: Video, Pater mi spiritualis.

«Tum vero utroque vidente inclinavit poplites suos Domina et prolixam sane orationem pertexuit, manantibus ubertim lacrymis per divinas et incontaminatas illius genas; oratione autem hac finita ad sacrosanctum accessit altare, pro populo, qui circum adstabat, preces denuo fusura. Quibus rursus finitis, pulcherrimum pulcherrimi capitis sui velum, quod fulgur splendore anteibat, detractum sibi decenti cum gravitate explicuit; extensumque longe lateque nitidissimis manibus tenens supra omnem populi istic congregati coetum expandit; idque ita expansum, gloria Domini instar electri undique effulgente, conspexerunt viri admirabiles Epiphanius et Andreas; conspexerunt autem longo satis tempore, videlicet quamdiu istic sanctissima Dei Genitrix adfuit; post cuius discessum velum quoque videri desiit, simul cum ipsa sublatum, relicta praesentibus omnibus gratia singulari».⁷

Eandem narrationem de visione S. Andreae invenimus fere ad verbum relata in MAKARIJ Metropolitae CETI-MINEI,⁸ qua de causa potest hic omitti. Cum relativis additionibus narrant nobis de apparitione B. V. Mariae *Synaxarium Moscoviense* et adhuc *Synaxarium*, quod refert KULCZYNSKI Ign. OSBM.

Itaque in *Synaxario Moscoviensi* legimus: «Strašno i čudno vydinie čestnych i sviatych Otec Andreia i Epifania, kako na vozdusi sviatuju Bohorodycu pryšedšuju vo Vlachernu, vo sviatuju cerkov, so anhely i so Predtečuju, i so Bohoslovom Ioannom, i so innymy sviatymy, narodu stojašču v cerkvi, vydiša moliaščujusia so slezamy k Synu svojemu za vesj mir. I hlahola Andrej k Epifaniu: Vydyšy-ly Carycu i Hospožu vsich moliaščusia za mir; on že reče: vyžu Otče česnyj sijju, i pokryvšu česnym svojim omoforom svitiaščymsia pače ylektra liudy suščia v cerkvi».⁹ Notatu ergo dignum est in praesenti *Sinaxario* narrari de

⁶ Regia porta tunc temporis dicebatur porta centralis ingressus in templum, et non, sicuti hodie porta centralis ikonostasis.

⁷ *Act. SS. Maii*, t. VI. Corollarium ad XXVIII Maii, pag. 94*-95*.

⁸ MAKARIJ Metropol., *Velikja Minei Četii. Oktjabr*, dies 2 p. 207-8.

⁹ *Synaksarij*. Misjac Oktovrij, den 1., pag. 61. (Moskva 1877).

Andrea et Epiphanio videntibus S. Deipram « na vzdusi-in aëre », et non sicut in priore fonte: « ad ambonem » et « ad altare ». Insuper narratio de visione est notabiliter contracta, qua finita auctor queritur de absentia specialis festi dicati apparitioni B. Virginis Eiusque promptitudini succurrere et protegere omnes homines: « Se ubo jehda slyšach, pomyšliach, kako strašnoje i myloserdnoje vydinie, i pače nadijania i zastuplenia našeho byst bez prazdenstva ». Dein relata oratione B. Virginis, a se ipso composita, auctor subiungit: « Tim slovesem nadijasia, vozchotich, da ne bez prazdnika ostanet sviatyj pokrov Tvoj Preblahaja, no jakože Ty choščešy ukrasyty čestnyj prazdnik Tvojego pokrova, Vsemylostyvaja, ukrasy: da i proslavlajuščiji Tia vozveseliat sia, vydiašče mnohoimenny Tvoja prazdniky sijajuščija ».

Ex verbis huius Synaxarii concludi potest factum apparitionis latuisse homines et tempore conscriptionis Synaxarii defuisse speciale festum Patrocinii B. V. Mariae.

In Synaxario vero, quod adducit KULCZYNSKI Ign.,¹⁰ et cuius textum non transcribimus, quia facile adiri potest apud ASSEMANI,¹¹ narratio de visione in minimis differt a narratione *Synaxarii Moscoviensis*, sicut et oratio B. Virginis, quam refert utrumque Synaxarium. Notandum tamen est, post narratam visionem S. Andreae in Synaxario Kulczynskii deesse expressum desiderium instituendi speciale festum Patrocinii B. Virginis. Forsitan accommodando se ad suum tempus, quo festum Patrocinii iam celebratur, auctor memoratam expressionem desiderii omisit ipsique substituit adhortationem: « Et nos igitur fideles, benignissimae nostrae Protectrici humiles nostras offerentes preces, dicamus: Prout tu sola vis, sanctissima Domina, venerandum tuae protectionis festum exorna etc. ».¹²

Hae sunt tres relationes de apparitione B. V. Mariae in templo Blachernarum. Omnes tres inservire possunt nobis ut fontes, etiamsi in aliquibus aliquantum inter se differant. Eorum narrationem subsumunt dein moderni auctores, sequentes modo Vitam S. Andreae modo Synaxaria, ex parte sua saepe adiungentes nonnullas novas notitias.

Itaque iam KULCZYNSKI Ign. notat festum esse institutum « in diebus Leonis Philosophi Imperatoris anno 911 ».¹³ ASSEMANI J. S. refert narrationem Synaxarii, cum mutationibus factis a Kulczynski, tamen in aliquibus eum corrigendo.¹⁴ Demetrius Rostovskij addit rationem apparitionis B. Virginis S. Andreae Salo factae, nempe: « poneže vo otkroveniji nebesnych tajinstv ne vydi Pre-

¹⁰ KULCZYNSKI Ign., OSBM, *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*, pag. 98-99.

¹¹ ASSEMANI Jos. Sim., *Kalendaria Ecclesiae univ.*, pag. 262.

¹² KULCZYNSKI Ign., o. c., 99.

¹³ KULCZYNSKI Ign., o. c., 98.

¹⁴ ASSEMANI Jos. Sim., *Kalendaria Eccl. univ.*, pag. 262-3.

čystyja Hospožy Bohorodycy: tuju spodoby sia vydity na zemli vo Vlachernstij cerkvi pryšedšuju pomohaty čelovikom etc.». ¹⁵ DEBOLSKYJ G. E. de visione tractat breviter determinando tempus et occasionem visionis i. e. incursum Saracenorum. Filaret GUMILEVSKYJ ad visionis narrationem subiungit determinationem temporis, ¹⁷ sicut et *Mistaceslov* (Podol.). ¹⁸ GOLUBINSKYJ Eug. refert nobis narrationem *Synaxarii Moscoviensis* et dein fusius tractat de apparitionis tempore. ¹⁹ SERGIUS Archiep. describit visionem sequendo Vitam S. Andreae. ²⁰ MALTZEV A. vero sequitur Synaxarium; ²¹ denique LOVRIC occasionem visionis dicit incursum Arabum in Thessalonicam et inde ortum periculum pro Constantinopoli. ²²

Sicut vidimus, auctores referentes de visione S. Andreae, sunt inter se concordantes, inquantum sequuntur fontes. Cum vero nonnulla addere conantur, e. gr. determinando occasionem visionis, discrepant inter se. Praesertim hoc notari potest in determinando tempore visionis S. Andreae Sali.

2. TEMPUS VISIONIS S. ANDREAE SALI.

Cum fontes i. e. Vita S. Andreae et utrumque Synaxarium accuratius non determinant tempus visionis habitae a S. Andrea, e contra auctores conantur indicare secundum possibilitatem annum apparitionis B. Virginis S. Salo.

Itaque iam antiquitus Contr. JANNING, SJ. loquitur de tempore visionis, indicando tempus imperatoris Leonis Philosophi (886-911). ²³ Similiter KULCZYNSKI Ign. indicat annum 911. (ASSEMANI de tempore visionis non disserit, sed contra Kulczynski demonstrat festum Patrocinii non fuisse institutum tempore Leonis Philosophi). De tempore Leonis Philosophi loquitur etiam Demetrius Rostovskij indicans insuper diem 1. Octobris, et diem dominicam ut diem visionis. ²⁴ In genere tempus imperatoris Leonis Philosophi (886-911) commemorat iterum MARTINOV J. S.J. ²⁵ DEBOLSKYJ G. S. vero non solum tempus Leonis Philosophi sed etiam annum determinat, sc. a. 910, ²⁶ quem annum legimus denuo apud FILARETUM; ²⁷ hic tamen

¹⁵ DEMETRIUS ROSTOVSKIJ, *Knyhy žytij Sviatych*, t. I fol. 150r.

¹⁶ DEBOLSKYJ G. E., *Dny bohosluzhenija...* t. I, pag. 148.

¹⁷ FILARET, *Žytija Sviatych...*, Octobr. pag. 25.

¹⁸ *Mistaceslov Sviatych vseju russkoju cerkoviju ili mistno čtymych*. Vypusk 2. pag. 2. - Ad meliorem determinationem huiusce Menologii, in oppositione ad alia, de loco eius editionis nominabitur a nobis in posterum: *Mistaceslov Podol*.

¹⁹ GOLUBINSKYJ Eug., *Istorija Russ. Cerkvi*, t. I, 2, pag. 400 sq.

²⁰ SERGIUS Archiep., *Sv. Andrej Christa rady jurodyvyj...*, pag. 6.

²¹ MALTZEV A., *Mistacoslov...*, t. I pag. 185.

²² LOVRIC Br., *Heortologija*, pag. 137.

²³ *Act. SS. Mai VI*, Coroll. ad XXVIII Maii 1*.

²⁴ DEMETR. ROST., *Knyhy žytij Sviatych*, t. I fol. 135r.

²⁵ MARTINOV J., *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, pag. 239.

²⁶ DEBOLSKYJ G. S., *Dny bohosluzhenija*, pag. 148.

²⁷ FILARET, *Žytia Sviatych*, Octobr. pag. 5.

in sequentibus paginis contra se ipsum affirmat annum 909.²⁸ *Misiaceslov Podol.* praefert tempus imperatorum Romani I. (917-944 vel Romani II. (947-963), semper circa medium saeculum X.²⁹ Contra tot auctores GOLUBINSKYJ E. indicat tempus Leonis Magni (457-474),³⁰ qua in re sequacem invenit in KOVALESKYJ J.³¹ SERGIUS Archiep. determinat tempus ad secundam quartam saec. X³² eiusque sententiam fideliter tenet PONOMAREV A.³³ MALTZEV A. indicat medium saec. X,³⁴ LOVRIC Br. annum 904.³⁵

Quem tandem sequemur in tanta diversitate sententiarum de visionis tempore? Nobis videtur sequenda Sergii sententia propter sequentem rationem; ut conspicitur ex Vita S. Andreae apparitio B. Virginis concessa fuit sub finem eius vitae; cum vero mors Sancti ponitur circa a. 936,³⁶ ergo et non longe ante hunc annum ponenda esse videtur ipsa visio in templo Blachernarum.

3. INFLUXUS VISIONIS IN FESTI INSTITUTIONEM.

Factum visionis habitae a S. Andrea non commemoratur a graecis historiographis, memoria tamen eius sustentabatur inter fideles per picturas repraesentantes visionem S. Andreae et Epiphani, quas in Blachernarum templo saec. XIV admirabant peregrini ex Russia.³⁷ Etsi vero aderat viva memoria facti visionis, non inde concludere licet ad existentiam festi commemorativi; imo dicendum est festum institutum esse sat longo tempore post habitam visionem a S. Salo. Hoc patet ex verbis *Synaxarii Moscoviensis*, quibus auctor conqueritur de absentia festi commemorativi apparitionis B. Virginis.³⁸ Ideo iure merito Sergius Archiep. arguit contra Pachomium, auctorem secundi sermonis in diem Patrocinii B.V.M. apud Macarium Metropol.,³⁹ affirmantem visionem fuisse notam patriarchae et imperatori, qui instituerunt festum commemorativum huius apparitionis.⁴⁰

Cum verò dicimus, festum Patrocinii non fuisse institutum immediate post habitam visionem, eo ipso non intendimus excludere omnem influxum, quem exercere potuit visio S. Andreae in festi Patrocinii B. V. M. institutionem. Imo, influxum hunc admittimus, sicut vidimus et alios auctores eum admittere.

²⁸ IDEM, pag. 25.

²⁹ *Misiacoslov Svjatych*, II, pag. 2.

³⁰ GOLUBINSKYJ E., *Ist. Russ. Cerk.*, t. I 2, pag. 400.

³¹ KOVALESKYJ Joan., *Jurodstvo o Chrysti i Chrysta rady jurodyvye Vostočnoj i Russkoj Cerkvy*, Moskva 1892, pag. 123-131.

³² SERGIUS Archiep., *Sv. Andrej Chr. rady jurod.*, pag. 52.

³³ PONOMAREV A., *Andrej Chr. rady jurod.*, in «*Pravosl. Bohosl. Encyklop.*», t. I pag. 74.

³⁴ MALTZEV A., *Misiacoslov*, t. I, pag. 185.

³⁵ LOVRIC Br., *Heortologija*, pag. 137.

³⁶ SERGIUS, *Polnyj Misiacoslov Vostoka*, t. II pag. 306.

³⁷ cf. *Misiaceslov Svjatych*, (Podol.) pag. 4.

³⁸ cf. SUPRA, pag. 212.

³⁹ MACARIJ Metropol., *Velikija Mineji Četi*, Octobr. pag. 19.

⁴⁰ SERGIUS Archiep., *Sv. Andrej Chr. rady jurod.*, pag. 61.

Nam primus KULCZYNSKI Ign. implicite explicat festum Patrocinii ut commemorationem apparitionis B. Virginis in Blachernis.⁴¹ Eius vestigia premunt omnes posteriores auctores, excepto unico ASSEMANI. Ne nimis diffusi simus in adducendis eorum nominibus eorumque verbis, sufficiat perlegere Sergii Archiep. verba: « Pokrov Presv. Bohorodycy. Prazdnyk vo vospomynanie vydinija sv. Andreem Bohomateri, pokryvavšej svojim omoforom chrystijan vo Vlachernskom chrami vo Carhradi, v polovyni X v. ».⁴² Similiter in suo opere de s. Andrea loquitur de institutione festi Patrocinii B. V. M. sub influxu narratae visionis S. Sali in Blachernis.⁴³

Eundem influxum et coniunctionem visionis cum ipso festo licet perspicere etiam in *Officio* ipsius festi;⁴⁴ c. gr. in undecim « stychyris » decantatur factum visionis in Blachernis, ut v. g. in Lithia: « Preneporočuju vsich Carycu, prečystuju Divu... dneš ublažym... juže i predyvnyj Andrej vydi na vozdusi, čestnym svojim pokrovom liudy pokryvavšuju... », et in aliis quindecim extolitur factum apparitionis et dein fit transitus ad generale munus Virginis Protectricis, ut v. gr. « Dneš blahovirniyi ljudie, svitlo prazdnujem osiniajemy tvojim, Bohomaty, pryšestvijem i ko tvoiemu vyzrajušče prečystomu obrazu, umylno hlaholem: pokryj nas čestnym tvojim pokrovom, i izbavy nas ot vsjakoho zla... ».⁴⁵

Et non mirum; nam eundem influxum et eandem coniunctionem inter visionem et festum iam in Synaxario inculcata conspiciamus, dependentiam vero *Officii* festi a Synaxario certam et indubiam habet Sergius Archiep.⁴⁶ In Synaxario autem legimus immediate post narratam visionem S. Andreae et Epiphani: « Se ubo jehda slyšach, pomyšlach, kako strašnoje i myloserdnoje vydinije, i pače nadijania i zastuplenia našeho byst bez prazdenstva... Tim slovesem nadijasja, vozchotich, da ne bez prazdnika ostanet sviatyj pokrov tvoj, Preblahaja, no jakože Ty choščešy ukrasyty čestnyj prazdnyk tvojego pokrova, Vsemylostyvaja, ukrasy... ».⁴⁷ Ex his verbis patet festum institutum fuisse absque dubio in memoriam apparitionis B. V. Mariae in templo Blachernarum, etsi non excludenda est intentio institutoris glorificandi patrocinii B. Virginis super genus humanum, sicut et indicant immediata sequentia verba Synaxarii: « I jakože tamo suščija narody vo cerkvi mylostyvno pokry, tako i nas hrišnych rab tvojich, pokryj krovom krylu tvojeju... »; quam intentionem institutoris in eundem modum explicat GOLUBINSKYJ E.: « S častnym čelovikom mohlo slučytsja,

⁴¹ KULCZYNSKI Ign., *Specimen...*, pag. 98.

⁴² SERGIJ, *Misiaceslov*, t. II pag. 304.

⁴³ IDEM, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 61.

⁴⁴ De acathysto Patrocinii cf. POPOV AL., *Pravoslavnyje Russ. Acath.*, Kazan 1903.

⁴⁵ *Knyha Mynija*. Misiac Oktovrij. V 1. den. fol. 8v. et 7r., Počae v 1761.

⁴⁶ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 62.

⁴⁷ *Synaksarij* (Moscov.) pag. 61.

čtoby on vozimil mysl ustanovyť prazdnyk i bez vsjakaho osoben-naho povoda, prosto vozbuždenyj revnostiju proslavyť vydinie, svyditelstvovavšeje o hotovosti Božijej Matery ko zastupleniju ro-da chrystianskaho ».⁴⁸

Hucusque locutum est de visione S. Andreae, efferendo concor-diam auctorum quoad factum ipsius visionis et discordiam quoad occasionem et tempus visionis. Innuendo insuper festum non fuis-se institutum immediate post visionem, nihilominus nos admitti-mus influxum visionis S. Andreae in institutionem festi Patrocinii B. V. M.

Influxus vero iste triplex esse potest: causalis, i. e. ut causae in effectum; occasionalis i. e. quando aliquod factum est occasio insti-tutionis festi; retrogressivus, i. e. inquantum ad festum iam in-troductum comprobandum attrahitur aliquod factum ex historia Sanctorum.

Primus influxus, nempe causalis, qui placet auctoribus NIL-LES N.⁴⁹ et MAXIMILIANO,⁵⁰ non est admittendus, quia tunc festum debuisset institutum esse immediate post visionem S. Andreae, quod verum non est. Non obstat opinio Eugenii GOLUBINSKYJ de introducendo festo Patrocinii in Russia ut festo ecclesiastico-nationali propter hanc rationem, quod S. Andreas erat Scythia; illo enim tempore rationes nationalismi erant minimae.⁵¹

Secundus influxus, i. e. influxus occasionalis, nobis omnino placet et admittendus videtur ex hac potissimum ratione, quia ipsa verba Synaxarii talem influxum innuunt. Cum enim auctor loquitur: « Se ubo jehda slyšach, pomyšlach... » exprimit suum desiderium iam prius conceptum exhibendae gratitudinis B. Virgini pro Eius pro-tectione. Huic influxui affirmando favent verba docti GOLUBINSKYJ, quae retulimus in praecedenti pagina.

Tertius vero influxus, et ipse possibilitate et probabilitate sua non caret, si sequendi sunt nostri recentes historiae ecclesiasticae scriptores TOMAŠIVSKYJ St.⁵² et BAUMGARTEN N.,⁵³ exhibentes ten-dentiam graecorum trahendi omnia ad Constantinopolim ut ad uni-cum fontem christianismi in Russia; non desunt rationes asseren-di veritatem facti, cum metropolitae et monachi graeci in Russia originem festorum propriorum Ecclesiae Ruthenae deducebant Constantinopoli i. e. e voluntate patriarchae vel imperatoris.⁵⁴ Simi-

⁴⁸ GOLUBINSKYJ E., *Ist. Russ. Cerk.*, t. I 2 pag. 403.

⁴⁹ NILLES N., *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae Orientalis et Occidentalis*, t. II ed. 2, Oeniponte 1897, pag. 532.

⁵⁰ MAXIMILIANUS princ. Sax., *Praelectiones de Liturg. Orient.*, pag. 132.

⁵¹ GOLUBINSKYJ E., *Ist. Russ. Cerk.*, pag. 402.

⁵² TOMAŠIVSKYJ St. *Vstup do istoriji Cerkvy na Ukraïni*, in « *Analecta Ord. s. Ba-silii Magni* », t. 4 fasc. 1-2 pag. 75-88.

⁵³ BAUMGARTEN N. de, *Sv. Volodymyr i chreščennia Rusy*, in « *Bohoslovnia* » 9 (1931) pag. 126.

⁵⁴ TOMAŠIVSKYJ St. o. c., pag. 124.

liter ergo potuit accidisse in introductione festi Patrocinii: nempe ad festi existentis explicationem eiusque graecam originem inculcandam clerus graecus utitur narratione de B. V. Mariae apparitione in Blachernis.

Indicato itaque influxu visionis S. Andreae in festum Patrocinii B. V. M. accedamus da tractandam ipsam festi institutionem.

II. DE INSTITUTIONE FESTI: LOCUS ET TEMPUS

1. FESTUM ORTUM NON EST IN GRAECIA.

Ex hucusque dictis potuit attentus lector concludere: festum Patrocinii B.V.M. non esse ortum in Graecia. Nunc hanc quaestionem fusius et distincte tractaturi sumus eo vel magis, quia dantur auctores, qui affirmant oppositum. Originem nostri festi e Graecia deducunt: Pachomius monachus, Kulczynski I., et Martinov J.

Itaque PACHOMIUS in suo sermone in festum Patrocinii dicit: «Poneže i sije božestvennoje čudo i pokrov Prečystyja Bohorodyca ne utajisia, no pače vsim javleno byst daže do samoho patriarcha i carja: timže prečystyj i mnohosvitlyj prazdnyk pokrova Prečystyja sostavlše, ustavyša prazdnovaty misiaca oktiabria vo 1. jaže tvoryt cerkvy i do seho dne...».⁵⁵ KULCZYNSKI vero breviter affirmat: «festum institutum fuit in diebus Leonis Philosophi imperatoris a. 911».⁵⁶ ASSEMANI hanc precisam temporis determinationem admirans, etsi eam refutat, tamen fontem eius cognoscere quaerebat. «Existimo, inquit, id eum accepisse ex Ruthenico suo libro».⁵⁷ Nobis videtur Kulczynski suam notitiam deprompsisse ex Orologione slavo, nam nostri libri dicti Orologion, qui continent etiam menologium totius anni, pro die 1. Octobris habent: «Pokrov Presv. Vladyčcy, našeja Bohorodycy i prysno Divy Mariji. Iže ustavljen jest prazdnovaty v dny caria Lva Premudraho v lito 911».⁵⁸ Denique MARTINOV de festi institutione loquens dicit: «Festum Patrocinii seu Omophorii SS. Deiparae Constantinopoli primitus institutum et celebratum, nunc vero graecis prorsus ignotum».⁵⁹

Sed contra hos tres auctores reliqui, quos in praesenti opere adducere solemus, omnes affirmant festum Patrocinii non esse ortum in Graecia. Fuse lateque disserunt hoc festum defuisse et nunc deesse in Ecclesia graeca, non inveniri in ullo graeco menologio vel synaxario sive antiquo sive recenti neque in aliquo Officii divini libro, graecos historiographos plenum servare silentium de insti-

⁵⁵ MAKARIJ Metropol., *Velikija Mineji Četi*, Oktjabr, pag. 19-20.

⁵⁶ KULCZYNSKI Ign., *Specimen...*, pag. 98.

⁵⁷ ASSEMANI J. S., *Kalendaria Eccl. univ.*, t. 5, pag. 261.

⁵⁸ *Casoslov*, Žovka 1910, pag. 390.

⁵⁹ MARTINOV J., *Annus eccl.*, pag. 238.

tutione huius festi in propria Ecclesia etc.⁶⁰ Iam ASSEMANI recurrendo ad menologium Basilii imperatoris, ex absentia in ipso festi Patrocinii concludit festum illud graecis alienum esse: « Quum itaque Graecorum nemo huius festi mentionem faciat, argumento est illud Moscorum proprium esse ».⁶¹ DEBOLSKYJ vero memorata gratitudine populi constantinopolitani B. V. Mariae pro obtenta contra hostes protectione, dicit: « Vpročem po slučaji raznych smut v carstve hrečeskom, tam den Pokrova ne vnesen v čyslo prazdných ».⁶²

Etsi ratio, quam modo audivimus, in se ipsa est absque vi, sicut notavit SERGIUS Archiep.,⁶³ tamen sententia vera est, eamque nos sequendo multos alios auctores retinemus, bene conscii argumentorum, quibus innituntur FILARET,⁶⁴ *Misiaceslov Podol.*,⁶⁵ NILLES,⁶⁶ SERGIUS⁶⁷ et MALTZEY.⁶⁸ Principalis ratio et, secundum nostrum iudicium, convincens est absentia huius festi eiusque mentionis in graecis menologiis, synaxariis, libris liturgicis et historicis.

Cum vero sequentes tot tantosque auctores affirmamus festum Patrocinii B. V. Mariae ortum suum non habuisse in Graecia, eo ipso non excludimus nec excludere intendimus ideam huius festi et cultum B. Virginis Protectricis ab Ecclesia graeca. DE SMET de hac re bene notavit: « Les Grecs honorent la sainte Vierge sous différents titres: ils l'appellent Notre-Dame des Grâces, Notre Dame des Douleurs, Notre-Dame de Miséricorde... Notre-Dame Consolatrice, Notre-Dame Etoile du matin... Ils la représentent comme une reine, protégeant son peuple; comme une grande et riche dame, distribuant d'abondantes aumônes; comme une femme charitable, guérissant les malades et secourant les affligés;...comme une forteresse contre les attaques des ennemis, comme une porte, par laquelle on entre au ciel ».⁶⁹

Ideam et cultum B. Virginis Mariae Protectricis optime expressam habemus in graeca arte ecclesiastica per imaginem B. Virginis « Orantis ».⁷⁰ « Als Orantin erscheint Maria seit dem 3. Jahrhundert auf Goldgläsern und sonstigen Werken der Kleinkunst. Wohl lebt Maria als Orantin (« Blacherniotissa » vom Standort Blachernä

⁶⁰ SERGIUS Archiep., *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 55. - Ex absentia festi Patrocinii B. V. M. in Ecclesia graeca non licet concludere ad absentiam istius in omni Ecclesia Orientali, sicut hoc fecit DE SMET J. in suo: *Manuel historique du culte de la très-sainte Vierge*, Bruges 1861, pag. 114.

⁶¹ ASSEMANI J. S., *Kalendarium...*, t. 5, pag. 261-2.

⁶² DEBOLSKYJ G. S., *Dny bohosluzhenija...*, pag. 148.

⁶³ SERGIUS Archiep., *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 56.

⁶⁴ FILARET, *Zytija...*, pag. 26.

⁶⁵ *Misiaceslov Sviatych...*, pag. 2.

⁶⁶ NILLES N., *Kalendarium man...*, t. I, pag. 294.

⁶⁷ SERGIUS Archiep., *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 55.

⁶⁸ MALTZEY A., *Misiaceslov...*, pag. 185.

⁶⁹ DE SMET J., *Manuel historique du culte de la très-sainte Vierge*, pag. 203.

⁷⁰ LECLERCQ H., *Orant, Orante.* (L'Orante et Marie) in « Dict. d'Archeol. chrét. et de Liturgie », XII 2, pag. 2291-2322 (imprimis pag. 2308).

bei Konstantinopel) bis in das Mittelalter fort». ⁷¹ - Sed quod maxime nobis hac in re placet, est reflexio AJNALOV D. de Maria Virgine Orante. ⁷² Usque ad saeculum IV, ad ortam Nestorii heresim repraesentatur ipsa saepe in ecclesiastica arte; sed post Concilium Ephesinum (431) longa per saecula usque ad tempus iconoclasmi fere unice repraesentatur Maria ut Dei Genitrix, ut «Meter Theou»; tunc iterum reviviscit in arte ecclesiastica Maria Virgo Orans pro Ecclesia et protegens populum. Perspicacissimum huius rei documentum sunt verba Photij in sermone dedicationis Novae Basilicae Constantinopoli. Photius describit nempe imaginem Mariae in basilicae apside ut Virginis, quae extendit suas manus pro nobis in oratione et donat regi salutem cum victoria hostium. ⁷³

Attendamus bene, haec dicta fuisse 50 annos ante visionem S. Andreae in Blachernarum templo. In utroque tamen casu memoratur Maria Virgo, in utroque orat pro populo et rege. Ideo non esset nobis improbabile, si aliquis demonstraret dependentiam narrationis de visione S. Andreae ab exsistente iam cultu Mariae Protectricis. Sed ex alia parte sublineamus illud factum: Maria Virgo «Blacherniotissa», quae saepe-saepe repraesentabatur in nummis byzantinis, prima vice apparet in nummis imperatoris Leonis Philosophi (886-911), ⁷⁴ in cuius diebus secundum plures auctores accidit visio S. Andreae Sali. Sed praetereamus has quaestiones; nobis interest quaestionis, cur nam indubius cultus Mariae Virginis Protectricis non dederit ortum speciali festo Mariae Protectricis? Hoc factum est dumtaxat in Ecclesia nostra, in Ecclesia Ruthena, in diebus suae efflorescentis infantiae, et verosimillime in diebus suae cum Romana Sede unionis primordialis. Veritatem huius asserti comprobare est munus sequentis paragraphi.

2. FESTUM PATROCINII B. V. MARIAE ORTUM SUUM HABUIT IN RUSSIA.

Affirmamus itaque festum Patrocinii, quod hodie celebratur a Slavis et Romanis, ⁷⁵ primitus institutum esse in Russia. ⁷⁶

Ad nostrum assertum comprobandum facillime possumus provocare ad auctoritatem multorum auctorum, qui sive breviter et apodictice declarant festum nostrum origines suas in Russia habuisse, sive quaerunt et in medium proferunt diffusa argumenta.

⁷¹ GÜNTHER R., *Marienhilder*, in «Die Religion in Geschichte und Gegenwart», ed. 2, t. III, pag. 2004.

⁷² AJNALOV D. et RIDYN E., *Kievo-Sofijskij Sobor*, St. Petersburg 1889, pag. 38-44.

⁷³ IBIDEM, pag. 40.

⁷⁴ IBIDEM, pag. 41.

⁷⁵ cf. CHIRICESCU Const. *Calendar bisericesc Ortodox pe toti anii*, Bucuresti 1923, pag. 147: In luna Octobre 1. Sfântul Apostol Anania si Acoperemântul (Pocrovul) Maicii Domnului»; - cf. NILLES N., *Kalendarium...* t. 2, pag. 532 n. 1 et MAXIMILIANUS, *Praelectiones de Liturg. Orient.*, t. 1, pag. 133.

⁷⁶ Hoc nomine designatur a nobis territorium Kioviense in oppositione ad Russiam septentrionalem, territorium Volodimirense.

Itaque iam laudandus ASSEMANI sublineavit festum Patrocinii proprium esse Ecclesiae « Moschorum », ⁷⁷ quod adhuc clarius et non sine aliqua superbia edixit DEBOLSKYJ: « Cest ustanovlenia jetoho prazdnika prynadležyt Cerkvy Rossijskoj, katoraja ot samaho načala svojego vvirylaš pokrovu Bohomaterj i ošviatyła den javlenija jeho toržestvennym prazdnovanjem ». ⁷⁸ Similiter etiam *Misiaceslov Podol.*, ⁷⁹ MALTZEJ ⁸⁰ et KONDAKOV. ⁸¹ Maiore attentione digni sunt GOLUBINSKYJ E. et SERGIUS Archiep., qui fuse lateque evolvunt argumenta, quibus, ut nobis videtur, plene demonstrant veritatem nostri asserti.

In genere ipsi procedunt unanimiter in proferendis argumentis. Differunt autem in re secundaria; GOLUBINSKYJ nempe affirmat festum institutum esse a persona privata et primitus fuisse magis locale, ⁸² SERGIUS vero dicit festum introductum esse a metropolita Kioviensi et magno principe brevissimoque temporis spatio evasisse festum ubique receptum. ⁸³

Excepta hac minore differentia uterque auctor affirmat festi originem ruthenam sicut uterque usus est argumento ex antiquissimis slavici « prologis », ⁸⁴ et ex verbis Officii huius festi.

Appellando antiquissimum slavum prologum (Lobkovskyj ex a. 1197, vel 1262, et Sofijskyj ex primo dimidio saec. XIII, qui tamen est apographum prologi vetustioris ⁸⁵) GOLUBINSKYJ verba eius: « ustavyže sia takovy prazdnik prazdnovaty misiaca Oktjabria v 1. den » pro certo habet argumento festum Patrocinii institutum esse in regionibus Russiae sicut et iste prologus exinde suam ducit originem. ⁸⁶ SERGIUS autem iam ex ipsa praesentia festi Patrocinii in antiquissimis slavici prologis concludit festum nostrum esse festum origine sua ruthenum. ⁸⁷ Argumentum Sergii, breviter resumptum, est: menologium imp. Basilii graecum caret hoc festo (Patrocinii B. V. M.). ⁸⁸ Cum vero festum Patrocinii invenitur iam in prima slava versione huiusce menologii, patet festum illud esse introductum in prologum in Russia.

Aliud argumentum commune GOLUBINSKYJ et SERGIO est officium festi, quod, ut iam meminimus, compositum est sub influxu prologi. Uterque auctor provocat ad plures officii passus, maxime

⁷⁷ ASSEMANI, *Kalendaria*, t. 5 pag. 262.

⁷⁸ DEBOLSKYJ, *Dny bohosluzhenija...*, pag. 148.

⁷⁹ *Misiacoslov Sviatych...*, pag. 2.

⁸⁰ MALTZEJ A., *Misiacoslov...*, t. I, pag. 185.

⁸¹ KONDAKOV N. P., *Russkaja Ikona*, č. I pag. 153.

⁸² GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 403 et praesertim nota 2.

⁸³ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 64.

⁸⁴ Prologus est paraphrasis menologii imp. Basilii: cf. SERGIUS, *Misiaceslov*, t. 1 pag. 303.

⁸⁵ SERGIUS, *Misiaceslov*, t. 1 pag. 303.

⁸⁶ GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 401-2.

⁸⁷ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 60.

⁸⁸ cf. *Menologium Graecorum Basilii Imperatoris*, t. 1, Urbini 1727, pag. 79-82.

vero ad verba octavi carminis festivi canonis: «Vladyčyce... za ny hrišnyja k Bohu pomoly sia, tvojeho pokrova prazdnyk v rusij (Golubinskyj) - v rosijsťij (Sergius) zemli proslavlšym».⁸⁹

Secundum nostrum iudicium hae sunt duo principalia et sufficientia argumenta, quibus comprobatur origo festi Patrocinii B. V. M. in metropolia Kioviensi. Alia argumenta sunt minoris momenti. E. gr. argumentatio Sergii Archiep. ex saepe repetitis phrasibus: «za kniazia i horod» ad originem festi in Kiev,⁹⁰ vel illatio Golubinskyj-i ex scythica origine S. Andreae ad introductionem festi inter scythas-slavos,⁹¹ possunt facile praetermitti, ut non convincentia. Magis tamen placet nobis recursus GOLUBINSKYJ⁹² et similiter *Misiaceslov Podolensis*⁹³ ad cultum B. Virginis Blacherniotissae in ruthenis regionibus ut ad principium festi Patrocinii. Haec etiam est nova quaestio, utrum festum hoc ortum sit in nostra patria sub alieno influxu, an sine ullo influxu extrinseco?

* * *

Erraret quisque, qui crederet nos affirmando originem festi Patrocinii in Russia eo ipso excludere influxum alienum in festi institutionem. Etsi cuiquam desiderabile esset institutionem memorati festi posse ponere ut pure ruthenam et ab extrinseco influxu independentem, tamen melius considerata re dependentia institutorum festi Patrocinii a tali influxu omnino admittenda est. Agitur nempe de duplici possibili influxu: graeco et bulgaro.

Possibilitas influxus bulgari cuicumque primordiorum Ecclesiae Ruthenae conscio probabilis videri potest exinde, quod iis temporibus Ecclesia nostra pluris faciebat influxum slavum Bulgariae, quam graecum Byzantii.⁹⁴ Nil ergo mirum, cum apud Filaretum invenimus tendentiam deducere originem festi Patroc. B.V.M.in Ecclesia nostra ex influxu bulgaro.⁹⁵ Notatu tamen dignum est, Filaretum ut argumento usum esse vita sanctae Petka (Parasceviae Ternoviensis), quae, ut dicit, fideliter decertavit virtutis certamen Constantinopoli: «v predmisti yraklijskom pry ujedynennom chrami Pokrova Bohomaterj».⁹⁶ Illatio ex hac notitia ad influxum bulgarum in festi Patrocinii introductionem in Ecclesia Ruthena patet, nam: S. Pet-

⁸⁹ cf. GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 404.

⁹⁰ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 66.

⁹¹ GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 402.

⁹² IDEM, pag. 403, et praesertim not. 1.

⁹³ *Misiaceslov Svjatych...*, pag. 3, not. 1.

⁹⁴ TOMAŠIVSKYJ St., *Vstup do istoriji Cerkvy na Ukraini*, in «Analecta Ord. S. Basilii Magni», IV fasc. 1-2, pag. 79-81-82.

⁹⁵ FILARET, *Istorijs Russkoj Cerkvi*, izd. 5, Period I, Moskva 1888, pag. 149-50, et *Bohosluženie Russ. Cerkvi do monhol'skago vremeni*, in «Čtenia v Imp. Obšč. Ist. i drevn. Ross. pri Mosk. Univ.», 1847, č. 7, pag. 35.

⁹⁶ FILARET, *Svjatyje južnych Slavjan*, St. Peterburg 1894, pag. 237.

ka vixit in saec. X vel primo dimidio saec. XI.⁹⁷ Si ergo certum illo tempore exstitisse Constantinopoli ecclesiam bulgaram, Patrocinii B.V.M., origo festi Patrocinij deduci deberet ex Ecclesia bulgara. Sed, proh dolor, neque prima Vita S. Petka,⁹⁸ neque Nicodemus Hagioreitos, quem appellat Filaret,⁹⁹ mentionem faciunt ecclesiae Patrocinii Deiparae. Vita enim Sanctae narrat de ecclesiis S. Sophiae et Blachernarum,¹⁰⁰ Nicodemus vero loquitur de ecclesia dedicata S. Deiparae: 'Ἡ δὲ Ὁσία εὐρούσα εἰς τὴν Ἡράκλειαν ἓνα Ναὸν τῆς Θεοτόκου, ἐμβῆκεν εἰς αὐτὸν μὲ πνευματικὴν ἀγγαίαν·'.¹⁰¹

Itaque manet non demonstratum id, quod demonstrandum fuit; qua de causa nos cum GOLUBINSKYJ¹⁰² et SERGIO¹⁰³ influxum bulgarum (seu slav.-merid.) in institutionem festi Patrocinii nostra in Ecclesia non admittimus.

Alio modo res se habet, cum in quaestionem venit influxus graecus. Admittendo autem hunc influxum non contradicimus nobismet ipsis: denegata origine festi Patrocinii ex Graecia, nunc vero ponendo influxum graecum non aliud quid, quam ideam et forse cultum Mariae Protectricis ex ecclesia graeca mutuata esse a nostris praecessoribus admittimus; qua ex idea et cultu dein iam in nostra patria ortum duxit speciale festum dedicatum Virgini Protectrici. Non aliter sentiunt saepissime a nobis citati auctores GOLUBINSKYJ et SERGIUS; qui etsi declarant festum Patrocinii esse festum proprium Ecclesiae Ruthenae, festum institutum primitus in Russia, tamen SERGIUS admittit ipsum introductum esse sub influxu Vitae S. Andreae, sc. eius visionis in Blachernis,¹⁰⁴ GOLUBINSKYJ vero,¹⁰⁵ (sicut et *Misiaceslov Podol.*¹⁰⁶ et KONDAKOV¹⁰⁷) inclinatur ad deducendum festum Patrocinii ex cultu Virginis Blacherniotissae in nostra patria.

Primo intuitu hae rationes videntur diversae, sed melius consideratae apparent ut una. B. Virgo Blacherniotissa narratae apparitionis gratia in S. Andreae vita manifestavit se nostris antenatis ut praepotens Protectrix, et ita Eius cultus potuit brevi speciale provocare instituendum festum Patrocinii. Hoc vel eo magis videtur nobis verosimile, quod Vita S. Andreae Sali in linguam slavam versa est saec. XI,¹⁰⁸ et eodem tempore sat multa inveniuntur vestigia cultus Deipa-

⁹⁷ KYSELKOV V. Sl., *Zytije na sv. Paraskeva ot patryarch Evtymij*, « Bolharska Istoričeska Biblioteka » 3 (1930) t. 1, pag. 191.

⁹⁸ cf. notam praecedentem. Vita conscripta cca a. 1385. Sanctae Petka vitam invenis etiam in Demetrii Rostov., *Četi Minei*, sub 14 Oktobr.

⁹⁹ FILARET, *Svjatyje južnych Slavian*, pag. 237.

¹⁰⁰ KYSELKOV, *Zytije na sv. Paraskeva*, « Bolhar. Ist. Bibl. » 3 (1930) t. 1, pag. 207-8.

¹⁰¹ Νικόδημος Ἀγορείτου Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μῆνων τοῦ ἐνιαυτοῦ, T.I., ἐν Κωνσταντινουπόλει 1842, pag. 87.

¹⁰² GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 404.

¹⁰³ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 62.

¹⁰⁴ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 61.

¹⁰⁵ GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 403 et nota 1.

¹⁰⁶ *Misiaceslov Svjatych*, pag. 3 nota 1.

¹⁰⁷ KONDAKOV N. P., *Russkaja Ikona*, č. I, Praha 1931, pag. 152.

¹⁰⁸ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 132.

rae Blacherniotissae in metropolia Kioviensi. « Slidy ranniaho osobaho počytanija Vlachernskaho Konstantinopolskaho chrama vydny v Rossii, častnije v Kievi ješčé v XI veke i, konečno, jeto počytanije glavnym obrazom osnovyvalosj na vydiniji v sem chrami sv. Andreem Presviatej Bohorodcy: tak sv. Štefan, episkop Vladymiro-Volynskij, po izšestviji iz Kievo-pečerskaho manastyria v 1078 hodu v Kievi - na Klovi - osnoval manastyr i v nem sozдал cerkov v čest Vlachernskoj Božijej Matery. Naimenovanije « Vlachernskoju » ne bylo ly v jeho predstavleniji tožestvennym s « Pokrovom » Presviatyja Bohorodcy ». ¹⁰⁹

Non minus firmum argumentum existentiae cultus B. Virginis Blacherniotissae in Kiev saec. XI est (mussivum) imago Mariae, quae ornat s. d. Nerušimaja Stina cathedralis S. Sophiae. ¹¹⁰ Imago est opus saec. XI, repraesentat vero nobis B. Virginem Blacherniotissam, ¹¹¹ sicut et imago Mariae in ecclesia Kievo-Pečersk. Laurae, ex secunda parte saec. XI (a. 1088). ¹¹² Haec omnia nobis videntur apto indicio inservire posse ad asserendam festi Patrocinii institutionem in Russia et admittendum influxum cultus B. Virginis Blacherniotissae in dictam institutionem.

Remittendo ad aliud tempus quaestionem de auctore-institutoe festi Patrocinii in Russia, eam enim iam fuse sed absque exitu tractabant SERGIUS et GOLUBINSKYJ, tentabimus adhuc responsum ad quaesitum: quando festum Patrocinii B. V. Mariae in Russia ortum suum habuerit?

3. TEMPUS INSTITUTIONIS.

De tempore institutionis festi Patrocinii sermonem incipientes, exordium facimus a dissertis verbis GOLUBINSKYJ: « Kohda ustanovlen praznyk, jeto poka vovse neizvēstno », ¹¹³ quae tamen verba intantum vera sunt, inquantum in quaestionem venit determinatus annus institutionis. Consci ergo impossibilitatis in determinando aliquo anno, restringimus nostram quaestionem ad designandum tempus, ultra quod institutionem festi Patrocinii remove non licet. Responsum ad hoc modo propositam quaestionem dare cupientes iam a limine ut absque momento remandamus hic auctores, qui, ut e. gr. KULCZYNSKI, institutionem festi ponunt in saec. X et quidem in Graecia. Eorum sententiae improbabilitatem satis demonstravimus.

Similiter praetereunda est nobis sententia docti ASSEMANI, quam ipse tam largiter exponit suo in *Kalendario*: « Si conjecturis

¹⁰⁹ *Misiaceslov Svjatych*, (Podol.) pag. 3 nota 1.

¹¹⁰ cf. KRASCENINNICOVA Gibelino M., *Storia dell'Arte Russa*, t. 1, Roma 1935, pag. 29 (et tabella IV).

¹¹¹ AJNALOV D. et RIDYN E., *Kievo-Sofijskyj Sobor*, pag. 38-44.

¹¹² IDEM, pag. 9.

¹¹³ GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 404.

indulgendum est, quum hoc festum, ut dixi, Moschis sit proprium, neque a Graecis usurpatum, videtur sub Vladimiro, dicto Basilio, primo Russorum Christiano Duce institutum; idque tum, quum magnificentissimam Basilicam in honorem Deiparae in urbe regia aedificavit »; et dein: « Huius itaque templi, omnium Russiae templorum celeberrimi (quippe quod a primo Christiano Duce fundatum est et Cathedrale Metropolitani totius Russiae constitutum) videtur hoc die dedicatio peracta sub titulo Protectionis seu Patrocinii Deiparae ». ¹¹⁴ Etsi pulchra est et possibilis haec Assemani coniectura, tamen reiicienda esse videtur nobis ex sequenti ratione; iam in prima redactione slavi prologi, saec. XII, invenimus speciale festum commemorativum dedicationis Kioviensium cathedralium, nempe: « 4 Nojabria osvjaščeniye Sofii v Kievi... Maja 12 osvjaščeniye cerkvy Bohorodycy na Desiatyni v Kievi ». ¹¹⁵ Sed quod maximum est, simul cum hisce festis iam habes etiam separatum et speciale festum Patrocinii Deiparae; ¹¹⁶ ergo non patet via ad identificandum festum Patrocinii cum memoria dedicationis cathedralium in Kiev!

Affirmativum responsum quoad quaesitum tempus institutionis festi Patrocinii in terris Ucrainae et Albae Russiae proponimus denique nunc, sequentes maioritatem auctorum, indicando saeculum XII. In exprimenda nostra sententia intantum differimus ab aliis auctoribus, inquantum ipsi, e. gr. *Misiaceslov Podol.*, ¹¹⁷ MALTZEV, ¹¹⁸ MAXIMILIANUS, ¹¹⁹ LOVRIC, ¹²⁰ KONDAKOV, ¹²¹ simpliciter affirmant saeculum XII ut tempus institutionis festi, nos vero, imitando SERGIUM, ¹²² saeculum XII proponimus ut terminum ad quem, i. e. ut terminum, ultra quem institutio festi remitti non potest.

Sententiam Sergii praeferentes innitimur iisdem argumentis ac ipse; ne tamen diffusi simus in adducendis ipsius verbis, ad brevissimam formam reducimus Sergii argumenta, quae sunt duo.

Primum, ex antiquissimis slavici prologis; isti prologi, qui compositi sunt verosimiliter a. 1130, vel aliquantum prius, ¹²³ in prima et secunda sua redactione proferunt iam in medium festum Patrocinii B. V. M. Ergo ultra hoc tempus institutionem festi illius designare non possumus. Aliud argumentum est ex universalitate festi Patrocinii in omnibus terris russis. Constât Russiam a. 1157 divisam esse in duos magnos principatus sibi inimicos. Si ergo festum Patrocinii B. V. M. iam saec. XII concorditer celebrabant uterque principatus, patet conclusio, festum illud originem suam ha-

¹¹⁴ ASSEMANI, *Kalendarium Eccl. univ.*, t. 5, pag. 263-264.

¹¹⁵ SERGIUS Archiep., *Polnyj Misiaceslov Vostoka*, t. I, izd. 2, Vladimir 1901, pag. 306.

¹¹⁶ IBIDEM. Sub die 1 Octobris legitur in primo slavo prologo: « Pokrov Bohomateri ».

¹¹⁷ *Misiaceslov Sviatych*, pag. 2-3.

¹¹⁸ MALTZEV A., *Misiaceslov...*, pag. 185.

¹¹⁹ MAXIMILIANUS, *Praelectiones de Liturg. Orient.*, t. I, pag. 133.

¹²⁰ LOVRIC Br., *Heortologija...*, pag. 137.

¹²¹ KONDAKOV N. P., *Russkaja Ikona*, č. I, pag. 153.

¹²² SERGIUS, *Polnyj Misiaceslov Vostoka*, t. II, pag. 304, et 405-406.

¹²³ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 68.

buisse saltem aliquod tempus ante separationem et inimicitias principatuum. Imo, SERGIUS audet recedere etiam ad saec. XI, ad illudque institutionem festi nostri reducere ex hac simplici ratione; si festum Patrocinii invenitur iam in prologis initio saec. XII, rationabiliter potest quisque admittere illud saltem sub finem saeculi praecedentis iam institutum et receptum esse. Sed sufficiat pro praesenti.

Facienda enim sunt adhuc aliquot verba de sententia ZABILYN I. E., qua admittit institutionem festi Patrocinii B. V. M. a principe Andrea Bogolubskyj.¹²⁴ Eandem sententiam sequi videtur KONDAKOV N. P.,¹²⁵ qui insuper omnino iniuste appellat auctoritatem Sergii Archiep.; hic enim precise illam Zabilyn sententiam fuisse lateque refutavit.¹²⁶ Non repetenda censem argumenta utriusque hac in quaestione; nobis interest argumenti, saepissime recurrentis apud rossiacos historiographos, quo ex erectione monasterii Protectionis B. V. M. a principe Bogolubskyj concludunt ad institutionem festi ab eodem principe. Praetermissa iam diversitate sententiarum quoad tempus erectionis memorati monasterii, e. gr. a. 1174 apud *Misiaceslov Podol.*,¹²⁷ a. 1164. apud FILARETUM,¹²⁸ qui provocat ad DOBROCHOTOV, sed hic designat annum 1166,¹²⁹ sicut, ut GOLUBINSKYJ bene notavit, et incertitudinem de prima monasterii denominatione,¹³⁰ nobis institutio festi Patrocinii praecedens tempora principis Bogolubskyj demonstrata videtur ex primis slavici prologis ut prioribus tempore quam erectio istius monasterii. Adde, si vis, rationem ex inimicitia inter principem Bogolubskyj et regionibus meridionalibus antiquae Russiae; festum institutum a principe inimico haud receptum esset immediate et festinanter a principatu Kioviensi!

Hiscè videtur quaestio nostra de festi Patrocinii B. V. Mariae institutione exhausta. Confidimus nos iuste et non absque ratione proposuisse festum nostrum non in Graecia, sed in Russia institutum fuisse, etsi non sine graeco influxu, qui optime reducit ad cultum B. Virginis Blacherniotissae nostra in patria. Similiter et tempus institutionis festi secundum probabilitatem determinavimus ad saec. XI, saec. vero XII. iam non ut probabile sed ut certissimum et ultimum temporis terminum demonstravimus, ultra quem institutionem festi remandare fas non est.

¹²⁴ ZABILYN I. E., *Sledy literaturnaho truda Andreja Bogolubskaho*, in « Archeol. Izvēst. i Zamet. », 1895, N. 2-3.

¹²⁵ KONDAKOV N. P., *Russkaja Ikona*, č. I, pag. 153. Initio etiam Filaretum inter sequaces istius sententiae posuimus, sed melius inspecto stylo in pag. 26. *Zytija Svjatych*, Oktjabr, ed. 3, vidimus eum loqui de monasterii institutione in Bogoliubov (etsi immediate post positam interrogationem de festi institutore).

¹²⁶ SERGIUS, *Sv. Andrej Chr. r. j.*, pag. 106-109.

¹²⁷ *Misiaceslov Svjatych*, pag. 3.

¹²⁸ FILARET, *Zytija Svjatych*, Oktjabr, pag. 26.

¹²⁹ DOBROCHOTOV V., *Drevnij Bogoliubov gorod i manastyr*, Moskva 1852, pag. 71.

¹³⁰ GOLUBINSKYJ, *Ist. Russ. Cerkvi*, t. I 2, pag. 404.

* * *

In animo habuimus adiungere adhuc caput tertium, in ipsoque de characterē festi Patrocinii eiusque argumento interno disserere, sed, ne nimis oneretur praesens articulus brevissimam proponimus summam tractandae quaestionis.

Itaque hodiernum festum Patrocinii B. V. M. firmiter coniungitur cum visione S. Andreae in Blachernis. Sed non licet restringere festi characterem ad meram istius facti commemorationem, sicut hoc faciunt plerique auctores, et quidem non spernendi. Festum Patrocinii B. Virginis hodie praesefert characterem universaliorē,¹³¹ proponit enim fidelibus decantandam et magnificandam praepotentem Protectricem generis humani in genere, et in specie Protectricem amabilem Ecclesiae regiminisque saecularis.

Denique propositum habuimus enucleare dogmaticum valorem festi Patrocinii, imprimis recurrendo ad traditionalem in Ecclesia Orientali cultum B. V. Protectricis, descendendo usque ad saecula Sanctorum Patrum¹³² et declarando realem identitatem argumenti festi Patrocinii B. Virginis cum argumento hodiernis temporis magis-magisque a catholicis theologis tractatae thesē de Maria Mediatrix.¹³³

Faxit Deus Eiusque amabilis Mater ut quamprimum ad evolvendam hanc quaestionem redire possimus.¹³⁴

BIBLIOGRAPHIA

FONTES

Acta SS. Mai, t. VI, Antverpiae 1688.

DEMETRIUS ROSTOVSKYJ, *Knyhy žytij Svjatyh*, t. I, Moskva 1782.

MAKARIJ Metropol., *Velikija Minei Cetii*, Oktibr, St. Peterburg 1870.

Knyha Mynija. Misiac Oktovrij. Počae v 1761. (ucr. *Mineja svjatkova*, Kyiv 1927.

Synakasarij. Misiac Oktobrij, Moskva 1877.

LITTERATURA

ASSEMANI Jos. Sim., *Kalendaria Ecclesiae universae*, t. 5, Romae 1755.

DEBOLSKYJ G. S., *Dny bohosluzhenija pravosl. kath. vost. Cerkvy*, t. I, ed. 8, St. Petersburg 1887.

FILARET (Gumilevskij), *Istorija Russkoj Cerkvy*, ed. 5, Period I, Moskva 1888;

— *Sviatyje južnych Slavjan*, Peterburg 1894;

— *Žytija Svjatyh čtymych pravosl. Cerkoviju*, ed. 3, Oktibr. St. Peterburg 1900.

¹³¹ cf. KONDAKOV N. P., *Russkaja Ikona*, č. I, pag. 152; et NILLES N., *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae*, t. II, pag. 532-3.

¹³² cf. BOURASSE J. J., *Summa aurea de laudibus Beatissimae Virginis Mariae*, t. X, edit. Migne 1866, pag. 154-156.

¹³³ Bibliographiam huius quaestionis cf. in «*Diction. de Theol. Cath.*», IX-2 p. 2405. — cf. etiam SEILER Herm. S. J., *Corredemptrix*: Theologische Studie zur Lehre der letzten Päpste über die Miterlöserschaft Mariens, Rom 1939.

¹³⁴ Mors praematura juvenem B. V. Mariae cultorem ad coelestia advocavit votumque eius pium B.ma Protectrix visione sui coronavit.

- GOLUBINSKYJ Eug., *Istorija Ruskoj Cerkvy*, t. I 2, ed. 2, Moskva 1904.
- KONDAKOV N. P., *Russkaja Ikona*, č. I, Praha 1931.
- KOSOLAPOV I., *Misiaceslov pravosl. kath. Cerkvi*, izd. 2, Symbyrsk 1880.
- KULCZYNSKI Ing. OSBM., *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*, ed. 3, Parisiis 1859.
- LOVRIĆ Br., *Heortologija*, Svetkovine Bl. Dj. Marije u Zapadnoj i u Istočnoj Crkvi, Niš 1927.
- MALTZEV A., *Misiaceslov pravosl. kath. vostoč. Cerkvi*, č. I, Berlin 1900.
- MARTINOV J.E. SJ., *Fete Russe de la Bienheureuse Vierge Marie dite Pokrov Bohorodyky ou du Scapulaire de la Mère de Dieu*, in « *Précis historiques* », 1858, Jul. pag. 1 sq.; — *Annus ecclesiasticus gr.-slav.*, Bruxellis 1863.
- MAXIMILIANUS princ. Sax., *Praelectiones de Liturgiis Orientalibus*, t. I, Friburgi Brisg. 1908.
- Misiaceslov Svjatych vseju Ruskoju Cerkoviju ili mistno čtymych*, II, Kamenetz Podolsk 1893.
- NILLES N. SJ., *Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae Orientalis et Occidentalis*, t. I-II, ed. 2, Oenipotentie 1896-1897.
- PONOMAREV A., *Andrej Chrysta rady jurodyvyj sv.*, in « *Pravoslávnaja Bogoslovskaja Encyklopedija* », t. I, Petrohrad 1900.
- SERHIJ Archiep., *Svjatyj Andrej Chrysta rady jurodyvyj i praznyk Pokrova Pr. Bohorodycy*, St. Petersburg 1898;
- *Polnyi Misiaceslov Vostoka*. I-II izd. 2. Vladymir 1901.

M. M. SOŁOWIJ OSBM

DE RESTITUTIONE METROPOLIAE KIOVIENSIS IN IMPERIO ROSSIACO SUB IMPERATORE ALEXANDRO I (anno 1806)

Introductio. - 1. De conaminibus restabiliendae metropoliae Kioviensis ante annum 1806. - 2. Restitutio metropoliae Kioviensis anno 1806 eiusque momentum. - 3. De conaminibus confirmationis restitutae dignitatis metropolitanae apud S. Sedem Apostolicam. - 4. De motivis, propter quae S. Sedes Apostolica Heraclium Lisowskyj confirmare cunctabatur. - 5. De opinionibus nonnullorum auctorum quoad restitutionem metropoliae in Russia.

Post tertiam Poloniae et Lithuaniae divisionem (1795), cum maior pars Ecclesiae Ruthenae (*) sub dominium Rossiacum transisset, imperatrix Catharina II antiquam metropoliam Kioviensem Haliciensem totiusque Russiae simul cum tribus eiusdem dioecesium suffraganeis violenter suppressit. Hoc modo imperatrix illam destruxit Ecclesiae Ruthenae institutionem, quae per duo integra saecula (1595-1795) symbolum eius unitatis, firmitatis et cum Ecclesia Romana coniunctionis extitit. Varia tum ex parte Sedis Apostolicae tum ex parte Hierarchiae ruthenae conamina pro restituenda in Russia dignitate metropolitana in decursu decem annorum (1796-1806) nullum habuerunt successum et solummodo sub imperatore Alexandro I dignitas metropolitana restituta est (1806) et archiepiscopus Polocensis Heraclius Lisowskyj nominationem in «Metropolitam Unitarum Ecclesiarum in Russia» obtinuit.

In praesenti articulo de momento huius facti historici necnon de quaestionibus intime cum eo connexis breviter tractare intendimus. Primo sermonem facimus de conaminibus restaurandae metropoliae Kioviensis annis 1796-1805 factis, postea de ipsa restitutione metropoliae eiusque momento historico, dein de quaestione confirmationis Heraclii Lisowskyj in dignitate metropolita-

(*) Nomine adiectivo «*ruthenus etc.*» in lingua ecclesiastica ad hodierna usque tempora designantur conceptus ecclesiastici in terris *Ucrinae* (= Russia olim) et *Alborussiae*. Est terminus ecclesiasticus et abstrahit ab elementis ethnographicis, nisi inquantum designat eundem hominem. Realitas politica et ethnographica Europae Orientalis, cuius caput est urbs *Kiovia* (Kyjiv), usque ad finem saec. XVII venit fere exclusive sub nomine *Russia*, quae dein in duas dispescitur partes, quae hodie universaliter vigunt sub nomine *Ucraina* et *Alborussia*. Territorium vero ex urbe *Moscua* gubernatum usque ad finem saec. XVII exclusive fere venit sub nomine *Moscovia*, quod nomen - crescente imperio Moscovitico - permiscetur cum denominatione antiqua: *Russia*, et hodie quasi sine exceptione adhibetur ut: *Rossia*.

na deque motivis, cur S. Sedes Apostolica hanc confirmationem concedere noluit, denique de variis scriptorum, historiographorum in nostra quaestione opinionibus. Nostra elucubratio maxima ex parte documentis archivalibus adhuc ineditis innititur.

1. DE CONAMINIBUS RESTABILIENDAE METROPOLIAE KIOVIENSIS ANTE ANNUM 1806.

Notum est, imperatricem Catharinam II Ecclesiam Ruthenam haud toleravisse ideoque omnem adhibuisse curam, ut illam totaliter destrueret. Cum post primam Poloniae divisionem (1772) aliqua pars Ecclesiae Ruthenae sub dominium imperii Rossiaci transiisset, Catharina II primo subditis Unitis libertatem religiosam et ecclesiasticam concessit,¹ sed iam paucis annis elapsis incipiunt oppressiones Ecclesiae Ruthenae hoc fine, ut haec Ecclesia cum Ecclesia Orthodoxa Rossiaca «reuniretur».² Post secundam (1793) et denique tertiam (1795) Poloniae divisionem Catharina II aperte Ecclesiam Ruthenam persequi incipit eamque in suo imperio totaliter destruere decrevit.

Ad assequendum suum finem iussu imperatricis Ecclesia Orthodoxa Rossiaca initiavit anno 1794 opus violentae «reunionis» catholicorum Ritus Rutheni cum Orthodoxia, cuius exitus erat extirpatio Unionis quasi in tota Ucraina.³ Huius violentae persecutioni Hierarchia ruthena cum suo capite Metropolitano Kioviensi Theodosio Rostockyj fortiter sese opposuit. Metropolitanus Th. Rostockyj Ecclesiam Ruthenam strenue defendebat, contra violentias Gubernij et Ecclesiae Orthodoxae protestabat,⁴ denique ipse Petropolim profectus est,⁵ ut hic melius iura et libertatem Ecclesiae sibi commissae defendere posset.

Sed imperatrix Catharina II ad suum propositum assequendum ultimum obstaculum remove-re decrevit. Illud obstaculum erat Hierarchia ruthena cum suo capite Metropolitano. Conatus Metropolitani Th. Rostockyj pro recuperanda libertate pro Ecclesia Ruthena nullum obtinuerunt effectum, sed econtra statum

¹ THEINER A., *Die neuesten Zustände der katholischen Kirche beider Ritus in Polen und Russland seit Katharina II bis auf unsere Tage*, Augsburg 1841, pag. 293-294, Dokumente, pag. 198-199.

² *Ibid.*, pag. 294-296.

³ E. LIKOWSKI, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX stuleciu*, Warszawa 1906 (ed. 2-da). I, pag. 245-249; M. KOJALOWIČ, *Istorija vozsojedenenija zapadnorusskich unijatov starich vremen*, S. Petersburg 1873.

⁴ KOJALOWIČ, *op. cit.*, pag. 371; Cfr. etiam B. TITLNOV, *Gavril Petrov. Mitropolit novgorodskij i sanktpeterburgskij* (1730-1801), Petrograd 1916, pag. 1068-1078. Hic auctor refert et citat protestationes Metr. Th. Rostockyj ex Januario anni 1795.

⁵ Metr. Th. ROSTOCKYJ ad defendenda iura Ecclesiae Ruthenae profectus est Petropolim adhuc ante tertiam Poloniae divisionem (1795). Cfr. (N. PETROV), *Kratkija izvestija o položeniji Bazilijanskaho Ordena i raznyh peremjenach v jeho upravljeniji ot 1772-1811 g.* (Trudy Kievskoj Duchovnoj Akademiji, 1868, (III-IV), pag. 166-167).

rerum adhuc peiorem reddiderunt. Imperatrix protestationibus Metropolitanis exacerbata suppressionem metropoliae Kioviensis aliarumque eius dioecesium statuit. Die 6 Septembris 1795 imperatrix edictum imperiale publicare iussit, vi cuius metropolia Kioviensis cum tribus dioecesibus suffraganeis supprimebantur. Abolitae sunt igitur: 1) dioecesis Kioviensis, cui titulus metropolitae Kioviensis Haliciensis totiusque Russiae adnexus erat, 2) dioecesis Brestensis et Volodimiriensis, 3) dioecesis Turoviensis et Pinsensis, et denique, 4) dioecesis Luceoriensis et Ostrogiensis. Remansit solummodo unica archidioecesis Polocensis, cuius pastori, Heraclio Lisowskyj, omnes fideles et clerus tum saecularis quam regularis suppressarum dioecesium subiecti sunt. Episcopis vero suppressarum dioecesium permissum erat ab imperatrice locum commorationis pro libitu eligere simulque eis congrua pensio annuaria concessa est.⁶

Hoc modo Ecclesia Ruthena per violentum actum imperatricis Catharinae II suo capite privata est, id est Metropolitano, qui eam per duo saecula incorporabat et penes S. Sedem Apostolicam representabat. Destructum est centrum unitatis, firmitatis et consistentiae Ecclesiae Ruthenae.

Metropolitanus Th. Rostockyj, qui post suppressionem dignitatis metropolitanae Petropoli remansit, vivente Catharina II nullam spem restituendae metropoliae habere potuit; erat enim ab ea male visus.⁷ Sed post mortem imperatricis, quae unum annum post suppressionem metropoliae (1796) supervenerat, talis spes revera effulsit. In throno Rossiae post mortem imperatricis eius filius Paulus I successit. Haec in throno Rossiae mutatio profundas repercussiones inter fideles et clerum Ecclesiae Ruthenae causavit. A novo imperatore communiter expectabatur, quod modum agendi suae matris versus Ecclesiam Ruthenam mutabit et mitigabit, praesertim vero quod suppressam ab imperatrice dignitatem metropolitanam denuo restituere dignabitur.

Quam magna fuit haec spes et expectatio iam ex hoc erui potest, quod statim post ascensum Pauli I ad thronum inter fideles et clerum Ecclesiae Ruthenae fama spargebatur, imperatorem totam Hierarchiam ruthenam una cum dignitate metropolitana restabilivisse. Immo in manibus multorum circumibat exemplar sermonis Theodosii Rostockyj, in quo Metropolitanus nomine suo et totius Ecclesiae Ruthenae imperatori gratias agebat pro restauratione dignitatis metropolitanae.⁸ Huiusmodi notitiae, quamquam falsae, apud populum magnum gaudium excitaverunt. Non pauci e fide-

⁶ *Polnoje Sobranije Zakonov Rossijskoj Imperiji*, t. 23, (S. Petersburg 1830), Nr. 17384, pag. 772-773; Cfr. etiam *Akty izdavajemyje Vilenskoju Archeografičeskoju Komisijeju*, t. XVI, (Vilna 1889), pag. 12-13.

⁷ D. Tolstoj, *Le catholicisme Romain en Russie*, II, (Paris 1864), pag. 347.

⁸ Likoŭski, *Dzieje...*, pag. 7-8; *Trudy Kiev. Duch. Akad.*, 1868, (III-IV), pag. 105-106. Textus huius fabricati sermonis habetur in «*Akty Viln. Arch. Kom.*», t. XVI, pag. 569.

libus Ecclesiae Ruthenae recenter ad Ecclesiam Orthodoxam Rossiacam « conversis » in sinum Ecclesiae catholicae revertebantur.⁹ Haec omnia ex parte Gubernii Rossiaci energicam reactionem evocavit. Imperator Paulus I ad Theodosium Rostockyj severam direxit admonitionem eumque obligavit, ut per litteras pastorales ad populum Ecclesiae Ruthenae datas, falsas notitias dissiparet.¹⁰ Metropolitanus Th. Rostockyj igitur die 30 Martii 1797 per litteras pastorales iussu imperatoris populum admonuit, ne falsis notitiis aures praeberet, secus enim a Gubernio Rossiaco severas poenas expectare deberet.¹¹

Ita spes restituendae metropoliae Kioviensis sub Paulo I primum passa est insuccessum. Attamen eodem adhuc anno (1797) spes aliqua denuo effulsit, cum in Rossiam Legatus extraordinarius Papae Pii VI, Laurentius Litta, advenisset.¹² Inter negotia, quae L. Litta nomine Summi Pontificis cum Gubernio Rossiaco tractare debebat, erat reintegratio dignitatis metropolitanae caeterarumque dioecesium, quas Catharina II anno 1795 suppresserat.¹³

Iam statim post suum in Rossiam adventum Legatus Litta Gubernio Rossiaco Memoriale porrexit, in quo inter caetera etiam de metropolia et de dioecesibus ruthenis agebatur.¹⁴ Die 22 Junii 1797 Litta Gubernio Rossiaco restitutionem metropoliae et aliarum dioecesium Ecclesiae Ruthenae proponebat.¹⁵ Ad evitandas ultiores difficultates, quas Gubernium Rossiacum contra restitutionem metropoliae Kioviensis movere poterat, ipse Legatus proponebat, ut antiquus sedis metropolitanae titulus, id est titulus, « metropoliae Kioviensis et Haliciensis » in alium titulum, v. gr. « Metropolitae Unitorum », vel « Metropolitae Vlnensis » commutari posset.¹⁶ Suam petitionem Legatus die 4-VII repetivit.¹⁷

Propositum Legati Litta oppositionem Gubernii Rossiaci provocavit. Gubernium multas contra personam Metropolitanum Rostockyj suspensiones et obiectiones habebat, ita ut omnes persuasiones et instantiae Legati in favorem Metropolitanum nullum ha-

⁹ KOJALOVIČ, *op. cit.*, pag. 393-394; L. SVIDERSKIJ, *Joann Krassovskij, Polockij Unijatskij Archiepiskop*, Vitebsk 1911, pag. 36-38.

¹⁰ LIKOVSKI, *Dzieje...* II, pag. 8.

¹¹ *Akty Vln. Arch. Kom.*, t. XVI, pag. 568.

¹² ROUËT DE JOURNEL M. J., *Nonciature de Litta (1797-1799)*, Città del Vaticano 1943, pag. IX-X.

¹³ *IBID.*, pag. 427 (Relazione finale).

¹⁴ *IBID.*, pag. 36, 39.

¹⁵ *IBID.*, pag. 68-71 (« Projet sur l'établissement des évêchés pour les catholiques des deux rits dans les nouvelles provinces ajoutées à l'empire de Russie »).

¹⁶ *IBID.*, pag. 70: « Si le titre de Kiovie et Halicz rencontre des difficultés, on pourroit substituer celui de Métropolitaine des Unies ou même celui de Métropolitaine de Vilna ».

¹⁷ *IBID.*, pag. 84: « On demande seulement qu'il soit accordé au prélat Rostowski (Rostockyj) la permission de résider à Vilna ou il exercerait ses fonctions avec le titre de métropolitaine des grecs-unis ou bien métropolitaine de Vilna au lieu de Kiovie qu'il a porté jusqu'ici ».

buerunt effectum.¹⁸ Hoc solummodo Legatus a Gubernio Rossia-co obtinere potuit, quod die 28-IV 1798 imperator Paulus duas dioeceses ruthenas, anno 1795 suppressas, nempe dioecesim Brestensem et Luceoricensem restituere dignatus est, dum dioecesis Pinscensis et dioecesis metropolitana Kioviensis simul cum dignitate metropolitana suppressae permanserunt.¹⁹ Metropolitanus Th. Rostockyj iterum coactus fuit vitam privatam Petropoli agere.

Ex defectu unius capitis Ecclesia Ruthena tum a Gubernio Rossiaico tum ab Ecclesia catholica Ritus Latini pro Ecclesia secundi ordinis considerari coepit, id est pro Ecclesia, quae vel ad orthodoxiam transire, vel Ritum Latinum assumere debebat. Archiepiscopus Mohiloviensis Ritus Latini, Stanislaus Bohusz-Siest-rzencewicz, iurisdictionem etiam supra Ecclesiam Ruthenam usurpare coepit et sese pro unico in imperio Rossiae Metropolitano, id est tum catholicorum Ritus Latini tum Ritus Rutheni, considerabat. Iure scribebat quidam auctor anonymus contemporaneus statum Ecclesiae Ruthenae deplorans: «Metropolitana iurisdicatio penitus extincta est in hoc (Rossiaico) imperio, maxime ultimo mandato hoc mense Majo (1798) publicato, quo tres episcopi sibi pares nostris conceduntur. Ill. mus archiepiscopus Mohiloviensis (Siest-rzencewicz) metropolitanus non modo suorum, sed etiam idem credentium nominabatur. Ex quo appellari coepit metropolitanus etiam nostrorum cecidit decus ecclesiae nostrae tantis laboribus partum, ceciderunt privilegia. Ecclesia nostra instar Calabrinae erit ».²⁰

Talis rerum status pro Ecclesia Ruthena tristes sequelas habuit. Cum ex clero Ritus Latini notitiae de imminente suppressione totius Ecclesiae et Ritus Rutheni spargerentur, multi fideles et etiam sacerdotes Ritus Rutheni suum Ritum mutabant et magna confusio et animositas iter utrumque Ritum exortae sunt. Nec erat, qui iura Ecclesia Ruthenae defendere posset, quia deerat Ecclesiae caput.

Anno 1801 imperator Paulus I occisus est et Alexander I ei in throno successit. Et sicuti post mortem Catharinae II, ita etiam post occisionem Pauli I spes restituendae metropoliae Kioviensis denuo reviviscit. Metropolitanus Th. Rostockyj hac spe ductus statim ad novum imperatorem memoriale porrexit, in quo primo loco restitutionem dignitatis metropolitanae petebat.²¹ Sed etiam hac vice

¹⁸ IBID., pag. 74-75, 136, 175, 186, 218, 225, 314, 427-428.

¹⁹ IBID., pag. 210. Edictum imperiale diei 28-IV-1798 habetur in «*Polnoje Sobranije Zak. Ros. Imper.*», t. 25, Nr. 18503, pag. 222, et in «*Akty Viln. Arch. Kom.*», t. XVI, pag. 15.

²⁰ Citatur in «*Naukovyj Sbornik*», 1867, I, pag. 35, in articulo A. PETRUŠEVIČ: «*Kratkoje izvestije o cholmskoj eparchiji i svjatitelach jeja*».

²¹ *Akty...*, t. XVI, pag. 32; ROUËT DE JOURNEL, *Nonciature d'Arezzo* (1802-1806), I, Rome 1922, pag. XCVIII, 6, 179, 463.

successum non habuit, nam die 13-XI-1803 Senatus imperii, approbante imperatore, petitionem Metropolitanam reiecit.²²

Post breve tempus tractationes de restituenda metropolia Kioviensi iterum agitari coeperunt. Hoc factum est statim post adventum in Rossiam novi Legati Summi Pontificis, Thomae Arezzo (1803). In « *Instructio* », quam Legatus Arezzo ante suum in Rossiam iter Romae acceperat, pro fine principali eius negotiationum cum Gubernio Rossiaco « la ripristinazione della metropolia de' ruteni uniti » assignabatur.²³ Secundum hanc « *Instructionem* » Legatus omnem debebat adhibere curam, ut metropolia ruthena reintegraretur, si iam non in persona Theodosii Rostockyj, tunc saltem in persona alicuius ex reliquis Praelatis Ecclesiae Ruthenae, id est vel Heraclii Lisowskyj archiepiscopi Polocensis, vel Josaphati Bulhak episcopi Brestensis, vel denique Stephani Lewinskyj episcopi Luceoriensis. Hoc modo Sedes Apostolica sortem Ecclesiae Ruthenae in imperio Rossiaco meliorem reddere et ambitionibus usurpationibusque archiepiscopi Mohiloviensis Siestrzencewicz finem ponere intendebat.²⁴

Praeter Legatum etiam H. Lisowskyj, archiepiscopus Polocensis, et episcopus Luceoriensis S. Lewinskyj pro restitutione metropoliae coram Gubernio instantias fecerunt.²⁵ Immo ep. Lewinskyj initio anni 1804 ipse Petropolim venit, ut de restitutione metropoliae deque aliis negotiis Ecclesiae Ruthenae personaliter tractare posset.²⁶ Sub fine anni 1804 ep. Lewinskyj Gubernium Rossiacum ad hoc adducere potuit, quod Metropolitanum Th. Rostockyj permissum fuit, metropolitanam exercere iurisdictionem, quamquam dioecesis metropolitana restituta non est.²⁷ Sed restitutus in suis iuribus Metropolitanus non diu suo munere fungebatur, nam iam mense Januario 1805 (die 25-ta) supremum diem obiit. Ultimus actus eius iurisdictionis metropolitanae erat institutio episcopi Coadiutoris Luceoriensis Floriani Korsak.²⁸ Ecclesia Ruthena igitur iterum sine capite suo remansit.

²² *Akty...*, t. XVI, pag. 33-34; ROUËT DE JOURNAL, *op. cit.*, I, pag. 6-8. Non est igitur verum, quod de Th. Rostockyj refert M. HARASIEWICZ: « Vivebat adhuc Petropoli degens Metropolita unitorum Theodosius Rostocki, ast prorsus nulla activitate gaudens, hic sub regimine Alexandri I, si modicum adhibuisset conatum, suae iurisdictioni restitui, et rebus unitorum magnum auxilium praestare potuisset, et apatia illius erat tanta, ut ad nullum passum bono unionis, hierarchiae, cleri et populi uniti proficuum adduci potuerit, atque ita clausit seriem Metropolitanorum Kijoviensium et Haliciensium, inter quos erat sexagesimus, dum die 25 Januarii 1805 vitam cum morte commutaret »; *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, pag. 843.

²³ ROUËT DE JOURNAL, *Nonciature d'Arezzo*, I, pag. 6.

²⁴ *IBID.*, pag. 6-7.

²⁵ *IBID.*, pag. 719-720, et vol. II, (Rome 1927), pag. 477.

²⁶ ROUËT DE JOURNAL, *Nonciature d'Arezzo*, I, pag. 514, 528. Cfr. *Trudy Kiev. Duch. Akad.*, 1868, (III-IV), pag. 134.

²⁷ *Trudy...* pag. 143, ROUËT DE JOURNAL, *Nonciature d'Arezzo*, II, pag. 474, 478-479.

²⁸ *Trudy...*, pag. 143, 166; Cfr. etiam *Akty...*, t. XVI, pag. 79-81.

2. RESTITUTIO METROPOLIAE KIOVIENSIS ANNO 1806 EIUSQUE MOMENTUM.

Post mortem Metropolitanus Th. Rostockij administrationem metropoliae secundum praescriptum Synodi Zamostiensis²⁹ archiepiscopus Polocensis Heraclius Lisowskyj suscepit, qui statim nomine episcoporum Ecclesiae Ruthenae apud imperatorem Alexandrum I petitionem porrexit, ut novus Metropolitanus nominaretur.³⁰ Contra nominationem novi Metropolitanus plures difficultates exortae sunt, et quidem non solum ex parte Ecclesiae Orthodoxae Rossiacae, sed etiam ex parte archiepiscopi Mohiloviensis Ritus Latini S. Siestrzencewicz.³¹ Suam petitionem H. Lisowskyj iterum in Junio 1805³² et in Aprili 1806³³ repetivit.

Die 24 Julij 1806 post longas tergiversationes et haesitationes Gubernii Rossiaci publicatum est edictum imperiale, vi cuius dignitas metropolitana Ecclesiae Ruthenae in persona Heraclii Lisowskyj restituta est. In edicto ita scriptum erat: « Nous nommons très gracieusement le Président du second Département du Collège Ecclesiastique Romain Catholique, l'Archevêque de Polock Eraclius Lissowski Métropolitain des Eglises Unies en Russie avec tous les privileges et prérogatives qu'avait le Métropolitain Rostocki d'après les regles de l'Eglise Unie et les Bulles qu'ont été donnés dans les différents temps. Donné a St. Petersbourg, le 24 Juillet 1806. (signé) Alexander. (contresigné) Ministre de Justice Prince Lopouchin ».³⁴

Ex tenore edicti patet, non agi hic de institutione alicuius novae metropoliae pro Ecclesia Ruthena in Rossia, sed de restitutione antiquae, quae sub imperatrice Catharina suppressa erat. Archiepiscopo Heraclio Lisowskyj confertur titulus « Metropolitanus Ecclesiarum Unitarum in Russia » cum omnibus iuribus, privilegiis et praerogativis, quibus gaudebat ultimus Metropolitanus Th. Rostockij. Hoc modo agnoscitur ab imperatore iurisdictio metropoli-

²⁹ « Si Sedes ipsa Metropolitana vacaverit, antequam Administrator a Sancta Sede constituatur, vicinior Episcopus, scilicet Archiepiscopus Polocensis eandem tam quoad Spiritualia, quam quoad temporalia, regat »; *Synodus Provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno MDCCXX*, Romae 1883 (ed. 3-tia), pag. 93. (Tit. quintus: *De Metropolitano*).

³⁰ L. SVIDERSKIJ, *op. cit.*, pag. 64, 139-140.

³¹ THEINER, *Die neuesten Zustände...*, pag. 325; TOLSTOY, *Le catholicisme*, II, pag. 510-515.

³² TOLSTOY, *op. cit.*, II, pag. 510-515.

³³ L. SVIDERSKIJ, *op. cit.*, pag. 140-141.

³⁴ Haec gallica edicti imperialis versio invenitur in APF (Archivio di Pronaganda Fede), *Scritt. Riferite nei Congressi Moscovia. Polonia. Ruteni* (1800-1810), t. 18, fol. 477, et fol. 564. (Cfr etiam; *Akty...*, t. XVI, pag. CXI; L. SVIDERSKIJ, *op. cit.*, 141; THEINER A., *op. cit.*, pag. 326; HARASIEWICZ M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, pag. 773, 781-783). Citatum a nobis edictum in collectione rossiaca legum: « *Polnoje Sobranije Zakonov Ros. Imp.* » non invenitur.

tana secundum totam eius extensionem, nempe secundum «regulas Ecclesiae Unitae» et iuxta «Bullas» Romanorum Pontificum variis temporibus in causa metropolitanae iurisdictionis in Ecclesia Ruthena emanatis. Aliis verbis edictum imperiale diei 24 Iulij 1806 restituit dignitatem metropolitanam cum omnibus iuribus, privilegiis et praerogativis, a Romanis Pontificibus Metropolitanis Ecclesiae Ruthenae concessis.

In edicto imperiali non fit iam sermo de Metropolitano «Kioviensi Haliciensi totiusque Russiae», sed de «Metropolitano Unitarum Ecclesiarum in Russia». Imperator igitur restituendo dignitatem, antiquam eius sedem et dioecesim metropolitanam, id est dioecesim Kioviensem, non restabilivit. Huius rei causa et motivum facile intelligi potest. Sedes metropolitana Kioviensis iam inde ab anno 1620 in manibus dissidentium inveniebatur et hoc tempore archiepiscopi orthodoxi Kiovienses titulum Metropolitanum Kioviensis et Haliciensis sibi usurpabant. Legitimi vero archiepiscopi et Metropolitanum Kiovienses, qui in communione cum Romano Pontifice permanebant, per totum saeculum XVII-XVIII nunquam Kioviae, sed vel Vilnae, vel Novhorodeciae in Lithuania, vel Radomyshiae in Ukraina residebant. Post secundam et tertiam Poloniae divisionem fere omnes parochiae dioecesis metropolitanae Kioviensis ad schysma transierunt et ipsa sedes metropolitana ab imperatrice Catharina suppressa declarata est. Inde facile intelligitur, cur Ecclesia Orthodoxa Rossiaca contraria erat, ut restitueretur dignitas metropolitana Kioviensis, quae in eius possessione erat.^{34a} Imperator igitur restituae metropolitanae dignitati nullam propriam dioecesim assignavit et ad evitandam offensionem Ecclesiae Orthodoxae Rossiacae antiquo titulo novum substituit, in quo sedes Kioviensis iam non nominabatur.

Iam supra notavimus, cum de restitutione metropoliae Kioviensis anno 1797 ageretur, Legatum Summi Pontificis non instituisse, ut antiquus restituendae metropoliae titulus retineretur, sed sponte novum titulum proposuisse, id est vel «Metropolitanum Unitarum», vel «Metropolitanum Vilmensis».³⁵ Si igitur imperator in nominatione Heraclii Lisowskyj ei titulum «Metropolitanum Unitarum Ecclesiarum in Russia» tribuit, nihil aliud fecit, quam quod iam S. Sedes Apostolica per suum Legatum proponebat et suggerebat. Sedes Apostolica non tam de retinendo antiquo metropoliae titulo sollicita erat, quam potius de restituenda ipsa dignitate metropolitana, etsi sub novo vel mutato titulo.³⁶

Restitutio metropoliae anno 1806 pro Ecclesia Ruthena magnum

^{34a} ROUËT DE JOURNAL, *Nonciature de Litta*, pag. 75, et 438-439: «E' quasi impossibile che la Corte di Russia permetta il risorgimento del titolo di Kiovia e Halicz, perchè questo si ritiene da scismatici con la sede di Kiovia e sarebbe un rimprovero permanente del loro scisma».

³⁵ *IBID.*, pag. 70, 84.

³⁶ *IBID.*, pag. 75.

habebat momentum. Imprimis erat signum, quod Gubernium Rossiacum denique Ecclesiam Ruthenam tamquam Ecclesiam « proprii iuris » agnoscere statuit et ita suum cum illa agendi modum aliquatenus mutare decrevit. Gubernium Rossiacum, quod regnantibus Catharina II et Paulo I Ecclesiam Ruthenam tamquam Ecclesiam « anormalem » considerabat, quae vel cum Ecclesia Orthodoxa « reuniri », vel Ecclesiae catholicae Ritus Latini incorporari deberet,³⁷ tempore Alexandri I erga Ecclesiam Ruthenam maiorem attentionem et favorem ostendere coepit. Iniustus agendi modus, quem imperator Paulus I versus Ecclesiam Ruthenam sequebatur, id est submissio Ecclesiae huius sub dominationem catholicorum Ritus Latini, privatio independentiae in campo repraesentativo et administrativo et vexationes varij generis ex parte Gubernij et Ecclesiae Orthodoxae Rossiacae - haec omnia ad effectum desideratum non perduxerunt, id est « reunionem » Ecclesiae Ruthenae cum orthodoxia non solum non acceleraverunt, sed animos fidelium et cleri rutheni exacerbaverunt. Clerus et fideles Ecclesiae Ruthenae catholicam fidem conservare volentes potius Ritus Latinum assumere, quam ad orthodoxiam transire praeferebant. Numerosi transitus cleri et fidelium Ritus Rutheni ad Ritus Latinum annis 1800-1803 erant pro Gubernio optimum documentum, quod vexatio et persecutio Ecclesiae Ruthenae contrarium penitus effectum causavit, id est Ecclesiam Ruthenam non in sinum Ecclesiae Orthodoxae Rossiacae, sed ad Ritus Latinum transire impellebat.³⁸

Restitutio metropoliae erat igitur sub quodam respectu partialis reparatio iniuriae Ecclesiae Ruthenae ab imperatrice Catharina II illatae et simul actus liberalitatis ex parte imperatoris Alexandri I, qui hoc agendi modo Ecclesiam Ruthenam a praedominatione Latinorum liberare eique maiorem libertatem et independentiam tribuere intendebat.^{38a}

Nihil igitur mirum est, quod restitutio metropoliae in sinu Ecclesiae Ruthenae magnum gaudium et entusiasmum excitavit.³⁹

Iam quaeri possit, utrum in restitutionem metropoliae anno 1806 factam ipsa persona Heraclij Lisoswkyj aliquem influxum habuerit. Nonnulli enim auctores tum orthodoxi tum etiam catholici hunc Praelatum nimiae inclinationis ad Ecclesiam Orthodoxam accusant.⁴⁰ Nolumus hoc loco Heraclium Lisowskyj

³⁷ *Akty...*, t. XVI, pag. 31. TOLSTOJ, *Le catholicisme Romain en Russie*, II, pag. 84, 347.

³⁸ Ipsi auctores orthodoxi iniustum modum agendi Gubernij Rossiaci cum Ecclesia Ruthena critizant. Cfr. v. gr. TOLSTOJ, *Le catholicisme*, II, pag. 137-139, 338-340; et ČISTOVIČ I. A., *Sostojanije unijatskoj cerkvi v Rossiji v carstvovanije Imperatora Aleksandra I*, (Pravoslavnoje Obozrenije, 1879, II, pag. 212-214).

^{38a} TOLSTOJ, *op. cit.*, pag. 347-348. BOBROVSKIJ P. I., *Russkaja greko-unijatskaja cerkov v carstvovanije Imperatora Aleksandra I*, S. Petersburg 1890, pag. 36.

³⁹ L. SVIDERSKIJ, *op. cit.*, pag. 141.

⁴⁰ Ita v. gr. LUŽINSKIJ, *Zapiski Vasilija Lužinskaho, Archiepiskopa Polockaho*, (Pravoslavnyj Sobesiednik, 1884, II, pag. 181, 185, 200), A. SAPUNOV, *Istoričeskija sudby Po-*

ab illis suspicionibus defendere, quia hoc stricte ad nos non pertinet. Volumus tamen notare, non esse necessarium talem influxum admittere. Restitutio metropoliae non erat favor Gubernii Rossiaci erga personam Heraclii Lisowskyj vel « praemium » pro eius « inclinatione » ad Ecclesiam Orthodoxam, sed potius favor et gratia erga totam Ecclesiam Ruthenam. Animadvertendum est etiam, archiepiscopum Polocensem apud Gubernium Rossiacum non maiori gavisum esse favore, quam caeteri Praelati Ecclesiae Ruthenae illius temporis.⁴¹

3. DE CONAMINIBUS CONFIRMATIONIS RESTITUTAE DIGNITATIS METROPOLITANAE APUD S. SEDEM APOSTOLICAM.

Accepta ab imperatore Alexandro I nominatione in Metropolitanum Ecclesiae Ruthenae in Rossia Heraclius Lisowskyj statim variis modis canonicam suae nominationis confirmationem a S. Sede Apostolica obtinere conabantur. Hoc tempore H. Lisowskyj Petropoli commorabatur, ubi qua caput secundi Departamenti in Collegio Ecclesiastico Romano-catholico, pro Ruthenis anno 1805 instituti, personaliter adesse et sessionibus Departamenti praesidere debebat.

Primam petitionem pro confirmatione suae dignitatis fecit H. Lisowskyj per Abbatem Lochman, ex-Secretarium Legati Pontificii in Rossia, Th. Arezzo, qui etiam post egressum Legati ex Rossia Petropoli remansit, ubi varia negotia Legationis expediebat. Iam paucis diebus post restitutionem metropoliae elapsis Abbas Lochman Romam epistulam misit,⁴² ex qua S. Congregatio de Propaganda Fide de nominatione Heraclii Lisowskyj primam notitiam accepit.

Transmittendo Romam copiam edicti imperialis ex die 24 Julii 1806 Lochman ita de H. Lisowskyj scribebat: « Cercasi di ottenere il permesso di scrivere costì, ma in ogni caso s'ella potesse farmi passare un indizio dell'annuenza Pontificia sull'esercizio di questa di Lui (Lisowskyj) autorità, ciò non farebbe che consolidare in coscienza le risoluzioni provisorie che dovrà prendere ».⁴³ De ipsa persona Heraclii Lisowskyj Lochman ita suum iudicium exprimebat: « Posso dirle con sincerità che Lisowski, e Kochanowicz li ho trovati tutti altri di quel che ce li hanno fatti dipingere molti Religiosi e sul punto di morale e sul punto di Religione ».⁴⁴

lockoj eparchiji..., Vitebsk 1889, pag. 120. *Podreczna Encyklopedia Kościelna*, T. XXIII-XXIV (Warszawa 1911), pag. 359-360.

⁴¹ Sic Gubernium Rossiacum anno 1804 ad pertractationes de negotiis Ecclesiae Ruthenae Petropolim non H. Lisowskyj, sed ep. S. Lewinskyj invitavit. Eodem anno deputatus est ad participandum in Collegio Romano-Catholico non archiepiscopus Polocensis, sed ep. Brestensis Josaphat Bulhak. (L. SVIDERSKIJ, *op. cit.*, pag. 138).

⁴² *Epistula die 12-VIII-1806 ad Mons. Benvenuti scripta*, APF, *Scritt. Rifer. Congr. Moscovia, Polonia, Rutheni*, t. 18, fol. 476-477.

⁴³ *IBID.*, fol. 476.

⁴⁴ *IBID.*, fol. 476v-477.

In alia epistula eiusdem Lochman, die 16-X-1806 Romam scripta, de persona Heraclii Lisowskyj haec inveniuntur: « Ho avuto luogo di conoscere il nuovo Nominato Metropolitano e posso assicurare ch'Egli è tutt'altro di quel che la turba di alcuni men docili Basiliani l'hanno denigrato... (Lisowskyj)... mi ha pregato personalmente di far sapere espressamente all'Emmo Cardinale Litta la sua esaltazione e di ottenergli l'Apostolica Benedizione del S. Padre riservandosi, come mi disse, a tempi più tranquilli per fare una diretta comunicazione. Ella avrà dunque la bontà di compiegarmi un Paragrafo almeno ostensibile dell'annuenza Pontificia almen verbale, perchè possa in coscienza esercitare la sua giurisdizione ».⁴⁵

Notitia de restitutione metropoliae in Rossia et de nominatione Heraclii Lisowskyj accepta est Romae cum satisfactione et gaudio. Hac de re scribebat Mons. Benvenuti⁴⁶ ad Cardinalem L. Litta: « L'accaduto in favore di Monsignor Lisowski umanamente giudicando sembra vantaggioso per la Sagra Unione. Vostra Eminenza si ricorda che lo ristabilimento del Metropolitano in Russia con tutta la sua giurisdizione era uno degli oggetti della sua Missione. Ora pertanto se la Santa Sede fosse in libera comunicazione con quei Cattolici potrebbe riconoscere la qualità Metropolitica ristabilita in persona di Monsignor Lissowski sudetto e dei suoi successori e risguardare l'ukaso come un'annuenza Sovrana per l'effettuazione d'una cosa, che il S. Padre ha sempre desiderato ed in questi termini parmj che l'autorità della Santa Sede resterebbe colla sua dignità, e non verrebbe riconosciuto l'Ukaso che è come una rimozione di quegli ostacoli che si sono su di ciò incontrato finora. In mancanza poi di libera comunicazione forse il Santo Padre prenderà la determinazione di accordare a Monsig. Lissowski le facoltà desiderate per l'organo della S. Congregazione di Propaganda Fede, e se questo accade, ripeto, che umanamente si può credere vantaggioso ».⁴⁷

Necessitatem confirmationis Heraclii Lisowskyj in dignitate metropolitana etiam Cardinalis L. Litta plene agnoscebat. Hac in re die 7-I-1807 ad Cardinalem Praefectum S. Congregationis de Propaganda Fide, Di Pietro, scribebat: « Destinazione fatta da S. M. l'Imperatore Alessandro in persona di Mons. Eraclio Lisowski Arcivescovo Ruteno di Polock per Metropolita di tutti i Greci-Uniti in Russia... considerata in se stessa è cosa assai vantaggiosa a quel Cattolicesimo tante volte desiderata e domandata dalla S. Sede anche in tempo della mia missione in Russia. Non è da dubitarsi, che un tal avvenimento avrà fatto piacere a Cat-

⁴⁵ *IBID.*, fol. 539rv.

⁴⁶ *Epistula Mons. Benvenuti ad Cardinalem L. Litta*, die 16-X-1806, APF, *ut supra*, fol. 474-475. Mons. Benvenuti erat Secretarius Cardinalis L. Litta tempore eius missionis in Rossia (1797-1799).

⁴⁷ *IBID.*, fol. 474rv.

tolici di quell'Impero, e solo potrebbe sospettarsi un sentimento diverso nell'Arcivescovo di Mohiloff (Siestrzencewicz), il quale si compiace di denominarsi Metropolitano Unico... Non è però da dissimularsi, che tale destinazione è finora totalmente irregolare per la sua forma ed abbisogna indispensabilmente della suprema autorità del S. Padre ».⁴⁸

Hanc suam sententiam Cardinalis L. Litta in epistula die 16-IV-1807 ad Cardinalem Di Pietro scripta fusius exposuit. Descripta breviter historia metropoliae Kioviensis Litta in mentem revocat omnes illas instantias, quae tum a parte Sanctae Sedis Apostolicae, tum a Metropolitano Th. Rostockyj tum denique a Hierarchia ruthena pro restitutione dignitatis metropolitanae apud Gubernium Rossiacum sine ullo successu factae sunt. Dum igitur nulla iam spes restituendae in Rossia metropoliae Kioviensis habebatur, ex improvviso apparet edictum imperiale Alexandri I, quod metropoliam ruthenam in persona Heraclii Lisowskyj restabilivit. « Questo caso », prosequitur Card. Litta, « che sembrava impossibile, o per lo meno da non potersi sperare, fu quello appunto che accadde... Questo inaspettato avvenimento ha cambiato intieramente l'aspetto delle cose... Ora, l'interesse della Religione Cattolica ed il bene della S. Unione altro espediente suggerire non possono fuori di quello, che venga dalla S. Sede promosso ed istituito alla dignità Metropolitana nelle solite forme canoniche Monsignor Eraclio Lissowski, Arcivescovo di Polocia già nominato nel citato Ukaso Imperiale. Questo è ciò che desidera la S. Sede e l'intera Nazione de' Ruteni Uniti, e può sperarsi che si otterrà facilmente, concorrendo allo stesso oggetto la volontà del sudetto Prelato, già ben nota alla S. Congregazione, e l'intenzioni stesse manifestate dal Sovrano delle Russie nel citato Ukaso, che Monsignor Lissowski sia Métropolitain des Eglises Unies en Russie avec tous les Privileges et Prérogatives, qu'avait le Métropolitain Rostocki, d'après les règles de l'Eglise Unie et les Bulles qu'ont été données dans les differents temps ».⁴⁹

In ulteriori cursu suae epistulae Card. Litta nonnulla motiva affert, quae secundum eius opinionem, quantum fieri potest, confirmationem Heraclii Lisowskyj in dignitate metropolitana suadent: « Sarebbe lo stesso che dissipar al vento così belle speranze e così santi desideri della S. Sede, della Chiesa Unita e di Monsignor Lissowski, e perder le benefiche intenzioni del Sovrano delle Russie, se in questo momento appunto non si volesse far alcun caso delle nuove circostanze, ch'hanno intieramente cangiato il primo aspetto delle cose. Sarebbe un chiudere quella porta, che la Divina Provvidenza ha aperto miracolosamente per la conservazione della S. Unione, se invece di profittar dell'occasione tanto favorevole di ristabilir la Dignità Metropolitana ne' Domini della

⁴⁸ IRID., fol. 536-537, (*Epistula Card. L. Litta ad Cardinalem Di Pietro*).

⁴⁹ IRID., fol. 563-564v.

Russia, voluta ora da quello stesso Sovrano, che tante volte la negò, si venisse in vece a creare un nuovo Metropolita in Galizia. Si verrebbe con ciò a deludere in questo momento le speranze e brame di Mons. Lissowski, il quale, com'è noto alla S. Congregazione, nulla maggiormente desidera, che di ricevere l'istituzione e la conferma Apostolica. Si darebbe poi un giusto motivo d'irritamento e di disgusto allo stesso Sovrano delle Russie, quasi che la S. Sede creasse ora a bella posta un nuovo Metropolita in Galizia, come un ripicco alla nomina da lui fatta di Monsignor Lisowski nel citato Ukaso». ⁵⁰

Ad bene intelligendam Cardinalis L. Litta mentem notandum est, S. Sedem Apostolicam iam anno 1803 rogatam fuisse, ut pro Ecclesia Ruthena in Galicia sub dominio Austriae metropoliam Haliciensem institueret. Hac de re infra fusius disserimus. Hoc loco sufficit animadvertere, Cardinalem L. Litta tale propositum mutatis temporum adiunctis inopportunum et inconveniens existimavisse et proinde votum suum non in favorem novae metropoliae in Galicia creandae, sed in favorem restitutae in Rossia metropoliae dedisse.

Sententiam Cardinalis L. Litta etiam ipse Praefectus S. Congregationis de Prop. Fide, Cardinalis Di Pietro, dividebat, ut patet ex eius voto die 16-IV-1807 dato. ⁵¹ Secundum alium (anonymum) relatore, cuius votum Cardinalis Di Pietro in tabulario Archivii de Propaganda Fide adnexum invenitur, « quello, che dell'Imperatore delle Russie è stato adesso nominato a nuovo Metropolitano, avrebbe certamente bisogno della necessaria conferma dalla S. Sede. Per questo appunto dovrà esaminarsi da Propaganda, se convenga accordare una tale conferma mediante la Proposizione in Consistoro, e la spedizione delle Bolle. Ma la difficoltà starà principalmente nella mancanza di qualunque istanza della Corte di Russia, e del Soggetto da lei Nominato, mentre non sembra, che il Papa abbia da fare Metropolitano un Soggetto, per cui non ha avuta preghiera alcuna, e per cui non siano stati trasmessi Documenti e formato il solito Processo ». ⁵²

4. DE MOTIVIS, PROPTER QUAE S. SEDES APOSTOLICA HERACLII LISOWSKYJ CONFIRMARE CUNCTABATUR.

Nunc possit quis quaerere, cur S. Sedes Apostolica non obstantibus votis in favorem Heraclii Lisowskyj eundem in dignitate metropolitana confirmare differebat? Constat enim Heraclium Li-

⁵⁰ *IBID.*, fol. 565rv.

⁵¹ *IBID.*, fol. 553v. (« Sentimento del Card. Di Pietro sul progetto di erigere una metropoli dei Ruteni nell'Austria »).

⁵² *IBID.*, fol. 546rv. Hic relator anonymus manifeste errat inquantum affirmat Heraclium Lisowskyj nullam apud S. Sedem Apostolicam pro suae dignitatis confirmatione fecisse instantiam.

sowskyj usque ad suam mortem (1809) nullam expressam et formalem confirmationem a S. Sede Apostolica acceperit. Ubi quaerenda est ratio et causa huius agendi modi S. Sedis Apostolicae? Aliis verbis quaerendum est nobis, cur S. Sedes Apostolica, quae tam indefesse de restitutione metropoliae Kioviensis in Rossia sollicita erat, et tum per Legatum L. Litta tum per Legatum Th. Arezzo hac in re instantias apud Gubernium Rossiaticum fecerat, restitutione metropoliae facta suum consensum et approbationem non dederit?

Ante omnia respondendum est, utrum in modum agendi S. Sedis Apostolicae ipsa persona Heraclii Lisowskyj decisivum influxum habuerit. Pro hac suppositione hoc imprimis militare videtur, quod Heraclius Lisowskyj apud S. Sedem Apostolicam persona non omnino grata fuit. Circa personam huius Praelati eiusque agendi modum Romae nonnulla dubia et suspensiones habebantur. Nam H. Lisowskyj ante decennium reformationem liturgicam in Ecclesia Ruthena summo zelo propugnabat, quae Romae et in ipso Ecclesiae Ruthenae sinu ansam variarum suspensionum dedit. Porro suspectus erat archiepiscopus Polocensis de nimia inclinatione versus Ecclesiam Orthodoxam et de exiguo zelo in Unione propaganda et conservanda. Etiam eius idea unionis Ecclesiarum, quam data occasione promovebat, gallicanismum sapiebat.⁵³

Quamvis haec omnia non parvi videntur momenti et personam Heraclii Lisowskyj haud leviter aggravent, tamen secundum nostram opinionem ratio, cur S. Sedes Apostolica archiepiscopum Polocensem in dignitate metropolitana non confirmaverit, non in ipsa Praelati persona, sed in politico-ecclesiasticis circumstantiis illius temporis reponenda est. Iam supra vidimus, quod anno 1806-1807, cum de confirmatione Heraclii Lisowskyj ageretur, suspensiones et dubia circa personam nominati Metropolitanum nullum momentum habuerunt. Sic Abbas Lochman nominatum Metropolitanum eiusque bonam reputationem aperte defendit. Immo ipse Cardinalis L. Litta, qui tempore suae legationis in Rossia de persona archiepiscopi Polocensis nonnullas fovebat suspensiones, in suo voto pro confirmatione archiepiscopi intercedit eumque dignitatae metropolitanae omnino dignum reputat.

Principalis difficultas in confirmatione Heraclii Lisowskyj quaerenda est igitur non tam in huius Praelati persona, sed, ut diximus, in circumstantiis politico-ecclesiasticis illius temporis. Eodem enim tempore, quo Alexander I metropoliam ruthenam in Rossia restituit, inter S. Sedem Apostolicam et Gubernium Au-

⁵³ Fusius de hac re tractatur in opere: «*De reformatione liturgica Heraclii Lisowskyj, Archiepiscopi Polocensis (1784-1809)*», Romae 1950.

Cfr. etiam iudicia de Heraclio Lisowskyj Legati L. Litta (ROUËT DE JOURNAL, *Nonciature de Litta*, pag. 441) et Legati Th. Arezzo (ROUËT DE JOURNAL, *Nonciature d'Arezzo*, I, pag. 6-7, 11-12, 220-221, 462-463; et II, pag. 449-450).

striacum pertractationes de erectione metropoliae ruthenae in Galicia fiebant. Hae pertractationes et denique erectio metropoliae Haliciensis considerandae sunt pro principali et decisivo motivo, cur S. Sedes Apostolica restitutam in Russia metropoliam sine confirmatione reliquit.

Ad melius intelligendam nostram sententiam opportunum erit hoc loco quaedam necessaria ex historia erectionis metropoliae Haliciensis recolere et in mentem revocare.

Post primam Poloniae divisionem (1772) duae dioeceses ruthenae in Galicia, id est Leopoliensis et Peremisliensis, una cum parte dioeceseos Chelmensis sub dominium Austriae transierunt. Non obstante hac politica divisione Hierarchia ruthena Haliciensis cum Metropolitano in territorio Poloniae residente coniunctionem retinebat. Ita Metropolitanus J. Smogorzewskyj sine difficultate metropolitane iurisdictionem in Galicia austriaca exercebat et ipse Galiciam anno 1781 visitavit.⁵⁴

Res tamen mutatae sunt, cum post secundam (1793) et tertiam (1795) Poloniae divisionem omnis communicatio Hierarchiae ruthenae Haliciensis cum Metropolitano Th. Rostockyj, Petropoli residente, interrupta esset. Hierarchia Haliciensis quidem etiam in his difficillimis circumstantiis coniunctionem cum suo Metropolitano conservare conabatur, eum in liturgia commemorabat et in omnibus rebus, quae metropolitane iurisdictionem spectabant, ad Th. Rostockyj recurrerebat.⁵⁵ Sed haec communicatio nonnisi indirecte, id est via diplomatica fieri poterat, nempe per legatum imperialem Austriacum Petropoli residentem.⁵⁶

Labentibus annis cum omnis fere spes evanuisset, ut Metropolitanus Th. Rostockyj iterum in suis iuribus in Russia restitueretur, et cum communicatio cum eodem pro episcopis Haliciensibus in dies difficilior fieret, Hierarchia Haliciensis recursum ad Metropolitanum Th. Rostockyj fecit, ut suam metropolitane supra Galiciam iurisdictionem Episcopo Chelmensi, Porphyrjo Ważynskyj delegaret.⁵⁷ Praeterea episcopi Halicienses anno 1803 suum plenipotentiarium Michaellem Harasiewicz Viennam miserunt, ut cum Nuntio Viennensi et Gubernio Austriaco de erectione metropoliae ruthenae in Galicia tractaret. Promemoria hac in re praesentata

⁵⁴ PELESZ J., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, II, (Wien 1830), pag. 572, 656, 676.

⁵⁵ Sic v. gr. Episcopus Leopoliensis P. Bielanskyj anno 1795 a Metropolitano Th. Rostockyj delegationem ad consecrandum et instituendum episcopum Peremisliensem A. Auhelowycz petebat, anno vero 1798 ep. Chelmensis P. Ważynskyj ad eundem Metropolitanum recurrerebat, ut episcopum Leopoliensem Nicolaum Skorodinskyj consecrare et instituere posset. Cfr. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, pag. 678-679, et «*Naukowyj Sbornik*», 1867, I, pag. 31-34.

⁵⁶ HARASIEWICZ. *op. cit.*, pag. 679.

⁵⁷ *IBID.*, 679, 752.

est Nuntio Viennensi, A. Severoli, die 11-VII-1803,⁵⁸ imperatori vero Austriaco die 15-VII eiusdem anni.⁵⁹

S. Sedes Apostolica spectatis adiunctis petitionem episcoporum Haliciensium cum favore accepit, uti patet ex responso ad Nuntium Severoli die 31-VIII dato.⁶⁰ Unicam tantum Nuntius contra erectionem metropoliae in Galicia difficultatem movebat, id est quod actualis Metropolitanus Th. Rostockyj adhuc in vivis existeret et stante vita sua vix iuri suo renutiaret.⁶¹ Ideoque episcopi Halicienses novas litteras ad Metropolitanum die 26-X-1803 exaraverunt, quibus petebant, ut Metropolitanus spectatis difficillimis temporis circumstantiis sibi pro Galicia episcopum P. Ważynskyj in coadiutorem assumeret et hoc fine scriptam daret resolutionem. Ad quas litteras Th. Rostockyj die 16-II-1804 responsum dedit declarando, se desiderio episcoporum satisfacere non posse, sunt enim in cursu pertractationes de restituenda in Rossia metropolia et ad hunc finem vocatus est Petropolim ep. Luceoriensis S. Lewinskyj, ideoque ipsa prudentia suadet, ut ante decisionem prius exitus pertractationum cum Gubernio Rossiaco expectetur.⁶²

Post mortem Metropolitani Th. Rostockyj (1805) iam omne obstaculum pro creatione metropoliae Haliciensis cessare videbatur, ideoque episcopi Halicienses anno 1805 iteratam fecerunt instantiam pro erectione metropoliae et quidem tum apud S. Sedem Apostolicam tum apud Aulam Viennensem.⁶³ Imperator Austriacus Franciscus I huic episcoporum petitioni annuit et ipse die 11-IX-1806 a Romano Pontifice erectionem metropoliae Haliciensis petebat.⁶⁴ Cum Romae iam omnia parata essent ad creationem metropoliae et etiam ad hunc finem Bulla erectionis iam redacta esset,⁶⁵ advenit notitia de restitutione metropoliae ruthenae in Rossia in persona Heraclii Lisowskyj. Haec notitia rerum statum mutavit. S. Sedes Apostolica Bullam erectionis non publicavit et mutatis circumstantiis anceps haerebat, utrum nova in Galicia austriaca metropolia esset erigenda eiusque capiti antiqua Metropolitanorum Kioviensium et Haliciensium esset transferenda iurisdictio, an confirmanda esset restituta in persona Heraclii Lisowskyj in Rossia metropolia.

Ex citato supra Cardinalis L. Litta voto⁶⁶ vidimus, Romae hanc potius sententiam praevaluisse, quod creatio metropoliae Hali-

⁵⁸ IBID., pag. 751-752. Textus huius Promemoriae habetur pag. 754-760.

⁵⁹ *Naukowyj Sbornik*, 1867, I, pag. 37.

⁶⁰ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 753. Cfr. etiam APF, *Scritt. Rif. Cong. Mosc. Pol. Rut.*, t. 18, fol. 563rv.

⁶¹ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 753.

⁶² IBID., pag. 753-754.

⁶³ IBID., pag. 772.

⁶⁴ IBID., pag. 773. Cfr. etiam PELESZ, *Geschichte der Union...*, II, pag. 667.

⁶⁵ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 773, 781-782; PELESZ, *op. cit.* pag. 668-669. Bulla erectionis: «*In universalis Ecclesiae regimine...*» sub die 23-II-1807 (8-vo Kalendas Martii) scripta, sed nonnisi die 25-IX-1808 promulgata est.

⁶⁶ APF, *Scritt. Rif. Congr. Mosc. Pol. Rut.*, t. 18, fol. 564-567.

ciensis iam non est amplius necessaria neque opportuna. Haec S. Sedis Apostolica opinio communicata est mense Junio 1807 episcopo Leopoliensi A. Anhelowycz. Inter motiva, propter quae S. Sedes Apostolica suam sustinebat sententiam, haec imprimis adducebantur: 1) nunquam fuisse, ut in Ecclesia Ruthena duae existerent metropoliae et duo Metropolitanus, et 2) iam esse nominatum in Metropolitanum ab Imperatore Alexandro I archiepiscopum Polocensem Heraclium Lisowskyj.⁶⁷

Cum tamen Gubernium Austriacum creationem metropoliae fortiter urgeret, S. Sedes Apostolica ad difficultates solvendas proponebat, ut episcopi Halicienses a nexu metropoliae Kioviensis separarentur et immediate S. Sedis subordinarentur, ita enim creatio metropoliae Haliciensis iam non esset amplius necessaria. Sed etiam huic proposito S. Sedis Gubernium Austriacum sese opponebat et denuo pro erectione metropoliae Haliciensis instabat.⁶⁸

Hisce instantiis S. Sedes Apostolica denique cedere debuit et mense Maio 1808 Bullam erectionis metropoliae Haliciensis transmitti iussit. In hac tamen Bulla clausulam inserere iussit, ut de facto erectionis novae metropoliae H. Lisowskyj, administrator metropoliae Kioviensis, certior redderetur. Hunc recursum Nuntius Viennensis « sive per se, sive per aliam personam Ecclesiasticam ab eo ad hoc specialiter subdelegandam » facere tenebatur. Nuntius Viennensis revera litteras ad H. Lisowskyj exaravit, quibus rogabat eum, ut iuri suo supra Galiciam renunciaret.⁶⁹ Attamen Gubernium Austriacum memoratae clausulae contraria erat eique « placetum regium » denegavit.⁷⁰ Etiam plenipotentiarium episcoporum Haliciensium apud Gubernium Austriacum contra clausulam in Bulla erectionis insertam protestabat die 5-VII-1808 contendendo « assensum Heraclii Lissowski ad restaurationem Metropoliae Haliciensis non esse necessarium, cum neque pro Galicia nominatus neque a Sede Romana confirmatus titulo Haliciensis Metropolitanus utatur », ⁷¹ ideoque « non esse hic locum alicuius renuntiationis Metropolitanus Lissowski ». ⁷²

Denique post illas pertractationes die 25-IX-1808 proclamata est metropolia ruthena Haliciensis et episcopus Leopoliensis A. Anhelowycz in Metropolitanum Haliciensem solemniter inthronisatus est.⁷³

Ex hac expositione clare vidimus, qualem fuisse causam et motivum, cur S. Sedes Apostolica Heraclium Lisowskyj in dignitate metropolitana confirmare cunctabatur et denique illam usque ad eius mortem non concessit. S. Sedes Apostolica unitatem metro-

⁶⁷ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 781-782; PELESZ, *op. cit.*, 668.

⁶⁸ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 783.

⁶⁹ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 785.

⁷⁰ *IBID.*, pag. 784.

⁷¹ *IBID.*, pag. 786.

⁷² *IBID.*, pag. 785.

⁷³ *IBID.*, pag. 787-790; PELESZ, *op. cit.*, pag. 670-671.

poliae ruthenae salvare volebat et divisioni illius in duas independentes metropolias contraria erat. Concessa tamen denique erectione metropoliae Haliciensis in dominio austriaco ab approbatione et confirmatione Heraclii Lisowskyj desistere debebat. S. Sedes Apostolica, quae inter duos imperatores eligere coacta erat, potius precibus imperatoris Austriae cedere praetulit, quam imperatori Rossiae, qui quidem metropoliam ruthenam restabilivit, attamen de eius canonica confirmatione nullam habebat curam neque hac in re aliquam petitionem S. Sedi Apostolicae praesentavit. In defectu igitur recursus ad S. Sedem Apostolicam ex parte imperatoris Alexandri I reponenda est causa, quod H. Lisowskyj usque ad suam mortem canonicam suae dignitatis confirmationem non obtinuit.⁷⁴ S. Sedes Apostolica eum solum qua «administratorem metropoliae Kioviensis» agnovit, quod etiam in Bulla erectionis metropoliae Haliciensis expresse nominatur.⁷⁵

5. DE OPINIONIBUS NONNULLORUM AUCTORUM QUOAD RESTITUTIONEM METROPOLIAE IN ROSSIA.

Ultimo loco recensendae sunt nobis opiniones nonnullorum auctorum de restitutione metropoliae ruthenae in Rossia necnon de modo agendi et persona archiepiscopi H. Lisowskyj.

In genere dicendum est auctores valde obiter de restitutione metropoliae tractare. Quod vero personam archiepiscopi Polocensis attinet, eorum iudicia nimis severa et sine fundamento esse nobis videntur.

Ita v. gr. M. HARASIEWICZ obicit Heraclio Lisowskyj, quod suae nominationis confirmationem a S. Sede non petisset.⁷⁶ E. LIKOWSKI inculpat eundem Praelatum, quod contentus nominatione ab imperatore facta potestatem metropolitanam sine licentia et confirmatione Sedis Apostolicae exercuisset.⁷⁷ A. BOUDOU Heraclium Lisowskyj «praelatum aenigmaticum» appellat eumque carpit, quod usque ad suam mortem suae dignitatis confirmationem nun-

⁷⁴ ... «La difficoltà starà principalmente nella mancanza di qualunque istanza della Corte di Russia... mentre non sembra, che il Papa abbia da fare Metropolitano un Soggetto, per cui non ha avuta preghiera alcuna, e per cui non siano stati trasmessi Documenti e formato il solito Processo» (APF, *Scritt. Rif. Congr. Mosc. Pol. Rut.*, t. 18, fol. 546rv. Relatio anonyma ex anno 1807 in causa confirmationis Heraclii Lisowskyj). Notandum est hic, quod anno 1808 Roma ab exercitu Napoleonis imperatoris occupata est et anno 1809 Summus Pontifex Pius VII relegatus est in Galliam. Communicatio Ecclesiae Ruthenae cum Sede Apostolica igitur per aliquot annos 1809-1814 interrupta erat. Eodem anno (1809) mortuus est Heraclius Lisowskyj.

⁷⁵ In Bulla erectionis Pius VII loquitur de «Venerabili etiam Fratre Nostro Eraclio Lissowski Ecclesiae Polocensis Archiepiscopo, atque in praesentiarum, attenta vacatione metropoliae Kioviensis eiusdem Ecclesiae et dioecesis administratore». (DE MARTINIS, *Juris Pontificii de Propaganda Fide Pars Prima*, vol. IV, Romae MDCCCXCI, pag. 495).

⁷⁶ HARASIEWICZ, *op. cit.*, pag. 785.

⁷⁷ LIKOWSKI, *Dzieje...*, II, pag. 23.

quam a S. Sede petiisset.⁷⁸ Ipsam vero restitutionem metropoliae ab Alexandro I omnino arbitrariam et contra omnes leges canonicas factam considerat, quia imperator ante restitutionis actum Romam non recurrerat ideoque S. Sedes nullam in hac restitutione habuit partem.⁷⁹

Secundum auctores GATTI-KOROLEVSKIJ Heraclius Lisowskyj « come metropolita doveva venire confermato dalla Santa Sede: non si curò di ottenere questa conferma »...⁸⁰ « Eraclio Lisowskyj, arcivescovo di Polotsk e Metropolita nel 1806, parteggiava per le idee giansenistiche, tanto che non si curò di chiedere alla Santa Sede la conferma della sua nomina fatta da Alessandro I ».⁸¹ Etiam A. M. AMMANN reprehendit « il contegno non chiaro, fortemente influenzato dal pensiero giuseppino-gallicano » Heraclii Lisowskyj eumque cum archiepiscopo St. Bohusz-Siestrzencewicz in eadem linea ponit.⁸² Heraclius Lisowskyj, secundum A. Ammann, contra restitutam ab imperatore Alexandro I metropoliam protestationem facere debuisset: « Sarebbe stato il suo dovere sollevare una protesta contro l'istituzione, del tutto anticanonica, di una nuova metropolia, senza il consenso di Roma. Questo egli non fece. Per lui la vecchia metropolia di Kiev non significava più nulla. Quindi con la morte del Rostocki essa in linea di diritto cessò financo di esistere. Perciò nel 1807 Roma istituì, senza far caso del Lisowski, la nuova metropolia di Halič (Leopoli) ».⁸³

Omnes citati auctores, uti vidimus, Heraclium Lisowskyj inculpant, quod de confirmatione suae dignitatis apud S. Sedem Apostolicam non curavisset et gallicanismo indulgens iurisdictionem metropolitanam vi solius nominationis ab imperatore factae exercuisset. Iam ex supra allatis documentis archivalibus patet, supra memoratas inculpationes nullo niti fundamento. Heraclius Lisowskyj statim post suam nominationem variis modis suae dignitatis confirmationem a S. Sede obtinere conatus est. Hoc loco adducimus testimonia duorum S. Romanae Ecclesiae Cardinalium, qui de conatibus Heraclii Lisowskyj pro confirmatione dignitatis metropolitanae indubium testimonium reliquerunt.

Primum testimonium est Cardinalis L. LITTA, qui in sua relatione ad Card. Di Pietro die 14-VIII-1807 de Heraclio Lisowskyj ita scribebat: « E' noto alla S. Congregazione (di Propaganda) che Monsignor Lissowski Arcivescovo di Polock dopo emanato il

⁷⁸ « Un prélat énigmatique, Heraclius Lissowski... il meurt sans avoir jamais demandé au Saint-Siège de le confirmer dans sa dignité », A. Boudou. *Le Saint-Siège et la Russie* (1814-1847), I, Paris 1922, pag. 153.

⁷⁹ *IBID.*, pag. 154.

⁸⁰ GATTI-KOROLEVSKIJ, *I Riti e le Chiese Orientali*, I, Genova 1942, pag. 640.

⁸¹ *IBID.*, pag. 760.

⁸² A. AMMANN, *Storia della Chiesa Russa e dei paesi limitrofi*, Torino 1948, pag. 405-406.

⁸³ *IBID.*, pag. 411. Vidimus supra, quod S. Sedes Apostolica erigendo metropoliam Haliensem expresse de recursu ad Heraclium Lisowskyj sermonem faciebat. (Cfr. Bullam erectionis apud DE MARTINIS, *Iuris Pont.*, P. I, vol. IV, pag. 495).

citato Ukaso di Alessandro ha fatte replicate istanze nei modi, che ha potuto impiegare ad onta delle Leggi di quel Governo, affine di ottenere la conferma ed istituzione Apostolica o almeno un assenso e beneplacito ad esercitare la giurisdizione Metropolitica sopra i Ruteni Uniti, che ora gli si permette dallo stesso Governo. Sarebbe questo un oggetto sommamente meritevole di occupare le cure della lodata Congregazione; ma fino ad ora è certo, che Monsignor Lissowski non è stato confermato nè istituito, e netampoco riconosciuto dalla S. Sede ».⁸⁴ In alio loco eiusdem relationis Cardinalis L. Litta iterum attestat, H. Lisowskyj confirmationem suae nominationis Romae petivisse: « d'aver richiesto nel modo che potea la conferma ed autorizzazione della S. Sede ».⁸⁵

Idem fere refert de Heraclio Lisowskyj Cardinalis Th. AREZZO in sua relatione die 30-VIII-1807 ad Cardinalem Di Pietro data: Lisowskyj « tentò prima di tutto di ottenere la necessaria conferma ed istituzione della S. Sede dirigendosi a tal'effetto, come si assicura, alla S. Congregazione di Propaganda ad onta delle rigide leggi, che proibivano, e proibiscono tuttora ogni comunicazione con Roma. Non riportandone alcuna risposta, con consiglio di Monsignor Lewinski radunò il suo Clero, alla cui presenza, e di un Notaio Apostolico emanò la professione di fede prescritta dal Sinodo di Zamoscia, e fece il solenne giuramento alla S. Sede, con che crede di aver compito il suo dovere, e di poter esercitare senza taccia i diritti Metropolitici... Tutti i passi, ch'egli ha fatti per conseguire l'Apostolico beneplacito... potran giuvargli per dimostrare la sua sommissione e buona volontà verso la S. Sede ».⁸⁶

Ex citatis documentis primum est concludere, Heraclium Lisowskyj fecisse omnia, quae spectatis circumstantiis facere potuit, ut confirmationem a S. Sede obtineret, ideoque omnes inculpationes auctorum esse sine fundamento bonamque famam Praelati Polocensis laedere. Non est igitur eius culpa, quod usque ad mortem suam confirmationem non obtinuit, sed potius, ut supra exposuimus, culpa circumstantiarum politico-ecclesiasticarum illius temporis,

Quoad vero ipsam metropoliae ruthenae in Rossia restitutionem sententiam auctorum supra citatorum probare non possumus. Imprimis hic non agebatur de creatione omnino « novae » metropoliae, sed de restitutione antiquae sub novo titulo, qui iam ab ipsa Sede Apostolica proponebatur et suggerebatur. Alexander I restituendo anno 1806 metropoliam nihil novi fecit, sed illud, quod S. Sedes Apostolica ipsa desiderabat, denique concessit. Etiam Romae post restitutionem nemo questionem movebat de mutato metropoliae titulo, sed de opportunitate et necessitate canonicae confir-

⁸⁴ APF, *Scritt. Rif. Congr. Mosc. Pol. Rut.*, t. 18, fol. 585v.

⁸⁵ *Ibid.*, fol. 586v-587.

⁸⁶ *Ibid.*, fol. 626-627.

mationis Heraclii Lisowskyj.

Neque omnino rectum nobis videtur affirmari restitutionem metropoliae ab Alexandro factam fuisse illegitimam et contra voluntatem S. Sedis Apostolicae. Constat enim S. Sedem Apostolicam iteratis vicibus instantias apud Gubernium Rossiacum fecisse, ut metropolia ruthena restabileretur. Restitutio igitur metropoliae erat desiderium S. Sedis ideoque dici non potest, S. Sedem in restitutione nullam habuisse partem.

Denique non satis intelligitur, cur Heraclius Lisowskyj contra factam ab Alexandro restitutionem « protestationem facere » debuisset.⁸⁷ Non erat hic locus protestationibus, quia restitutio metropoliae in ipsa Roma cum gaudio et satisfactione accepta est et pro Ecclesia Ruthena signum erat et symbolum victoriae post duras vexationes et persecutiones. Si igitur Heraclius Lisowskyj qua nominatus Metropolitanus ad aliquid faciendum tenebatur, certe non protestare debebat, sed de canonica suae dignitatis confirmatione curam habere. Quod officium, ut supra probavimus, Heraclius implere non omisit.⁸⁸

Ut nostrum articulum concludamus, hoc ante omnia notare volumus, nempe, auctores non satis attendere ad circumstantias politico-ecclesiasticas, in quibus metropolia ruthena in Rossia restituta fuit, ideoque de valore huius restitutionis et consequenter de persona et modo agendi Heraclii Lisowskyj non rectum proferre iudicium. Quod autem iudicium in luce documentorum archivalium hodie vix sustineri et defendi potest.

⁸⁷ A. AMMANN, *op. cit.*, pag. 411.

⁸⁸ H. LISOWSKYJ mortuus est die 30-VIII-1809. Eius successor Gregorius KOCHANOWYCZ (1809-1814) administrabat metropoliam ruthenam in Rossia sine confirmatione S. Sedis Apostolicae, quia Summus Pontifex Pius VII hoc tempore in Gallia detenebatur (1809-1814) et omnis communicatio cum eo impossibilis erat. Solummodo anno 1818 successor Gregorii Kochanowycz metrop. Josaphat BULHAK per decretum S. Congregationis de Propag. Fide die 22-XI datum (« *Ne praeclara Ruthenorum Natio...* ») confirmationem dignitatis metropolitanae obtinuit, sed « tamquam Sedis Apostolicae Delegatus ». In citato decreto conoedebantur Josaphato Bulhak « omnia et singula iura, privilegia et facultates, quae per sanctae memoriae PP. Clementem VIII, aliosque Romanos Pontifices Metropolitanis totius Russiae legitime institutis hactenus concessae sunt, ita ut ipse omnes iurisdictionis actus, qui Russiae Metropolitanae conveniunt, exercere libere possit, et valeat, ad normam Sacrorum Canonum, ac praesertim Synodi Zamosciae Constitutionum, idque donec per Sanctam Sedem de novo Metropolitano stabiliter provideatur », (THEINER, *Die neuesten Zustände...*, pag. 333-334).

P. S. SABOL OSBM

DOCTRINA MELETII SMOTRYCKYJ DE SPIRITU SANCTO

Introductio. — Tractatus de Spiritu Sancto. - I. Doctrina M. Smotryckyj de processione Spiritus S. a solo Patre. - 1. Argumenta ex S. Scriptura et SS. Patribus. - 2. Brevia argumenta ex Conciliis et ex historia. - II. Crisis doctrinae M. Smotryckyj de processione Spiritus S. - Conclusio.

Meletius Smotryckyj, in iuventute schismaticus, dein in virili aetate et in morte catholicus, polemista ruthenus * saec. XVII celeberrimus (1577-27.IX.1633), 21 opera fusiora et breviora, tum anti-catholica, tum catholica, reliquit, quorum 15 tantum ad nostra usque tempora pervenerunt. Biographia eius, immo etiam authenticitas operum eius momentaque historica in eis contenta multum historiae ac litterarum temporis illius cultores occupabant multasque disquisitiones scientificas provocabant et hucusque provocant; at de doctrina eius dogmatica, quantum scimus, nulla existit dissertatio. Hanc lacunam saltem ex parte explere conabamur analysi ac crisi subiciendo praecipuos Meletii Smotryckyj tractatus dogmaticos anticatholicos, de processione nempe Spiritus Sancti a solo Patre et de primatu Romani Pontificis, quorum primus cum analysi theologia hicce publicatur.

TRACTATUS DE SPIRITU SANCTO

De Spiritu Sancto non tractat Meletius Smotryckyj nisi in operibus adolescentiae suae, scilicet in *Antigraphe*¹ ac in *Threnos*.²

(*) Nomine Ruthenorum veniunt hic tum Ucraini, tum Alborutheni, qui saeculis XV-XVII regni Lithuano-Poloni partem inhabitantes septentrionalem et orientalem hac communi denominatione tunc temporis nuncupabantur, inspecta magis eorum communitate religiosa et rituali-orientali, quam nationali. Regiones Ucrainae Kioviensis, Lithuaniae, Alborusiae, Volhyniae, Haliciae, Podlasiae et Polisiae, ubi fideles rutheni plerumque compacte vixerant, communi nomine Russia vocabantur, octo complectentes dioeceses Ecclesiae Ruthenae: metropolim Kioviensem et sedes episcopales in Volodymyr, Polozk, Lutsk, Cholm, Pinsk, Lviv et Peremysl. Russia hodierna temporibus illis Moscovia vocabatur. - Cfr. Doroshenko D., Die Namen « Rus », « Russland » und « Ukraine » in ihrer historischen und gegenwärtigen Bedeutung (in Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin, Bd. III (1931); - Tyszkiewicz M., Documents historiques sur l'Ukraine (Les termes « Russie », « Petit Russie » et « Ukraine »), Lausanne 1919; - Id., Cartes de l'Ukraine, Lausanne 1919.

¹ *Antigraphe*, in RIB. t. XIX, pp. 1185-1213.

² *Threnos*, pp. 99-122.

In hoc ultimo opere refutatus est optime a P. Petro Skarga³ et ab episcopo Joachimo Morochoowski.⁴ Postea M. Smotryckyj verosimiliter agnoscens doctrinam catholicorum veram esse, de processione Spiritus Sancti polemizare omnino desinuit, tribus casibus exceptis, quando scilicet in *Defensione Verificationis*,⁵ in *Elencho*⁶ ac in *Appendice*⁷ obiter solum catholicis obicit eos terminum « Filioque » ad symbolum fidei illicite addidisse, quod propriam duarum Ecclesiarum separationis causam dedisse conqueritur. Contra ipsam vero Spiritus Sancti etiam a Filio processionem ne verbum quidem scribit.

Ex disquisitionibus aliorum,⁸ qui *Threnos* ipsum prae manibus habuerunt, atque ex ipsius Meletii Smotryckyj confessione post suam conversionem facta⁹ scimus gravissimos circa processionem Spiritus Sancti errores in *Threnos* contineri. Quo in opere M. Smotryckyj: 1. negat Spiritum Sanctum esse consubstantialem Patri, 2. Spiritum Sanctum simul cum Filio secundam personam Dei esse dicit, quibus positis, 3. totus ordo naturalis personarum divinarum ex radice evertitur. Thema dissertationis dogmaticae ideale! Inquisitionem nostram de doctrina Meletii Smotryckyj circa Spiritus Sancti processionem ad ea solum, quae in *Antigraphe* aliisque tribus operibus, *Threnos* excepto inveniuntur, limitare coacti sumus.

Agamus igitur de iis solum, quae in *Antigraphe*, in *Defensione Verificationis*, in *Elencho* ac in *Appendice* a Meletio Smotryckyj de Spiritu Sancto conscripta reperiuntur.

In doctrina de Spiritu Sancto M. Smotryckyj a lucubratione fortasse Cyrilli Lukaris,¹⁰ quae « *Historiae de Iustico synodo* » inserta est, dependere videtur. Ex ea enim M. Smotryckyj plura SS. Patrum testimonia exscripsit, ex. gr. Dionysii Areopagitae (*De divinis nominibus*), Basilii Magni (*Homilia 24 contra Sabellium et Arium*), Theophilacti (*Enarratio in Evang. Ioannis*, cap. III), Iustini Martyris (*Expositio rectae confessionis*), Athanasii (*Quaestiones ad Antiochum*), Joannis Damasceni (*De fide orthodoxa*).¹¹ Alter fons doctrinae Meletii Smotryckyj de Spiritu Sancto in *Antigraphe* contentae Stephani Zizanii « *Sermo S. Cyrilli de antichristo* » videtur fuisse, ex quo M. Smotryckyj SS. Patrum testimonia verbotenus desumpsit, ex. gr. Cyrilli (*De SS. Trinitate*),

³ SKARGA P., *Na Threny y Lament...*, Cracoviae 1610.

⁴ MOROCHOWSKI I. *Paregoria*, Vilnae 1612.

⁵ *Obrona Verificatyei*, in AJZR., t. VII, p. 229.

⁶ *Elenchus* in AJZR., t. VIII, pars I, pp. 629-634.

⁷ *Appendix*, ibidem, p. 657.

⁸ PELESZ, *Geschichte der Union*, t. II, p. 390; STUDYNSKYJ, *Perestorooha*, p. 31; BRÜCKNER, *Spory o Unie*, pp. 609-611; TRETIAK, *Piotr Skarga w dziejach*, p. 310, sq.

⁹ *Apologia*, pp. 22-23.

¹⁰ Cfr. STUDYNSKYJ, *Antigrafe, polemičnyj tvir*, in « *Zapysky NTS* », a. 1925, t. CXLI-CXLIII, p. 26.

¹¹ *Istoria o lystrikijskom sobori*, in RIB, t. XIX, pp. 449-455.

Damasi (ex *Epistula ad Paulinum*),¹² etc. Ut infra videbimus, M. Smotryckij ad comprobendam suam de processione Spiritus Sancti doctrinam testimonium etiam Theophilacti adhibet. At animadvertendum est Hipatium Potij in *Harmonia*,¹³ contra quam M. Smotryckij suam *Antigraphe* conscripserat, clarissimis verbis proclamasse, nihil valere ea de causa, quod Theophilactus schismatis tempore scripsit. Hac in re H. Potij S. Bellarminum secutus est, qui scripsit «schismatis tempore vixisse Theophilactum, ideoque non recipi eius auctoritatem».¹⁴

Haec de dependentia Meletii Smotryckij ab auctoribus protestantismo imbutis, quibus praemissis ad ipsam auctoris nostri doctrinam iam devenimus.

I. DOCTRINA MELETII SMOTRYCKIJ

DE PROCESSIONE SPIRITUS S. A SOLO PATRE

De processione Spiritus Sancti scribit M. Smotryckij in *Antigraphe*, ubi specialem tractatum exaravit, ut affirmationem catholici auctoris *Harmoniae* (Hipatii Potij) dicentis primam ac capitalem haeresim orthodoxorum esse doctrinam de processione Spiritus Sancti «a solo Patre», refutet.

Talis assertionis evertendae causa M. Smotryckij fidem orthodoxorum de processione Spiritus Sancti «fundamento firmissimo, verbis nempe ac doctrina ipsius Dei Creatoris, litteris Apostolorum, SS. Patrum explicationibus ac decretis Conciliorum oecumenicorum niti»¹⁵ declarat. Secundum hanc declarationem, quae propositio est ad totum tractatum, etiam argumenta sua construit et primo quidem ex S. Scriptura, cui adiungit suas explicationes ac ratiocinationes et eas testimoniis SS. Patrum comprobare conatur; postea, ubi ei necesse videtur, ad Concilia reclamat, denique historiam additionis «Filioque» ad symbolum fidei breviter commemorat. Idem ordo in iis quae sequuntur, servetur.

1. ARGUMENTA EX S. SCRIPTURA ET SS. PATRIBUS.

Probationem doctrinae suae circa processionem Spiritus Sancti a solo Patre M. Smotryckij dividit in duas partes: 1. contra catholicos, Spiritum Sanctum etiam a Filio procedere asserentes, Meletius Spiritum Sanctum a solo Patre procedere triplici ex argumento scripturistico probare conatur, et quidem ex processione, ex missione, et aliquatenus, per transenam, etiam ex conceptu

¹² Kazaně S. Cyrilla, in PURML. t. V, pp. 123, 124, 127, 131.

¹³ *Harmonia*, in RIB. t. VII, p.

¹⁴ ROBERTI BELLARMINI, *Disputationes de controversiis fidei christianae*, Ingolstadtii 1588: T. I. *De Christo*, lib. II, cap. XXVIII, p. 440 et cap. XXI, pag. 412; Cfr. СТУДН-СКИЙ, *Поленичне письменство*, in «Запыскы НТС», a. 1911, t. CIV. lib. IV, p. 23.

¹⁵ *Antigraphe*, in RIB. t. XIX, p. 1185.

« Spiritus Christi », 2. solis S. Patrum testimoniis argumenta catholicorum ex textu « de meo accipiet » desumpta refutat.

I. Ad comprobendam processionem Spiritus Sancti a solo Patre affert Meletius verba Christi: « Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me » (Io. XV, 26).

Et nunc ecce analysis huius textus, quam Smotryckij facit:

« Haec verba duplicem in quaestione nostra praebent nobis doctrinam: a) Ostendunt unum esse in deitate principium vel causam ac fontem, Deum scilicet Patrem, e quo solo Filius nascitur et Spiritus Sanctus procedit (et hic tum aeterna generatio, tum aeterna processio intelligi debet), b) evidentem ac notabilem faciunt distinctionem inter aeternam illam processionem et praesentem in tempore Spiritus Sancti in Apostolos missionem.

Et super has duas - prosequitur Meletius, - aliae duae fundantur considerationes: a) Spiritus Sanctus sicut cum Patre, ita etiam cum Filio eiusdem est essentiae ac aeternae divinitatis et (ideo) tam Patris quam Filii Spiritus vocatur, b) proprietates personarum divinarum non miscentur, sed alia est persona Patris, alia Filii et alia Spiritus Sancti ».¹⁶

Hisce sicuti fundamento positis, Meletius doctrinam orthodoxorum esse veram e Patribus probare conatur additque, iactans, ab ictu textuum patristicorum collapsuram additionem latinorum « Filioque ».

Propterea primo loco brevem uti dicit S. Dionysij sententiam affert: « Solus Pater est fons in supersubstantiali Deitate ».¹⁷

Citat verba S. Basilij Magni: « Pater est perfectam habens essentiam, nec ullius indigens, radix ac fons Filii et Spiritus Sancti », ¹⁸ et postea verba S. Gregorii Nazianzeni: « Pater pater est, et principii expers; neque enim ex ullo est. Filius filius est, at non principii expers, ex Patre siquidem. Quod si temporis principium accipis, principio etiam caret; neque enim temporum effector temporis subest. Spiritus Sanctus vere spiritus est, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo, ut nec generationis, verum processionis ».¹⁹ Similiter affert ex S. Iustino Martyre: « Est autem Pater ingenuitus, a quo et Filius genitus, et Spiritus procedit », ²⁰ et etiam ex S. Cyrillo Alexandrino: « Pater enim causae expers et ingenuitus est... Filius autem ex Patre per generationem est. Spiritus vero sanctus est et ipse quidem ex Patre, non tamen gignendi, sed procedendi modo ».²¹ Quibus allatis forse gravissimum Theophilacti testimonium citat, quod sic sonat: « Dicit Apostolus: Spi-

¹⁶ *Antigraphe*, p. 1186.

¹⁷ *De divinis nominibus*, cap. II, 5, PG. t. III, col. 642.

¹⁸ *Homilia 24-4 Contra Sabellium, et Arium et Anom.*: PG. t. XXXI, col. 610B.

¹⁹ *Oratio XXXIX. In sancta Lumina*, PG. t. XXXVI, col. 347.

²⁰ *Expositio rectae confessionis*, PG. t. VI, col. 1210 (spuria!).

²¹ *De Sacrosancta Trinitate*, PG. t. LXXVII, col. 1139.

ritum Filii sui in corda vestra misit, clamantem: Abba Pater. Et iterum: si autem quis Spiritum Christi non habuerit, hic non est eius. Sane Latini, male haec exponentes et minus recte intelligentes, dicunt, quod Spiritus etiam a Filio procedat. Nos autem hoc primum dicimus ad eos, quod aliud sit esse ex quopiam, et aliud esse cuiusdam: ut Spiritus est quidem Spiritus Filii absque dubio, et ab omni scriptura hoc approbatum est; caeterum esse ex Filio nulla scriptura testatur, ut ne duo principia Spiritus introducamus, Patrem et Filium. Profecto, inquit, nam et inspiravit discipulis et dixit: accipite Spiritum Sanctum. O, desipientiam! Si tunc dedit discipulis Spiritum quando insufflavit, quomodo postea dixit eis: « accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti super vos non post multos hos dies; vel quomodo in Pentecoste credimus factum descensum Spiritus, siquidem in vespera diei resurrectionis dedit illum? tunc enim inspiravit. At haec quidem valde ridicula. Manifestum enim, quod tunc illis Spiritum Sanctum non dederit, sed donum unum Spiritus Sancti, remissionem scilicet peccati. Statim enim subdit: « quorum remisistis peccata ». Habet autem Spiritum Filius substantialiter, ut consubstantiali sibi, non a quo operationem recipiat, sicut prophetae. Dicitur autem Spiritus esse Filii, secundum quod veritas est Filius et virtus et sapientia, Spiritus autem Sanctus et veritatis et fortitudinis et sapientiae Spiritus ab Isaia describitur; et aliter, quia per Filium hominibus datur, propterea Filii dicitur. Crede igitur tu Spiritum a Patre quidem proficisci, per Filium autem dari creature - atque hic sit tibi canon orthodoxae doctrinae ».²²

Quomodo M. Smotryckij supra expressam distinctionem inter processionem et missionem intelligit, nobis explicat his verbis: « Quod distinctionem vel differentiam processionem inter et Sancti Spiritus missionem attinet, scio Romanos haec duo confuse et pro uno habere ac hunc in modum contra nos argumentari: D. N. I. Christus pluribus in locis Evangelii dicit: Mittam vobis Spiritum veritatis (Io. XV, 26). Si ergo mittit Spiritum Sanctum, tunc Spiritus S. ab eo procedit. Ad hoc notare oportet - dicit Meletius - aliud esse missionem, et aliud processionem. Etiam nos credimus Christum mittere Spiritum Sanctum, sed cum hac additione, quod « a Patre ». Admittimus Spiritum S. dari fidelibus per Christum, at ex hoc minime sequitur Eum etiam procedere a Filio. Non mea est haec distinctio - sublineat M. Smotryckij - sed ipse Salvator de ipsa re docet in Evangelio loquens de missione Spiritus Sancti in Apostolos; ita Patri, sicut et sibi vindicat hanc missionem, quando dicit: Ego mittam vobis a Patre (Io. XV, 26) et alio in loco: Pater mittet in nomine meo (Io. XIV, 26). At ad processionem perveniens, hanc non vindicat iam sibi, sed solo Patri tantum: Mit-

²² Ennarratio in Evangelium Ioannis, cap. III, PG. t. CXXVIII, col. 1223.

tam vobis Paraclitum, spiritum veritatis, qui a Patre procedit (Io. XV, 26) ».²³

Quae ut confirmet, adducit S. Petrum: « Et promissione Spiritus Sancti accepta a Patre effudit (hunc, quem vos videtis) » (Act. Ap. II, 33) et ita argumentatur: « effudit » - significat « misit » sed si « accepit a Patre », tunc hoc intelligendum est de aeterna processione ». Ad hoc affert similia verba S. Pauli de effusione Spiritus Sancti (Tit. III, 6), concludens missionem Spiritus Sancti non esse processionem.²⁴

Hanc distinctionem etiam doctrina SS. Patrum niti ut ostendat, affert verba S. Gregorii Nysseni dicentis: « In increata illa et aeterna natura... Pater principii expers, et ingenitus, et semper Pater concipitur, ex ipso autem unigenitus Filius, sine ulla interruptione et divulsione, una cum Patre intelligitur, cum ipso vero et per ipsum, antequam nescio quod inane, et quiddam non subsistens, tanquam medium interveniret, statim etiam et coniunctim Spiritus Sanctus concipitur, non posterior Filio secundum suam subsistentiam, quasi possit aliquando unigenitus Filius intelligi absque Spiritu Sancto, qui et ipse ex universorum Deo sui subsistentiae originem habet, a quo etiam unigenitum illud lumen est de vero lumine resplendens; neque diversitate durationis, neque natura a Patre vel Unigenito separatur ».²⁵ Ex quibus S. Gregorii verbis M. Smotryckij sequentem deducit conclusionem: « Vides, aliud est Spiritum Sanctum dari et aliud est procedere a Filio; sufficienter enim sanctus doctor ille nobis explicavit, cur Spiritum Sanctum per Filium dari credimus et sicuti Spiritum Patris, ita etiam Spiritum Filii appellamus, id est, non quia ex ambobus procedit, sed quia unus est deitatis uniusque essentiae cum Deo Patre et Unigenito Filio eius ».²⁶

Quod ad comprobandum adducit sequentia S. Augustini: « Satis est christiano rerum creatarum causam, sive coelestium, sive terrestrium, sive visibilibus, sive invisibilibus, non nisi bonitatem credere Creatoris, qui unus et verus est Deus; nullamque esse naturam, quae non aut Ipse sit, aut ab Ipso; Eumque esse Trinitatem, Patrem scilicet, et Filium a Patre genitum, et Spiritum Sanctum ab eodem Patre procedentem, sed unum eundemque Spiritum et Patris et Filii ».²⁷ Adiungit etiam testimonium S. Ioannis Damasceni: « Spiritum vero Sanctum ex Patre et Spiritum Patris nominamus. Ex Filio autem Spiritum Sanctum non dicimus, sed Spiritum Filii nominamus. Si quis enim Spiritum Christi non habet, non est Eius, divinus inquit Apostolus, - et per Filium apparuisse, et nobis traditum confitemur ».²⁸ Ex quibus testimoniis rursus eandem

²³ *Antigraphe*, p. 1192.

²⁴ *IRIDEM*.

²⁵ *Contra Eunomium*, lib. I, PG. t. XLV, col. 370.

²⁶ *Antigraphe*, p. 1193.

²⁷ *Enchiridion, sive de fide, spe et charitate*, cap. IX, PL. t. XL, col. 235-236.

²⁸ *De fide orthodoxa* I, cap. VIII, PG. t. XCIV, col. 832B.

conclusionem deducit - aliud enim esse Spiritum Filii appellari, aliud vero a Filio procedere. « Spiritus Sanctus a Patre procedit - dicit M. Smotryckij - et Spiritus Filii est ideo, quia unius est cum Filio essentiae et quia una cum Filio est a Patre, tamquam ex communi fonte et radice ».²⁹ Et ut processionem Spiritus Sancti etiam a Filio prorsus impossibilem esse ostendat ea ex ratione, quod tali processione admissa duo in divinitate constituerentur principia, ad novum testimonium S. Augustini recurrit, quod hisce in verbis culminat: « ... Servant tamen (i. e. docti, qui de Spiritu Sancto copiose disputarunt), ut non genitum Spiritum sanctum tamquam Filium de Patre praedicent, unicus enim est Christus, neque de Filio tamquam nepotem Summi Patris; nec tamen id, quod est, nulli debere, sed Patri, ex Quo omnia, - ne duo constituamus principia sine principio. Quod falsissimum est et absurdissimum, et non catholicae fidei, sed quorundam haeticorum errori proprium ».³⁰

Hisce allatis auctor noster ad argumentum catholicorum revertitur dicens verba SS. Patrum nuper citata sufficientem dedisse responsionem catholicis dicentibus: « Quidquid habet Pater, habet etiam Filius. Pater habet id, quod ex eo procedit Spiritus Sanctus, ergo idem habet etiam Filius ». Et ut indicet errorem catholicorum, quibus permixtionem proprietatum obiicit, sic prosequitur: « Ad haec una cum Patribus responsionem damus: argumentum illud habet suos fines et nosmetipsi eo utimur in disputationibus cum arianis et pneumatomachis probantes coaequalitatem et coaeternitatem divinitatis tum Filii Dei, tum Spiritus Sancti cum Deo Patre. Libenter concedimus Romanis ea, quae habet Pater, habere etiam Filium et Spiritum Sanctum quoad unitatem et omnium trium personarum coaequalitatem, id est, unius divinitatis esse, unius gloriae, unius virtutis, unius voluntatis, unius essentiae Patris et Filii et Spiritus Sancti. At etiam hoc addimus: sicuti ipsas personas divinas ita etiam proprietates harum personarum divinarum permiscere nefas esse. Etenim sicuti alia est persona Patris, alia Filii et alia Spiritus Sancti, ita etiam alia est proprietas personae Patris, alia Filii et alia Spiritus Sancti. Proprietas enim Patris est ingentum esse et ab eo gigni Filium ac procedere Spiritum Sanctum. Proprietas vero personae Filii est genitum esse a Deo Patre. Proprietas autem Spiritus Sancti est procedere utique a solo Patre. Qui non discerneret has proprietates - prosequitur Meletius - easque commisceret, in duplicem incideret absurdum, ac haeresim; 1) ex hoc sequeretur, quod quia Pater a nemine est genitus, a nemine genitus est etiam Filius; et quia Pater a nemine procedit, pariter a nemine procedit etiam Spiritus Sanctus, et hoc est absurdum; 2) Nos adeo servamus coaequalitatem omnium trium personarum, ut sicuti unam in Trinitate sanctam essentiam, ita unam eiusdemque essentiae etiam fontem ac causam, id est ipsum Patrem esse nominemus. Hisce

²⁹ *Antigraphe*, p. 1195.

³⁰ *De fide et symbolo*, cap. IX, PL. t. XL, col. 191.

omnibus illi, qui Spiritum Sanctum etiam a Filio procedere dicunt, palam adversantur, quod illa S. Augustini probant verba dicentis se ideo Spiritum Sanctum a solo Patre esse confiteri, « ne duo principia in Deo constituat »; illi vero, qui Spiritum Sanctum etiam a Filio procedere dicunt, duo in divinitate principia ponunt... et Sabelio similes fiunt omnes, qui ita miscent proprietates personarum divinarum ».³¹

Necessitatem clarae distinctionis inter proprietates personarum divinarum repetens, M. Smotryckij denuo ratiocinatur scribens: « Proprietates personarum divinarum non possunt esse communes, etenim non est proprium, quod est commune et ubi aliquid fit commune ibi necessario desinere debet esse proprium. Et ideo, - concludit Meletius - quod proprium est Patri - esse nempe principium processionis Spiritus Sancti - nequit esse proprium Filio ».³² Quod autem esse principium processionis Spiritus Sancti est proprietas solius Patris, hoc ostendere conatur ex verbis S. Hieronymi: « Credimus in Spiritum Sanctum, quia a Patre proprie procedit... et quod proprie est ex Patre ».³³ « Et accurate loquitur - addit Meletius - ideoque non communi modo (etiam a Filio), etenim quod proprium est, commune esse non potest ».³⁴

Hactenus refutatio primi catholicorum argumenti, quod nempe Christus mittit Spiritum Sanctum et si Spiritus Sanctus a Christo mittitur, tunc ab ipso etiam procedit.

II. In altera parte sui tractatus M. Smotryckij alterum argumentum catholicorum aggreditur, dicens: « Hisce talibusque fundamentalibus probationibus refutatur etiam alterum a Romanis contra nos allatum argumentum, fundatum, uti dicunt, in verbis D. N. Jesu Christi, ubi loquitur de Spiritu Sancto: Dixi, quod de meo accipiet et annuntiabit vobis (Io. XVI, 15). At si Spiritus Sanctus accipit a Christo, - sic catholici - tunc ab eo etiam procedit ».³⁵

Ad hoc argumentum Meletius respondit affirmans « S. Chrysostomum, S. Cyrillum, aliosque Doctores locum hunc ita interpretari, quod Christus hisce verbis docet Spiritum Sanctum unius esse cum Eo divinitatis, unius sapientiae, unius voluntatis, unius essentiae - et quod ex hoc nequaquam sequitur Spiritum Sanctum procedere etiam a Filio ».³⁶ Ad quod confirmandum adhibet verba S. Augustini, quae hac in sententia culminant: « Omnia, inquit, quaecumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. Quid vultis amplius? Ergo a Patre accipit Spiritus Sanctus, unde accipit Filius, quia in hac Trinitate de Patre natus est Filius et de Patre procedit Spiritus Sanctus ».³⁷

³¹ *Antigraphe*, p. 1198.

³² *Antigraphe*, p. 1198.

³³ *Epist. XVIII seu explanatio fidei ad Cyrillum*, PL. t. XXX, col. 176D et 179C.

³⁴ *Antigraphe*, p. 1199.

³⁵ *IBIDEM*.

³⁶ *IBIDEM*.

³⁷ *In Ioannis Evangelium, tractatus C*, cap. XVI, PL. XXXV, col. 1892.

Ex Orientalibus hoc S. Athanasii testimonium citat: « Ineffabile et inexplicabile est sanctae Trinitatis mysterium. Nec vero dicas: qua ratione illud? Nam id omnem superat rationem; nec: quo modo, dixeris; siquidem supra omnem modum est divinus modus. Nec tamen interroges: quonam verbo id explicetur; nam supra omne verbum est divinum verbum. Verum crede in Patrem, noli autem rem scrutari. Filium adora, sed eius generationem ne curiose inquire. Lauda Spiritum Sanctum, nec velis investigare sanctae Trinitatis mysterium. Veni ad Iordanem, ac virtutem sanctae et consubstantialis Trinitatis clare reipsa vide, Patrem nimirum superne testificantem, Filium vero infra baptismum, sanctissimum autem Spiritum in columbae specie descendentem ».³⁸

Relatis duobus adhuc testimoniis S. Ambrosii³⁹ totam hanc partem de processione Spiritus Sancti M. Smotryckij concludit affirmans SS. Patres rationi humanae diffisos noluisse scrutari vel dicere plus, quam ab ipso Redemptore edocti.⁴⁰

2. BREVIA ARGUMENTA E CONCILIIS AC EX HISTORIA.

In fine sui tractatus de processione Spiritus Sancti Meletius ea, quae contra catholicos processionem a Filioque tenentes scripsit, auctoritate Conciliorum comprobare vult ac obiter tangit factum historicum additionis termini « Filioque » ad symbolum fidei.

I. De Decretis Conciliorum in « *Antigraphe* » habet haec.

« Canone latini II. Concilii oecumenici ita scribunt, sicuti et nos hucusque credimus: Credo in Spiritum Sanctum, Dominum vivificantem, a Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et glorificandum ».⁴¹ Hoc symbolum - prosequitur Meletius - omnibus Conciliis subsequentibus comprobatum est, et quidem non tantum simpliciter, sed sub poena aeterni anathematis lata in illos, qui quicumque ad symbolum addiderint, vel ab eo ademerint ».⁴²

In « *Elencho* » ac in « *Appendice* » compositionis symboli fidei in Conciliis Nicaeno et Constantinopolitano mentionem facit ac Conciliorum interdictionis ne quid adderetur vel demeretur ab illo, et quisquis eum decursu temporis violare ausus fuit, pro apostata ut haberetur. « At Romani violaverunt symbolum, quo schisma inter duas Ecclesiae introduxerunt ».⁴³

Tantum e Conciliis.

³⁸ *Quaestiones ad Antiochum*, quaestio I, PG. t. XXVIII, col. 599.

³⁹ « Dominus in Evangelio dixit: cum venerit Paracletus, quem Ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de Me. Ergo a Patre procedit Spiritus Sanctus et testificatur de Filio, testificatur etiam de Patre, testis et fidelis et verus ». - *De Spiritu Sancto*, lib. I, cap. I. PL. t. XVI, col. 170. - « Cum nominas Spiritum S., et Patrem, a quo procedit Spiritus Sanctus, et Filium, quia Filii est quoque Spiritus, nuncupasti ». - *De Spiritu Sancto*, lib. I, cap. III; IBIDEM, col. 715.

⁴⁰ *Antigraphe*, p. 1199.

⁴¹ Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum, cfr. DENZ., n. 86.

⁴² *Antigraphe*, p. 1204; Cfr. DENZ., n. 125; MANSI, *Conciliorum ampliss. collectio*, t. VII, c. 11, sq.

⁴³ *Elenchus*, in AJZR. p. I, t. VIII, pp. 629-634. et 657.

II. Ex historia dogmatis de processione Spiritus Sancti Meletius unam sententiam habet in « *Antigraphe* », ubi scribit:

« Quoad Patres, usque ad papam Leonem ⁴⁴ nemo reliquit ullam mentionem de hoc, quod processionem Spiritus Sancti etiam a Filio profiteretur ».⁴⁵

Talis est doctrina Meletii Smotryckij de Processione Spiritus Sancti, quam invenimus in eius scriptis anticatholicis « *Antigraphe* », « *Elencho* », ac in « *Appendice* », et quae de hoc argumento conscripsit in « *Threnos* ».

II. CRISIS DOCTRINAE M. SMOTRYCKIJ DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

Ex hucusque dictis nobis clare apparet conceptus Meletii Smotryckij de processione Spiritus Sancti eiusque varii conatus hoc mysterium ad mentem schismaticorum explicare. 1. Vidimus primum, quomodo claros textus Sacrae Scripturae explicat; 2. vidimus tum eius conclusiones de S. Scriptura deductas, e quibus praeter falsam interpretationem textuum sacrorum catholicis duos potissimum errores obicit: a) quod nempe catholici temporalem Spiritus Sancti missionem confundunt cum aeterna eiusdem processione, et b) quod proprietates personarum divinarum permiscunt; 3. vidimus deinde eius interpretationem SS. Patrum; 4. legimus denique eius reclamaciones ad Concilia, necnon; 5. eius mentionem de historia additionis termini « Filioque », quam Meletius schismatis causam nominat.

Omissa hic expositione doctrinae catholicae de processione Spiritus Sancti liceat nobis breviter singula puncta examinare, quae e pneumatologia Meletii Smotryckij logice deduximus.

1. Imprimis examinandi sunt nobis textus S. Scripturae, quibus M. Smotryckij doctrinam schismaticorum de processione Spiritus Sancti fulciri conabatur.

E S. Scriptura M. Smotryckij duos imprimis textus evangelicos affert, illum nempe Ioannis XV, 26: « ... qui a Patre procedit », alterumque Ioannis XIV, 26: « Pater mittet in nomine meo », ac duos textus apostolicos, S. Petri nempe (Act. Apost. II, 33) et S. Pauli (Tit. III, 6), in quibus uterque de effusione Spiritus Sancti per Christum loquitur.

a) In hisce textibus interpretandis Meletius omnino Photium eiusque in schismate fautores sequitur, atque processionem Spiritus Sancti exclusive « a solo Patre » interpretatur. Et hic est fundamentalis error exegeticus Meletii, sicut et Photii eiusque sequacium.

Photius enim sine ullo respectu ad formulam SS. Patrum graecorum « a Patre per Filium procedit » (« ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται ») de qua silentium servat altissimum, expressis verbis

⁴⁴ Leo III, (a. 795-816).

⁴⁵ *Antigraphe*, p. 1208.

excludit Filium ab actu, quo Spiritus Sanctus a Patre produci-
tur. En, eius verba: « Quid ais? Accepit a Patre Filius, ex ipso
per generationem profectus, alium quoque eiusdem naturae produ-
cere? Quomodo igitur et ipse Filius, producens eiusdem sibi natu-
rae Spiritum, non communicavit, sicut ipse participaverat, similem
virtutem et praerogativam, ut Spiritus itidem gloriam habeat, alium
consubstantialem producendi? »⁴⁶ Et alio loco: « Pater enim est prin-
cipium et causa Filij quidem, ut genitor, solus namque ille ex solo
genitus est, Spiritus vero ut productus - etenim et is solus ex solo
productus est (καὶ γὰρ τοῦτο ἐκ μόνου προβέβηται...) ».⁴⁷ Consequenter Pho-
tius aliique schismatici byzantini illud « qui a Patre procedit » in
sensu exclusivo assumunt eo, quod in textu sacro de Filio nulla
est mentio. Hoc interpretandi modo etiam M. Smotryckij utitur,
quamquam nullibi dicit se hanc doctrinam habere a Photio vel ab
aliis scriptoribus schismaticis.

b) Alii textus S. Scripturae, quos affert Meletius (Io. XV, 26;
Io. XIV, 26; Act. Ap. II, 33, et Ad Tit. III, 6), de missione Spiritus
Sancti a Patre et a Filio vel de eius « effusione » loquuntur.

In hisce textibus examinandis Meletius distinctionem facit inter
processionem aeternam et processionem temporalem, quae est *vera*
missio. In textibus illis dicit « evidentem ac notabilem dari distinc-
tionem inter illam aeternam processionem et praesentem missio-
nem Spiritus Sancti in Apostolos ».⁴⁸

Quam distinctionem Meletius ex auctoribus photianis desumpsit
immediate vel mediantibus aliis auctoribus. Photius ipse fere nihil
habet de missione, et, si loquitur de illa, probat etiam Patrem mitti
ab aliis personis divinis, ad aliquot textus S. Scripturae provo-
cans,⁴⁹ quo certum est eum missionem Spiritus Sancti non sumpsis-
se pro aeterna processione. Eum secuti sunt Nicetas philosophus,⁵⁰
discipulus Photii, Theophilactus⁵¹ aliique, qui negant missionem
importare nexum necessarium cum processione ad intra. Distin-

⁴⁶ *Mystagogia*, 40, PG. t. CII, col. 320A; Cfr. *Mystagogia*, 8, 46, col. 289, 324; *Epist. ad Archiepisc. Aquil.* 19, PG. ibid., col. 729.

⁴⁷ *Aristarchis*, Φωτίου ὁμιλίαι καὶ λόγοι t. I, pp. 294-295; Cfr. *Mystagogia*, 2, PG. t. CII, col. 321B, 3, 40, col. 281-B, 320A, 43, col. 321B.

⁴⁸ Cfr. supra, pag. 253-4.

TE

⁴⁹ In Quaestionibus amphilocharianis CLIX et CLXXXVIII, afferens textus Isaiae XLVIII, 16, Isaiae LXI, 1, et Luc. IV, 18.

⁵⁰ « Spiritus Sanctus... ex Patre procedit, per Filium autem communicatur et accipitur ab omni creatura... Spiritus vero ex Patre procedens per Filium manifestatur... » (In Capitulis syllogisticis XXIV, cap. II, apud HERGENRÖTHER, *Monumenta graeca ad Photium eiusque historiam pertinentia*, p. 91-92. Citatio apud JUCIE, *Theologia Dogmat. Christ. Orient.*, t. I, p. 291.

⁵¹ « Si itaque pauper es lingua et vocabulorum inopia laboras, et idcirco verbis distin-
guere non vales effusionem Spiritus vel communicationem a processione, secundum quam
a solo Patre esse habet, ego quidem veniam tibi dabo... » (De iis, quorum Latini *incusan-
tur*, 5, PG. t. CXXXVI, col. 229). « Cum audieris, quod procedit, ne intelligas per proces-
sionem missionem, quali emittuntur ministratorii spiritus... Non igitur intelligemus per pro-
cessionem simplicem missionem » (In Ioannem, cap. XV, 26-27, PG. t. CXXIV, col. 205).

guunt processionem ad intra, quae ab aeterno est et ex qua personae divinae in suo esse hypostatico constituuntur, - et processionem ad extra, quam vocant temporalem et quae est ipsa missio. Hanc processionem temporalem tribus personis divinis communem esse dicunt, cuius terminus ad quem est ille effectus temporalis in creatura productus, qui utique tribus personis communis est, sicut quaelibet operatio ad extra; terminus vero a quo est simplex manifestatio externa personae missae a persona mittente et hanc externam manifestationem nullam necessariam relationem habere dicunt ad processionem ad intra.⁵² Latinis vero exprobrant, quod processionem aeternam cum missione, seu processione temporali confundunt. Hoc idem, uti vidimus, obicit catholicis Meletius, quod infra examinabimus. Hic sufficiat animadvertere Meletium in exegesi textuum sacrorum de missione Spiritus Sancti omnino dependere a scriptoribus photianis et postphotianis, quos non memorat.

c) Ultimus textus S. Scripturae, quem affert Meletius ad refutandum, uti dicit, secundum argumentum catholicorum, est ille Ioannis XVI, 15: « De meo accipiet et annuntiabit vobis ». Eius analysis huius textus est omnino brevis, ambigua et evidenter difficultatem magnam ei facit quapropter statim ad SS. Patres recurrit, qui tamen nihil eum iuvant.

Illud « de meo accipiet » Meletius interpretatur omnino in sensu photiano. Photio, sicut et omnibus aliis schismaticis hic locus, qui vere est classicus et dogmati catholico fortasse maximo est praesidio, difficultatem facit insuperabilem et ideo Photius⁵³ haec verba Christi ita intelligenda esse dicit, aequae ac si Christus dixisset: « De meo Patre accipiet », quod revera tum grammaticae legibus, tum praesertim contextui aperte contradicit ac intolerabilem tautologiam in ore Christi ponit. Ceterum observandum est in hoc textu sermonem esse de uno opere ad extra et de una communicatione ad intra. Opus ad extra exprimunt verba: docebit, loquetur, annuntiabit. Communicatio autem ad intra: audiet, de meo accipiet.

Haec sufficiant de explicationibus, quas Meletius subiungit textibus sacris ad iustificandam doctrinam schismaticorum de processione Spiritus Sancti a solo Patre.

Veniamus nunc ad errores, quos obicit catholicis et in quibus veluti fundamentum videt falsae eorum positionis.

2. Erronee exponens supra citatos textus S. Scripturae, Meletius erronee etiam ratiocinatur et ipse in erroribus haerens, duos obicit catholicis errores: illum nempe, quod catholici temporalem Spiritus Sancti missionem cum aeterna eius confundunt processione, et alterum, quod proprietates personarum divinarum permiscent.

a) Ad primam obiectionem respondemus, catholicos nullomodo

⁵² JUCIE, *Theologia Dogmat. Christ. Or.*, t. II, p. 234.

⁵³ *Epistula ad Metropolitam Aquileae*, nn. 14-15, PG. t. CII, col. 805-808; *Mystagogia*, nn. 20-30, PG. t. CII, col. 297-312.

confundere missionem temporalem cum aeterna processione, cum optime distinguant missionem ex parte termini a quo et missionem ex parte termini ad quem. Missio spectata ex parte termini a quo - importat originem seu processionem aeternam personae missae a persona mittente secundum illud, quod supra⁵⁴ diximus, quod nempe mittere aliquem significat influere in illum, qui dependet a mittente. Cum vero nullus influxus ac nulla dependentia datur inter personas divinas, nisi illa, quae in origine fundatur, clarum est missionem spectatam in termino a quo - necessario esse missionem aeternam seu processionem aeternam. Missio vero spectata ex parte termini ad quem seu ex parte obiecti, ad quem exsequi debet, vel exsecuta est missio in tempore, - significat solum novum modum existendi personae divinae per productionem alicuius novi effectus in creatura, ubi illa eademque persona iam prius erat ratione attributi immensitatis divinae.⁵⁵ Ergo omnis missio in divinis in suo fonte aeterno spectata necessario importat processionem aeternam, quia Pater mittit et Filius mittit Spiritum Sanctum, consequenter Spiritus Sanctus a Patre et a Filio procedit per aeternam illam missionem. Quare distinctionem inter aeternam processionem et temporalem missionem Spiritus Sancti apud catholicos claram esse patet.

b) Alteram objectionem Meletii, quod nempe catholici proprietates personarum divinarum permiscent, pariter omni fundamento carere videmus ex eo, quod catholici bene distinguunt tres in Deo proprietates personales, videlicet paternitatem, filiationem et processionem, quae sunt cum personis divinis re omnino idem. At adest in divinis etiam una proprietas non personalis, nempe spiratio. Hanc proprietatem vocamus non personalem, quia non est propria uni personae, sed duabus personis communis est, Patri scilicet et Filio et est re idem cum persona Patris et cum persona Filii.⁵⁶ Cum vero spiratio, quae est in Patre (ut identica realiter cum paternitate et cum natura divina), eadem inveniatur etiam in Filio (ut identica realiter cum filiatione et cum natura divina)⁵⁷ tamquam proprietas non personalis, sed ambabus personis divinis communis, - clarum est sophisticam ac valde superficiale esse ratiocinationem Meletii dicentis: « Quod proprium est Patris - esse nempe principium processionis Spiritus Sancti, - nequit esse proprium Filio ».

⁵⁴ Cfr. supra.

⁵⁵ « Hic autem novus existendi modus cum effectu consequente in creatura, quamvis speciatim personae missae tribuatur per appropriationem, reapse tribus personis communis est, nisi tamen agatur de missione visibili, in qua aliquid esse potest, quod uni tantum personae congruat, ut patet in missione visibili Filii per Incarnationem ». JUCIE, *De processione*, p. 61-62.

⁵⁶ « Proprietas non personalis, seu communis spiratio, est re idem cum persona Patris et persona Filii, non quidem ea ratione identitatis qua in Deo constituens idem est cum constituto, sed illa alia, qua in Ipso non differt id quod attribuitur, ab eo, cui attribuitur ». BILLOT, *De Deo Uno et Trino*, p. 616.

⁵⁷ Cfr. BILLOT, *op. cit.*, p. 436.

Etenim mentem catholicorum cognoscere potuit ex scriptis eorundem ac ex decretis Conciliorum,⁵⁸ quae in Occidente celebrabantur, ad quae non semel reclamat, quando id ei opportunum esse videtur.

3. Argumenta Meletii e Patribus desumpta omnino nihil ei prosunt, uti legentibus patet.

Meletius utitur vel textibus pseudo Patrum, uti in casu ficti S. Dionysii,⁵⁹ vel adhibet textus, qui sane obscuritatem et ambiguitatem prae se ferunt, possunt vero absque ulla vi in sensu interpretari omnino catholico, uti sunt citationes e S. Ioanne Damasceno,⁶⁰ vel utitur textibus auctorum postphotianorum, qui nullomodo inter Sanctos Patres numerari possunt, uti sunt verba sic dicti Sancti Theophilacti,⁶¹ vel denique utitur textibus SS. Patrum proprie dictorum, qui tamen reapse nihil continent contra doctrinam catholicam, cum de processione Spiritus Sancti a solo Patre nullibi scribant. Ceteroquin, uti auctores versatissimi dicunt,⁶² nullus invenitur genuinus textus Patrum Graecorum et multo minus Latinorum, ex quo probari posset Patres illos loqui de processione Spiritus Sancti a solo Patre. Immo, non desunt Patres Graeci, qui formula omnino latina utuntur « ex Filio » vel « Filioque ». Facile intelligimus Meletium hos textus noluisse adhibere ac videre, vel fortasse de iis tunc temporis nondum scivisse.

4. Quod eius argumenta ex Conciliis desumpta attinet, imprimis breviter dicenda sunt quaedam de textu decreti Conciliaris, quem memorat Meletius⁶³ et qui poena anathematis plectit omnes, qui ad symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum quidcumque addiderint vel ab eo adimerint.

Ad duo decreta dissidentes generatim provocant, ad decretum videlicet Concilii Ephesini,⁶⁴ ac ad decretum Concilii Chalcedonensis.⁶⁵

Porro in decreto Ephesino non est sermo de symbolo Nicaeno-Constantinopolitano. Etenim tempore, quo Concilium Ephesinum celebrabatur (an. 431), Concilium Constantinopolitanum I (ex anno

⁵⁸ DENZ, n. 428 in fine, nn. 278-280, n. 703.

⁵⁹ Vide JUCIE, *Theol. Dogmatica*, t. II, p. 490.

⁶⁰ Cfr. supra pag. 254-5.

⁶¹ Theophilactus, Bulgariae archiepiscopus revera Photium sequitur et nihil habet de doctrina Patrum Graecorum. Cfr. JUCIE, *De processione*, n. 318.

⁶² JUCIE, *op. cit.*, p. 192; GORDILLO, *Compendium Theol. Orient.*, p. 125.

⁶³ Cfr. supra pag. 257.

⁶⁴ Concilii Ephesini canon 7 sic habet: « Statuit Sancta Synodus alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, praeter definitam a Sanctis Patribus, qui in Nicaea cum Spiritu Sancto congregati fuerunt. Qui vero ausi fuerint aut componere fidem alteram, aut proferre... hos quidem, si sunt episcopi aut clerici, alienos esse episcopos ab episcopatu et clericos a clericatu decrevit; si vero laici fuerint, anathemati subici ». (HARDUINUS, *Coll. Concil.*, t. I, p. 1525DE).

⁶⁵ MANSI, *Conciliorum ampliss. collectio*, t. VII, c. 11, sq.

⁶⁶ Plerique critici de auctore huius symboli hucusque certant. Textus eius, paucis ver-

381), in quo symbolum illud approbatum est,⁶⁶ ut oecumenicum nondum habebatur, sed agnoscitur ut oecumenicum - sane non quantum ad omnia eius decreta - inde a Concilio Chalcedonensi [oecumenico IV] ⁶⁷ anno 451. Decretum ergo illud agit de symbolo Nicaeno proprie dicto et ex circumstantiis historicis bene cognitis constat synodum eo spectasse, ut privatis personis interdiceret, ne novam fidei formulam, praeter symbolum Nicaenum componerent.⁶⁸

Quamvis orientales dissidentes ad ultima usque tempora ad hoc decretum Ephesinum provocant arguentes catholicos de illicita additione « Filioque » ad symbolum fidei, Photius ipse de hoc decreto nihil loquitur et ad unum tantum decretum Concilii Chalcedonensis provocat.

Concilium Chalcedonense initio decreti dogmatici exscribit symbolum Nicaenum, tunc symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum, deinde longiorem fidei declarationem, post quae adiungit sanctiones ecclesiasticas de deponendis episcopis et sacerdotibus ac anathematizandis monachis et laicis, qui ausi fuerint fidem alteram componere.⁶⁹

Meletius non dicit, ad cuius Concilii decreta provocat. Cum vero ex eius scriptis scimus eum bene novisse, quae in Concilio Florentino inter Latinos et Graecos disceptabantur, facile admittere possumus eum ad decretum Ephesinum alludere. In Concilio enim Florentino Graeci, praesertim Marcus Ephesinus, ad hoc decretum vehementer reclamaverunt.⁷⁰

Ceterum sensus decretorum tum Ephesini, tum Chalcedonensis reapse respicit: 1) prohibitionem compositionis novae formulae integrae, non vero meram unius vel duorum verborum additionem ad symbolum, si haec additamenta sensum orthodoxum prae se ferunt. Porro « Filioque » nostro in casu declaratio est, quae processionem Spiritus Sancti in symbolo Nicaeno-Constantinopolitano memoratam, magis complete ac expresse reddit ad mentem S. Scripturae ac SS. Patrum, nec ullo modo est contraria symbolo; 2) prohibitionem illam spectare ad personas privatas, sive sint ecclesiastici, sive laici, non vero ad coetum episcoporum in synodo adunatorum; a fortiori eam non spectare ad supremam auctoritatem Ecclesiae universae et Concilium oecumenicum. Ecclesia enim hac potestate

bis exceptis, in Ancorato S. ti Epiphani (ex anno 373-374). occurrit, ex quo concludunt eum a Concilio Constantinopolitano non fuisse compositum, sed tantum directe vel indirecte approbatum.

⁶⁷ Proprie loquendo Conc. Constantinopolitanum inter oecumenica inde a papa Virgilio (a. 538-555) computatum est. Cfr. JUCIE, *De processione...*, p. 110.

⁶⁸ JUCIE, *De processione...*, pp. 249-251; - EIUDEM, *Theol. Dogmat. Christ. Orient.*, t. II, p. 520; GORDILLO, *Compend. Theol. Orient.* p. 129.

⁶⁹ « Eos, qui audent componere fidem alteram, aut proferre, aut docere, aut tradere alterum symbolum volentibus ad agnitionem veritatis converti .. hos si episcopi fuerint aut clerici, alienos esse episcopos ab episcopatu et clericos a clero; si vero monachi aut diaconi, anathematizari eos ». MANSI, *op. cit.*, t. VII, c. 11, sq.

⁷⁰ JUCIE, *De processione...*, pp. 247-248.

se privare non potuit. Consequenter, 3) decreta illa hoc sensu intellecta sunt mere disciplinaria, non dogmatica et ideo mutabilia ac alio decreto auctoritatis competentis abrogari possunt.⁷¹ Quod ipsi Orientales haec decreta ita intellexerunt, sive Graeci sive Slavi, multis factis indubiis comprobatur.⁷² Et uni et alteri symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum variis modis decursu temporis mutaverunt vel adimpleverunt.

Haec sufficiant ad respondendum Meletio reclamanti ad decreta conciliaria prohibentia quoquomodo permutare textum symboli Nicaeno-Constantinopolitani.

5. Remanet nobis examinanda ultima reprehensio, quam Meletius catholicis affert, quod nempe usque ad Leonem III nemo Patrum dixit se profiteri processionem Spiritus Sancti etiam a Filio

⁷¹ JUCIE, *op. cit.*, pp. 251-253.

⁷² En, vix duo a Synodo Ephesina anni elapsi sunt, cum Antiocheni et episcopi Aegypti de aliqua nova formula fidei, quae verbis a symbolo Nicaeno diversa erat, inter se convenirent ac propria subscriptione firmaverunt, uti scimus ex epistola S. Cyrilli ad Acacium, ep. Melitensem (*Epist.* XL, PG. t. LXXVII, col. 189AB; Cfr. JUCIE, *De processione...*, p. 254). - Praeterea plures episcopi et patriarchae suam fidem exponere consueverunt occasione electionis ad talem dignitatem, vel occasione disputationum cum haereticis et tunc symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum variis modis interpolaverunt ac variis verbis explicarunt non contradicentibus, immo aperte approbantibus ipsis Conciliis Oecumenicis, uti ex. gr. professio fidei Tarasii Constantinopolitani (in qua professus est suam fidem in Spiritum Sanctum ex Patre per Filium procedentem) in septima synodo oecumenica lecta et approbata. (MANSI, *op. cit.*, t. XII, col. 1121D. Cfr. JUCIE, *De processione...*, p. 256). - Decreta supramemorata ita intellexisse etiam Slavos dissidentes conicimus ex antiquis versionibus symboli Nicaeno-Constantinopolitani, qui fere omnes a textu graeco discrepant. M. Smotryckij, qui praeter linguam latinam bene calebat etiam linguam graecam (cfr. PELESZ II, p. 407), non potuit hoc non animadvertere eo vel magis, quod, uti supra vidimus, non solum versionem Novi Testamenti e textu graeco confecit, verum etiam officium divinum ac breviarum lingua slavica reformavit, ad quod necessario uti debuit breviori antiquioribus, in quibus certo certius antiquiores versiones symboli fidei occurrerunt. In hisce versionibus, testante M. JUCIE (*Theol. Dogm. Christ. Orient.*, II, p. 526) plures mutationes vel additiones reperiuntur. Ex. gr. in articulo secundo symboli ad verba: « genitum, non factum (γεννηθέντα, ὃν ποιηθέντα) » pleraeque versiones slavicae habent: « genitum ET non factum (roždenna a nesotvorennna) ». Eadem ad articulum tertium loco: « καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἀνδρωπώσαντα » legunt « et incarnatus est ex Spiritu Sancto, et ex Maria virgine homo factus est » - virgulam ponentes post « ex Spiritu Sancto » et « homo factus est » referentes ad « ex Maria virgine ». In articulo septimo versiones slavicae habent: « cuius regni NON est finis » (jehože carstviju nist konca), loco « cuius regni non erit finis (jehože carstviju ne budet konca). Maxima autem mutatio, immo additio invenitur in articulo octavo, de Spiritu Sancto, ubi genuinus textus habet: « καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν », slavicae autem versiones ferunt: « et in Spiritum Sanctum, Dominum VERUM et vivificantem (I y Ducha Svjataho Hospoda istinnaho i žyvtovorjaščaho) ». Adduntergo verbum « verum », quo revera novus conceptus in symbolum introducit. Quaedam versiones hoc in articulo omittunt vocem « Dominum » et in eius locum ponunt epitheton « verum » (istinnaho). Quando vero saec. XVII patriarcha Moscovensis Nicon reformans libros liturgicos suppressit omnes lectiones in symbolo fidei a textu graeco discrepantes, reclamaverunt ecclesiastici haud pauci et inde novum schisma inter ipsos orthodoxos ortum est (Cfr. JUCIE, *Theologia Dogm. Christ. Orient.*, t. II, p. 527).

(argumentum eius historicum), et quod hac additione catholici schisma inter duas Ecclesias introduxerunt.

Sententias ac mentem SS. Patrum iam supra ⁷³ rettulimus, ubi diximus non deesse Patres, qui de processione Spiritus Sancti locuti sunt non solum in sensu omnino catholico, quamvis aliis verbis, sed etiam expresse ipsa formula latina « a Patre Filioque ». Quod vero ipsam ad symbolum additionem formulae « Filioque » attinet, ex historia scimus Leonem III additioni, utpote illo tempore nondum necessariae, aperte repugnasse,⁷⁴ attamen docuisse Spiritum Sanctum a Patre et a Filio aequaliter procedere, quam catholicam doctrinam publicis litteris Orientalibus omnibus significavit.⁷⁵ Hoc evenit saeculo IX. At symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum cum additione « ex Patre et Filio procedentem » apparet iam in Synodo Bracarense IV, an. 675, aliae vero professiones fidei cum additione « a Patre et Filio », « ex Patre Filioque », « ab utrisque » - reperiuntur iam in Conciliis Toletanis versus an. 589, immo invenitur iam circa medium saec. V in Pastoris, episcopi Gallaeciae, « *Libello in modum Symboli* ».⁷⁶ Hic usus transiit in provincias Galliae et Germaniae versus an. 787 et paulo post ad Italiae partes sese extendit circa an. 795.⁷⁷ Difficile est determinare tempus, quo « Filioque » in Ecclesia Romana receptum sit et qua ratione obtinuit pontificiam approbationem. Valde probabile est eam exemplum aliarum Ecclesiarum Occidentis secutam fuisse et probabilia vestigia huius usus inveniuntur an. 1014, quando Henricus II Germaniae Imperator coronatus est a Benedicto PP. VIII. Notandum vero Benedictum VIII nullum de hoc edidisse praeceptum, solum potius tolerasse, ut Romana Ecclesia hac in re aliarum Ecclesiarum usum sequeretur.⁷⁸

Animadvertendum denique Sedem Romanam non omnibus imponere « Filioque » in symbolo nicaeno-constantinopolitano recitandum. Verum sane est Nicolaum III (1277-1280) et Callistum III ⁷⁹ voluisse omnibus Graecis obligationem imponere cantandi symbolum cum « Filioque », sed iam Clemens VIII declaravit hoc non requiri.⁸⁰ Benedictus XIV postea hoc confirmavit ⁸¹ et haec praxis viget hucusque.

Additionem « Filioque » ad symbolum fidei fuisse nefandum

⁷³ Cfr. supra.

⁷⁴ HERGENROTHER, *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte*, t. II, p. 153.

⁷⁵ PL. t. CXXIX, col. 1260-1262; Cfr. HERGENROTHER, *op. cit.*, t. II, p. 153; JUGIE, *Theologia Dogh. Christ. Orient.*, II, p. 529.

⁷⁶ Cfr. DENZ., *Enchiridion*, n. 19, et n. 39 sub finem; BOYER, *Synopsis praelectionum*, p. 187.

⁷⁷ Cfr. JUGIE, *De processione...*, p. 235; FRANZELIN, *Examen doctrinae Macarii Bulgakow...* de processione Spir. S., p. 187.

⁷⁸ Cfr. JUGIE, *op. cit.*, pp. 241-242.

⁷⁹ TRAPESUNTIUS G., *Epistula ad Cretenses*. Apud ALLATIUM, *Graecia Orthodoxa*, t. I, p. 537; Cfr. JUGIE, *Theol. Dogm.*, II, p. 532.

⁸⁰ Decretum de die 31 augusti a. 1595.

⁸¹ In bulla « *Etsi pastoralis* » (26 maii 1742) ac in constitutione « *Allatae sunt* » (26 iulii 1755) num. 30.

crimen et causam separationis Ecclesiarum, - audimus a Graecis et Russis inde a schismate perfecto. Hoc idem dicit Meletius, vestigia schismaticorum premens. Attamen ipsi Meletio, iam ad Unionem amplectendam prono, maximam difficultatem facit non illud « Filioque » creditum vel ad symbolum additum, sed Primatus Romani Pontificis in universa Ecclesia. Non additionem fuisse causam separationis Ecclesiarum clarissime testatur ipse Photius, qui in primis litteris ad Nicolaum I⁸² disertis verbis affirmat se communionem cum Ecclesia Romana vehementer desiderare, nec ullam facit mentionem alicuius doctrinae vel sententiae, quae haeresim redoleret aut impedimento esset cordialibus inter duas Ecclesias relationibus. Ex aliis igitur ac schismati posterioribus rationibus, quam ex zelo fidei orthodoxae tuendae, notam haereseos ac ignominiam causae separationis Sedi Romanae Photius eiusque in schismate sequaces inusserunt.

CONCLUSIO

Talis est doctrina Meletii Smotryckij de processione Spiritus Sancti, prout in eius operibus anticatholicis *Antigraphæ, Elencho* ac in *Appendice* continetur.

M. Smotryckij tenet doctrinam dissidentium, processionem nempe Spiritus Sancti a solo Patre, sed processionem etiam a Filio vehementer negare conatur et argumentis quidem tum positivis, tum negativis. Argumenta eius positiva triplici ex probatione scripturistica desumuntur, ex conceptu processionis, ex conceptu missionis ac ex termino « Spiritus Christi ». Unicum vero argumentum negativum stat in simplici gratuitaque negatione conclusionis, quam catholici ex textu classico « de meo accipiet » deducunt. Argumenta sua praesertim positiva auctor noster fulcire conatur testimoniis S. Scripturae, SS. Patrum ac decretis conciliariis, argumentum vero negativum solis testimoniis SS. Patrum corroborare contendit.

Examinavimus argumenta eius scripturistica, rationalia, patristica, conciliaria ac historica et vidimus doctrinam Meletii Smotryckij de Spiritu Sancto esse erroneam. Erronea est in conceptibus scripturisticis, ubi auctor noster processionem Spiritus Sancti a Patre in sensu sumit omnino exclusivo, in conceptu vero missionis distinctionem facit inter aeternam processionem et temporalem missionem, textum denique « de meo accipiet » omnino contra naturam ac indolem Sacrae Scripturae interpretatur. Erronea est haec eius doctrina etiam in Patribus citandis, quorum testimoniis aequivocis nimis libere utitur ac abutitur omnino contra mentem eorundem Patrum, quae tamen testimonia patristica et praesertim conciliaria ac historica eum in tali doctrina comprobanda, uti vidimus, nihil iuvant. Radix erroris stat in evidenter falsa ac violenti textuum Sacrae Scripturae interpretatione, cetera vero argumenta vi trahuntur ad talem eius doctrinam iustificandam.

⁸² PL. t. CII, col. 585-594. Cfr. HERGENROTHER, *Photius, Patriarch von Constantinopel*, Regensburg 1867-1869, t. II, pp. 407-412.

DOCUMENTA COLLECTANEA

VITAE BASILIANORUM RECENTIORUM

**DARIUSZ SZEPTYCKI O.S.B.M. METROPOLITANUS
HALICIENSIS**

(1865-1888-1899-1900-1944)

P. THEODOSIUS HALUSCZYNSKYJ OSBM
Archimandrita

ANDREAS SZEPTYCKYJ O.S.B.M. METROPOLITA
HALICIENSIS

omnis posteritatis memoria dignissimus

Index: 1. Adulescentia et ad Ordinem vocatio. - 2. Metropolitae Andreae vitae monasticae initia. - 3. In sacerdotii sublimitate. - 4. In metropolitana Haliciensi Sede. - 5. Cura ac protectio Metr. emigrantium Ucrainorum. - 6. De Congreg. Religiosis sollicitudo. - 7. Unionis strenuus propugnator. - 8. Benefactor liberalis ac conditor munificus. - 9. De sociali et politica Metropolitae actione. - 10. In captivitatem ductus (19-IX-1914 — 10-IX-1917). - 11. Labores et dolores propectae aetatis Metropolitae eiusque pia mors (an. 1939-1944).

Liber integer esset scribendus, ut res gestae operaque celeberrimi Metropolitae Leopoliensis ac nostri Ordinis alumni, Andreae SZEPTYCKYJ, digne enarrarentur. Propterea in hac brevi commemoratione maioris solummodo momenti res attingere licuit.*

1. ADULESCENTIA ET AD ORDINEM VOCATIO.

Ex antiqua nobilium Ucrainae familia,¹ Comes de Szeptyckyj Romanus Alexander natus est in Prylbyči 29 iulii an. 1865,

* KARALEVSKIY Cyrille, *Le Métropolitain André Szeptyckyj. Son action pastorale scientifique et philhenotique*, Extrait de « Roma e l'Oriente » an. 1919-1920, Grottaferrata 1920. - *Čvert stolittja na mytropolyčomu prestoli*, in « Bohoslovja » IV (1926), fasc. 1-2: 'ARTICULI: SLIPYJ Dr. Jos., De Metropolitae juventute. - SKRUTEN P. J., OSBM, Inter monastici cubiculi parietes. - LEWICKYJ Dr. Konst., Quaedam nota de actione Metropolitae Szeptyckyj pro natione ucraina. - LUCKIEWICZ A., Metropolitae Szeptyckyj - reminiscenciae. - SCHRYVERS P. Jos., C. SS. R., De erectione Congregationis PP. SS. R. ritus orientalis. - DOROŠENKO D., De Metropolitae A. Szeptyckyj in Russia tempore belli in carcerem coniecto. - DZEROVYČ J., De Metropolitae-Mecenate. - LYCYNIAK Rev. W., De orphanotrophio Metropolitae A. Szeptyckyj. - SOŁODUCH Adam, De Metropolitae A. Szeptyckyj atque Unione apud Alboruthenos renascente. - BOCIAN Ep. Josephus, De litteris pastoralibus Andreae Metropolitae. - SZEPTYCKYJ P. Clem., De Metropolitae Andreae conatu vitam monasticam secundum traditionem orientalem renovandi. - Fr. JOSEPHUS G (rodskij) OSBM, Diarium itineris Metropolitae Andreae in Americam an. 1910 suscepti. - RUDOVYČ Rev. Johannes, De inthronisatione Metropolitae Leopoli 17 Januarii an. 1901. - LATYSZEWSKYJ Ep. Joan., De Episcopatu Stanislaopolitano A. Szeptyckyj. - KOPACZ Dr. Ivan, *V čest' Mytropolyty Kyr Andreja (v simdesialittja jeho žyttja)*, Lwiv 1935. - CZUBATYJ Prof. Mykola, *Mytropolyt zadyvlenyj u stolittja mynuloho ta majbutnjoho Ukraïny*. - CEHELSKYJ Longin, *Mytropolyt Andrej Szeptyckyj. Korotkyj žyttjepis i ohlad ioho cerkovno-narodnoji dijalnosti*, (Philadelphia 1937). - NACORSKI Jarosław, *Metropolita Szeptycki w latach 1939-1941*, in « Orzeł Biały » V (1945), Rzym d. 11 lutego, Nr. 6 /141/. - BARAN Stepan, *Mytropolyt Andrej Szeptyckyj. Žyttja i dijalnist'*, München 1947.

¹ Initia familiae Comitum de Szeptyci SZEPTYCKYJ repetenda sunt saec. XII. Plures ex ea celebres viri exierunt. In Ecclesia Ruthena ad dignitatem episcopalem evecti fuerunt: BARLAAM, episcopus Leopoliensis (1700-1715), ATHANASIUS, episcopus Peremysliensis (1762-1779), ATHANASIUS, metropolita Kioviensis (1729-1746), LEO, metropolita Kioviensis (1778-1779).

tertius ex ordine filius Johannis et Sophiae, ex Comitibus Fredro, parentibus. Domi a matre religiosissime educatus, primas quattuor humaniorum studiorum classes privatim, electorum magistrorum ductu, absolvit. Superiores tamen classes, a quinta ad octavam usque, in publico gymnasio S. Annae Cracoviae frequentabat, ubi et examen maturitatis superavit laudabiliter an. 1883.

Tunc primum orta est in iuvenili animo vocatio ad vitam monasticam in Ordine S. Basilii Magni. Sed, reluctantem patre, militiae nomen dedit, ad quod in imperio Austriae omnes absolventes gymnasia studia tenebantur. Mox tamen propter morbum gravissimum servitio hoc dimissus, iterum voluntati patris obtemperans, ad studia iurisprudentiae se applicavit, primum in universitate Cracoviensi, postea Vratislaviensi, quae studia laurea in utroque iure coronavit, die 19 maii, an. 1888.

Tum demum, pater - stabilitate vocationis filii commotus - suum dedit consensum, ut Ordinem S. Basilii M. amplecteretur, quod factum est 23 maii, an. 1888.

2. METROPOLITAE ANDREAE VITAE MONASTICAE INITIA.

Haec maximi momenti in vita Metropolitae Andreae periodus, prout notavimus, initium habuit die 28 maii an. 1888, cum novitiatum Ordinis S. Basilii M., 89-us candidatus ab initio reformae Dobromylensis, ingressus est. Quo tempore Novitiatum a Patribus Soc. Jesu dirigebatur, Superior autem simulque novitiorum Magister erat P. G. Szczepkowski. In periodico PP. Soc. Jesu «*Przegląd Powszechny*» - X (1888), p. 473 - talis de hoc facto apparuit nuntius: «*Licet spem habere, iuvenem illum (Andream Szeptyckyj), qui florente aetate ac mundi abdicata vanitate, habitum induit monachalem, a divina providentia electum esse, ut fortis evaderet Unionis ecclesiasticae defensor, fraternarumque nationum mediator, quorum communis est filius*».

Tanto cum zelo tantaque praedilectione dicavit se omnibus novitiatum exercitationibus, praesertim vero mortificationi et abnegationi sui ipsius, ut Superioribus convenire visum est coarctationem temporis candidaturae a sex ad unum mensem petere, quod quidem concessum fuit rescripto S. Congregationis de Propaganda Fide, die 25 iulii an. 1888. Ob nimiam in mortificatione, praesertim externa, fervorem, Superiores propter haud firmam novitii valetudinem, restrictionem et moderationem imponere coacti fuerunt. Hoc tempore novitiatum, secundum morem in Ordine Basiliano receptum, menstrua peregit exercitia spiritualia, magna cum aedificatione omnium monachorum.

Absoluto praescripto tyrocinii tempore, quod durat unum annum et sex hebdomadas, emisit vota simplicia Dobromyli, die 13 septembris 1889, in festo Exaltationis S. Crucis. Sicque transit Fr. Andreas ad secundam probationem, quae durabat tres annos, ut tenues radices virtutum, tempore novitiatum acquisitarum, Directoris

spiritualis manu ductione firmarentur floresque edere valerent. Tunc etiam studia sua philosophiae scholasticae perfecit, et cum aliis clericis Basilianis, in quorum numero fuerant Platonides Filas, primus post Ordinis reformationem Provincialis, Dionysius Tkaczuk, primus Ordinis Archimandrita, et Soter Ortynskyj, primus in Statibus Unitis Americae pro catholicis Rutheni Ritus Episcopus, - Cracoviam in Collegium PP. Soc. Jesu ad theologica studia peragenda missus est, quae studia gradu doctoratus coronavit.

Studiis ac triennio secundae probationis absolutis, unanimi omnium, ad quos id spectabat, consensu, admissus est ad solemnem professionem monasticorum votorum. Solemnis hic actus prout, in Catalogo videre, est, die 14 an. 1892, in festo Assumptionis B.mae Deiparae evenit. Paulo post, i. e. die 22 augusti eodem anno, Perymysliae Ordines sacros usque ad presbyteratum accepit.

Ab initio reformationis Ordinis Patres Soc. Jesu sufficientem iam numerum sacerdotum monachorum formaverunt, ut officium Magistri novitiorum Basilianis monachis concedere decernerent. Ad hoc maximi momenti munus meliorem neminem eligere potuerunt, quam P. Andream, qui an. 1893 hoc munus, uti primus Basilianus post reformationem Ordinis Magister novitiorum, suscepit. Quod officium optime et magna cum satisfactione Superiorum, adhuc magis novitiorum, obibat.

Non diu tamen hoc gravi officio perfunctus est; post tres enim annos, i. e. die 20 iulii an. 1896, Hegumenus monasterii S. Onuphrii, Leopoli, designatus est. Tunc demum apparuit apostolicus zelus P. Andreae.

Quamvis duos tantum annos Leopoli maneret, attamen brevi hoc tempore plurimos apostolicos exantlavit labores: frequentes populo missiones tenebat, spiritualia dirigebat exercitia tum pro saecularibus sacerdotibus tum pro monachis, pro alumnis Seminarii, discipulis scholarum mediarum, aliisque. Praeterea 28-XI-1897 electus erat Secretarius Prov. Basil. SS. Salvatoris, eodemque tempore ab Episcopis Delegatus ad Congregationem SS. Serv. Imm. V. Mariae et SS. Basilianarum designatus erat. Simul cum P. Platonide Filas initium dedit populari periodico mensili « Misionar », cuius primum exemplar prodiit 19 maii an. 1897. Quod periodicum magna gaudebat diffusionem usque ad ultimum bellum ac finem habuit simul cum suppressione ipsius Provinciae Haliciensis.

Novum Superiorum decretum intermisit pastorales P. Andreae labores, cum ei munus professoris theologiae in monasterio Krystynopolitano demandatum fuit. Attamen iam post annum officio huic, magno cum dolore omnium monachorum, valedicere coactus est; humiliter enim submittens se Providentiae divinae, oboedivit voluntati Summi Pontificis Leonis PP. XIII, ut vacantem Eparchiam Stanislaopolitanam acceptaret, quod factum est die 26 iunii 1899. De quo actu ita scripsit in primis Litteris pastoralibus ad Sacerdotes Eparchiae Stanislaopolitanae: « Oblato mihi Episcopatu Stanislaopolitano diu renuebam et omnis factus sum, ut me ab hac dignitate

subtraherem. Sed explicita voluntas Summi Pontificis cui, uti monachus, plus quam quisquis alius, oboedire debeo, ad onus hoc suscipiendum impellit me ».

3. IN SACERDOTII SUBLIMITATE: EPISCOPUS STANISLAOPOLITANUS.

Prout iam notavimus, Leonem PP. XIII Bulla diei 17 iunii 1899 translato Juliano Kuilowskyj, Episcopo Stanislaoapolitano, ad Sedem metropolitanam Leopoliensem, P. Andream eodem tempore Episcopum Stanislaoapolitanum² renuntiasset, quae nominatio a clero et fidelibus eiusdem Eparchiae magno cum gaudio, maioribusque cum expectationibus accepta fuit, cuius rei indicium erant magnificae a populo factae manifestationes.

Novus Episcopus has omnium expectationes prorsus superavit. Iam duae primae Litterae pastorales, una directa ad Clerum, altera ad fideles, animas omnium conciliaverunt. Adhuc magis populum fidelem conciliaverunt primae pastorales visitationes ad maximae derelictas regiones Eparchiae, tantamque excitaverunt admirationem tum praedicatione evangelii, tum paterna Episcopi erga pauperes et humiles benignitate, ut brevi tempore istae visitationes in splendidas religiosas manifestationes commutarentur. Fructus illarum visitationum fuerunt duae aliae Litterae pastorales ad incolas Carpatium montium, « huculos » nominatos, stirpem ucrainam, tunc temporis prorsus neglectam, sed magnis facultatibus mentis donatam, in propria eorum dialecto.

Vere paternam curam iuventuti scholarum dedit: visitabat convicta, collegia et scholas, magnasque largiens donationes ac subsidia Institutis ad educandam iuventutem destinatis. Non oblitus est Episcopus Andreas neque illorum, qui ab omnibus neglecti et derelicti existebant, i. e. carcere retentorum. Ipse tempore Quadragesimae spiritualia exercitia tenebat, confessiones suscipiebat ac paternas admonitiones, consolationesque adiungebat et ita istos infelices reconciliatos et confortatos relinquebat. Quae paterna protectio efficit, ut praxis in carcere detentis tempore Quadragesimae spirituales impertire consolationes usque ad ultima tempora permanserit.

Neque mirum, quod, mortuo metropolitano Juliano Kuilowskyj, oculi omnium conversi erant in Episcopum Stanislaoapolitanum, Andream Szeptyckyj, tamquam dignissimum, qui in metropolitana Sede Leopoliensi praedecessorum suorum continuaret gloriosam traditionem.

4. IN METROPOLITANA HALICIENSI SEDE.

Solemnis Leopolum ingressus Metropolitae Andreae peractus est die 17 januarii an. 1901, plaudente immensa multitudo fidelium, praesentibus latini armenique rituum Archiepiscopis nec non civilibus et militaribus magistratibus.

² Episcopus Stanislaoapolitanus a die 19-VI-1899 ad diem 17-XII-1900.

Concessum sibi a Providentia divina tempus 45 annorum muneris metropolitani dedit ei occasionem eximio prope modo suam extendere actionem. Apostolicus enim Metropolitae zelus non continebatur finibus suae amplissimae Eparchiae, sed complectebatur omnes fideles ritus byzantino-rutheni in variis civitatibus ac regionibus dispersos, illos maxime innumerabiles, qui nondum cum S. Romana Ecclesia uniti in infelici separatione degebant. Insuper munus et persona Metropolitae Haliciensis propter speciales rationes non potuit contineri ecclesiasticis solummodo occupationibus et officiis, sed tamquam princeps et pater nationis ucrainicae necessario totam eius complectebatur vitam culturalem, politicam et nationalem. Probe intelligebat Metropolita hoc sui muneris officium, quod clare patet ex declaratione, quam ipso die ingressus fecit his verbis: «Diversa possunt cogitare vel loqui homines de me. Volo tamen, ut omnes sciant memorantque me suscipientem munus Metropolitae Ucrainorum talem esse desiderare et esse».

Primum omnium animum attentum ostendit ad innovandum reformatumque Seminarium clericorum Leopoliense, in quo illo ipso tempore totius provinciae ecclesiasticae alumni, i. e. trium Eparchiarum, ad suscipiendum sacerdotium praeparabantur et formabantur. Peracta visitatione canonica, non solum omnes fere mutavit Superiores Seminarii, sed etiam novas dedit pro alumnis regulas, quae Seminarium Leopoliense tum quoad vitam spiritualem, tum quoad disciplinam et modum educationis parem aliis huiusmodi Collegiis constituit. Ut in posterum de idoneis Superioribus et Professoribus disponere posset, magis aptiores et ad coelibatum inclinosos fere omni anno in celebriores mittebat Universitates et Collegia: Romae, Oeniponti, Vindobonae, et Friburgi Helvetiorum, ad studia perficienda ac obtinendam lauream et ad praeparandum animum ad altiora officia ecclesiastica amplectenda. Hoc modo efficit, ut post decennium agmen iuvenum sacerdotum videret, scientia ac virtutibus eminentium, quorum non pauci Episcopi, alii vero Capitulares Canonici ac Seminarii professores cum fructu Ecclesiae serviebant.

Neque suae Archieparchiae amplissimae oblitus est. Prout Schematismus dioecesis Leopoliensis (an. 1906) indicat, in Metropolitana Leopoliensi Archieparchia numerabantur 1,397 845 fideles, in 725 paroecias subdivisi. Magnos enim conatus pastoralis laboris actionisque tantus numerus a Metropolita exposcebat. Omni anno, mensibus aestivis, singulas sibi conceditas ecclesias parochiales visitabat, praedicans, excipiens confessiones, tollens abusus, admonens, exhortans. Specialem adhibuit curam in religiose educanda iuventute ac in erudiendis fidelibus in principalibus catholicae fidei veritatibus. Propterea, tempore visitationis canonicae, in singulis decanatibus congregabat parochos, ut de defectibus moneret, ad apostolicum zelum adhortaret, in difficultatibus superandis confortaret, ac utiles daret instructiones. Quomodo autem zelantissimi Metropolitae istae visitationes perficiebantur, indicant ad sacer-

dotes destinatae Litterae pastorales: «*De visitatione canonica*» (ЗОВКВА 1902). Ideo post aliquos annos perspectum habuit statum suae Archieparchiae, ac exactas de suis sacerdotibus acquisivit notitias, quos fere omnes personaliter cognoscebat.

Praeter canonicas visitationes, praetiosum documentum zeli pastoralis Metropolitae praebent frequentes eius Litterae pastorales (plus quam CL), variis ex causis et occasionibus, ad diversos status fidelium, tum a Metropolita solo, tum una cum suis Suffraganeis Episcopis, editae. Argumentum vero illarum Litterarum praesertim spirituales ac religiosas exigentias fidelium respiciebat, ut ex. gr. de dignitate ac officio sacerdotum, de oratione ac breviario, de exercitiis spiritualibus et missionibus parochialibus, de catechizandis parvulis, de quaestione sociali, de SS. Corde Jesu, de Immaculata B.mae V. Mariae conceptione, de frequente S. Communione, de matrimonio et familia, ad eruditos Ucrainos - de schismate cavendo, de deputatis eligendis ac de ethica in vita politica observanda, et aliae plures...

Exceptis illis temporibus, cum iustis de causis vel necessitate coactus suam relinquebat Sedem, ipse Consultationes et Congressus Capituli sui et Consistorii dirigebat, ut administrationi quoque suae Metropoliae ipse procuraret. Commercium denique frequentissimum epistularum, quae ex omni parte, a diversis personis, aut Officiis tam ecclesiasticis quam civilibus adveniebant, maiori ex parte ipse Metropolita propria manu conficiebat.

Exinde nec illud tacendum, Metropolitam Andream etiam scriptorem magni ingenii se ostendisse. Praeter Litteras pastorales profunda sapientia praecellentes, vere scientifica opera in lucem edita reliquit, inter quae eminent: «*Opera ascetica S. Basilii Magni e textu graeco in ucrainum conversa*» cum Introductione et Commentario.³ Item ascetico-mysticum opus «*Boža mudrist*» (Sophia Dei) anno 1932 Leopoli edidit. Maximam quoque diligentiam in educando erudiendoque clero dioecesano et in aliis scientiis promovendis exhibuit. Hac de re ita laudibus efferrunt Litterae Encyclicae SS. D. N. Pii PP. XII, die 23 decembris an. 1945 («*Orientales omnes*»): «Cuius (i. e. Metropolitae Andreae) per episcopalis muneris cursum Theologica Societas condita fuit, quae clerum ad impensius sacrae doctrinae studium profectumque instimularet; Ecclesiastica fuit Academia Leopoli excitata, in qua Rutheni iuvenes ingenio praestantiores, philosophicis, theologicis, caeterisque altioribus disciplinis - ea quidem ratione, qua studiorum Universitates hisce in rebus uti solent - opportune vacare possent; scriptiones omne genus sive per libros, sive per ephemeridas et commentarios typis editos, magnum susceperunt incrementum, et apud exterarum gentes floruere laude».⁴

³ Editio Theologicae Societatis gr. cath. Academiae Theologicae, t. IV-V, Leopoli 1929.

⁴ *Acta Apostolicae Sedis*, vol. XXXVIII (1946), p. 52-3. (AAS).

5. CURA AC PROTECTIO METROPOLITAE EMIGRANTIUM UCRAINORUM.

Intolerabiles conditiones sociales nec non politicae imposuerunt pluribus milliis Ucrainorum necessitatem relinquere suam patriam et emigrare in longinquas regiones Americae meridionalis et septentrionalis, praesertim Statuum Unitorum Americae et in regiones Canadae. Ita exortae sunt in hisce terris numerosas coloniae Ucrainorum. Firmissima eorum animi propensio ad suum nativum ritum suamque patriam linguam non permittebant sacerdotibus latini ritus earumdem regionum, ut possent suscipere curam animarum horum recentiorum peregrinorum. Etiam si nonnulli sacerdotes saeculares et Basiliani transmigraverint, hoc praesertim fine, ut saltem aliquo modo satisfacerent spiritualibus necessitatibus advenarum, nihilominus pastoralis actio illorum non erat facilis propter defectum proprii ritus Hierarchiae ecclesiasticae.

Qui rerum status non aufugit animi attentionem Metropolitae. Non solum interdum Litteris pastoralibus instruebat et consolabatur suos peregre manentes fideles, sed apud S. Sedem etiam atque etiam precibus impetravit, quod colonis Ucrainis proprii Episcopi constituerentur. Et vere iam an. 1906 statutum erat instituere Episcopum pro fidelibus ruthenis in Statibus Unitis Americae degentibus, et die 28 februarii an. 1907 Soter Ortynskyj ex Ordine Basiliano S. ti Josaphat renunciatus est Episcopus tit. Daulinensis, ac denique Litteris Apostolicis, die 14 iunii 1908, «*Ea semper*», destinatus pro catholicis Ucrainis in Statibus Unitis Americae.

Dein an. 1910, occasione Internationalis Congressus Eucharistici in civitate Montreal, Metropolita Andreas profectus est Canadam. Tunc visitando ipsemet numerosas colonias Ucrainorum, perspectam habuit religiosam conditionem sui populi. Ideo in scripto «*Pro memoria*», Episcopatu Canadensi destinato, tum in lingua gallica, tum etiam in lingua anglica, dato an. 1911, exponit necessitatem demandandi a S. Sede, ut etiam pro Ucrainis catholicis in Canada degentibus, dignetur proprium instituere Episcopum.⁵ Quod ad finem deductum est nominatione primi Episcopi Canadensis in persona Mgr. Nicetae Budka, an. 1913.⁶

6. DE CONGREGATIONIBUS RELIGIOSIS SOLLICITUDO.

Metropolita Andreas quamquam ad dignitatem metropolitanam evectus, nunquam desistit exemplaris monachus esse. Perinde vere paterna tutela Congregationes Religiosas curae suae subiectas protegebat. Imprimis magna cum vigilantia consuluit monasteriis SS. Ba-

⁵ *Mémoire sur la question ruthène, présentée aux Illustrissimes Archevêques et Evêques du Canada*, Zovkva 1911; - *Address on the Ruthenian question to Their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada*, Rome 1911.

⁶ *Decretum S. C. de Propaganda Fide*, die 18 Augusti 1913: «*Fidelibus Ruthenis*».

silianarum. Pro illis de novo composuit et in lucem edidit Regulas primi instauratoris et fundatoris huius Ordinis SS. Basilianarum, Metropolitae Velamini Rutskyj.⁷ Frequenter ipse visitabat illa monasteria, vitam monasticam ac disciplinam renovando ac promovendo, magnisque donis et foundationibus exornando. Effectus huius paternae sollicitudinis comprobatus est non tantum intensa vita spiritali, sed mirabili fere incremento vocationum simulque intensa actione eiusdem Ordinis caritativa et educativa. Cum enim Metropolitae tempore ingressus unum tantum SS. Basilianarum monasterium Leopoli habuerat, iam an. 1932 fuerunt quattuor, quae dirigebant scholas, convictus pro puellis, orphanotrophium, aliaque instituta, et plus quam centum Religiosas numerabant.

Maius adhuc meritum Metropolitae censetur introductio occidentalis Congregationis SS. Redemptoris in ritu byzantino-rutheno. Usque ad hoc tempus in Ecclesia ucraina catholica unicus Ordo S. Basilii Magni existerat, qui feliciter facta instauratione a s. m. Leone PP. XIII inchoata, magnam expandit actionem pastorem non solum in Provincia ecclesiastica Haliciensi, sed etiam inter colonos Ucrainos in septentrionali et meridionali America. Non potuit tamen ipse solus immenso prope oneri pastoralium ac missionarium laborum satisfacere. Cum ergo Metropolitae an. 1910-1911 in Canadam occasione Internationalis Congressus Eucharistici profectus esset, visitans colonias peregrinorum Ucrainorum in civitate Saskatchewan aliquos PP. Redemptoristas (P. Tesher, P. Bouls) cognovit, qui, obtento a S. Sede permissu, in ritu byzantino-rutheno de animis Ucrainorum peregrinorum curabant. Iam pridem Patres isti in monasteriis PP. Basilianorum in Halicia tum ritum tum etiam linguam edidicerunt, quo facilius pastorem curam Ucrainorum in Canada exercerent. Ne tamen hi conatus PP. Redemptoristarum e Provincia BELGA fortuiti evaderent, Curia Generalis Congregationis specialem raram in ritu byzantino-rutheno formandi propositum habuit.

Metropolitae non solum propenso animo ad agendum cum PP. Redemptoristis de hac re paratus erat, sed etiam opem ferre pollicitus est. Brevi iam tempore pactum confectum erat inter Metropolitam Andream et Superiorem Generalem PP. Redemptoristarum, P. Patricium Murray, Leopoli die 27 mensis maii anno 1913, quam conventionem postea S. C. de Propaganda Fide confirmavit et approbavit, decreto die 27 aprilis an. 1914 dato. Pro primo monasterio concessa fuit a Metropolitae sua residentia aestiva Unioviae, antiqua et celeberrima Archimandria Basilianorum. Dein, finito primo bello universalis, an. 1918 donavit eisdem Patribus suam possessionem in vico Zboiska prope Leopolum, ubi prima in ritu byzantino-rutheno constructa est domus religiosa Congregationis SS. Redemptoris nuncupatae una cum alumnatico et iuvenatu. Cum autem hoc primum

⁷ *Vytjah z pravyl Otca našoho Vasylia Velykoho, uloženyj dla inokyn Josyfom Velaminom Rutskyj, Mytropolytom vseji Rusi.* Konstytuciji ženskykh monastyriiv CŠVV Halycokoji Provinciji, Zovkva 1909.

monasterium post aliquod tempus nimis angustum evasisset, Metropolita alteram donavit possessionem suam in Holosko, item prope Leopolim. Post 35 annos ante secundum bellum universale PP. Redemptoristae habuerunt iam in sola Halicia quattuor monasteria in Archieparchia Leopoliensi, et unum in Eparchia Stanislaopolitana.

Praeterea non potest silentio praeteriri conatus Metropolitae monasticam vitam secundum traditiones orientales ampliandi. Initia illius monachismi in Galicia exorta sunt an. 1901-2. Accepto nomine « Studitarum », quia monastica eorum vita liturgica et disciplinaria exprimere intendebat consuetudines et doctrinam Sancti Theodori Studitae, pariter centrum aliquod cultus divini et scientiae sacrae Leopoli instituere desiderabant. Ante novissimum bellum Studitae iam sex monasteria formata habuerunt. Item aliquot annos post instaurationem Studitarum orta est similis Congregatio monialium, quae an. 1931-2 in Archieparchia Leopoliensi tria habuit monasteria.

7. UNIONIS STRENUUS PROPUGNATOR.

Periodicum « *Przegląd Powszechny* »⁸ nuntium mittens olim de Metropolita in Ordinem Basilianum ingressu addidit: « a divina Providentia ipsum electum esse, ut fortis Unionis ecclesiasticae defensor evaderet ». Et revera, praeter curam pastorem sibi concredita Archieparchiae, Metropolita Andreas nil gravius habuit, quam quaerere vias ad unitatem Ecclesiarum propagandam. Clarissime exstat hic assiduus propagator sanctae ideae unionis in Conventibus Velehradensibus, quarum « primum movens » ille cum Archiepiscopo Olomucensi, Stojan, erat. Qua propagator Unionis Ecclesiarum Metropolita Andreas super omnes Episcopos orientales eminet. Saepe veniebat inter catholicos occidentales, praeprimis bona societate cum Ordinibus Religiosorum ritus latini coniungebatur, attentionem et amorem erga Orientem christianum excitabat, de gravioribus quaestionibus unionisticis disputabat proponebatque consilia ad Unionem Ecclesiarum promovendam. Saepissime in diversis terris pontificaliter in ritu orientali celebrabat, cooperatores amicosque rei divinae congregabat.⁹ Hic primum debent notari Metropolitae cum Alboruthenis frequentes factae consuetudines, quarum finis non alius erat, quam ut populum, qui tam praeclaram iam habuit traditionem in historia Unionis Berestensis, iterum ad sinum S. R. Ecclesiae converteret.

Neque ullam negligebat occasionem, quae ei offerebatur, ut hanc sanctam rem promoveret. Anno 1907 « incognito » veniens Moscoviam, visitavit prope situm monasterium « Nova Hierusalem », quo commoratus est S. Unioni benevolus Archiepiscopus olim Smolenscensis Petrus, cui Metropolita obtulit sua opera, ut in relationes

⁸ *Przegląd Powszechny*, X (1888), p.473, Cracoviae.

⁹ Cfr. *Acta Academiae Velehradensis* XVIII (1947).

cum Sede Apostolica intrare posset. Hac occasione alium cognovit praelatum Episcopum Tryphon, cum quo etiam multum de Unione Ecclesiarum tractabat. Attamen temporibus illis ecclesiasticae et politicae in Russia circumstantiae tam infestae contra Unionem ecclesiasticam fuerunt, quod nullo pacto quidam maioris momenti effectus assequi poterit. Felicem successum habuit actio Metropolitae cum sacerdote Alexio Zerčaninov, qui 1896 tanquam sacerdos Eparchiae Nižnij Novhorod secreto fidem catholicam amplexus est, quem Metropolita - vi facultatum ei Bulla « *In universalis Ecclesiae regimine* », die 22 februarii 1897, de restitutione metropolitae Haliensis, concessarum, eum die 28 iunii 1907 suum Vicarium Generalem pro Eparchia Camenecensi, cum Archieparchia Leopoliensi invicem unita, constituit.

Anno 1908 Romam veniens Pontificem Romanum Pium PP. X de hac sua decisione et usu facultatum praedictae Bullae certiore fecit, in audientia habita die 14 februarii. Hac occasione Summus Pontifex subiunxit: utere iure tuo. Cum autem Metropolita insitebat, ut Papa documentum de institutione Alexii Zerčaninov approbaret ad fidem illorum, qui non facile has facultates Metropolitae Haliensi concessas admittere velint, Pius PP. X talem posuit super hoc documento commentarium: « cuncta vidimus et adprobamus, fausta quaeque et salutaria Venerabili Archiepiscopo eiusque Vicario in spiritualibus generali et cunctis fidelibus ex clero et populo cum Apostolica benedictione a Domino adprecantes. Ex aedibus Vaticanis die 14 Februarii a. 1908 Pius PP. X ».

In secunda audientia, die 18 februarii habita, Metropolita accepit ultiores facultates uti administrator omnium illarum antiquarum Eparchiarum, quae aliquando pertinebant ad iurisdictionem Metropolitae Kioviensis et arbitrarie et violenter a Gubernio rossiano suppressae erant (1795, 1839, 1875). Quae facultates licet datae sint « ad nutum S. Sedis » et ad personam tantum Metropolitae Andreae, magnae fuerunt utilitati in componendis ecclesiasticis negotiis in Russia post magnam revolutionem an. 1917, quo tempore Gubernium provisorium Lvov-Kerenskij plenam concessit libertatem pro fidelibus catholicis ritus byzantini. Tunc enim Metropolita, liberatus captivitate, contulit se Petrogradum, ubi convocatis sacerdotibus russis catholicis (A. Zerčaninov, Leonidas Fjodorov, Vladimir. Abrikosov, Trophim. Chematskij, Eugen. Vierchovskij, Diodor. Kolpinski et alios) et habitis primum exercitiis spiritualibus, habuit cum illis Synodum Provincialem, cuius decreta solemniter promulgata erant praesentibus omnibus Episcopis ritus latini in Metropoli tunc temporis commorantibus, nec non Josepho Bocian, nuper in Episcopum Luceoriensem consecrato. Postremo etiam nominatus est Exarcha pro catholicis ritus byzantini in Russia degentibus in persona Leonidae Fjodorov. Quae omnia a Metropolita Andrea Romae proposita, adprobata erant Litteris Apostolicis « *Ex amplissimo suffragio* », a Summo Pontifice Benedicto PP. XV die 1 martii an. 1921 datis.

Sicut notum est, finito bello, Halicia Orientalis simul cum Cholmśčyna, Podlachia et Volhīnia ex decreto Consilii Legatorum, die 15 martij 1923 dato, Reipublicae Polonae nuper restitutae, sine exceptione adiudicatae erant. Prout census officialis an. 1931 indicat in provinciis istis incolae maiori ex parte ad orientalem pertinuisse ritum, quorum 3.336.000 erant catholici, et 3.762.000 dissidentes, potissimumque ucrainicae nationis. Pro certo putabatur, opportunum pro unionistica actione advenisse tempus, attamen infensus animus non solum Gubernii, sed etiam magnae partis societatis polonicae huic actioni maximas faciebat difficultates et impedimenta. Prae ceteris omnibus Cholmśčyna et Podlachia, quae adhuc firmam habuerunt de S. Unione traditionem, maxime hac in causa opprimebantur. Cum enim an. 1914 dissidentes in istis provinciis 389 possidebant ecclesias parochiales, anno 1939 tantum 51 remanserunt apertae cultui divino. Quantane inde amaritudine offensioneque populus tactus erat erga catholicos apparet ex sessionibus Comitiorum Reipublicae diebus 6 et 21 iulij, nec non ex consultationibus Senatus Regni die 14 iulij an. 1938, ubi Gubernium, catholici et S. Sedes Apostolica inculpabantur de destructione ecclesiarum dissidentium ritus byzantino-rutheni.

Cum ergo Metropolita et Episcopi dissidentes, nimis in Gubernii potestate positi, siluebant, tunc Metropolita Andreas videns in his eventibus periculum pro ipsa Unionis idea, edidit Litteras directas ad suos Episcopos Suffraganeos, ad Capitula et Clerum Provinciae Ecclesiasticae Haliciensis, die 2 augusti an. 1938, quibus clare et fortiter omnes iniurias dissidentibus factas exposuit, inculpationes S. Sedis ex parte dissidentium iniustas redarguit, saniores partem societatis praemonendo de gravissimis detrimentis ex tali agendi modo Reipublicae imminentibus. Litterae, etiamsi eorum publicatio erat prohibita, corda dissidentium Ecclesiae catholicae benevolos redderent.

Omni studio de reconciliatione dissidentium adnixus est Metropolita tempore ultimi belli universalis ultimisque simul suae laboriosae vitae annis. Monumentum huiusmodi apostolici zeli praestant frequentes Litterae ac invitationes ad Episcopos dissidentes eorumque fideles, ex. gr. Litterae Metropolitae Andreae ad Archiep. dissidentem Hilarionem Ohienko, die 21 octobris 1941, ad omnes dissidentes Episcopos in terris Ucrainae existentes, die 30 decembris 1941, ad omnes homines eruditos dissidentes, Ucrainos, datae Leopoli die 3 martij an. 1942.

Ultimi hi conatus Metropolitae, ut saltem suos connationales adduceret ad Unionem S. Catholicae Ecclesiae, nullum habuerunt effectum, quia et conditiones temporum, et personae, quae in Ecclesia dissidenti supremum gerebant munus, neque benevolae, neque satis praeparatae fuerunt. Quae frustratio conaminum et ruina Ecclesiae catholicae in Halicia propter invasionem Russiae sovieticae causa fuit maximi doloris in ultimis annis vitae Metropolitae, ut opinor.

8. BENEFACITOR LIBERALIS ET CONDITOR MUNIFICUS.

Res Metropolitae posteritatis memoriae tradentes, non possumus non commemorare copiosissimarum eleemosynarum, sustentationum diversorum Institutorum, nec non foundationum a Metropolita peractarum. Jam mentionem fecimus de donationibus variis Congregationibus Regularium factis, aliisque institutis ecclesiasticis ac ecclesiis. Hic breviter tantum maioris momenti foundationes ad promovendam culturam nationalem spectantes nec non inopiae sublevandae inservientes enumerandae sint.

Imprimis commemoranda est fundatio monasterii SS. Basilianarum, in quo etiam publicum gymnasium puellarum ab iisdem Sororibus directum collocavit. Dein etiam Seminarium Parvum ad formandas vocationes sacerdotales non est praetereundem.

Speciali cum comprobatione debet nominari institutio Musei Nationalis Leopoli facta simul cum respectivo aedificio, pretii 50000 dol. am, quo in museo die inaugurationis 12 decembris an. 1913 antiquorum librorum, imaginum, nummorum, monumentorum artis ac historicae Ucrainae 14839 exemplaria, ab ipso Metropolita collecta, populo donata erant.

Praterea valetudinarium publicum cum assistentia puerperarum instituit, ac aestivas ruri commorationes infantibus pauperibus iuventutisque scholarum mediarum destinatas fundavit.

Cum an. 1917 Metropolita e captivitate liberatus Leopolum revertisset, fideles Pastori suo summam 320000 coronarum austriacarum hospitio publico pupillorum belli educandorum destinatas, obtulerunt. Accepto generoso suorum fidelium dono, aliam summam 4.000.000 nummorum (800.000 am. dol.) adiunxit. Merito ergo, ipso renuente, operi huic caritativo nomen Metropolitae impositum fuit.

Hisce commemoratis, difficile prorsus esset omnes enumerare copiosissimas eleemosynas plurimaeque dona diversis personis ac Institutis elargita, quia « sinistra eius nescivit, quid fecerit dextera ».

9. DE SOCIALI ET POLITICA METROPOLITAE ACTIVITATE.

Metropolitani Halicienses, propter peculiare populi ucraini in imperio Austriaco et dein in Republica Polona circumstantias, non potuerunt activitatem suam ad pastorale et ecclesiasticum limitare munus, sed quasi necessario ex ipso suo officio patres, ductores et defensores populi sui fiebant. Ea de causa Metropolita Andreas totus se dedit non solum Dei Ecclesiaeque iuribus tuendis, sed etiam prosperitati populi sibi concrediti augendae tuendaeque nec pauca hac in re habuit merita. Nam destitutus sua Nobilitate ac longa servitute depraedatus populus neque vires sufficientes neque scientiam adaequatam habuit, ut se ab oeconomica et politica praevaletia vicinorum defendere posset.

Iam primum attigimus de paterno Metropolitae patrocínio emigrantium in America et Canada degentium, nunc vero ea solum adiungere proponimus, quae in patria pro populo curae suae concredito fecit.

Ut nimis numerosam emigrationem populi ucraini in diversas mundi regiones limitaret, ope Titi Wojnarowskyj, canonici cathedralis, conspicui hoc tempore sociologi, numerosas coëmit latifundias (Koršiv, Mylovanje, Zarvanycja, Posič, Majdan, Sknyliv) et inter populum egenum distribuit. Hoc modo plurimi pauperum agricultorum venerunt in possessionem agrorum, ut fundamentum eorum existentiae imo prosperitatis oeconomicae, quarum tuendarum et promovendarum causa varia Instituta oeconomica et socialia fundantur.

Item non parvam habuit Metropolita Andreas partem in rebus politicis populi ucraini. In imperio Austriaco unusquisque Episcopus ipso iure erat deputatus ad Comitata provincialia. Insuper die 28-VI-1910 Metropolita Andreas nominationem obtinuit ut membrum amplissimi Consilii (Herrenhaus) Vindobonae. Qua talis semper activitatem aliorum Deputatorum ucrainorum sustentabat et promovebat. Ita ex. gr. anno 1903 simul cum aliis Deputatis ucrainis secessit ab consultationibus Comitiorum, ut contra iniurias propositiones adversariorum protestaret. Anno vero 1906, cum agebatur de modificando systemate electionum popularium ad Comitata provincialia, Metropolita iurium populi ucraini tuendorum causa, ut caput delegationis apud Imperatorem Austriae intercessionem fecit. Deinde prudenti simul ac sapienti consilio sibi invicem adversarias nationes Galiciae ad mutuam adduxit concordiam, die 28-I-1914.

Prout Membrum Supremi Consilii Vindobonensis fortem habuit in Consilio praedicto orationem de necessitate Universitatis pro Ucrainis in Galicia, quae oratio plurima habuit in variis circulis politicis commentaria, tum extra tum intra fines Imperii. Effectus huius intercessionis fuit decretum imperiale anno 1913, quo proxima iam Universitatis istius fundatio promittebatur, die nempe 1 septembris 1916. Quale politicum momentum habuit hoc negotium universitarium inde apparet, quod Legatus Russiae apud Gubernium austriacum intercessionem fecit de « hoc inimico contra Russiam actu ». Non videtur inverosimile, hanc proximam Universitatis ucrainicae foundationem odium saeculare Russiam et Austriam inter notabiliter auget.

10. IN CAPTIVITATEM DUCTUS (19-IX-1914 -- 10-IX-1917).

Exorto anno 1914 bello universali, et Leopoli ab exercitu rossiaeco occupata, Metropolita - licet haud ignarus periculorum, quae imminebant - Leopoli mansit, ut praesentia sua, exemplo et exhortatione pastorali in variis urbis ecclesiis, fideles suos perturbatos perterritosque confortaret, simulque de insidiis ac periculis contra

fidem catholicam et unitatem cum Sede Apostolica fideles suos praemoneret.

Gubernium rossiacum aegre ferens tam magnum influxum Metropolitae in suos fideles, post paucos iam dies, i. e. 2 septembris Metropolitam in sua domo inclusum tenebat, quem deinde 19 septembris incarceratum Kioviam transferri iussit. Quoniam autem Kioviae ipsa incarcerati Metropolitae praesentia inexpectatam animorum populi commotionem excitavit, statim iussus est deportari in Nyžnyj Novhorod, dein Kursk et Suzdal. In Suzdal erat illud famosum monasterium, ubi ecclesiastici delinquentes poenas luebant. Quo in monasterio Metropolita plus quam duos annos carere detenebatur, cruciatus corporis et animae magna cum patientia, lenitate et amore erga severos monasterii custodes pertulit, quin unquam de hac re apud aliquem conquereretur. Omnia, quae hoc tempore perpressus est semper silentio praeteribat.

Postquam anno 1917 Gubernium monarchicum Rossiae abolitum fuit, captivitas etiam Metropolitae finem suum habuit. Carcere liberatus Petropolim proficiscitur, ubi res ecclesiasticas catholicorum Rossiae magna cum prudentia composuit, prout supra iam dictum erat, ac dein mense septembri 1917 in patriam revertitur.

Hic eius in patriam reditus in verum triumphum conversus est. Iuxta viam ferream, qua iter faciebat, multitudo fidelium semper magno numero accurrebat, ut saltem perbreviter amantissimum suum Pastorem videret, et ab Eo benedictionem pastorem acciperet.

Sed statim, glorioso illo reditu Leopolim perfecto, novi incipiunt Metropolitae labores et dolores. Bello enim universali et dein particulari ucraino-polono finito, Halicia devastata in ruinis miseram gerebat vitam. Metropolita totus se dedit reedificationi ecclesiarum combustarum, spoliatarum et destructarum, defensionis sacerdotum et fidelium contra atrocitates bellatorum, liberationi iniuste in vincula coniectorum, ut hoc modo Provinciam suam ecclesiasticam ad pristinum tranquillum reduceret statum.¹⁰

11. LABORES ET DOLORES PROVECTAE AETATIS METROPOLITAE EIUSQUE PIA MORS (1939-1944).

Conatus illi Metropolitae Provinciae suae ecclesiasticae reaedicandae bonum tandem habuerunt effectum (1919-1939). Ad hanc

¹⁰ Cfr. Epistula *Benedicti* PP. XV: « *Il dolore che provammo* », die 24.II.1921 (AAS, XIII-1921, p. 218-220). « Noi, pensando ai Ruteni, ricordiamo le belle città saccheggiate, i tranquilli villaggi incendiati, le ubertose campagne corse e ricorse da eserciti sterminati. E col pensiero del popolo, sono tuttora presenti al Nostro spirito le loro chiese devastate, le immagini sacre infrante, i sacri paramenti fatti strumento di ludibrio, e più di ogni altra cosa, ciò che ci riempie di raccapriccio, le Specie Eucaristiche calpestate da incoscienti fanatici. Gli orrori della fame, delle crude stagioni, delle ferali malattie, delle atroci sevizie, le prigioni di cui ella stessa, venerabile fratello, porta tuttora le stigmate, le uccisioni di venerandi sacerdoti, di vecchi imbelli, di deboli donne, di tanta fiorente gioventù, tutti rei di mostrare attaccamento al proprio rito ».

praesertim periodum debent referri illa famosa SS. D.N. Pii PP. XII verba in encyclica « *Orientales omnes* » (23-XII-1945): « ... haud possumus silentio praeterire illum Metropolitam Andream Szeptyckyj, qui per novem fere lustra infatigabili navitate adlaborans, non uno nomine, neque ad spirituale tantummodo emolumentum quod attinet, sibi crediti gregi optime se probavit ».¹¹ Quomodo, vidimus supra percurrendo vitam et activitatem Metropolitae.

Ad ultimos annos vitae et activitatis Metropolitae enarrandos accedentes, non possumus aliter illos denominare, quam gloriosae et laboriosae eius vitae, activitatis et martyrii « Golgotam », quae est sors et haereditas omnium fere magnorum Vineae Domini cultorum. Non solum provecta aetate gravatus et progrediente morbo, in captivitate contracto, sedi affixus suum pastorale onus perturbatissimis temporibus Gubernii Poloni portabat, sed - secundo bello universali exorto - totalem fere suae Ecclesiasticae Provinciae devastationem et ruinam suaeque activitatis, laborum et sudorum frustrationem vidit. Non sine acerbo dolore maximaque animi anxietate praevidebat gravissimos eventus pro Ecclesia catholica in Halicia, pro qua exaltanda gravissimos superavit dolores et labores. Mense anim septembri anno 1939 prima vice, et dein anno 1944 secunda vice, exercitus Unionis Sovieticae, tota Galicia Orientali occupata, non solum physicam populi exterminationem, oeconomicam ruinam, sed etiam spirituale damnum fidelibus attulit, athea sua activitate et antireligiosa doctrina omnibus mediis propagata.

Metropolita senex non erat ignarus imminenti periculi et licet gravi infirmitate corporis debilitatus in hac gravissima hora verus dux exstitit ac mirabili quadam energia non armis quidem hostium, sed materialisticis et antireligiosis doctrinis invasorum se opponebat. Sacerdotibus ac gregi sibi commisso verba adhortationis et consolationis, consilia ac mandata salubria nuntiare non cessabat. In epistula circulari, mense decembri an. 1939 edita, sacerdotes Archieparchiae suae ad plenum sacrificium pro Christo et Ecclesia praestandum provocabat, parochos praesertim frequentibus admonitionibus, ne gregem sibi concreditam prout mercennarii derelinquerent, admonebat, sed uti boni pastores vitam suam pro ovibus suis ponerent.

Cum Gubernium sovieticum statim primis iam mensibus in scholis doctrinam christianam ac officia religiosa interdixisset, Metropolita statim curavit, ut a sacerdotibus apti ad instruendam iuventutem in doctrina christiana fideles eligerentur, quibus imposuit, ut per domos privatim pueros in doctrina christiana instruerent, et, deficientibus sacerdotibus, sacramentum baptismatis administrarent.

Omnibus monasteriis ac conventibus clausis, religiosis partim deportatis, vel incarceratis, partim vero dispersis, Metropolita eos, qui minus in vocatione stabiles fuerant a votis dispensavit, alios autem ad fidelitatem suae vocationi adhortabatur, ut nunc extra claustra

¹¹ AAS, vol. XXXVIII (1946), p. 52.

vivere coacti, suam sublimem missionem verbo et exemplo suo perficere niterentur, fideles in catholica fide confirmando, infideles ad veram fidem convertendo. Fideles suos semper invitabat ad preces communiter in familia dicendas, libros religiosos perlegendos, pericula cavenda. Iuventuti vero imponebat, ut frequenti Sacramentorum susceptione, tamquam efficacissimo medio, se ad conservandam fidem et innocentiam munirent. Uniuscuiusque hebdomadis feria V omnes Leopoli existentes sacerdotes convocabat eosque admonebat, consolabat, instruebat et ad perseverantiam incitabat.

Ut doctrinae antireligiosae, quae quotidie frequentissimis nuntiis radiophonicis inter populum diffundebatur, resisteretur, 200 exemplaria exhortationum suarum, machina hectographica impressa, per totam fere dioecesim distribuebat. Semper prae oculis habens deportationem magni numeri suorum fidelium per vastissimas Unionis Sovieticae terras, sacerdotes exhortabatur, ut voluntarie eorum curam susciperent, parati ad omnia perferenda, ne fideles - qui vivente adhuc Metropolita numero 250000 deportati erant - sine pastoribus remanerent.

Exemplo Jesu Christi edoctus, Metropolita omnes fideles admonerat, ut pro inimicis et persecutoribus ipsorum preces persolverent, ad impetrandam eorum conversionem. Litteris itaque pastoralibus, die 1 aprilis 1940 datis, indixit hebdomadam Eucharisticam pro unione dissidentium fratrum et impetrandam conversionem eorum, qui « sine Deo » vivunt. Praeclare in his Litteris delineavit atrocitatem cordis et mentalitatem impii regiminis verbis S. Scripturae: « Ignorantes legem divinam, nullam possunt habere cognitionem amoris proximi. *Novit iustus causam pauperum impius ignorat scientiam* (Prov. XXIX, 7). *Novit iustus iumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia* (Ibid. XII, 10). *Anima impii desiderabat malum, non miserabitur proximo suo* (Ibid. XXI, 10). Iniuste ac violenter alienum arrogant patrimonium, viduas et orphanos spoliant, superflua indulgentes sibi, alios autem fame mori permittunt: *Agrum non suum demittunt, et vineam eius, quem vi oppresserint, vindemiant. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore* (Job. XXIV, 6-7). In sermone similes sunt illis, de quibus Psalmista dicit: *qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum* (Ps. XXVI, 3) ». Ad finem Litterarum exprimit Metropolita spem, impios istos ac persecutores christianae religionis a Christo Rege victum iri, ita ut ad eius pedes prostrati veniam demum conversi accipiant.

Ultimum opus Metropolitae erat celebratio Synodi Archieparchialis Leopoli, convocatae ad diem 2 maii 1940. Consiliis interesse potuerunt omnes sacerdotes, qui Leopolim venire non erant impediti. Revera Synodus haec fuit celebrata, licet non sine magnis sacrificiis ex parte sacerdotum. In ultima enim sessione, in allocutione a Metropolita habita, ipse expresse declaravit: « Duo nostri sacer-

dotes, qui in hac Synodo participabant, mortui sunt ut victimae sui officii, et alii quattuordecim in vinculis tenentur ».

Ipse autem Metropolita nihil amplius in hac vita optabat, quam ut pro fidelitate erga Sedem Apostolicam ac pro suae gregis incolunitate martyrium susciperet. Cum enim, data rarissima occasione, nuntium ad S. Sedem mitteret, hoc etiam exprimit desiderium, ut Sanctitas Sua Paterna ac Apostolica Benedictione deleget designetque ipsum ad mortem pro s. fide catholica et pro S. Unione dissidentium cum S. Romana Ecclesia. Desiderium hoc martyrii in tota eius vita vivum permansit, nam, ut scribit in sua Encyclica Pius PP. XII, iam durante primo bello universali « a sua sede detrusus et in coenobium deportatus ibi certo saltem tempore in custodia loco detentus est; ibique nihil magis optabat, quam ut impensissimam suam erga Apostolicam Sedem venerationem testaretur, ac pro suo grege, cuius in salutem iam diu suas vires suasque curas impenderat, martyrium etiam, si opus esset, divina suffultus gratia, libenter faceret ».¹²

Deus inperscrutabili sua Providentia servo suo fideli cruento martyrio mori gratiam non concessit, sed plenum diebus ac laboribus in tristissimis temporibus unitae Ecclesiae Ruthenae, ad aeterna vocavit merita.

Metropolita Andreas Szeptyckyj obdormivit in Domino Leopoli die prima novembris anno 1944, expletis 45 annis laborum apostolicorum.

De vita et morte Metropolitae Andreae possumus hodie ea repetere verba, quae olim S. C. de Propaganda Fide scripsit de magno Metropolita Josepho Velamin Rutskyj: « eius laudabilis vita... aeterna memoria digna sit; nunquam tanti viri meritum oblivioni tradetur ».¹³

¹² IBID.

¹³ APF, *Lettere latine*, vol. 9 (1630-1646), fol. 85-6.

A. G. WELYKYJ OSBM

DUAЕ EPISTULAE CARDINALIS ISIDORI INEDITAE

Durante mea systematica investigatione manuscriptorum Bibliothecae Apostolicae Vaticanae, in manuscripto quodam saec. XV, inter opera ethica Senecae, inveni duas epistulas Isidori Metropolitae Kioviensis, cardinalis. Spectatis paucissimis nobis notis epistulis Cardinalis, utile fore duximus, eas publici facere iuris.

Prima, ut mihi videtur, epistula cardinalis Isidori simul cum brevi notitia, edita fuit in MIGNE, *Patrologia Graeca* (vol. 159, 953A-956 C), directa « ad omnes Christi fideles », in qua - narrata breviter expugnatione civitatis Constantinopolitanae - omnes enixe hortantur, ut viribus unitis impetus Turcarum arceant et Constantini urbem liberent. Anno deinde 1899 Nicolaus JORGA in suo libro « *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades, II série*, (Paris 1899, pp. 522-24) aliam in lucem edidit epistulam cardinalis Isidori ad Pontificem Nicolaum V, e Creta die 15 iulii 1453 datam, similem argumento, in qua Pontifex exhortatur ad defensionem christianitatis contra impetus Turcarum.

Praeter alias notitias breves de cardinali Isidoro praeterque varia eius scripturarum excerpta in variis libris, qui tractant de historia imperii byzantini eiusque occasu, opus maximi momenti de Isidoro eiusque scriptis prodiit tandem anno 1926 cura Johannis MERCATI (nunc Cardinalis) sub titulo: « *Scritti d'Isidoro il Cardinale Ruteno e Codici a lui appartenuti che si conservano nella Biblioteca Apostolica Vaticana* » (in « *Studi e testi* », vol. 46). Opus hoc, valde erudite scriptum, fundatur praecipue in manuscriptis graecis Bibliothecae; de nostro codice manuscripto Barberiniano in libro nihil habetur.

Demum anno 1948, in periodico « *Orientalia Christiana Periodica* » (vol. XIV-1948, N. III-IV, pp. 405-414), P. Georgius HOFMANN S. J. novam in lucem edidit epistulam cardinalis Isidori ad cardinalem Bessarionem. Epistula scripta fuit die 6 iulii 1453, e Creta. In hac epistula satis minute describitur expugnatio urbis Constantinii. Bessarion hortatur, ut pro Constantinopoli liberanda et Occidente defendendo opem suam praestaret. Epistula haec maximi est valoris chronologici et topographici. In fine epistulae scribit Isidorus: « ... per fratrem Johannem litteras dedi ad Sanctissimum dominum nostrum Papam et ad sacrum collegium cardinalium, item ad regem Aragonum et maximas quasque civitates Ytalie, quemadmodum et ad vestram Bononiam, ut oculos ac mentem dirigant

ad horum infidelium destructionem » (ib. p. 413-4). Hisce ex epistulis, de quibus Isidorus, paucae tantummodo ad nostra usque pervenrunt tempora. P. G. Hofmann putat, epistulas has fuisse valde breves, similiter ac illa manuscripta ad civitatem florentinam (cfr. p. 413-4, nota).

Si consideretur tempus conscriptionis epistularum, videmus, quod epistolae nostrae non possunt comprehendi in numero illarum, de quibus scribit Isidorus ad Bessarionem die 6 iulii. Etiam ipsa epistolae longitudo idem suadet. Epistula data est ad Ducem Venetiarum, qui secundum ideam Isidori debuit esse « origo et caput huius magnae rei » liberationis Constantinopoleos.

Alia a nobis publici iuris facta epistula respicit « universos et singulos Christi fideles », unde consimilis secundum titulum esse videtur illae, quae adest in *Patrologia Graeca* (vol. 159). Sed lectori, etiam minus attento, statim apparet non esse aliam copiam eiusdem epistolae, neque aliam versionem latinam eiusdem epistolae graecae, sed omnino diversam, tum forma, tum dispositione materiae, etiamsi valde similis argumento, quod simul signum est ab una eademque provenire manu.

Ceterum lectori attento committimus, ut sibi hac in re proprium formaret iudicium. Nos ex nostra parte sublineare non omittimus, linguam epistolae, quae fortasse vertitur ex lingua graeca, suis non carere difficultatibus, quas - in quantum potuimus - auferre conati sumus.

Ex Candia die 26 Iulii 1453.

Epistula Isidori, Cardinalis Rutheni, Metropolitae Kiovensis ad Ducem Venetiarum de Constantinopoli capta, gladio devastata, deque adiutorio christianis praestando; ex Cod. Manuscripto Bibliothecae Vaticanae, saec. XV (post 27-V-1461).

BIBLIOT. APOST. VATICANA, *Barb. lat.*, v. 2682, f. 56v-58r.

Serenissime Princeps, ac eximie Domine. Novum crimen diebus nostris inauditum, non creditum V. C. notificare institui, ut sua optima et ferventi voluptate erga fidem christianam principium et medium sit et finis, ad reddendum sub victoriae salutem populum sanctum dei, et disperdendum inimicum Christi theucrum, cum sua barbaria natione. Unde tantum exordiar nescio; quam rem magnam tractare aggressus sum. Sed non diffido quia res magna me excitat, atque commovet, et zelus fidei comedit me. Incipiam itaque et gemibundus et lacrimarum fontibus habundans dicam Tue Illustrissime Dominationi quae mens mea me movit. Cum autem nostre mentis oculos pono Amplissimorum regnorum gloriam, magnarum Urbium excellentiam et status sublimitatem, video clarissimam illam Urbem Constantinam quae caput est orientis, ac olim sedis Imperii inter caeteras Urbes floruisse. Constantinus enim magnus sua admirabili virtute Urbem illam statuit sedem Imperii sui, quam

Imperatores ceteri romanorum ab Ipso magno Constantino sumentes originem continuis temporibus subinde magno triumpho tenuerunt potentem et invincibilem; infidelium nationes, quae aliquando illam debellare ause sunt, valuere devincere.. Sed pro dolore Urbs illa dignissima sit cogentibus presentis ab illo iniquissimo precursore (impii) theucro magne debellata est, non humana potentia; novum Christicolis omnibus damnabile. O, magnam impietatem, o, nephandum facinus et abominabile. Testis ego sum, qui vidi, qui praeda theucris factorum fueram, et miserabiliter, sic deo volente, ab ira eius sceleratissimi praedonis evasi. Intravit itaque nequam ille canis cum suo damnabili exercitu satane in sanctam illam civitatem tanquam leo rugens; multos negavit, et suis bonis spoliavit, multos captivavit, quam plures pueros in denegationem fidei christiane mirabiliter denegavit. Tradidit filios a matrum complexibus, et dulcis osculis, et matres a filiis privavit, clamoribus fletuum usque ad celum emissis. Virgines monachas deo dicatas et alias virgines servitio dei perseveratas impio scelere violavit. Admiranda templa dei decore preciosa, et tanta nobilitate et magnificentia preclara, in quibus sacra misteria venerabantur reduxit in speluncam latronum et synagogas praedicti Magni. Et cum magno vel maximo obprobrio christiane religionis anconas gloriose Virginis et omnium Sanctorum, sacrosancta signacula passionis Jesu Christi cum ceteris Reliquiis Sanctorum hinc inde dispersit, uti non esset qui coleret fidem Christi. Quid detestabilius (57r), quid crudelius; plangent et fundant lacrimas cum amaritudine hi qui christiani sunt. Et iterum plangent captivitatem huius memorande et pretiosissime Urbis, et crudelissimam eius obsidionem. Nam nunquam Nero crudelissimus, nunquam Thiestes qui proprios filios edendos patri tradidit, nunquam alius Neronorum auditus est tantam crudelitatem committere. Celum ululat, terra clamat, Bal obscuratus est tam nephando scelere et mihi mente cogitanti iam defecit anima mea. Quid ne igitur Belzebuch tanquam Christi flagellum, et abominatio seculi tanta iniquitate, impietate, tanta quoque immanitate odit christianos, ut timeat dum videat christianum, contaminasse proprios oculos, et levet se a macula. Hic ex diversis signis et iudiciis in tantam superbiam exaltatus est, ut non dubitet dicere Regem Alexandrum Macedonie admirandum cum minori potentia subjugasse totum orbem; et quia Imperiale Regnum Constantini obtineat, et habet innumerabilem exercitum, non posset totum mundum submittere? Glorietur et profetetur magnas Urbes et Regna cum incolarum obprobrio cum sua auctoritate convertere mali; est enim male mentis insatiabilis; ad quaecumque pessima habet potentiam magnam, obedientiam maiorem, apparatus maximos bellicosos et pecuniarum copiam. His omnibus accensus, illeceus dulcedine tam magne opulente prede, volens sequi fortunatos census suae victoriae, non est dubitandum, quin totis spiritibus vigilare valet ad res magnas peragendas contra christianos. Et si quies aliqua sibi concedetur in hoc principio, et permittetur amplia-

re potentiam teneant pro certe, ut omnes quoque Christi fideles, quos non desinet vexare - mundum donec velit deus disperdere - credo. Non ambigo, quod inductis Regibus et principibus christianis ad unionem et exaltationem Sancte Crucis † et nominis Sanctissimi Jesu, nedum potentia quam habet ille impiissimus theucer, sed omnium infidelium potentia non poterit praevalere contra nos. Sed inter omnes mundi potentiam nullam video tam apte, tam voluptarie, tamque benigne, tamque ample et habundanter assicurare posse subsidia debita pro opportunitate tante rei, quam excellentissimam V. d. Considero namque mecum victorias paratas transque mari, considero amplitudinem status gloriose V. d., considero potentiam illius sacre dei, considero illam magnificentissimam urbem Vestram manibus dei fabricatam, altamque mundi monarchiam; video pietatem, video religionem, magnanimitatem ad omnes res, nullus pavor, nulla inimicorum potentia, nulla quoque maior impensa vos tenuerit pro exaltatione nominis et status Vestri. Sed quod horum majus est pro reddendo pacem universali Ecclesiae, quot labores, pericula subistis! Non passa est illa gloriosa d. quod ecclesia dei et beatissimi eius pastores ab aliqua potentia paterentur obprobrium. Et de hoc adduco verum testem illum potentem Federicum Barbarossa, qui facturus persecutor capitalissimus beatissimi pape Alexandri, et inde queritans pro sumendo vindictam non passa est illa Sacra d., gerens fidei zelum in pectore, quod beatissimus ille pastor ob fidei catholicae tumultum indebitas penas lueret. Itaque sua forti potentia irruens contra illum Imperatorem eum devicit et sic rediit salvum illum antistitem beatissimum et pastorem, qui postmodum conculcata superbia et Imperiis imperat; et hanc victoriam adeptam designat pictura illa memoranda in novo praetorio illius Almae civitatis mirabiliter descripta. (Etiam descripta victoria et cronica illius Imperatoris Nefarii Federici praedicti in quodam libro nomine: Florita; in quo quidem gesta omnia mundi sunt inserta). Itaque quot naves, quot galee V. d. propria sua virtute armatas tenuit illa Alma praefata civitas pro tenendo securius et paccatum mare a piratis, ut non damnificent christianis; haec omnibus nota sunt, non egent memoria. Omittam alia multa quae mundus totus novit. Sed solum dicam quibus modis, quo impulsu d. illa solita est parare ornatus maritimos contra perfidum genus theurcorum, et quot eorum trucidavit et quot eorum destruxit, et quot eorum captivavit, et quot eorum galeas, et fustas diversimode cepit et disperdidit, testes illi theucri sunt, qui multa damna passi sunt. Nunc vero Vestram dominationem patietur quidem pro tanta magna iniquitate quae toti mundo damnabilis est, tanta quoque ignominia et pericula fidei christiane contra honorem dei non exponantur vires omnes ad submittendum hunc hostem non cogitari, non credi potest? Quis ergo et hoc in tempore dubitare poterit, quod Vestra christianissima d. his subsecutis tot malis in obprobrium christiane religionis, tollerare possit, non sumere vindictam? Quis etiam credere potest V. d., quod hic perfidus inimicus christianorum et tuc domi-

nationis dominare debeat hunc levantem? Me, me, certus existat nemo aliud credere potest. Ex his itaque aliisque, quae mihi reservo coram Tua celsitudine viva voce referre, neque estate neque hieme quiescendum est, sed totis viribus enitendum, quod hic impius hostis non permittatur extendere vires; quia quod nunc parvo labore poterit agi, in posterum decursus lungus multorum dierum non poterit exercere. Et ad hec conficienda potentia multorum Regum et principum, in primisque favor et juvamen d. Summi Pontificis ut spero promptum erit atque paratum, per ea quae in mentem meam veniunt. Sed d. V. esse debet origo et caput huius magne rei, cuius bone et perspacium voluptatis omnes postmodum sequentur debitum effectum. Eya ergo, Illustrissime d. christiane religionis speculum et exemplar, excitare potentiam tuam, et advocare digneris et commonere omnes Reges et principes mundi, qui velint sumere potentia arma contra hunc hostem iniquissimum, et extirpare illum e terra viventium; non dubitans in fide Jesu Christi, qui visitata plebe sua reducet Christi fideles ad amplam victoriam contra hunc perfidum hostem, in perpetuam memoriam Tue excellentiae, et illius Alme Urbis Veneciis. Hoc solum mihi restat pro spirituali debito, quo me sentio obligatum, quod ab his Magnificis Rectoribus, aliisque nobilibus et civibus tam caritative tamque benigne visum sum, ut fatear Vestrae Celsitudini me semper plurimum debere eis, quibus amplas gratias refero.

Ex Candia die 26 Julii 1453.

Ysodrus Cardinalis rutinensis.

a tergo: Inclito duci Venetiarum Ysodrus miseratione divina Sacrosancte Romane ecclesie Episcopus Sabianus Cardinalis rutinus et V. legatus appellatus. f.

Epistula Cardinalis Rutheni Isidori, Metropolitani Kioviensis, ad omnes Christi fideles, de Urbe Constantinopoli a Turcis capta; videtur non fuisse absolutam, vel saltem non integram traductam; ex Ms Bibl. Vaticanae, Barb. lat. 2682, saec. XV.

BIBLIOT. APOST. VATICANA, *Barb. lat.*, v. 2682, f. 58r-59r.

Universis et singulis Christi fidelibus has nostras litteras inspecturis salutem in Domino Jesu Christo.

Audite hec omnes gentes. Auribus percipite omnes qui habitatis terram. Audite hec omnia omnes quipiam et fideles, percipite orbis terrarum colites..... fideles et ministri, pastores et principes omnium ecclesiarum Christi, praesides et ductores fidei christiane, universi quoque reges et principes, christicole nec non et universe potestates, christicole qui vestram fidem mundam et immaculatam Omnipotenti et Trino deo offertis cum omnibus insuper iterumque omnes ac super omnes vos, qui deo perfecte dedicati, ut ab isto seculo seducti, et angelicum habitum vite modeste estis induti, et omnia temporalia adicastis ad sola futura et eterna bona intuentes, praesens seculum et quae omnia in seculo sunt ma-

gno opere denegastis, et futuris quoque eternis bonis regni cellorum et temporalia permutastis, audite. Notum omnibus sit, dum nostri et fidelissimi Christiani, quoniam jam prope est antichristi precursor, Theurcorum princeps et dominus, cuius nomen est Macometus, qui illius primus ac principia heresis, sicut potius et veracius dicatur, impietatis est heres, qui multo magis deterior, ac neque est quoque ille primus. Ille enim deceptor his et mendacibus verbis homines imperitiores sibi assentire persuadebat (58v), hic autem sua magna vi et potentia et maxime ferro et suppliciis christianos etiam affligit, volens totaliter nomen Christi de terra delere; tantum enim alit odium et abominantiam et iracundiam contra christianos, quia cum ipse inspexit suis oculis christianum existimans se maximum depurpatum et sorditatum fore, proprios oculos abluit et abstergit. Qui talis inimicus christiane fidei apparuit et apparet qualem unquam homo in genus humanum vidit atque videbit. Hic enim felicissimam omniumque olim urbium, nunc autem infelicissimam et miserrimam Constantinopolitanam Urbem expugnavit atque delet; quis meorum oculorum lacrimarum et earum in se effusiones et tantarum afflictionum et detractationum copiam de mente fermare, extirpare et latargia detentum memorare presumerit; precipue et miseriis obvolutum et hominem funditus perditum esse sui, mundi universi oblitum esse intuear; ac tamen etsi talis sum, qualem me fore existimo aliquantisper ad me ipsum reducens hoc mirarim summo; vitium et nostre pie fidei res que consecutae sunt dolenter narrabo, non tantum omnia que egit, atque presenti agit nec que acturus in posterum est offeram me exactitius. Primo eorum, cum permissione dei Constantinopolitana Urbs capta est, aliquos habitatorum denegavit, aliquos vero pedibus et manibus ligavit, et per colum ligatos extra Urbem deiecit, dico, tam nobiles quam populares, tam monacos quam monacas consecratosque autem aliosque simplices populares; et feminas virtute preclatas et nobilitate vituperasse et indecorate detractas et nonnullis iniuriis refertas ac si meretrices depostubule institute essent detrahebat, credens opprobriosas ac inhoneste eas vituperans absque misericordia et compassione; et alia ac tanta contra eas peragens, quanta et qualia de pecudibus quidem aut sine rubore quando diceret; adulescentulos vero pueros et puellas a parentibus segregabat et divisim eos vendebat. Infantes tam masculos quam feminas communia suis parentibus perdebat; matres suis filiis privabantur, uxores autem suis viris, et viri ab uxoribus misere plorantibus et linguentibus liquebantur, qui et que disiuncti, et ad partes orientis deducti vendebantur per totam Europiam; patres orbiati sunt filiis, et filii patribus, quorum lacrimas, ullula plena doloribus quis unquam tam compos mente ac lingue posset explicare quibus fudebantur, dum segregabant sorores vero cum sororibus amplexis oscula conferebant, heu, heu nobis dicentes, que nostrum alteram videbit et verbis assuetis fruatur dulcibus et iocundis. Illi enim et ille qui paulum nobiles et principes fuerunt servis suis deteriores effecti sunt; famuli et subiecti cogeabant nonnullos esse

teuceri nefarii; negatores fidei christiane de adolescentorum numero a decimo infra fieri, et sue neglecte despecte et irregulate fidei adoratores arcebant esse. His tamen paucis de omnibus, de tantarum rerum numero vobis censeo satisfieri. Secundo iniurias quas tulerunt versus sacra templa sacratissime gloriose virginis marie et aliorum sanctorum, contra imagines et reliquias eorum, versus sacratissimas passionis imagines Domini nostri Jesu Christi ineffabiles ignominias et verba detestanda, quibus usi sunt in sacra evangelia eius et in libros sanctorum et in exornationem templorum, et in sacra altaria tam latina quam greca, et in sacras atque divinas cruces, et omnia denique honorabilia et venerabilia apud cristianos sunt. Quis unquam absque maxima suspiratione, lacrimarum et cordis luctu et manuum tremore discurrere poterit illud nomen propheticum verbum illico est consummatum in ipsa expugnationis die, dicens: venerunt Reges in hereditatem tuam, deturpaverunt templum sanctum tuum, sed potius templa sancta tua; Urbem namque Constantini speluncam latronum nephario- rum et locum sordidum, impiorum habitationem et residentiam malefactorum omnium constituerunt. Mox enim in templum eximium et preclare Sancte Sophie ingressi sunt et sanctissimas imagines Sanctorum et Sanctarum omnes pedibus conculcaverunt, deturpaverunt, et dirrumperunt. Super quos omne genus vituperii, opprobrii desorditans indicarunt; similia his et in sacra plebe, hoc est paramenta egerunt; hec eadem acta sunt et in sacratissimis flammibus; eorum qui in sacra altaria ascendent et assalientes vociferando iubilabant et sic machometum impium ymnis et laudibus extollebant et ut virtutem et maximum omnium prophetarum prophetam et destructorem fidei christiane omnibus intimabant, inter maxima enim illi theurcorum nepharii adscribunt templi regimen eiusdem famose Sancte Sophonie, ascenderunt et crucem Christi eius cacumini infixam deicerunt. Quid dicam de sacris corporibus Sanctorum que laniebant, et devastabant et canibus porrigebant. Nonnulla alia huiusmodi agebant et in sacras stollas quibus imagines Domini et ipsius Virginis Marie, et sacratissime passionis et miracula Christi erant ingesta atque depicta, illudentes et deridentes nostram sanctissimam fidem; non nullum est scribere mala et honestissima opera et ab ipsis peracta que sacris calicibus iniuriose contulerunt; que cum memorie tradidero totus tremo, et ulterius fare et scribere nego talia et tanta mala, sicut qui temporibus suis linquo ut referam. Sic predictis in omnibus monasteriis, et ecclesiis tam latinis quam grecis. Quid denique dicam vituperasse enim monachos et sacra monasteriorum et ecclesiarum dei detrahebant. Alia quidem nonnulla essent egerunt et famosis et illustribus hospitalibus, et aliis domicellis que nullum tenus possit mirari.

Finis epistole.

Sequitur alia epistola magni canis ad Summum Pontificem.

C. KOROLEVSKIJ

CATALOGUS ARCHIVI PROCURATORIS GENERALIS ECCLESIAE RUTHENAE IN URBE [cont. 6¹⁾]

6-to. Relato Decreto S. C. de Prop. F. die 4 octobris 1624 coram SS.mo edito de protoarchimandrita seu generali monachorum Ruthenorum unitorum eligendo eiusque iurisdictione ac potestate et simul instantia metropolitae Russiae ut praefato Decreto adderetur infrascripta clausula ... intelligantur sine praeiudicio antiquae ac ordinariae iurisdictionis quae de iure vel consuetudine competeat metropolitae Russiae pro tempore in monachos praedictos, eorumque hegumenos, archimandritas ipsumque protoarchimandritam, cui S. C. nullo modo per decretum primum derogare aut illum discernere intedit, C. censuit addendam esse ... clausulam iuxta petita cum monachi graeci in tota Graecia non sint a iurisdictione ordinariorum exempti.

7-mo. Denique relatis litteris patriarchae Athanasii Patellari et Residentis Cesarei in Constantinop. et copia memorialis ad regem Poloniae missi pro patriarcha novo in Russia constituendo per SS.mum et schismaticos per eum S. Sedi uniendos, C. censuit hoc negotium in alia congregatione esse maturius examinandum.

— Die 7 augusti 1643 fuit Congregatio particularis super negotiis Ruthenorum unitorum atque relatis Decretis die 15 iunii 1643 editis haec statuit:

Inprimis circa Decretum 5-um placuit PP. ut committatur causa monachorum C. Sakovicij antea archimandritae Dubnensis et C. Szujski diaconi RPD. Georgio episcopo Samogitiae cum facultate subdelegandi iudicem vel iudices non suspectos qui auditis praedictis monachis iustitiam faciat cum potestate excommunicandi hos monachos si fuerit necessarium.² — Deinde circa Decretum 6-um de generali seu protoarchimandrita Ruthenorum monachorum unitorum Patres primum illud emendarunt deleta verbo « antiquae » illudque hoc modo accommodarunt: etc. — Tandem relatis instructionibus, Generali et Particulari, pro deputatis visitatoribus Ruthenorum unitorum et articulis earum diligenter per suprascriptos PP. examinatis, illi fuerunt correcti et emendati mandatumque fuit, ut in Proemio dictarum institutionum ponatur clausula, quod S. C. non intedit per huiusmodi visitationes praeiudicare ritui graeco hactenus a Sede Apostolica tolerato, sed potius conservare et ampliare pastorum Ruthenorum unionem.

— Congregatio particularis, uti supra, die 14 augusti 1643, haec ex ordine recensuit:

(1) Cfr. « *Analecta OSBM* », vol. II, 1-2, 139; 3-4, 362; III, 1-2, 126; 3-4, 521, vol. VII, 1, 109.

² In margine haec leguntur: Episcopus Chelmensis aestimat melius esse ut per Nuntium et per Ordinarios locorum ubi erunt isti PP. Idcirco huic addatur poena censurarum si non pareant.

1-mo. Addenda quaedam statuit in causis monachorum Ruthenorum unitorum, scilicet circa eorum officium generale et privilegiorum communicationem.

2-do. Ad petitiones eppi Chelmensis rutheni uniti S. C. respondit ut sequitur: Ad primam, De monachis qui a rege Poloniae petierunt nominationem ad metropolitam Russiae et archiepiscopatum Polocensem vivente adhuc Antonio Sielawa, S. C. dixit nullas esse praedictas nominationes easque non esse admittendas. — Ad secundam, S. C. censuit ex gratia SS.mi esse admittendum Chelmensem eppum ad praestandam obedientiam S.ti Suae nomine A. Sielawa, — Ad 1-mam partem tertiae petitionis, S. C. respondit eppos ruthenos esse episcopos et ut tales nominari et haberi ut patet ex Bullis Clementis VIII super Unione Ruthenorum et Pauli V de iisdem Ruthenis. Ad 2-dam partem dixit episcopos Ruthenorum posse et debere erigere iuxta S. Canones scholas, Ruthenosque ecclesiasticos omnes gaudere privilegiis Canonis fori, immunitatis ac libertatis, ut alias fuit definitum a S. C. de Prop. F. 30 aprilis 1624, Ad 3-tiam partem dixit monendos esse Ruthenos voce et non scripto ut campanas in maiori hebdomata non sonent, antequam cathedralis latina suas faciat sonare. — Ad quartam petitionem, id est quo ad praecedentiam inter latinos episcopos et ruthenos unitos, S. C. iussit tradi ruthenis eppis relativum Decretum S. C. Rituum. — Ad quintam, S. C. dixit in casu servandum esse S. Concilium Tridentinum cap. XX, sess. 29. — Ad sextam, De eppo rutheno schismatico ordinato Leopoli S. C. dixit expectandum esse responsum archiep. Gnesnensis ad quem de illo scripsit S. C. de Prop. F. — Ad septimam, De bonis ecclesiasticis alienatis C. dixit provisum esse in instructionibus pro Visitatoribus. — Ad 1-mam partem octavae petitionis de monachis Cassiano et Clemente diacono C. dixit provisum esse in praecedenti C. Ad 2-dam partem de libris dicti Cassiani iussit eos exhiberi cum notis errorum, qui in eis continentur ut examinari possint in S. C. Indicis. — Ad nonam, quo ad confessiones latinorum coram ruthenis sacerdotibus C. iussit servari Decretum Clementis VIII in casu extremae necessitatis, quo vero ad reliqua contenta in dicta petitione quod latini possint visitare ecclesias unitorum Ruthenorumque conciones audire C. affirmative respondit. — Ad decimam, C. dixit agendum esse cum Auditore Camerae ut negotium decimarum suspendat donec habeatur responsum a Visitatoribus Ruthenorum unitorum, quo vero ad capita criminum etc. — Ad undecimam, De parentibus latinis pro ecclesia S. Mariae Chelmen. C. iussit illam referri coram SS.mo. — Idem dixit de duodecima circa Breve et litteras petitas pro conservanda et amplianda unione. — Ad decimam tertiam, De nepote eppi Chelmen. in Collegio Graeco collocando, C. iussit agi cum card. Cesarini. — Ad decimam quartam, De alumno sustentato in studiis ab eodem eppo Chelmen. suis impensis qui postea contra promissa ingressus est Religionem S. Francisci, C. negative respondit et quo ad eius revocationem ex Religione et quo ad expensarum restitutionem. — Decimam quintam petitionem De reordinatione episcoporum et ecclesiasticorum a schismaticis, C. illum remisit ad C. Euchologii.

— Die 28 augusti 1643 in Congregatione particulari Ruthenorum unitorum variae agitatae sunt causae, quarum hic summarium datur:

1. Iterum de Decreto circa protoarchimandritam OSBM, eiusque iurisdictionem, audito oretenus eppo Chelmen. Rutheno unito. — 2. De abrogatione Decreti circa campanarum sonum in hebdomada maiori apud Ruthenos. — 3. De decimarum causa. — 4. De licentia metropolitano Antonio Sielawa concedenda congregandi Synodum pro electione coadiutoris cum futura successione. Sequitur Decretum hac in re S. C. de Prop. F., 1 septembris 1643, nec non approbatio SS.mi, 28 septembris 1643.

— Ex ordine referuntur diversa Decreta Congregationum particularium Ruthenorum unitorum, quae SS.mus Decreto S. C. de Prop. F., 28 septembris 1643, probavit. Et quidem:

1. In causa P. Cassiani Sakovicii et diaconi Clementis. — 2. In causa admissionis RPD. Methodii eppli Chelmen. ad praestandam SS.mo obedientiam nomine metr. A. Sielawa. — 3. Decernitur eppos ruthenos unitos esse episcopos etc. — 4. Eppos ruthenos unitos posse erigere scholas pro instruenda in litteris humanis et scientiis eorum iuventute, et Ruthenos ecclesiasticos gaudere privilegiis Canonis, fori, immunitatis et libertatis quibus gaudent sacerdotes et ecclesiastici latini. — 5. De confessionibus et aliis.

— Textus Decreti: «S. C. convenientissimum esse censuit, ut monachi rutheni uniti in Congregationem redigantur, quod si fecerint...»

— Die 20 novembris 1643 haec in Congregatione particulari super negotiis Ruthenorum unitorum relata fuere:

1. Instantia RPD. Methodii eppli Chelmen. super decimis.

2. Instantia metropolitae Russiae nimirum in causa Pachomii Oranski eppli Pinscen. et Josephi Bakowiecki eppli Vlodimirien. a sua residentia absentium, quorum primus venationibus licet praetextu sanitatis dat operam, secundus vero frumentorum mercaturae incumbit. C. respondit Nuntio hac in re tradendam esse specialem instructionem. — Dein in causa eppli Luceoriae latini, qui dicit se habere dispensationes 20 pro Ruthenis unitis, ut possint ad ritum latinum transire et quod de facto dispensavit cum monacho Ioanne Dubowicz, qui factus est religiosus Ordinis Minorum de Observantia. Quam causam C. ad Nuntium remisit. — Postea in causa ducis D. Zaslawski, qui monasterium Dermanense et Dubnense Ruthenorum unitorum tradidit Carmelitis Discalceatis, C. per eundem Nuntium et ducem et Carmelitas commendos duxit. — Denique in causa suffraganeorum suorum, qui ad Comitata Regni cum eo proficisci nolebant, C. iussit scribi metropolitano, ut in proxima Synodo haec cum suis componat, «cum agatur de communi Unionis utilitate, quam quilibet praelatorum unitorum promovere debeat».

— Sequitur haec «Domanda del vescovo di Chelma Ruteno unito. Havendo il P. Cassiano Sakovicio gia monacho Ruteno e passato al rito latino, stampati diversi libri dentro li Ruteni uniti e con diverse propositioni mal sonanti. Supplica il vescovo di Chelma che si mandi alla Congr. dell'Indice accioche li proibisca».

— Post haec propter oblivionem, ut videtur, scriptoris, denuo ad verbum allata sunt ea, quae supra in hoc codice, fol. 26, scripta fuere, et quidem circa 1-mam et 2-dam partem octavae petitionis.

— Sequuntur duo rescripta S. C. Rituum: 1-um de praecedentia episcoporum latini et graeci ritus in Regno Poloniae, et 2-um de praecedentia inter parochos latinos et graecos unitos.

— Fr. Ingolus, secretarius, die 30 ianuarii 1644, refert instantiam epi Chelmen. Rutheni uniti super matribus typi slavonici S. Cyrilli imperialis S. C. de Prop. F. cum eius pulsonibus conficiendis.

— Decretum S. C. de Prop. F., 19 ianuarii 1644, super facul-

tate assumendi absque Nuntii participatione missionarios aliquot, qui Visitatores iuvent in visitatione. Sequitur hac in re responsum Nuntii Romae datum 20 ianuarii a. c.

— Decretum S. C. de Prop. F., 24 iulii 1645, in causa e.pi Chelmen. Rutheni uniti contra e.pum Chelmen. latinum.

— Decretum S. C. de Prop. F., 21 augusti 1645, quo S. C. auditis litteris e.pi Chelmen. Rutheni uniti missionem decrevit fri Hieronymo Wasowicio Domenicano ad Ruthenos in civitate Chelmeni eiusque dioecesi degentes, eidemque fri Hieronymo iniunxit ut praedicto e.po Chelmen. Rutheno unito collaboret ac eum iuvet in schola ac aliis functionibus ecclesiasticis in quibus D. E. pus eum occupare voluerit et pro facultatibus iussit adiri S. Officium.

— Nota sequentis tenoris: « Fidem facio ...ego ...infrascriptus qualiter die tertia mensis Novembris 1645 Rndus D. Archimandrita Basilius Predoievics sacerdos Ord.is S. Basilii ut asserit Ritus Graeci genuflexus coram R.mo P. Fre Io. Baptista a Martinengo OP. S. Theologiae Magistro... emisit professionem orthodoxae Fidei iuxta formulam Orientalibus a fel. rec. SDN. Urbano Papa VIII praescriptam prout in Actis S. Officii. In quorum fidem... »

— Decretum S. C. de Prop. F., 16 ianuarii 1646 coram SS.mo. Dispensatio trium bigamorum.

Sic finita est Prima Pars codicis nostri et incipit Secunda Pars, quemadmodum signatum est fol. 36 v. Hac Parte Secunda continentur metr. Josephi V. Rutski, maximi metropolitaram Ecclesiae Ruthenae, Memorialia ad diversos data ab anno 1623. Ecce horum elenchus.

Foll. 37-38. — 1 ianuarii 1623. Ad Card. Bandinum, Russiae Protectorem, de scribendis ad Poloniae senatores litteris commendando res Ruthenorum unitorum, et de praecedentia metropolitae Kijovien. supra suffraganeum Vilnensem. Initium: « Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus cum suis episcopis humilime D. V. Ill.mae exponit, se cum tota Ecclesia Ruthena unitorum in comitiis... »

Fol. 38. — 1 ianuarii. Ad Ill.mum Ciampoli, Suae Sanctitatis Secretarium, de scribendis litteris ad praedictos Poloniae senatores. « Archiepiscopus totius Russiae unitus cum Ecclesia catholica expertus est maximas difficultates praesertim comitiorum tempore... »

Foll. 38v.-42. — De Ruthenorum rebus in comitiis Regni Poloniae A. D. 1621 gestis. Memoriale Card. Bandino 1 ianuarii 1622 oblatum, quod immerito inscribitur: Relatio de pseudoepiscopis consecratis a patriarcha Hierosolymitano in Russia. « A multo tempore et fere statim post susceptam S. unionem omni conatu contendebant schismatici, ut possent... »

Fol. 42. — 1 februarii. Ad Cardinales S. Officii de prohibendo transitu a ritu rutheno ad latinum et a religione ruthena ad ullam

latinorum. «Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus, cui magna pars nationis ruthenicae et nunc adhaeret, simul cum suis episcopis supplicat...».

Fol. 43. — 1 martii. R. P. Generali S. J. de rebus Congregationis Marianae Vilnae.

— 1 aprilis. Cardinali Barberino de pensione episcopi Luceo-riensis Hieronymi Poczapowski pro metropolita Kijoviensi.

— 1 maii. Eidem Card. Barberino de suscipiendis duobus in Collegio Graeco Ruthenis.

— 1 maii. Cardinali Bandino de seminario pro Ruthenis et de loco pro duobus Ruthenis in Collegio Graeco.

Fol. 45. — 1 maii. Ad Cardinales S. C. de Prop. F. de eodem seminario et loco pro duobus.

Fol. 46v. — 1 maii. La breve Istruttione della Russia data all'Ill.mi Cardinali.

Fol. 48. — 1 iunii. Ad Card. Bandinum in causa transitus de ritu rutheno ad latinum. Rationes hoc probantes vide infra fol. 51 v.

Fol. 49. — 14 ianuarii 1624. Ad S. S. Urbanum VIII de scribendis litteris in causa unionis ad Poloniae regem et alios.

Fol. 50. — Relatio de Moscovia. Oblata D. Fr. Ingoli Secretario S. C. de Prop. F. 1 februarii.

Fol. 51v. — An prohiberi debeat transitus Ruthenorum unitorum ad latinum ritum. Oblatum Cardinalibus S. C. de Prop. F. 1 februarii.

Fol. 53. — 1 februarii. Ad Generalem PP. Discalceatorum Carmelitarum pro adiuvanda Russia.

Fol. 54. — 1 februarii. Ad Card. Bandinum de transitu prohibendo a ritu graeco ad latinum.

Fol. 54v. — 5 februarii. Ad S. P. Urbanum VIII de eodem transitu.

Fol. 55. — 6 februarii. Eidem Urbano VIII de privilegiis clericorum Ruthenorum.

Fol. 55v. — 6 februarii. Eidem de assumendo coadiutore metropolitae Russiae. Vide rationes hoc probantes infra fol. 74.

— 6 februarii. Eidem in causa Sodalitatis Marianae Vilnensis.

Fol. 56. — 17 februarii. Relatio de Valachia, oblata Card. Zol-lern Protectori Valachiae.

Fol. 59. — 1 martii. R.mo D. Vulpio pro Copia privilegiorum Clementis VIII.

— 16 martii. R.mo D. Ingoli, Segretario S. C. de Prop. F., de scribendis litteris ad Poloniae regem supra indigno facinore occisorum archieppi Polocensis Josaphat Kuncewicz. « Archiepi-
scopus Polocensis natione Ruthenus pietate in Deum et zelo ani-
marum eximius... »

— 1 aprilis. Card. Bandino de privilegiis cleri Rutheni.

Fol. 59v-65v. — Relatio de Ruthenis unitis et quae patiaturs clerus eorum. Oblata D. Fagnano, Secretario S. C. Concilii.

Fol. 66. — 1 aprilis. D. Ingoli de scribendis litteris ad Poloniae Nuntium in causa seminarii rutheni.

— 1 aprilis. Card. Barberino de transmittendis litteris per postam papalem in Poloniam.

Foll. 66v-72v. — 12 aprilis. All'Ill.mi Card. della C. di Prop. Fede pro adiuvanda Russia per PP. Carmelitas Discalceatos et rationes hoc suadentes. In medio desideratur unum folium, scil. fol. 67. In fol. 68 dantur rationes: Che si debbano concedere Li Carmelitani Scalzi all'Arcivesc. di Russia, acciò con essi possa riformare li Monaci di San Basilio uniti. Porro eadem res tractatur latine: Quod debeant mitti PP. Carmelitae ad Metropolitam Russiae. Inter alia indefessus orator argumentum depromit e casu notissimi P. Arcudii et quidem hisce verbis: « sub Paulo V. D. Petro Arcudio qui per 20 fere annos quibus agebat in Russia Missam et reliqua officia divina Ritu Graeco peragebat, Ritum etiam mutare Concessum. Et nunc ille idem Theologum agit Ill.mi Card. Burghesii ».

Fol. 72v. — 29 aprilis. Ad D. Ingoli de licentia pro duobus saecularibus Ruthenis ad Collegium Graecum mittendis.

Fol. 73. — 29 aprilis. Eidem Secretario S. C. de Prop. F. ut litteras scribat ad eppum Vilnensem.

Fol. 73v. — 8 maii. Card. Barberino pro altari privilegiato in monasterio Vilnensi Rutheno.

— 8 maii. Eidem pro copia Bullarum Pauli V pro Ruthenis.

Fol. 74. — 1 iulii. Cardinalibus S. C. de Prop. F. de coadjutore metropolitae assumendo cum rationibus.

— 1 iulii. Relatio Russiae, oblata R.mo D. Monti iudici S. C. de Prop. F. « Rutheni sive Russi vastissimo tractu in longum latumque sese extendunt... »

Foll. 77v-80. — 11 iulii. R.mo D. Ingoli: a) Quae Nuntio Poloniae scribenda essent de Seminario Ruthenorum; b) De transitu eorundem ad ritum latinum; c) Quae Card. Bandino proponenda essent de transitu Ruthenorum ad ritum latinum; d) Quae R.mo D. Ciampoli observanda essent circa litteras ad pseudoepiscopos Ruthenos.

Fol. 80v. — 20 iulii. R.mo D. Ingoli, ut monachi Rutheni admittantur ad Indulgentias omnium religiosorum communes.

Foll. 81-82. — 1 augusti. Instructio pro Concilio Provinciali Ruthenorum unitorum cum Remediis, oblata S. C. de Prop. F.

Foll. 82v-83. — Eadem Instructio italice reddita ab ipso R.mo D. Ingoli.

Foll. 83-83v. — 1 augusti. S. P. Urbano VIII, ut Breve detur super Decreto S. C. de Prop. F. edito in favorem monachorum Ruthenorum.

— 1 augusti. Ad eundem de eodem Brevi.

Sequitur: Tertia Pars. Litterae Ill.mi et R.mi Josephi Velamin

Rutschi ad diversos datae ab anno 1619 et aliorum in causa eiusdem metropolitae totius Russiae.

Foll. 85-86v. — Novogrodeci 12 octobris 1619. J. V. Rutski ad Card. Borghesium, Pauli V nepotem, in causa praecedentiae metropolitae supra suffraganeum Vilnensem.

Fol. 86v. — Romae 20 septembris 1620. Nomine S. C. R. ad Nuntium Poloniae F. Dotallevium in causa praecedentiae praedictae.

Foll. 87-88. — Vilnae 25 junii 1622. Metropolitae ad P. Georgium Mayr S. J. Collegii Augustani rectorem de archipresbytero Szarogrodensi Rutheno a Cosacis occiso. « Ante octiduum scripsi R. P. V. per cognatum meum Masalschi, qui recta tendebat Augustam... »

Foll. 88-89v. — Novogrodeci 28 julii. Eiusdem ad Card. Ludovisium de prohibendo transitu a ritu rutheno ad latinum et de litteris scribendis ad Poloniae senatores pro defendenda unione et unitis Ruthenis.

Foll. 89v-91. — Novogrodeci 28 julii. Eiusdem ad D. Petrum Arcudium de statu Ruthenae Ecclesiae. Conqueritur etiam de latinis episcopis parum Ruthenos unitos iuvantibus. Ad finem haec leguntur:

« Per totum hunc annum libris impressis ultro citroque missis depugnabamus nobiscum: ab ipsis (= disunitis) 4 libri prodierunt, a nobis 5 et sextus adhuc prodibit: septimus et octavus est prae manibus... »

Fol. 91. — Novogrodeci 28 julii. Eiusdem ad P. Adrianum Podbereski OSBM., de variis, quae locum habuerunt ex parte unionis.

Fol. 92. — Rutae 14 octobris. Eiusdem ad eundem, de morte archipresbyteri Szarogrodensis et de incarceratione 4 religiosorum OSBM. Kijoviae, de litteris a SS.mo D. N. scribendis ad episcopos Poloniae latinos deque Brevi contra suffraganeum Vilnensem.

Fol. 95. — Romae 28 januarii 1623. Gregorii XV ad Sigismundum III commendatariae pro Josepho metropolita Kijovien. « Genimina viperarum in Russia... ».

Fol. 96. — Romae 28 januarii. Gregorii XV ad Primatem Poloniae Gebicki, in eadem causa. « Sacerdotum caede et templorum direptionibus... »

Fol. 96v. — Romae 28 januarii. Eiusdem ad episcopum Cracoviensem Szyszkowski, in eadem causa. « Sacerdotum catholicorum fugam... »

Fol. 97. — Romae 28 januarii. Eiusdem ad episcopum Luceo-riensem, regni Poloniae cancellarium, in eadem causa. « Catholica religio in Russia... »

Fol. 97v. — Romae 4 februarii. Card. Ludovisii ad Poloniae Nuntium Lancellotti in favorem metropolitae.

Fol. 98. — Varsaviae 15 februarii. Metropolitae Josephi ad P. A.

Eudaemon Io. S. J., Collegii Graeci rectorem. Gratulatur de Collegio Graeco curae PP. S. J. mandato rogatque locum pro duobus Ruthenis.

Fol. 98v. — Varsaviae 24 februarii. Eiusdem ad P. Adrianum (Podbereski OSBM.), de statu comitiorum ex parte unionis, de religiosis 4 a Cosacis restitutis, de morte parentum P. Adriani, de loco pro duobus in Collegio Graeco Ruthenis impretrando.

Fol. 102v. — Modus promovendi unionem in Russia missus cum litteris praecedentibus.

Fol. 104. — Varsaviae 8 martii. Eiusdem metropolitae ad P. Adrianum de fine comitiorum.

Cum praesentibus mittitur et modus iuvandi Russiam: sed ille de verbo ad verbum coincidit cum modo misso simul cum praecedentibus litteris.

Fol. 105. — Romae 29 martii. Card. Ludovisii ad Poloniae Nuntium Lancellotti, recomendando ipsi Breve de praecedentia metropolitae Kijoviensis supra suffraganeum Vilnensem.

Fol. 105v. — Vilnae 8 junii. Metropolitae ad P. Adrianum, de statu Ecclesiae Ruthenae et de morbo suo paraliseos deque instructione ex parte Russiae mittenda.

Fol. 106v. — (Sine ulla indicatione). Fr. Cypriani Rudnicki OSBM. ad metropolitam Josephum, in quibus dicit se male valere, brevia mittit orationesque poscit.

Fol. 107. — Novogrodeci 17 octobris. Metropolitae Josephi ad Urbanum VIII (Barberinum) gratulatoriae de electione ipsius in Summum Pontificem.

Fol. 107v. — Novogrodeci 17 octobris. Eiusdem ad card. Bandinum. Gratias agit de affectu eius erga Russiam.

— Novogrodeci 17 octobris. Eiusdem ad card. Ludovisium, de eodem argumento.

Fol. 108. — Novogrodeci 17 octobris. Eiusdem ad P. Collegii Graecorum rectorem in rebus ad sanitatem P. Adriani pertinentibus et de aliis.

Fol. 109. — (Sine ulla indicatione). Eiusdem ad P. Adrianum. Dolet de morbo ipsius, in aliis quibusdam monet et redire in Patriam iubet.

Fol. 111. — Varsaviae 26 februarii 1622. Eiusdem ad Card. Ludovisium. Describit unitorum statum.

Fol. 111v. — Ex litteris P. Michaelis Ginkiewicz S. J. ad P. Matthiam Sarbiewski eiusdem Societatis de data Wilnae 7 januarii 1624: de miraculis in morte archiepiscopi Polocensis.

Fol. 112. — Varsaviae 7 decembris 1623. Poloniae Nuntii Lancellotti ad card. Barberinum, de martyrio archiepiscopi Rutheni Polocensis Josaphat Kuncewicz.

Fol. 112v. — Romae 10 februarii 1624. Card. Ludovisii ad Nuntium in Polonia Lancellotti in Ruthenorum causa.

Fol. 113. — Romae 13 februarii. Eiusdem ad metrop. Josephum de Ruthenorum rebus.

Fol. 113v. — 10 februarii. Urbani VIII ad regem Sigismundum III pro unitis Ruthenis. « Inimici nostri non dormiunt... »

Fol. 114v. — 10 februarii. Eiusdem ad episcopum Vilnensem. Eustachium Wollowicz, in eadem Ruthenorum unitorum causa.

Fol. 115. — 10 februarii. Eiusdem ad episcopum Luceorensem in eadem causa.

Fol. 115v. — Ut supra. Eiusdem ad episcopum Premisliensem in causa Ruthenorum.

— Ut supra. Eiusdem ad ep. Chelmensem in eadem causa.

Fol. 116. — Ut supra. Eiusdem ad ep. Camenecensem de eodem argumento.

Fol. 116v. — Ut supra. Eiusdem ad ep. Kijoviensem in causa Ruthenorum unitorum.

Fol. 117. — Ut supra. Eiusdem ad Ducem Georgium Zbaraski, castellanum Cracoviensem, in causa Ruthenorum.

Fol. 117v. — Ut supra. Eiusdem ad Ducem Christophorum Zbaraski, regii stabuli praefectum, in causa Ruthenorum unitorum.

Fol. 118. — Ut supra. Eiusdem ad Sigismundum III, ut poenasumat de occisoribus archiepiscopi Polocensis Rutheni. « Quis dabit oculis nostris... ».

Fol. 118v. — Romae 4 maii. O. card. Bandini ad ep. Vilnensem, ut cooperetur erectioni Seminarii Ruthenici.

Fol. 119. — Romae 4 maii. Eiusdem ad Nuntium Poloniae, ut clerum Ruhenum defendat.

— Romae 10 junii. Eiusdem ad R. P. Generalem Carmelitarum Discalceatorum, ut 4 monachos suos mittat ad metropolitam Russiae.

Fol. 119v. — Vilnae 7 maii. Metropolitae Josephi ad P. Adrianum, de diversis negotiis, et quidem: 1. Gaudet de prohibito transitu Ruthenorum ad Latinos; 2. dat licentiam fri Adriano manendi Romae quamdiu velit; 3. Ruthenos Romam se missurum promittit; 4. instruit de Ruthenorum Seminario; 5. de clericis regularibus dicit nil agendum esse; 6. dicit Romam venturum regulum Poloniae Vladislaum et quosdam alios; 7. item venturum P. Nicodemum et P. Theodorum; 8. ut procuret locum Romae pro procuratore Rutheno; 9. ut indulgentias impetret pro Zyrowice et Wilno; 10. de loco pro Seminario Rutheno; 11. de Seminario Valachorum et Moldavorum itemque Moschovitarum uniendo cum Ruthenis.

En quid scribit zelosissimus pastor, quando loquitur de argumento sibi familiarissimo, scil. de Seminario: « Et melius est in uno loco perfectum quid facere, quando erunt redditus quam distrahi ad multa, et ibi iam perfectae Scholae cum distinctione illarum tam Graecae quam Latinae aperirentur a nobis. Pro tribus scholis etiam nunc haberemus iuventutem ex nobilibus, et aliquam de facto habemus Novogrodeci et Minsci, qui rogant, et aliqui magnarum familiarum non pauci, quibus spem tantum futuri Seminarii facio, et non accepto. Vilnae autem vel in alio loco posset esse schola quae iammodo incipit Novogrodeci, in qua mane lingua

vulgari leguntur controversiae, tempore pomeridiano casus conscientiae. Ut autem magis speciosum sit acceptus est a nobis S. Damascen. Slavonicus et leguntur 4 libri de Fide orthodoxa, in quibus non tantum controversiae omnes legi possunt dando annotationes ad textum, sed et tota Summa Theologiae S. Th. et habebimus tot terminos Sclavonicos, ut nihil opus sit mendicare ab aliis libris. Illi quoque qui sunt maturiores et studere non possunt Latinae audient ista, et tunc Rutheni videbunt quod verisimulus Rutheni, linguam nostram ornamus».

Fol. 121v. — Romae 17 augusti. Card. Bandini ad Nuntium Poloniae transmittendo Relationem de Moschovia et commendando negotium de Seminario Rutheno.

— Romae 17 augusti. Eiusdem ad eundem transmittendo memoriale metropolitae Russiae de Synodo provinciali.

— Romae 13 iulii. Eiusdem ad eundem monens ut impediatur transitum Ruthenorum ad Latinos et de dispensatione in ieiuniis cum Ruthenis.

Fol. 122. — Romae 13 iulii. Eiusdem ad eundem de coadjutore metropolitae Russiae.

Fol. 122v. — Romae 13 iulii. Eiusdem ad eundem de seminario pro Ruthenis.

Fol. 123. — Romae 7 septembris. Eiusdem ad eundem, de eo ut episcopi Rutheni veniant ad Comitata Generalia.

— Novogrodeci 19 iunii. Metropolitae Iosephi ad Urbanum VIII pro Seminario Rutheno. «Unio s. apud Ruthenos...»

Fol. 123v. — 19 iunii. Eiusdem ad S. Congr. de Prop. Fide pro eodem Seminario.

Fol. 124. — 19 iunii. Eiusdem ad card. O. Bandinum pro eodem Seminario.

De laboribus litterariis indefessi scriptoris in causa s. unionis inter alia testimonium perhibent quae sequuntur ipsissima Athanasii Rutheni verba: «De Tractatibus quos coepimus cum schismaticis ut veniant ad unionem, et de inclinatione ipsorum, ne Ill.mae ac R.mae D. V. sim molestus, onerando his ipsis litteras, oretenus referendum Fratribus meis Collegii Graecorum Alumnis committo. Mitto alios 4. qui cum aliis meis libris praesentabunt se Ill.mae ac R.mae D. V.».

Fol. 124v. — Novogrodeci 19 iunii. Eiusdem ad card. Zollerem, Valachiae Protectorem. Offert sui suorumque operam pro missionibus.

Fol. 125. — 26 iunii. Eiusdem ad card. Fr. Boncompagni, Collegii Graecorum Protectorem. Mittit monachos Ruthenos Romam ad Collegium Graecum.

Fol. 125v. — Ut supra. Eiusdem ad card. C. de Torres, Poloniae Protectorem, de Seminario Rutheno.

— Ut supra. Eiusdem ad card. Fr. Barberinum. Gratulatur de eius creatione.

Fol. 126. — Ut supra. Eiusdem ad Fr. Ingoli. Gratias agit pro affectu erga res Ruthenas.

Fol. 126v. — Ut supra. Eiusdem ad P. F. Barberinum OMCap., fratrem S. P. Urbani VIII, de Seminario Rutheno.

Fol. 127. — Ut supra. Eiusdem ad P. Feravanti S. J., confessorium S. P. Urbani VIII, de Seminario Rutheno.

— Ut supra. Eiusdem ad P. Adrianum et fr. Raphaellem OSBM., de variis Ruthenae Ecclesiae negotiis.

Fol. 129v. — Ut supra. Eiusdem ad eosdem monachos.

Fol. 130. — Varsaviae 16 septembris. Eiusdem ad eosdem monachos. 1. Quod Seminarii erectio in primis spectat ad S. Patrem et ad S. C. de Prop. Fide; 2. ut detur Romae 15.000 scutorum pro Seminario una vice; 3. ut P. Adrianus redeat domum; 4. de missione facta in Moschovia.

Ex iis, quae nos in construenda historia ecclesiastica temporum illorum maxime iuvant, ecce quid transcribere volo: « Inquisitio mortis S. Martyris ut scribitis flet: imago iam depicta est, et mittetur ante Comitum Varsaviam ut inde Romam transmittatur: ego vero comitiis non interero. Media iuvandae Moschoviae mittentur. Publicatio transitus vehementer impeditur et forte (prez tych otcov kotorym idet o szkoly). Faciemus ex parte nostra diligentiam quae fieri potest. Transactionem de Patribus Carmelitis factam esse vehementer gaudeo. Nihil hac de re dicatis etiam illis Fratribus nostris qui iverunt ad nos, quia et hic meno adhuc scit ex nostris et vos primo venire debetis sine illis Patribus, ut ipsi postea veniant ad res paratas et ordinatas ».

Fol. 132. — Romae 11 martii 1624. Urbani VIII ad Regem Poloniae. « Mallemus equidem... ».

Fol. 132v. — Novogrodeci 22 januarii 1624. Metropolitae Iosephi ad card. O. Bandinum. « In Regno Christiano sub Rege catholicissimo... ».

Sic fol. 134 ad finem pervenit illud omne, quod quamcumque relationem ad personam, vitam gestaque illius singularis metropolitae Ecclesiae Ruthenae habebat, qui Unionis Atlas, Athanasius Russiae nec non maximus metropolitae appellari meruit. Inde a fol. 134 v. sequuntur res aliae, quas hic breviter indicare iuvat.

Fol. 134v. — Card. A. Barberini ad Poloniae Nuncium, ut videtur, quem rogat, ut moneat ecclesiae cathedralis Chelmensis capitulum latinum ne molestias afferat episcopo Rutheno unito Chelmensi ob aperitionem scholae linguae latinae. Romae 22 martii 1642. Lingua italica.

— Eiusdem ad eundem, ut puto, de eadem data, in causa metropolitani Russiae contra archiepiscopum latinum Leopoliensem. Italice.

Fol. 135. — Eiusdem ad eundem, de eadem data, italice. Quod non debeant alienari bona ecclesiarum Ruthenorum unitorum neque mobilia neque immobilia.

Fol. 135v. — M. Arcivescovo d'Avignione e Varsavia 9 maii 1642 ad card. A. Barberini (ni fallor) dat informationem de praedicta alienatione. Lingua italianica.

Fol. 137. — Gabriel Koleda, archiepiscopus metropolitanus Kijoviensis, Halicensis et totius Russiae ad DD. cardinales S. C. de Prop. F. Vilnae 2 martii 1668. De variis Ecclesiae unitae negotiis: 1. Gravis status Antonii Terlecki, episcopi Premysliensis uniti exponitur; 2. item quaestio receptionis difficilis in Seminaria Pontificia per Germaniam et in Collegio Graeco Romae breviter

innuitur; 3. notum facit hoc anno una cum sacris B. Josaphat M. exuviis se rediisse ad archiepiscopatum Polocensem 14 integris annis a Moschis occupatum; 4. desideria sua circa ritus mutationes manifestat; 5. locum SS. Sergii et Bacchi liberalitati cardinalium commendat. Praesentes litteras latine scriptas P. Josaphat Michniewicz cardinalibus porrexerat.

Hic desideratur fol. 138 et 138 v. Qua de causa hinc fere usque ad finem codicis alia manu addita est numeratio currens *p a g i n a r u m*. Sed hac antiquior, scil. numeratio foliorum, etiam relicta est. Ideo nos porro antiquam sequemur.

Fol. 139. — Pars cuiusdam epistolae, ut videtur, metropolitani G. Koleda, cum simili argumento ut sopra fol 137.

Fol. 139v. — M. card. Santacroce ad metropolitanum, ut puto, in causa canonisationis B. Martyris Josaphat. Romae 12 aprilis 1669. Italice.

Fol. 140. — Copia epistolae precatoriae ad S. Patrem; nullius momenti.

Fol. 140v. — Supraslii 29 novembris 1672. G. Koleda ad S. C. de Prop. F. de negotiis Ecclesiae unitae: 1. Postulat annullationem quorundam decretorum Nuncii, corroborando suam argumentationem gravissimis exemplis; 2. petit licentiam pro transitu « personae alias perutilis Ecclesiae Unitae » ex Dominicana ad Basilianam Religionem 3. « facillimam valde sed gloriosissimam toti Unioni non semel sed millies rem postulavi, ut siquidem expensis pro Canonisatione Beati Martyris Josaphat non sumus pares et ille Divus (!) sit Martyr habeat suam missam et officium. Saltem in hoc Sanctitas Sua miseram afflictamque soletur Unionem, expediendo nimirum Breve declaratorium et concessorium cultus externi per totum Orbem Beato Martyri Josaphat Archiepiscopo Polocensi ». Atque iterum: « Quid enim per Deum immortalem obstat, quin Sanctissimus Dominus noster, sub cuius praesentiam in hoc Regno quondam occisus est B. Martyr Archiepiscopus, concedat hanc gratiam ad perenne gaudium Unitorum, confusionem schismaticorum et quis scit si non et cladem futuram Turcarum, sicuti non semel sub ipsius Martyris invocatione supra triginta millia Moschorum caesa... »

Fol. 142v. — Joannes Korsak, Castellanus Polocensis, ad secretarium S. C. de Prop. F. in causa filii sui, petit gratiam transeundi ex Religione Dominicana ad S. Basilii M. Religionem.

Fol. 143. — Copia di lettera scritta dall'Emm.mo Card. Altieri a Mons. Nuntio in Polonia a 21 Aprile 1674. — Parvi momenti.

Fol. 143v. — Nota: « Anno 1674 feria 5ta die 9 Augusti obtinuimus a Sacra Congregatione Sancti Officii Facultates Metropolitanas pro Ill.mo ac Rendmo D.no Domino Cipriano Zochowski ArchiEppo Metropolitano totius Russiae ad Septennium ».

— Decretum S. C. de Prop. F. de confessione Latinorum excipienda a sacerdotibus Ruthenis. Cfr. Antoine, De Poenitentia. II 256.

Fol. 144. — Notae et citationes variae quoad confessiones et di-

spensationes papales ex variis annis circa transitum a ritu latino ad graecum.

Fol. 144v. — Citatio e Pignatelli, De communione latinorum.

— Nota: « Nella Congregazione del 5 Settembre 1740 Stefano Villaghi Ungaro ordinato in Rito latino, professò l'Ordine Ruteno; ed espresse, che, sebbene vi fosse un oracolo viventis vocis di Paolo V., che i Latini entrando nel Ordine Basiliano professino il Rito Ruteno senza particular Dispensa; tuttavia pro sua quiete supplicava per la Dispensa. Fu Rescritto = Ad Dnum Secretarium cum Sanctissimo pro sanatione ad cautellam cujuscunque defectus (hic deest fol. 145. Porro res tractatur *fol. 146* sequentibus verbis:) quatenus opus sit; Die 20 Ejusdem SS. mus annuit ».

« Nella Congregazione da 16 Giugno 1777 fu accordata al P. Gioachino Horbacki eletto Coadjutore della Badia di Leszczyn nato ed ordinato in Rito Latino la facoltà di passare al Rito Ruteno ».

Foll. 146 (maior pars) -155v. non repleta ulla scriptura.

Fol. 156. Desideratur.

Foll. 157-157v. — Index primae partis.

In inferiori margine est nota huius tenoris: Breve Alexandri VII quo Ecclesia SS. Sergij et Bachi (!) subijcitur Ci. Prop.: fidei a° 1660. 12 Junij.

Fol. 158. Deest.

Foll. 159-160. — Index secundae partis.

Fol. 160v. Vacat.

Foll. 161-162. — « Copia di due Reali Dispacci della Corte di Napoli formati per via de principi — Ecco come si è abolita in questo Regno la Bolla = Etsi Pastoralis =, come contraria alla pubblica pace e tranquillità — ». Copia habet datum Agrigenti die 16 aprilis 1793, altera vero: In Data dei 3 7bre 1794.

Foll. 163-164v. — Index tertiae partis.

Foll. 165-166. — sine ulla scriptura.

VOLUMEN XIII.

Titulus, manu P. Wolodzko: « Variæ Informationes de Hospitio SS. Sergij et Bacchi, de eius cessione et donatione, favore Monachorum Ruthenorum Ordinis S. Basilij Magni, de perceptis et expensis, de festo B.mae Virginis quod celebratur septima septembris quolibet anno, in variis foliis olim descriptae sparsim, a R. P. Ignatio Wolodzko dicti Ordinis Procuratore Generali in unum collectae et in librum reductae anno 1771 ».

Foll. 1-3. — Sententiae Tribunalis Nuntiaturae Apostolicae Varsaviensis, anno 1780, circa Capitulum Ruthenum Vladimiriense et quoddam praediolum monasterio Basiliano Vladimiriensi spectans, ab episcopo Antonio Mlodowski alienatum.

Fol. 4. — Memoriale Procuratoris in causa P. Dionysii Czaday, de quo abunde locutum est in descriptione praecedentium Codicum. Incipit: « Il Procurator Generale dei Basiliani Ruteni... professandole con più profondo ossequio l'infinite grazie, per la risposta che per mezzo di un espresso... ».

Fol. 5. — Brevis notitia de ecclesia et aedibus ad SS. Sergium et Bacchum; nullius momenti.

Fol. 7. — « Robbe e mobili appartenenti alla Chiesa e Collegio de' SS. Sergio e Bacco consegnate a me Giuseppe de Ca-

millis dal Padre Giosafat Michniewicz nella sua partenza per la Russia, che fu li 28 settembre 1674 ». Manu propria Ioannis Iosephi de Camillis exaratum, et in fine subscriptum a P. Iosaphat Michniewicz.

Fol. 8. — Memoriale Procuratoris ad S. P. Benedictum XIII, pro obtinenda licentia favore monachorum Ruthenorum in Russia degentium, consecrandi parvas hostias latinas pro communione fidelium latini ritus.

Fol. 10. — « Catalogus mobilium pertinentium ad Ecclesiam et Collegium SS. Sergii et Bacci (!) quae Reverendus Pater Iosaphat Michniewicz mihi Iosepho de Camillis consignavit dum reditum parabat in Russiam, septembri 1674 ». Est propria manu Ioannis de Camillis exaratum, et longior quam praecedens, sed a P. Michniewicz non subscriptum.

Foll. 12 et 15. — « Relatio della festa della Madonna SS.ma del Pascolo alli 7 settembre 1730 ». Exaratum, ut videtur, a P. Ignatio Kulczynski, qui subscripsit ad calcem folii 15vo; « Ignatio Culcini Rettore de' SS. Sergio e Baccho alli Monti m. p. » Cum elencho perceptorum et expensorum valde curioso. Omnia secundum ritum latinum facta sunt.

Fol. 13. — Quietationes nullius momenti.

Fol. 14vo. — « Oratio alla Madonna Santissima del Pascolo per impetrare la grazia del Signore. — Santissima Vergine Madre di Dio Maria, che qui del Pascolo il bel titolo avete a pro dell'anime fameliche della grazia divina... » Typis mandata est haec oratio, ut videtur.

Fol. 17. — « Relazione della festa della Madonna SS.ma del Pascolo alli 7 settembre 1731 ». Manu eiusdem Patris Ignatii Kulczynski, qui subscripsit: « Ignatio Culcini dell'Ordine di S. Basilio Magno, Procuratore Generale di Russia e Rettore de' SS. Sergio e Baccho, m. p. ». Liturgia pontificali ritu celebrata est ab Abbate Procuratore Generali S. Basilii Congregationis Italo-Hispanae, forsan ritu graeco (???). Ista Relatio est curiosissima et digna ut typis mandetur, sicut ac praecedens, cum serie expensarum.

Foll. 18-20vo. — Quietationes variae, ab anno 1744 usque ad annum 1757.

Foll. 22-26. — Rationes variae.

Fol. 27. — Inventarium mancum, anni 1757.

Fol. 28. — Deest.

Fol. 29. — Animadvertio Patris Basilii Boskovics, nullius momenti.

Foll. 32. — Oblationes pro festo B. M. V. Zyroviciensis - del Pascolo - anno 1748. « 23 d'agosto, Ill.mo Signore Mathia Zacarkiewicz Canonico Cracoviense ha favorito *niente*... Monsignor Schirò 50 bajocchi... Monsignor di Fogaras 20 bajocchi.

Foll. 33-77. — Rationes varii momenti. Codex nihil aliud continet. Usque ad fol. 47 sunt Introitus et Exitus pro celebratione festi B. M. V. Zyroviciensis, ab anno 1748 ad 1756, omnia curiosissima.

Fol. 46. — Traditio residentiæ anno 1757, die 26 aprilis, ab Abmodum R. P. Basilio Boschovich, Ex-Procuratore, A. R. P. Hieronymo Oziemkiewicz Procuratori Generali... facta ». At, præter diem et annum, deest ista Traditio.

Foll. 54vo-56. — Verbale assumptionis Patris Iosephi Dziohowski in Coadiutorem a Patre Iosaphat Wysocki Archimandrita Zolkiewiensi die 1 maii 1772. Apographum.

VOLUMEN XIV.

Titulus, manu P. Hierothei Korczyński: « Decreta in variis materiis emanata a Sacra Congregatione de Propaganda Fide, memorabilia et resolutiones spectantes ad Congregationem Ruthenorum Ordinis S. Basilii Magni, descriptæ a Procuratore Generali Hierotheo Korczyński ».

Hic Codex continet Chronicam Procuraturæ Romanæ ab anno 1776 usque ad annum 1785, a P. Hierotheo Korczyński, qui laudabiliter vestigia P. Ignatii Wolodzko secutus erat, concinnatam. En elenchus documentorum præcipuorum.

Fol. 2. — Memoriale Léonis Podsonski, superioris monasterii Lubarensis in Ukraina, petentis licentiam celebrandi Liturgiam etiam pro populo in Oratoriis privatis ubi iam Missa celebrata est, deficientibus Ecclesiis catholicis in his vastissimis regionibus, cum Recripto ex Audientia SS.mi habitæ die 4 februarii 1776.

Foll. 2-4. — Mandatum Procuræ ad exigendum ex Dataria Apostolica pro Collegio Pontificio Vilnensi, nomine Rectoris P. Paschasii Leszyński OSBM., 29 decembris 1775.

Fol. 5. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 14 ianuarii 1776, quo conceditur indulgentia plenaria certis diebus lucranda in ecclesia monasterii Ladensis OSBM.

Foll. 7-8. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 21 aprilis 1776, pro concedenda licentia celebrandi in oratoriis privatis in Ukraina alteram missam post primam latinam.

Foll. 8-9. — Rescriptum eiusdem generis, 12 maii 1776.

Foll. 9-10. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad S. C., Torokaniis, 28 maii 1776: de persecutione in Ukraina ex parte non-unitorum, aliisque argumentis. Incipit: « Cum mea Congregatio unice Sanctæ Sedis et huius Sacrae Congregationis beneficio erecta... ».

Foll. 11-14. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 5 maii 1776, quo conceduntur universis Christifidelibus perplures Indulgentiæ lucrandæ in Ecclesiis Ordinis S. Basilii Ruthenorum. Adest etiam nota Procuratoris consideratione digna.

Foll. 14-16. — Breve Pii VI, « Congregationem istam Ruthenorum », ad Principem Alexandrum Sapieha, Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarium, 6 iulii 1776.

Foll. 16-19. — Breve Pii VI, « Inter plurima detrimenta », de re-

bus Basilianorum, ad Regem Poloniae Stanislaum Augustum, 6 iulii 1776.

Foll. 19-21. — Breve Pii VI, « Molestiam ac metum » de eodem argumento, Michaëli Episcopo Plocensi, 6 iulii 1776.

Foll. 21-22. — Decretum S. Congregationis de Propaganda Fide, diei 29 iulii 1776, in causa Dermanensi.

Foll. 22-23. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, habita die 8 septembris 1776, quo conceduntur variae Indulgentiae Monachis et Monialibus S. Basilii Ruthenorum recitantibus psalmum « De profundis » pro defunctis.

Foll. 23-26. — Decretum Nuntiaturae Apostolicae in causa Dionysii Czaday, diei 5 iulii 1776.

Foll. 28-33. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 23 septembris 1776, de privilegiis pluribus, Ordinibus concessis, Basilianis communicandis. Quattuordecim articulis constat.

Foll. 34-37. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad S. C. de Propaganda Fide, Torokaniis, die 17 decembris 1776, de negotio dividendarum provinciarum. Incipit: « Perfectis, Deo iuvante, provincialibus in utraque provincia anno labente Capitulis... ».

Foll. 37-38. — Diploma, quo Cyprianus Bulhak Archimandrita monasterii Pinscensis Lesczynensis, eligit in Coadiutorem P. Ioa-chimum Horbacki, 9 decembris 1776.

Foll. 39-41. — Protoarchimandrita ad S. C., Torokaniis, 15 aprilis 1777, de negotio Collegii Vilmensis Pontificii. Incipit: « Statim ac intellexi ex litteris nostri R. P. Procuratoris Generalis Fratres nostros Rectorem et Professores... ».

Foll. 41-43. — Stephanus Borgia, Secretarius S. C., ad Nuntium, ut videtur, Viennensem, in causa monasterij Leopolitani cum Episcopo Leone Szeptycki, 21 maii 1777. Incipit: « Benchè io sapia quanto V. S. Ill.ma è inclinata a favorire l'Ordine monastico dei Basiliani Ruteni di Polonia... ». Adest etiam animadversio Procuratoris consideratione digna.

Foll. 43-44. — Memoriale pro consecratione episcopali Moysis Dragoszy, Episcopi Valachici Varadinensis, cum Rescripto ex Audientia SS.mi, diei 26 iunii 1777. Non spectat ad Ruthenos.

Foll. 44-45. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 16 iunii 1777, quo Ioa-chim Horbacki in Coadiutorem Archimandritae Lesczynensis confirmatur, cum obligatione transeundi et deinde permanendi in ritu Rutheno. Cum animadversione Procuratoris.

Foll. 45-47. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, habita die 13 iulii 1777, pro reductione oneris Missarum favore monasterii Leopoliensis OSBM, adiuncta animadversione Procuratoris.

Foll. 47-48. — Generale Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 27 iulii 1777, pro alienatione feudorum et rerum tam monasteriorum quam Ecclesiarum.

Foll. 48-49. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, die 24 augusti 1777, praevio memoriali, pro transitu cuiusdam monialis Ar-

meni ritus Leopoliensis a monasterio Armeno Ordinis S. Benedicti ad monasterium Latinum eiusdem Ordinis civitatis Leopoliensis. Non spectat ad Ruthenos.

Foll. 49-50. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi. diei 24 augusti 1777, pro transitu ad Basilianos Ruthenos, retento Latino ritu, Fratris Eligii a Chelma Capuccini.

Foll. 50-52. — Litterae communicationis gratiarum et fructuum spiritualium, Stephano Borgia Secretario S. C. de Propaganda Fide a Protoarchimandrita Porphyrio Skarbek Ważyński missae, Torokaniis, die 5 augusti 1777. Incipit: «Tanta tamque eximia Ill.mae et R.mae Dominationis Vestrae in minimam Congregationem nostram Ruthenam sunt promerita...».

Foll. 54-57. — Documenta circa fundationem novi monasterii, faciendam a Comite de Tenczyn Ossolinski, Palatinum Podlachiae, in oppido Turczynsk, Eparchiae Vladimiriensis. Memoriale Protoarchimandritae, Rescriptum ex Audientia SS.mi, habita die 16 novembris 1777, et epistula S. C. ad Nuntium Poloniae, 29 novembris 1777. Incipit: «Il Padre Protoarchimandrita coll'annessa supplica ha richiesto il permesso di poter accettare...».

Fol. 59. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 21 decembris 1777, quo conceditur reductio onerum Missarum Monasterio S. Onuphrii Leopoliensis.

Fol. 60. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 1 februarii 1778, pro concessione perpetuae Indulgentiae plenariae lucrandae in Ecclesiis Basilianorum Ruthenorum die sacra Praesentationis sive Ingressus in Templum B. M. V.

Foll. 60-61. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 26 ianuarii 1778, quo permittitur P. Augustino Nowosielski, Archimandritae Kobrynensi, assumendi in Coadiutorem P. Lucidum Woytonowicz. Sequitur, *foll. 61-63*, epistola S. C. ad Nuntium Poloniae, 7 februarii 1778, cuius initium: «Essendosi degnata la Santità di Nostro Signore in sequela delle determinazioni prese da questa S. C...».

Fol. 63. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 1 februarii 1778, circa Officium Consanguineorum S. Basilii Magni.

Fol. 64. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 15 februarii 1778, quo conceditur Indulgentia plenaria perpetua pro Ecclesiis parochialibus Eparchiarum Luceorien, et Ostrogien, die sacra S. Iosaphat Hieromartyris.

Foll. 65-66. — Breve Pij VI, «Etsi molestissimus Nobis», diei 9 maii 1778, Leoni Szeptycki Metropolitae, ubi illi commendat Monachos Basilianos.

Foll. 66-67. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 10 maii 1778, quo ampliantur gratiae spirituales pro missionibus Ordinis S. Basilii Ruthenorum.

Fol. 68. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 15 martii 1778, quo conceditur Indulgentia plenaria lucranda mensibus septembre vel novembre in Ecclesia monasterii Biala in Podlachia, ubi servabatur corpus B. Iosaphat.

Fol. 69. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 7 iunii 1778, quo conceditur Indulgentia iis, qui Benedictionis aquarum in die Epiphaniae in ecclesiis Ordinis S. Basilii Magni intersunt.

Foll. 70-72. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 14 iunii 1778, quo abbreviatur Officium privatum favore P. Ioachimi Horbacki Coadiutoris Archimandritae Lesczynensis, nuper a ritu latino ad Ruthenum translato, et in quo indicatur minutatim quid dicendum erit, quid non.

Foll. 72-73. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 14 iunii 1778, quo conceditur facultas utendi ficto Capillitio seu Paruccha P. Martiniano Widzynski Hieromonacho Basiliano.

Fol. 74. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 6 septembris 1778, quo P. Hyacinthus Nesterski dispensatur ab obligatione residendi Torokaniis, non obstante eius munere Secretarii Protoarchimandritae.

Foll. 75-81. — Documenta varia circa negotium Commendae Archimandriae Suprasliensis, cum Rescripto ex Audientia SS.mi, diei 1 decembris 1778.

Foll. 82-83. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 21 februarii 1779, quo conceditur Basilio Bojitchkovitch, Episcopo Crisiensi, facultas conficiendi sacrum Myron sive chrisma in Oratorio privato, attenta eius senectute.

Foll. 84-86. — Secretarius S. C. de Propaganda Fide ad Cardinalem Contj Secretarium Brevium, 30 augusti 1778. De negotio P. Dionysii Czaday.

Foll. 86-88. — S. C. ad Metropolitam Leonem Szeptycki, 13 martij 1778. Incipit: « Non sine gravi molestia perlatum est ad hanc S. C. de Propaganda Fide monachos nonnullos... ».

Foll. 88-89. — S. C. ad Jasonem Smogorzewski Archiepiscopum Polocensem, 13 martij 1779. Incipit: « Etsi minime dubito quia Amplitudo Vestra Ordinem S. Basilii Magni... ».

Foll. 89-90. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 25 iunii 1779, quo permittitur Simeoni Mlocki electo Episcopo Vladimiriensi et Brestensi, consecrationem accipere ab Episcopo Luceo-riensi.

Foll. 90-91. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 25 iunii 1779, quo conceditur Protoarchimandritae in electione Metropolitanae ius ferendi suffragium.

Foll. 91-92. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 1 augusti 1779, quo conceditur Pachomio Pietrowski sacerdoti septuagenuario facultas emittendi professionem in monasterio Zahorovensi, in quo annum probationis expleverat.

Fol. 94. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 12 septembris 1779, quo conceditur Indulgentia plenaria perpetua in Ecclesiis Ordinis S. Basilii Ruthenorum, lucranda die festo SS. 40 Martyrum.

Fol. 95. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 19 septembris 1779, quo confertur dispensatio a quarto voto de non

ambiendi Ordines sacros, favore duorum laicorum Ordinis S. Basilii Magni.

Foll. 95-96. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 26 septembris 1779, quo sanatur electio D. Stephani Lewinski presbyteris saecularis in Archimandritam Suprasliensem, si susceperit Ordinem Basilianorum, et in eo Professionem solemnem elicuerit.

Fol. 96. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 29 novembris 1779, quo approbatur Seminarium Chelmenae a Maximiliano Ryllo fundatum.

Foll. 96-97. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 28 novembris 1779, quo P. Iosaphat Ochocki superiori monasterii Lubarensis in Ukraina permittitur stipendia missarum manualium reducere, ut fabricam praedicti monasterii Lubarensis ex pecunia stipendiorum prosequi valeat.

Fol. 97. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 28 novembris 1779, quo conceditur reductio missarum in monasterio Lubarensi.

Fol. 98. — Approbatio Apostolica Seminarii Chelmenensis in Audientia diei 5 decembris 1779.

Foll. 98-99. — Breve Pii VI, « Praecipuae Summi Ecclesiae Pastoris », diei 19 ianuarii 1780, quo approbatur Seminarium Ruthenum Chelmenae.

Foll. 99-103. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważynski ad Episcopum Chelmensem Maximilianum Ryllo, Torokaniis, 20 ianuarii 1780. Incipit: « Operae nos praetium facturos existimaverimus, si gravissima Excellentiae Vestrae Ill.mae et R.mae ope apostolicam monasterio cathedrali... ».

Foll. 103-104. — Maximilianus Ryllo, Episcopus Chelmenensis, ad S. C., de negotio monasterii Chelmenensis. Chelmae, 29 ianuarii 1780. Incipit: « Cum Eminentias Vestras R.mas pro gratia apostolicae confirmationis Seminario Dioecesano recens... ».

Fol. 105. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 20 februarii 1780, quo praecipitur, ut custodia reliquiarum in monasterio Bialensi, ossa S. Iosaphat continens, duabus clavibus reseretur.

Fol. 105. — Memoriale Procuratoris et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 20 februarii 1780, de provisione Archimandriae Onuphriensis in eparchia Smolenscensi ab Archiepiscopo Polocensi facta.

Fol. 106. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 13 aprilis anni 1780, ubi conceditur indulgentia PP. Ordinis S. Basilii tempore Capituli lucranda.

Foll. 106-107. — Memoriale Protoarchimandritae et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 23 aprilis 1780, ut proximum Capitulum Generale in monasterio Torokanensi, non obstantibus Constitutionibus, habeatur.

Fol. 107. — Memoriale Protoarchimandritae et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 23 aprilis 1780, ut vocalitas monasterii Hoscensis ad monasterium Ostrogiense transferri possit.

Fol. 108. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 30 aprilis 1780,

quo conceditur Indulgentia lucranda in ecclesia monasterii Pohnensis in Eparchia Haliciensi.

Foll. 108-109. — Memoriale Protoarchimandritae et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 23 aprilis 1780, pro divisione Congregationis in plures provincias.

Fol. 109. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 18 iunii 1780, pro transitu ad Basilianos, retento ritu latino, P. Hilarionis Conventualis. Sequitur epistola Secretarii S. C. ad Nuntium Poloniae de argumento, 24 iunii 1780.

Fol. 110. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 17 septembris 1780, quo conceditur privilegium Altaris portatilis sive Antimensii etiam in privatis domibus P. Ampliato Krzyżanowski, Monacho Basiliano.

Fol. 110. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 17 septembris 1780, quo conceditur Indulgentia lucranda in Ecclesia monasterii Zahoroviensis in eparchia Vladimiriensi.

Fol. 111. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 17 septembris 1780 quo conceditur Indulgentia lucranda in Ecclesia monasterii S. Onuphrij Leopoliensis.

Foll. 1-112. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 1 octobris 1780, pro transitu ad Basilianos, retento ritu latino, P. Hilarii Kulesza Conventualis, de quo agebatur iam fol. 109.

Fol. 112. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 27 novembris 1780, pro approbatione ad tempus Constitutionum in Capitulo Torokanensi anni 1780 exaratarum.

Fol. 113. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 27 novembris 1780, pro confirmatione divisionis Provinciae Poloniae in duas, scilicet Poloniae et Albae Russiae.

Fol. 113-114. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 10 decembris 1780, quo conceditur P. Porphyrio Skarbek Ważyński iam Protoarchimandritae Ordinis S. Basilii, usus Pontificalium cum titulo Superioris Ex-Generalis, vita durante.

Foll. 114-115. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 29 ianuarii 1781, pro translatione Iasonis Smogorzewski Archiepiscopi Polocensis et Mohiloviensis ad Sedem Metropolitanam post obitum Metropolitanae Leonis Szeptycki.

Fol. 116. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 22 aprilis 1781, quo Petrus Bielanski, Episcopus Leopopolitanus electus, dispensatur ab obligatione emittendi professionem religiosam.

Fol. 116-117. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 25 aprilis 1781, quo approbatur unio monasterii Kolodczensis monasterio Lubarensi in Ukraina.

Foll. 117-118. — Memoriale Protoarchimandritae Iosephi Morgulec et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 20 maii 1781, quo conceditur nobili Lenkiewicz adspiranti ad Religionem Basilianam facultas annum probationis explendi in Monasterio Ostrogiensi et non Poczaioviensi.

Fol. 118-119. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 23

aprilis 1781, quo prorogatur ad decennium facultas retinendi parva monasteria non usque adhuc unita ad *tramitem* Decretalis « *Interplures* ».

Foll. 119-120. — Stephanus Borgia, Secretarius S. C., ad Protoarchimandritam Iosephum Morgulec, 7 iulii 1781. Gratulatur de electione P. Vincentij Zielinka in Procuratorem Generalem.

Fol. 120. -- Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 8 iulii 1781, quo renovantur facultates benedicendi cruces, numismata, tempore missionum, Patribus Ordinis S. Basilii.

Fol. 121. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 23 iulii 1781, quo permittitur P. Iosaphat Janczynski, Archimandritae Ovrucensi, assumendi in Coadiutorem P. Iosaphat Ochocki.

Foll. 121-122. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 2 septembris 1781, pro commutatione recitationis Officii divini in simplex Officium B.M.V. dictum « Moleben », favore P. Maximiliani Wilczynski, Basiliani.

Fol. 123. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 16 septembris 1781, quo conceditur P. Hierotheo Korczynski facultas celebrandi in Ukraina in Oratoriis privatis, et commutatio officii divini tempore itineris in patria.

Fol. 124. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 16 septembris 1781, quo conceditur privilegium Altaris privilegiati Archimandritis Congregationis Ruthenorum.

Foll. 125-126. — S. C. ad Metropolitam Iasonem Smogorzeweski, 17 novembris 1781, occasione vacantis Archimandriae Kaniovien-sis. Incipit: « Etsi Sacra haec Congregatio de Propaganda Fide minime dubitare debeat quin Amplitudo Vestra... ».

Foll. 126-127. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 9 decembris 1781, quo conceditur P. Maximiliano Wilczynski facultas celebrandi in Oratoriis privatis tempore itineris, ubi non sunt nisi rarae catholicae Ecclesiae.

Fol. 128. — deest.

Foll. 129-131. — Secretarius S. C. P. Theodosio Rostocki, Provinciali Lithuaniae, 26 ianuarij 1782, de nullitate professionis P. Felicis Raciborowski. Sequitur Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 20 ianuarii 1782, quo eidem permittitur ad ritum latinum transire et alium Institutum amplectere.

Foll. 131-132. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 17 februarii 1782, quo amplae facultates dantur P. Hierotheo Korczynski, ut absolvere possit a casibus S. Sedi reservatis.

Foll. 132-134. — Reductio oneris missarum pro monasterio Lublinensi Ordinis S. Basilii Magni, vigore Rescripti ex Audientia SS.mi, diei 17 februarii 1782.

Fol. 138. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 11 augusti 1782 quo permittitur monialibus Basilianis Pinscensibus vendendi villam.

Fol. 139. — Memoriale Protoarchimandritae et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 11 augusti 1782, quo permittitur emissio pro-

fessionis Religiosae apud Basilianos in Monasteriis etiam pro novitiatu non approbatis a Constitutionibus.

Foll. 140-141. — Memoriale Innocentii Milanowski, Provincialis Albae Russiae, ut Officium deponere possit, cum Rescripto ex Audientia SS.mi, diei 25 augusti 1782, et epistula S. C. ad Nuntium Poloniae de argumento, diei 31 augusti 1782.

Foll. 141-142. — Memoriale Protoarchimandritae Iosephi Morgulec pro confirmatione electionis P. Cyrilli Terlecki in Consultorem, cum Rescripto ex Audientia SS.mi, diei 17 novembris 1782.

Fol. 142. — Memoriale Iosaphat Ochocki Coadiutoris Archimandritae Ovrucensis, pro confirmatione sui privilegii ad dictam Archimandriam.

Fol. 143. — Memoriale Procuratoris Generalis, ut P. Hyacinthus Nesterski, Vicarius Provinciae Polonae, a S. C. admoneatur, ex eo quod pacem Congregationis perturbat.

Fol. 144. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 1 decembris 1782, quo P. Floryanus Korsak confirmatur in Coadiutorem Porphyrii Skarbek Ważyński, Archimandritae Zydzicznensis.

Fol. 145. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 22 decembris 1782, quo conceduntur Indulgentiae Confratribus sodalitatum in Ecclesia Serenecensi eparchiae Kamenecensis Ruthenae erectarum.

Fol. 146. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 22 decembris 1782, quo conceditur Indulgentia lucranda in Ecclesia Barensi eparchiae Ruthenae Kamenecensis.

Fol. 146. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 2 decembris 1782, quo Floryanus Korsak confirmatur Coadiutor Archimandritae Zydzicznensis cum iure successionis.

Fol. 147. — Memoriale Iosephi Morgulec, Protoarchimandritae, ut ad Collegium Pontificium Vilnense mittentur professores ex sola provincia Lituaniae, et Brunsbergum alumni ex sola Provincia Poloniae. Sequitur, *fol. 152-153*, animadversio Procuratoris consideratione digna.

Foll. 148-152. — Sententia capitularis contra P. Hyacinthum Nesterski, Poczaioviae, 12 martii 1783.

Fol. 158. — Memoriale pro transitu ad Basilianos P. Seraphini a S. Matthaeo, Ordinis Carmelitarum Discalceatorum, retento ritu latino. Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 25 maii 1783, habetur ad calcem folii 159.

Foll. 156-159. — Memoriale Procuratoris adversus promotionem ad Episcopatum, etiam mere titularem D. Lewinski Presbyteri saecularis. Incipit: «Procurator Generalis Congregationis Ruthenorum, quam primum rescivit instantiam pro parte R. D. Lewinski Presbyteri saecularis...». Sequitur, *fol. 159*, Summarium duobus citationibus constans.

Fol. 160. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 1 iunii 1783, quo Conrado Sienkiewicz nato ex patre latino et matre Ruthena (sic.) permittitur transitus ad ritum *latinum*, ut inter sodales S. Ioannis de Deo adnumerari possit. Valde conside-

randum ut derogatio principio: « Proles sequitur ritum patris ».

Fol. 161. — Memoriale pro obtinenda facultate celebrandi Liturgiam in oratoriis privatis in Ukraina, favore P. Alexandri Baranski. Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 15 iunii 1783, invenitur ad calcem huius folij 161, « Resolutio ad Ium ».

Fol. 162. — Memoriale a Procuratore porrectum die 7 augusti 1783, ne Maximilianus Ryllo ad sedem Praemisliensem translatus, retineat Archimandrias Dermanensem et Dubnensem. Incipit: « Procurator Generalis Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum rescivit quod Ill.mus Maximilianus Ryllo Episcopus Helmensis, necnon Abbas Commendatarius... ».

Fol. 163. — Memoriale pro concedenda dispensatione a recitatione divini Officii favore P. Alexandri Zorawski, cum rescripto ex Audientia SS.mi, habitae die 24 augusti 1783.

Foll. 163-164. — Memoriale cum duobus Rescriptis ex Audientia SS.mi, diei 24 augusti 1783, quibus conceditur P. Benedicto Janik Rzezeczycki, Basiliano, facultas celebrandi in oratoriis privatis et privilegium Altaris privilegiati personalis.

Foll. 164-165. — Memoriale nomine Basilii Rogowski, superioris monasterii Zahajscensis, die 10 septembris a Procuratore oblatum pro obtinenda reductione onerum missarum et hymni acathistici in praefato monasterio. Deest Rescriptum.

Fol. 167. — Maximilianus Ryllo Episcopus Chelmsensis, ad S. C., Chelmae, die 9 septembris 1783, pro erigendo monasterio in Otrocz penes ecclesiam presbyterorum saecularium. Incipit: « Praevia humillima veneratione, Eminentis vestris demississime expono... ». Animadvertit Procurator, quod data est resolutio negativa.

Foll. 167-168. — Memoriale Procuratoris, oblatum die 25 septembris 1783, ne detur consensus electioni P. Sylvestri Jelonicki in Coadiutorem Archimandriae Dermanensis, quam retinere volebat Maximilianus Ryllo, translatus ad sedem Praemisliensem.

Foll. 169-171. — Protoarchimandrita Iosephus Morgulec ad S. C., Poczaioviae, die 30 octobris 1783. De negotio P. Hyacinthi Nesterski. Incipit: « Minima haec nostra Ruthenorum Congregatio, quod tantos in Unione sacra fecerit progressus... ».

Foll. 172-173. — Documenta spectantia ad Dioecesim latinam Vilenensem.

Foll. 174-177. — Quinque memorialia Procuratoris: 1. Ne coadiutores Archimandritarum recognoscentur pro vocalibus. - 2. Ut Protoarchimandritae concedatur facultas in futuris provincialibus Capitulis componere difficultates, si quae ratione vocalium exorirent. - 3. De approbatione renunciationis monasterii Puhinensis a vocalitate, facta in Capitulo Torokanensi. - 4. Pro approbatione incorporationis, factae a Patribus Czudowski et Legieziewicz, Provinciae Polonae et Lithuanae. - 5. Ne P. Hyacinthus Nesterski exaudiatur, si aliqua ratione impedire futura Capitula attentaverit. Sequitur Decretum S. C. de Propaganda Fide ad proposita memo-

rialia sub numeris 1, 3, 4, diei 7 februarii 1784.

Foll. 177-178. — S. C. ad Protoarchimandritam, occasione prae-fati Decreti, 7 februarii 1784. Incipit: « Ex inserto decreto noverit Paternitas Tua Sacram hanc Congregationem de Propaganda Fide accedente Supremi Pontificis auctoritate... ».

Foll. 180. — Protoarchimandrita S. C., Poczaioviae, die 2 aprilis 1784, in negotio P. Nesterski. Incipit: « Cum dissidia, quae contra omnem iustitiam... ».

Foll. 181-182. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 9 maii 1784, seu potius Rescriptum ex Audientia SS.mi, eiusdem diei, quo datur facultas Protoarchimandritae componendi omnes quaestiones in Capitulis provincialibus anni 1784, quae occasione divisionis Provinciae Polonae exoriri possent.

Foll. 182-183. — Memoriale Simeonis Mlocki, Episcopi Vladimiriensis, pro commutatione villae Janiewiczze in villam Czeranieiow, ad mensam episcopalem pertinentis.

Fol. 183. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 29 martii 1784, quo permittitur P. Caesario Czudowski, Archimandritae Borisso-Hlebenski, assumendi in Coadiutorem P. Isaiam Szulakiewicz.

Fol. 184. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 27 iunii 1784, quo permittitur P. Iosaphat Kostrowicki, Archimandritae Grodnensi, assumendi in Coadiutorem P. Matthiam Korn.

Foll. 184-185. — Protoarchimandrita ad S. C., Poczaioviae, diei 24 iunii 1784, de negotio P. Nesterski. Incipit: « Magnum ex litteris Emmarum Vestrarum et Rescripto S. Sedis accepi in his infelicissimis temporum circumstantiis... ».

Fol. 186. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 12 septembris 1784, quo conceditur reductio onerum missarum monasterio Zahajcensi.

Foll. 186-187. — Protoarchimandrita ad S. C., sine die, sed ut videtur, anni 1784, de transitu ad Clerum saecularem et ritum latinum P. Theophani Doktorowicz. Incipit: « Postquam desideratam ab Eminentia Vestra informationem de monacho nostro... ». Sequitur, *foll. 188-190*, informatio praedicta.

Foll. 190-191. — Provincialis Provinciae Polonae ad S. C., post suam electionem in Provincialem, Poczaioviae, diei 3 septembris 1784. Incipit: « Ex quo singularis divina Providentia ac unanimo Patrum congregatorum... ».

Foll. 191-192. — Idem Pater Provincialis ad Stephanum Borgia Secretarium S. C., die 3 septembris 1784.

Foll. 192-193. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 21 novembris 1784, quo conceditur Episcopo Rutheno Pinscensi et Turoviensi facultas impertiendi populo Benedictionem papalem duobus vicibus in anno.

Fol. 194. — S. C. ad Protoarchimandritam, 20 novembris 1784, in negotio P. Theophani Doktorowicz. Incipit: « Audita relatione Paternitatis Tuae super instantia... ».

Foll. 194-195. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 22 no-

vembris 1784, quo conceditur P. Lucido Woynilowicz, Archimandritae Kobrynensi, facultas assumendi in Coadiutorem P. Ioan-nem Milanowski.

Foll. 196-197. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 5 decembris 1784, quo permittitur P. Georgio Szatalłowicz celebrandi in oratoriis privatis.

Foll. 197-198. — Memoriale Theodosij Rostocki ad sedem Chel-mensem electi, circa validitatem renunciationis praecedentis Epi-scopi Maximiliani Ryllo. Deest rescriptum.

Foll. 198-200. — Memoriale Protoarchimandritae Iosephi Mor-gulec in negotio Coadiutorum Archimandritarum. Deest rescriptum.

Foll. 200-202. — Breve Pii VI, «*Cum, sicut accipimus*», diei 17 augusti 1784, quo Stephanus Lewinski deputatur in Suffraga-neum Jasonis Smogorzewski, Metropolitae Ruthenorum.

Foll. 200-205. — Breve eiusdem, «*Apostolatus officium*», diei 17 augusti 1784, quo idem Stephanus Lewinski Episcopus Tegaeen-sis praeficitur, adiuncta dispensatione emittendi professionem reli-giosam.

Foll. 205-207. — Protoarchimandrita ad S. C., Poczaioviae, 20 februarii 1785, circa negotium Coadiutorum Archimandritarum. Incipit: «*Inter innumera beneficia, quae abundantissime promanant ab Eminentissimis Vestris...*».

Foll. 208-213. — Breve «*Cum certum sit*», Pii VI, diei 13 iu-lii 1784, quo conceditur distinctorium triginta presbyteris Ruthenis Cleri saecularis.

Fol. 214. — Notificatio Ioannis Chrysostomi Tommagian, sive Degiovanni, Metropolitae titularis Dyrrachiensis ad pontificalia graeco ritu in Urbe exercenda deputati, qua notum fecisse in Ec-clesia Collegii Urbani de Propaganda Fide, die... mensis decembris 1779, P. Dionysium Czaday in Archimandritam Trocensem benedixisse. Data: 7 aprilis 1785. Apographum.

Foll. 215-216. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 12 iunii 1785, pro transitu ad Basilianos, retento latino ritu, Andreae Cappuccini.

Foll. 216-217. — Memoriale Cardinali Boschi, Maiori Poeniten-tiario oblatum, in negotio P. Athanasii Niedzielski, qui invalidatio-nem suae professionis tentare volebat.

Foll. 218-219. — S. C. ad Protoarchimandritam, de negotio Coa-diutorum Archimandritarum, 23 iulii 1785. Incipit: «*Vehementer probat Sacra haec Congregatio Paternitatem Vestram cum suo Consultorio...*».

Fol. 219. — Protoarchimandrita ad S. C., de tribus monachis in Urbem missis pro studiis theologicis perficiendis. Poczaioviae, 26 iu-nii 1785. Incipit: «*Tres iuvenes monachi ex mea Congregatione ad Pontificia in Urbe Collegia...*».

Foll. 220-221. — Litterae S. Paenitentiariae in causa P. Theopha-nis Doktorowicz, 24 augusti 1785.

Foll. 221-222. — Maximilianus Ryllo, Episcopus Praemisliensis,

ad S. C. de Propaganda Fide, de diminutione festorum in eparchia Praemisliensi, Praemisliae, 28 iulij 1785. Incipit: « Penes tenerriam S. Purpurae Eminentiae Vestrae R.mae venerationem humillime expono... ».

Foll. 222-223. — Protoarchimandrita ad S. C., Poczaioviae, 13 augusti 1785, in causa P. Athanasii Niedzielski, olim alumni Collegii Graecorum de Urbe. Incipit: « Praeter omnem exspectationem recepi litteras... ».

Foll. 223-224. — Idem Protoarchimandrita Secretario S. C., de eodem negotio. Sine die. Incipit: « Athanasius Niedzielski, Alumnus in Urbe Collegii Graecorum... ».

Foll. 224-225. — Procurator Vincencius Zielonka Cardinali Maiori Paenitentiario, in causa P. Theophanis Doktorowicz, 27 augusti 1785.

Fol. 226. — Memoriale Procuratoris, in causa Patris praedicti, Theophanis Doktorowicz.

Foll. 227-228. — Apographum epistolae Catherinae II, Russiae Autocratricis, ad Summum Pontificem Pium VI, diei 31 decembris 1780, circa libertatem Unitis concessam et nominationem in Archiepiscopum Mohiloviensem Stanislai Siestrzencewicz a Bohusz. Incipit: « Notum est Orbi universo, Vobisque, Supremo Principi, facta accessione Albae Russiae ad nostrum Imperium, Ecclesias Unitas harum provinciarum... ».

Foll. 229-242. — Index huius voluminis.

VOLUMEN XV.

Titulus, manu P. Hierothei Korczynski: « Tomus XV. Continet varias informationes datas a Nuntiis Varsaviensibus et ab aliis Praelatis circa materias et negotia Ordinis Basiliani, necnon informationes datas a Sacra Congregatione de Propaganda Fide eisdem Nuntiis Varsaviae. Reperitur quoque Capitulum Generale Brestense celebratum 1772 anno, resolutiones ad dubia orta ex eodem Capitulo, necnon approbationes Capituli Torokanensis, celebrati 1780, et electionum quae in eodem facta fuerunt, adest quoque copia dispensationis concessae Ill.mo et R.mo. D.no Pietro Bielanski ut consecrari possit in Episcopum Leopoliensem, non obstante quod monachus Basilianus professus non esset, et multa alia ad Ordinem nostrum et Congregationem spectantia, a Procuratore Generali Hierotheo Korczynski procuratus ».

Foll. 1-5. — Elenchus variorum documentorum circa monasteria Congregationis Ruthenorum, quae reperiri poterant in Archivo SS. Sergii et Bacchi. Nihil est, nisi simplex enumeratio.

Foll. 7-26v. — « Leopoliensis. Nunciationis novi operis, et usurpationis Laterificinae ». Oratio manuscripta Advocati Dominici Franci. Incipit: « In supremo montis apice prope moenia civitatis Leopoliensis... ». Spectat ad monast. S. Georgii.

Foll. 29-64. — « Proprietatis Ecclesiae et conservandae inhibi-

tionis. Pro Venerabili monasterio S. Georgii Leopoliensi. Ordinis Divi Basilii Magni principali Actore, et recurrente, contra Venerabilem Fiscalem Curiae Episcopalis Leopoliensis R. V. P. citatum inhibendum». Oratio manuscripta cuiusdam Advocati, anonyma. Plurima refert de historia huius monasterii, sed Summarium, ubi documenta erant per extensum relata, deest.

Foll. 65-69v. — « Actum in Castro Inferiori Leopoliensi, sabbato post festum S. Francisci Confessoris proximo, videlicet die nona mensis octobris, anno Domini 1773 ». Spectat ad monasterium Leopoliense S. Georgii nuncupatum, et ad Episcopum Leonem Szepczycki. Deest finis.

Foll. 71-77. — « Summae variis temporibus ab Ill.mis Perillustribus Magni Dominis monasterio Poddebecensi Ordinis S. Basilii Magni Provinciae Polonae in pacifica sui possessione penes thaumaturgam B.V.M. Imaginem, ac redditus obvenientes ex confluxu populi, 1740 anno, die... decembris. Comprobato ab Ill.mo, Exc.mo, Rev.mo D.no Dom Theodosio Lubieniecki Rudnicki, Exarcha Kijoviae Haliciae et totius Russiae, Luceorien et Ostrogien Episcopo, Kanoviensi Abbate, tum ab Ill.mo D.no Gergio Olszanski Capitaneo Ovrucensi in bonis suis haereditariis Poddembce in districtu Luceoriensi sitis in perpetuum fundato. Ac tandem ab Ill.mo, Exc.mo Rev.mo D.no Sylvestro Lubieniecki Rudnicki Exarcha Kijoviae, Halicien, et totius Russiae, Luceorien et Ostrogien Episcopo 1771 anno, 8 mensis aprilis confirmato.

Foll. 79-94. — « Summarium difficultatum contro libellum Zbornik per Episcopum Szvidniczensem obmotarum et una extractus exhibendae per extensum super iisdem difficultatibus ab Episcopo Munkaczensi Responsionis ». Agitur de quibusdam festis Sanctorum, quorum orthodoxia in dubium vocata erat, et de variis aliis quaestionibus ad liturgiam spectantibus. Sequitur, *fol. 92*, approbatio Antonii Lewinski Officialibus Leopoliensis, pro impressione cuiusdam Acatisti in Clementissimum Dominum nostrum Iesum, 28 iulii 1756, et Oratio Beati Philothei Archiepiscopi Constantinopolitani, cuius initium: « Peccavi, praevericatus sum, neque iustificatus coram Te... », necnon duae aliae orationes, quarum prima S. Ioanni Damasceno inscribitur.

Fol. 95. — Secretarius S. C. de Propaganda Fide Procuratori Generali Ruthenorum, 10 decembris 1771, ubi versionem cuiusdam libri in lingua ruthena — Sbornik, ut videtur — postulat.

Foll. 97-110. — « Minuta Brevis favore Nationis Ruthenorum praecipue circa observantiam promovendi beneficiati... » Incipit: « *Inter sollicitas supremi Apostolatus curas* », sub die... anni 1773.

Foll. 111-112. — Considerationes circa monasterium Onuphriense in eparchia Smolenscensi, anni 1776 exaratae, et polonice scriptae.

Foll. 113-121. — « CARMEN LUGUBRE | Perpessorum | Sub | CRUCE TRINA | JLLUSTRISSIMAE DOMUS POTOCCIANAE | Dolorum | in funere | JLLUSTRISSIMI EXCELLENTISSIMI

DOMINI, | DOMINI FRANCISCI SALESII | a Potok | POTOCKI |
PALATINI, GENERALIS | Terrarum Kijoviensium, | Rubiszovien:
Robczynen: Sokalen: &c. &c. | CAPITANEI | Fundatoris Munifi-
centissimi | amaris lachrymis | DECANTATUM | a Scholis Umanen-
sibus Ord. S.B.M. *Typis S. R. M. Monasterii Poczaiovienſis, anno
Domini 1772.* In 4°, pp. 18, cum Stemma gentilicium familiae
Potocki. Poesia latina:

Foll. 122-130. — « Depositio testium iuratorum ratione violentiarum factarum a saeculari Clero Rutheno monasterio Leopoliensi S. Georgii Martyris monachorum Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum facta anno 1773, die 7 iulii ». — « Manifestatio una cum visione authentica ex parte monasterii Leopoliensis ad aedes S. Georgii Martyris Ordinis S. Basilii Magni contra RR. Dispositores Ill.mi Episcopi R. G. Leopoliens. facta in Castro Leopoliens. inferiori, 1773 anno, die 29 maii ». — « Visio ex requisitione Monasterii Leopoliens. Patrum Ordinis S. Basilii Magni facta in fundis monasterii eiusdem per Ministerialem et nobiles 1773 anno in Castro inferiori Leopoliensi per eosdem recognita ». — « Manifestatio ex parte monasterii Leopoliens. S. Georgii Martyris contra Laborioso Hryncho Mszànski et alios et incontinenti attentatarum violentiarum in fundo eiusdem monasterii, visio facta 1773 anno, die 18 maii, in Castro inferiori Leopoliensi ». — Transactio authentica facta inter R.mum Iosaphatum Wysocki Abbatem Zulkiewiensem et R. P. Iosephum Dziokoeski Ordinis S. Basilii Magni monachos, 1772 anno, die 1 maii V. S. in monasterio Krechoviensi ». Documenta partim latine, partim polonice scripta.

Foll. 132-133v. — Decretum S. C. de Propaganda Fide habitae die 31 augusti 1772, in causa Pinscensi, inter Benedictinos et clerum Ruthenum. Apographum authenticum.

Foll. 136-137. — Documentum anni 1775, spectans ad Dioecesim latinam Vilnensem.

Foll. 138-171. — « Capitulum provinciale Unioviense Ordinis S. Basilii Magni Provinciae Protectionis B.V.M. anno 1776 celebratum ». Exemplar apographum, sed in ultima pagina manu P. Hyacinthi Nesterski, Secretarii Generalis Ordinis, subscriptum ut concordans cum originali. Partim latine, partim polonice conscriptum.

Foll. 174-185. — Minutae variorum memorialium.

Fol. 186. — Memoriale P. Dionysii Czaday, ut possit per procuratorem installari in Archimandria Trocensi, cum Resscripto ex Audientia SS.mi, diei 9 ianuarii 1780.

Foll. 187-197. — Apographa sive minutae variorum memorialium iam in praecedenti Codice exscriptorum.

Foll. 198-220. — Notulae variae de diversis argumentis, nullius momenti.

Foll. 221-227. — Documenta ex Archivio S. C. de Propaganda Fide eruta, et spectantia ad missiones Tunchini et Tunetanam.

Fol. 228. — Apographum Brevis Benedicti XIV, « *Ad dissidia, si quae in posterum* » diei 4 aprilis 1748, de electione Metropolitae.

Foll. 229-230. — Exemplar typis impressum Brevis Clementi XI, « *Pastoralis officii cura* », diei 5 aprilis 1709, favore Confraternitatis Stavropigianae Leopoliensis emanati.

Foll. 231-233. — Apographa variarum epistolarum, Nuntii, ut videtur, sine ullo ordine et cura.

Foll. 234-236v. — Breve Clementis XIII, « *Laudabile Romanorum Pontificum* » diei II iunii 1762, dirimens, ut videtur controversiam inter Floryanum Hrebnicki Archiepiscopum Polocensem, et Patres Societatis Iesu eiusdem civitatis.

Foll. 237-242. — Memoriale Barlaami Szeptycki adversus Metropolitam Georgium Winnicki, in causa sedis Haliciensis. Incipit: « Monsignor Giorgio Winnicki Arcivescovo Metropolitano di Chiovia, Halicia e di tutta la Russia,... umilmente e con dovuto ossequio l'espone... ». Sequitur Summarium, *foll. 243-259v*, in quo notanda sunt: Nr. 1, *foll. 243-247v*: declaratio Macarij Tuczapski Episcopi Haliciensis, de pertinentia Sedis Haliciensis ad Sedem metropolitaneam, 22 februarii 1504 (?). N. 4, *foll. 248v-249v*: transactio inter Iosephum Szumlanski Episcopum Leopoliensem, et Metropolitam Leonem Zaleski, 21 ianuarij 1711. — N. 4, *foll. 249v-250*: memoriale Metropolitae Georgij Winnicki, cum Rescripto S. C., diei 23 martii 1711. — N. 6, *foll. 250v-259*: Informatio Metropolitae Georgij Winnicki de cathedra Haliciensi, cuius initium: « Ab ipsa infantia fide Ruthenorum catholicae quae cum suo Monarcha... ».

Foll. 262-264. — Apographum ordinationis Ioannis Skarbek, Archiepiscopi latini Leopoliensis, diei 14 iunii 1714, circa privilegia Cleri Rutheni, decem articulis constantis.

Foll. 266-267. — Fragmentum cuiusdam dissertationis de Collegio Pontificio Vilnensi.

Foll. 269-272. — Principium epistolae ignoti viri, sine die et anno, ubi agitur de fabricatione Ecclesiae S. Georgij in urbe Leopoli-tana.

Fol. 273. — Apographum Brevis Benedicti XIV ad Metropolitam Athanasium Szeptycki, « *Opinionem, quam iampridem* », diei 27 maii 1742.

Foll. 274-279. — Restrictus de iuramento et caelibatu Alumnorum Vilmensium, pro Congregatione diei 1 septembris 1755, cum Rescripto ad finem. Incipit: « Avendo la santa memoria di Gregorio XIII fondato il Collegio Pontificio di Vilna... ».

Foll. 280-281. — « Formula iuramenti a quolibet alumno Collegij Pontificij praestandi ».

Foll. 282-283. — Votum Georgij Lascaris Episcopi Zenopolitani, circa petitiones cuiusdam Nicolai Prassuski, clerici Rutheni Luceoriensis, 5 aprilis 1756. Videtur nullius momenti.

Foll. 284-289. — Informatio, sive Restrictus, sine die et anno, de praetentionibus schismaticorum, cum delineamento Brevium quae scribenda essent. Temporis Metropolitae Floryani Hrebnicki. Incipit: « Dopo seguita l'Unione dei Ruteni colla Chiesa Romana... ».

Foll. 290-291. — Formulae variae quibus utendum est in documentis circa Archimandritas Ruthenos. Parvi momenti.

Foll. 292-293. — « Foglio lasciato da Monsignor Stebnowski ». Folium primum, id est 292, continet considerationes circa praeferebantiam concedendam illis, qui in ritu latino nati sunt, Folium secundum est mancum.

Foll. 294-295. — Sententia iudiciaria in controversiis inter Basilianos et Clerum saecularem in eparchia Praemisliensi, 29 maii 1745. Apographum authenticum.

Foll. 296-299. — Fragmentum cuiusdam Voti vel dissertationis circa petitiones Cleri saecularis Rutheni. Deest et principium et finis.

Foll. 300-304. — Votum Georgii Lascaris Episcopi Zenopolitani, de iurisdictione Protoarchimandritae in bonis Archimandritarum, 16 augusti 1753. Exemplar originale, propria manu Lascareos firmatum. Incipit: « Premessa la domanda di benigno perdono se tanto ho tardato... ».

Foll. 306-309. — Summarium, in quo notanda sunt duo documenta: 1. « Petita Ill.morum ac R.morum DD. Onuphrii Szumlanski Praemisliensis et Leonis Szeptycki Leopoliensis, Episcoporum, pro favorabili in Urbe resolutione ab Ill.mo ac R.mo D. Georgio Comite de Lascaris Episcopo Zenopolitano exposcenda ». Agitur de fabrica Ecclesiae Cathedralis Leopoliensis, de Alumnis Collegii Leopoliensis Pontificii, de petitionibus Cleri saecularis, de Religiosis parochiis inservientibus. Incipit: « Cum Ill.mus Metropolitanus totius Russiae et simul Episcopus Leopoliensis Athanasius Szeptycki... » — 2. « Excerptum Statuti ex Constitutionibus dioecesanis in Congregatione decanali anno 1750 die 15 maii formatis et publicatis; N. 8. Incipit: « Expresse id statutum in sacro Concilio Tridentino, ut in unaquaque Dioecesi Seminaria erigantur.... ».

Foll. 310-312. — « Motiva prohibendi liberum transitum de ritu Rutheno ad Latinum ». Parvi momenti.

Fol. 313. — Nota de iure Suffraganeorum in electione Coadiutoris Metropolitae.

Foll. 314-315. — Memoriale, ut videtur, ex parte Episcoporum latinorum Poloniae, ut Constitutio « *Etsi pastoralis* » ad res Ruthenorum extendatur. Incipit: « In secondo luogo, che per restituire il concorso alle parrocchie de' Latini, che sono abbandonate dal popolo latino... ».

Foll. 316-319. — Propositio et resolutio dubiorum e Capitulo Brestensi anni 1751 emergentium, habita in Congregatione particulari de Propaganda Fide, diei 19 novembris anni 1752. Dubia sic proposita sunt 21.

Foll. 320-321. — « Copia di lettera di Mons. Augustinowicz, Coadiutore degli Armeni di Leopoli, scritta a Mons. Lercari Segretario della Sacra Congregatione di Propaganda Fede sotto il di 7 gennaio 1750 ». Non spectat ad Ruthenos.

Foll. 322-323. — Breve Benedicti XIV, « *Etsi dubitare non pos-*

sumus », diei 27 novembris 1742, ad Episcopos Ruthenos Luceoriensem, Chelmensem, Praemisliensem, Pinscensem, necnon ad Metropolitam Athanasium Szeptycki.

Foll. 324-327. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 1 septembris 1766, circa postulata Protoarchimandritae, cum variis animadversionibus Secretarii.

Foll. 330-360. — Animadversiones, minutae et aliae considerationes de Capitulo Brestensi anni 1751.

Foll. 361-362. — Breve Benedicti XIV, « *Exponi Nobis nuper* », diei 19 aprilis 1749, ad Metropolitam Floryanum Hrebnicki.

Foll. 363-368. — Instructio ad Archiepiscopum Nicaenum, Nuntium in Polonia, circa diversa negotia Ruthenorum. Incipit: « Sebbene i Rutheni Uniti non nudriscono errori in ciò che appartiene alla cattolica fede, viene ciò non ostante... ».

Foll. 369-370. — Georgius Lascaris, Archiepiscopus Theodosianus, ad Secretarium S. C., 22 februarii 1755, de iurisdictione Protoarchimandritae in Provinciales. Incipit: « Per corrispondere ai comandi riveritissimi di V. S. Ill.ma... ». Exemplar originale propria manu subscriptum.

Foll. 371-374. — S. C. ad Nuntium Poloniae, sine die et anno. Incipit: « Nell'anno 1740 dai Monaci Basiliani Ruteni della venerabil Chiesa e Monastero di S. Salvatore fu introdotto il giudizio avanti Mons. Metropolitano sopra la manutenzione e reintegrazione al possesso de' beni spettanti alla medesima Chiesa... ».

Foll. 375-376. — Georgius Lascaris, Archiepiscopus Theodosianus, ad Secretarium S. C., 18 novembris 1754. De alumnis Ruthenis Collegii Vilnensis. Incipit: « L'aver dovuto mattina e giorno tre giorni consecutivi intervenire alle funzioni... ». Originale propria manu exaratum.

Foll. 377-380. — Georgius Lascaris ad E. m. Praefectum, 1 februarii 1753, de eodem Collegio Vilnensi. Incipit: « Avrèi con maggiore prontezza eseguiti i veneratissimi comandi dell'Eminenza Vostra riguardo alla causa del Collegio Pontificio di Vilna... ». Originale.

Foll. 381-384. — Memoriale Reginaldi Illicz Canonici Livoniensis, de progressu Unionis in Palatinu Mscislaviensi. Sequitur Breve Benedicti XIII, « *Aeterni Pastoris* », diei 12 augusti 1724, quo schismaticis ad fidem conversis praeservatur omne ius in bona ab iis antea in schismate possessa. Ad tergum scriptum est propria manu Pontificis Benedicti XIV: « A Mons. Segretario di Propaganda, che ne parli ».

Foll. 385-386. — Georgius Lascaris ad Secretarium S. C., 5 augusti 1752. Parvi momenti, transmittit sequens votum.

Foll. 387-388. — Votum Georgii Lascaris circa memoriale Canonici Livoniensis. Incipit: « Episcopo Zenopolitano videtur Oratorem pro utraque sua petitione... ».

Foll. 389-390. — Votum eiusdem Georgii Lascareos de aliquibus

petitionibus Iacobi Augustinowicz, Coadiutoris Archiepiscopi Armeni Leopoliensis. Non spectat ad Ruthenos.

Fol. 391-396. — « Instructio secreta ». Minuta, ut videtur, agitur de proxima celebratione Synodi provincialis, de futuro Capitulo generali, de Procuratore Romano, de Alumnis Romanis. Initium: « Cum Serenissimus Rex iam induerit mentem, ut Regium commissarium deleget ad Synodum... ».

Fol. 397. — Nuntius Poloniae ad S. C., Varsaviae, 1 novembris 1752. Informatio de petitionibus Canonici Livoniensis. Originale.

Foll. 399-408. — Apographum Actorum Capituli Brestensis anni 1759. Non originale, sed coevum. Duae ultimae paginae aliquibus in locis sunt laceratae.

Foll. 409-409c. — « Refutatio nonnullorum punctorum in memoriali S. C. de Propaganda Fide a quodam vel a quibusdam porrecto contro ultimum Capitulum Brestense Ordinis S. Basilii Magni in eoque electiones factas congestorum ».

Fol. 410. — Provincialis provinciae SS. Trinitatis Ioan. Lukianowicz et Consultorium ad S. C., Beresvecii, 15 maii 1755. Originale.

Foll. 412-413. — « Supplex libellus a Consultorio Provinciae Lithuanae Ordinis S. Basilii Magni Sacrae Eminentissimorum Cardinalium Congregationi de Propaganda Fide pro clariori explanatione Resolutionis super dubio Ill.mi Capituli ultimi generalis Brestensis per eandem S. C. anno 1752 die 26 novembris datae humiliter porrectus ». Originale.

Fol. 414. — Memoriale Protoarchimandritae ad Pontificem, id est Benedictum XIV. Originale. Ad tergum, propria manu Pontificis: « A Mons. Segretario di Propaganda, che ne parli ».

Fol. 415. — Nuntius ad E. mum Praefectum, Dresdae, 7 martii 1746. Originale. Transmittit Informationem quae habetur *fol. 416-417*, in originali.

Foll. 418-426. — Videtur esse minuta epistolae S. C. ad Nuntium, de negotio duarum Provinciarum Ordinis S. Basilii, et in margine habetur dies: « 26 settembre 1750 ». Incipit: « Avendo Giuseppe Velamino Rutski Metropolitano de' Rutheni Uniti acquistato alcuni Monasterj di Monaci Basiliani... ».

Foll. 428-433. — Secretarius S. C. ad Georgium Lascaris Episcopum Zenopolitanum, 8 martii 1748. Consideratione digna. Est apographum apud S. C. exaratum. Incipit: « E noto a V. S. che nel Capitolo Generale tenuto nella Città e Monastero di Dubno nell'anno 1743... ».

Foll. 436-453. — Chartae varii argumenti, minutae, de monachis Ruthenis, ab officialibus S. C. exaratae, sed parvi momenti pro re historica.

Foll. 454-454a. « Informatio in negotio Adm. RR. PP. Basilianorum in Regno Poloniae existentium, ad effectum ut monasteria Dioecesum Vladimiriensis, Luceoriensis, Praemisliensis, Leopoliensis et Chelmensis in unam redigantur Congregationem ad Obloquen-

tiam legis Synodalis Zamoyscensis». Incipit: «Sacer Ordo PP. Basiliorum tam in Regno Poloniae quam in Ducatu Lithuaniae...».

Foll. 455-456. — Charta minimi momenti alicuius officialis Sacrae Congregationis.

Foll. 457-462. — Votum Episcopi Zenopolitani de iuribus Protoarchimandritae in Archimandriis. Incipit: «Il Vescovo di Zenopoli, esaminato secondo gli ordini graziosissimi di Monsignore Ill.mo e R.mo Secretario di Propaganda Fede il memoriale qui annesso del Protoarchimandrita...».

Fol. 462. — Breve Pii VI nullius momenti, quo conceditur cuidam nobili Polonae Oratorium privatum, 20 martii 1778.

Foll. 463-470. — Originalia duplicata variorum Decretorum S. C. de Propaganda Fide iam in praecedenti Codice descriptorum, scilicet: 10 decembris 1780, 27 novembris 1780, 23 iulii 1781, 22 aprilis 1781, 29 ianuarii 1781, 16 iunii 1777. Sequitur aliud eiusdem generis, 10 iulii 1775, fol. 472.

Fol. 471a. — «EXTENSIO | UNIVERSALIS | JUBILAEI | IN URBE CELEBRATI | Anno Domini Millesimo septingentesimo | septuagesimo quinto | AD UNIVERSUM | CATHOLICUM ORBEM. | ROMAE CIOIOCCCLXXVI. | Typis Sacrae Congregat. De Propaganda Fide *PRÆSIDIIUM APPROBATIONE*». In-12, pp. 12. Exemplar officiale manu Stephani Borgia Subscriptum.

Fol. 471b. — «CAPITULUM GENERALE | Congregationis Ruthenorum Sancti Pa | tris Basilij Magni Ab Unione Pro- | vinciarum Lithvanæ & Polonæ in Capitulo | Dubnensi facta, Ordine & Numero Quin- | tum, Brestense Quartum — Quod pro iure | & Consuetudine peragendum inciderat in | Septemb: 1767 Anno, ob Tempestales Vero | & Publicas Calamitates Regni, aliaque impe- | dimenta ex Dispensatione S.æ Sedis Ap.licæ | Mediantibus S.æ Nuntiaturæ Literis, Quæ | in Archivio Ordinis Asservantur, ad nunc | usque Prorogatum — sub Praesidentia Ill.mi Re- | v.mi D.ni SYLVESTRI LUBIENIECKI | RUDNICKI Ep. pi Luceorien: & Ostrogien: | Exarchæ Metropolitæ totius Russiae, a SS.mo | D.no N. CLEMENTE XIV. feliciter | Regnante, ob exortas Quaestiones super | Jurisdictione inter Metropolitanum & | Ejus Coadjutorem, qua Administratorem | App.licum, Specialiter Deputati, Diebus | Februarii a Festo Purificationis Beatissimæ | Virginis Mariæ Secunda scilicet Mensis, | Veteris Styli, 1772 Anno Celebratum». In-12, pp. 114, sine numeris, nec indicatione loci impressionis neque anni.

Foll. 473-475. — Citationes variae diversorum Capitolorum a Stephano Borgia subscriptæ.

Foll. 477-480. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 10 iulii 1775, pro approbatione Actorum Capituli Brestensis anni 1772. Exemplar originale, subscriptum a Cardinali Iosepho Maria Castelli, Praefecto et a Stephano Borgia, Secretario.

Fol. 481. — Apographum Decreti S. C. de Propaganda Fide, diei 14 augusti 1643.

Fol. 482. — Nullius momenti.

Foll. 483-485. — « Observationes pro parte Protoarchimandritae O.S.B.M. Congregationis Ruthenorum supra supplicem libellum S. C. de Propaganda Fide per Religiosissimum Provincialem Lithuaniae et suum Venerabile Consultorium porrectum ». Cum Summario citationum.

Foll. 486-488v. — Nuntius Varsaviensis Archetti ad Protoarchimandritam Porphyrium Ważynski, 6 maii... Incipit: « Summa animi voluptate excepi R. P. Sylvestrum Antonowicz Varsaviam pro suscipiendo Procuratoris munere... ».

Foll. 488v-493. — Protoarchimandrita Nuntio Varsaviensi, 21 maii... Incipit: « Ea deliberatio, quam prioribus litteris meis exposui in ordine... ».

Foll. 494-497. — Protoarchimandrita Porphyrius Ważynski Nuntio Poloniae, sine die et anno. Incipit: « Gratulor sorti meae, quod occasione litterarum Sacrae Congregationis... ».

Fol. 498. — Memoriale Andreae Baczynski electi Episcopi Munckacsiensis, ut obtineat dispensationem ab obligatione professionem monasticam emittendi. Originale cum his verbis manu Clementis XIV: « A Monsignor Segretario di Propaganda, che ne parli ».

Foll. 500-502. — Minuta brevis sine die et anno.

Fol. 504. — Memoriale Procuratoris, spectans ad Bohemiam, non ad Ruthenos.

Foll. 506-507. — Minuta alicuius memorialis pro Grecis Anconitanis.

Foll. 508-513. — Minutae variorum Memorialium iam in praecedenti Codice descriptorum.

Fol. 514. — Poesia italica de quodam miraculo D. N. Zyrovicensis.

Foll. 515-516. — Memoriale Protoarchimandritae Porphyrii Skarbek Ważynski, sine die et anno. Incipit: « Porphyrius... exponit Congregationem cui praeest his infelicissimis temporibus esse in deplorabili adeo statu... ».

Foll. 517-519. — Fragmenta varia nullius momenti.

Foll. 520-520a. — Brevis narratio de sanctuario Lauretano, nullius momenti, polonico idiomate.

Foll. 521-528. — Idem ac *foll. 79-94.*

Fol. 529. — « Informatio de taxa Episcopatum qui proponuntur in Consistorio ». Nullius momenti.

Foll. 530. — Textus slavicus manuscriptus Officii Consanguineorum S. Basilii Magni, 17 paginis constans. Nitidissime est exaratus.

Foll. 531-543. — Versio latina anonyma eiusdem Officii.

Fol. 544. — Brevis notitia Episcopatum latinorum Regni Poloniae, nullius momenti, 10 paginis constans. In ultima exarata est quaedam epistola gallico sermone, multis mendis deturpata, et nullius momenti.

Foll. 545-548. — Ephemerides historicae Regni Poloniae, polonico idiomate. Nullius momenti.

Foll. 549. — Epistola polonico idiomate, diei 2 martij 1774, quae videtur parvi momenti.

Foll. 550-551. — Chartae nullius momenti.

Foll. 552-552a. — « Ordinis S. Basilij Magni. Dispensationis ». Oratio Ioannis Petri Branca Advocati, typis impressa. Agitur de promotione P. Athanasij Szeptycki ad Archimandriam Kanioviensem.

Fol. 553. — Graeci Anconitani ad Procuratorem Ruthenorum, Ancona, 2 iunii 1775. Originale.

Foll. 554-555. — Pars Bullae Clementis VIII « *Decet Romanum Pontificem* ».

Foll. 555-556c. — Omnia litteris capitalibus. « XAPI AO | seu | gaudium populi | ex | votis iuventutis valachicae | in | magnificentissima Austriae metropoli | studiorum, et experientiae causa commorantis | ad | Illustrissimum, ac Reverendissimum | Dominum Dominum | Gabrielem Gregorium | Major de Szarvad, | per magnum Transylvaniae principatum, partesque | eidem reincorporatas electum Fogarasensem | episcopum | oratore | nobili Ladislao Pap de Szatsel | Cancellariae Regiae provincialis Transylvaniae scriba, ac jurato notario concinnatum ac un publica congratulantium frequentia recitatum | die 8va mensis Novembris anno 1772. | VIENNAE, | apud Josephum Kurzbock, Caesareo-Regium Aulicum Illyricum & Orientalem | Typographum et Bibliopolam ». In-quarto, pp. 8.

Fol. 557. — Fragmenta apographorum de monasterio Leopoliensi S. Georgii, nullius momenti.

Foll. 558-560. — Documenta pertinentia ad ecclesiam Graecorum Anconitanam.

Foll. 561-562. — Memoriale Procuratoris ad Gubernatorem Urbis, adversus affittuarium quemdam, qui vitam scandalosam cum dedecore domus ad SS. Sergium et Bacchum ducebat.

Foll. 562-573. — Minutae et chartae nullius momenti.

Fol. 574. — Memoriale - in minuta - pro solutione partis Palatii Apostolici Amphilochio Orles Episcopo Valacho Chocimensi.

Fol. 576. — Minuta verbalis abiurationis Maximi Tamarev, Russi, ad fidem catholicam conversi, 25 iulii 1773.

Fol. 577. — Memoriale Protoarchimandritae Porphyrii Skarbek Ważynski, sine die et anno, de nobilibus a Metropoli comendandis Patronis pro Archimandrita, et de ingerentia Archiepiscopi Polocensis in regimen Religionis. Incipit: « Porphyrius... exponit primo loco quod iam optime notum est E. V. et huic S. C., nimirum per leges Patriae... ».

Fol. 578. — Memoriale eiusdem ad Cardinalem Castelli, Praefectum S. C. de Propaganda Fide, de quodam religioso scandaloso et apostata nomine Philemonis Witrzynski (?).

Fol. 579. — Nota variorum presbyterorum a Cosacis in odium

fidei catholicae interfectorum. Maximi momenti ob nomina istorum sacerdotum.

Foll. 581-582. — Minuta memorialis pro Comite Lanckoronski iam in praecedenti Codice descripti.

Fol. 583. — Extractum ex Actis publicis Palatinatus Kijiovien-sis, diei 22 decembris 1768. Polonico idiomate.

VOLUMEN XVI.

Deest titulus. Hic Codex continet Chronicam Procuraturae Romanae ab anno 1785 usque ad annum 1789.

In principio, sine numerotatione paginarum, index rerum.

Foll. 1-10. — Metropolita Iason Smogorzewski ad S. C., Radomysl, 6-17 maii 1785. Probare conatur sibi competere ius transferendi Episcopos et creandi ipsorum Coadiutores. Incipit: « Maturius Profecto Eminentissimis Vestris deferendum fuit, quae occasione translationis de Chelmensi ad Praemisliensem... ».

Foll. 10-12. — Notae et Referentiae ad documenta originalia in praecedenti epistola citata.

Foll. 13-22. — Restrictus Positionis E.mi Cardinalis Visconti, de eodem argumento. Incipit: « Avendo il moderno Metropolitano di Russia Monsignor Smogorzewski preteso di poter trasferire da una sede all'altra... ».

Foll. 22-23. — S. C. ad Metropolitam, de eodem argumento, 3 aprilis 1786. Incipit: « Processum R. P. Michaelis Hudnicki electi Coadiutoris Luceoriensis et Ostrogiensis... ».

Fol. 24. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 27 novembris 1785, quo conceditur Porphyrio Skarbek Ważynski, Archimandrita Zydzicznensi, privilegium Altaris portatilis.

Fol. 25. — Protoarchimandrita Iosephus Morgulec ad S. C., in causa Coadiutorum Archimandritarum, sine die et anno. Incipit: « Resolutiones benignissimae, quas in urgentissimis negotiis minima mea Congregatio praesto semper habet... ».

Fol. 26. — S. C. ad Protoarchimandritam, in eadem causa, 24 decembris 1785. Incipit: « Cum Paternitas Vestra, nomine etiam sui consultorii... ».

Foll. 26-27. — Memoriale R. P. Vincentii Zielonka, Procuratoris Generalis, personaliter Pio VI oblatum in causa P. Athanasii Niedzielski, Provinciae Polonae monachi professi. Incipit: « Procurator Generalis... exponit reperiri hic in Urbe Athanasium Niedzielski eiusdem Ordinis et Congregationis Monachum professum. Hic Religiosus, ad praesens V. Collegii Graecorum de Urbe Alumnus... ».

Foll. 27-28. — Porphyrius Skarbek Ważynski, Provincialis Lithuaniae, ad Secretarium S. C., Vilnae, 6 novembris 1785, pro diminuendis Missarum obligationibus et dispensatione a ieiuniorum observatione. Incipit: « Cum semper grata recordatione recolam summa Suae Excellentiae beneficia... ».

Foll. 29-30. — Theodosius Rostocki, Episcopus Chelmensis et

Coadiutor Metropolitae, ad Pium VI Summum Pontificem, Chelmae, 11 novembris 1785. Incipit: « Cum ad Ecclesiam Romanam omnem necesse sit convenire Ecclesiam... ».

Foll. 30-31. — Idem ad S. C., Chelmae, 11 novembris 1785. Incipit: « Post acceptam possessionem pauperrimi Episcopatus mei, et fere ad nihil redacti... ».

Foll. 31-32. — Memoriale Porphyrii Ważyński ad Pontificem, anni 1786, pro obtinenda dispensatione a ieiuniis. Incipit: « Porphyrius Ważyński... exponit frequentissimas esse apud monachos ritus Rutheni ferias esurales... ».

Foll. 33-35. — Memoriale nomine Monasterij Minscensis, pro diminutione obligationum, quorum sequitur tabella. Incipit: « Hieronymus Artecki O.S.B.M., Superior Minscensis, humillimus S. V. orator, cum profundissimo obsequio exponit Antonium Sielawa Metropolitam totius Russiae... ».

Fol. 35. — Memoriale, sine die et anno, nomine Iosephi Morgulec Protoarchimandritae, pro facultate dispensandi Dominicum Iachimowski, Presbyterum saecularem ritus latini, ab obligatione explendi annum probationis in monasterio Poczaioviensi.

Foll. 36-37. — Memoriale Porphyrii Ważyński ad Pontificem, de consuetudine sese conformandi riuti latino in Curlandia in observatione festorum et ieiuniorum. Incipit: « Porphyrius Ważyński... exponit se tempore Visitationis monasteriorum suae Provinciae reperisse in eo duo monasteria... ».

Foll. 38-40. — Protoarchimandrita Ioseph Morgulec et Consultorium ad S. C., sine die et anno, cum transmissione Regularum pro Archimandritis Coadiutoribus concinnatarum, quae sequuntur epistolam. Initium epistolae: « Parendo mandatis qua par est reverentia et obsequio... ».

Foll. 40-41. — Hierotheus Korczyński, Vicarius Generalis Congregationis Ruthenorum, ad S. C., de morte R.mi Iosephi Morgulec, Protoarchimandritae, Poczaioviae, 28 maij 1786. Incipit: « Cum post intempestivum obitum R. P. Iosephi Morgulec... ».

Foll. 41-42. — Porphyrius Ważyński, Archimandrita Zydzienensis et Provincialis Lithuaniae, ad S. C., de opera defuncti P. Samuelis Novicki in colligendis documentis ad historiam Ecclesiae Ruthenae inservientibus, Zydzyn, 13 aprilis 1786. Incipit: « Cum non minus stante vita P. Samuelis Novicki singulariter ad studium historiae nationalis nostrae Ecclesiae Ruthenae applicati... ».

Foll. 42-44. — Memoriale Hierothei Korczyński, Vicarii Generalis Congregationis Ruthenorum, cum Rescripto ex Audientia SS.mi, diei 2 iulij 1786, quo tempus novitiatus favore Dominici Jachimowski octogenarii ad quindecim dies reducitur.

Fol. 45. — Aliud memoriale eiusdem generis, cum Rescripto ex Audientia SS.mi, diei 1 aprilis 1787, favore Lucae Jablonski pariter presbyteri latini ritus.

Fol. 46. — S. C. ad Metropolitam, 29 iulij 1786. Incipit: « Per-

venit ad aures huius S. C. de Propaganda Fide plures insurrexisse ex Provincia Lithuana... ».

Fol. 47. — Hierotheus Korczynski, Vicarius Generalis, ad Pontificem, Poczaioviae, 23 iulii 1786. Incipit: « Cum infelicissima hac temporum ratione ex imperscrutabili divina ordinatione me infimum in gremio... ».

Fol. 48. — S. C. ad Hierotheum Korczynski, 19 augusti 1786. Incipit: « Cum his litteris habebit Paternitas Vestra Decretum quo Sacra haec Congregatio... ». Sequitur, *fol. 49-52*, decretum praedictum, diei 31 iulii 1786, et textus definitivus Regularum pro Archimandritis Coadiutoribus praescriptarum.

Foll. 53-54. — S. C. ad Stanislaum Potocki, Palatinum Russiae, in commendatione PP. Basilianorum, 9 septembris 1786. Incipit: « Etsi supervacaneum videri potest illustria Congregationis Ruthenorum Ordinis S. B. M. ... ».

Foll. 54-55. — S. C. ad Nuntium Poloniae, de eodem argumento, 9 septembris 1786. Incipit: « Perchè si teme, che nell'imminente dieta generale di codesto Regno.. ».

Foll. 56-57. — Memoriale et Votum Procuratoris pro obtinenda dispensatione a pluribus irregularitatibus, favore Palladij Kraucki, professi et iam ordinati sacerdotis O. S. B. M. Curiosum. Deest Rescriptum, sed apposita est nota Procuratoris, de concessa dispensatione petita.

Fol. 58. — S. C. ad Nuntium Poloniae, 23 decembris 1786, in causa Monasterii Szarogrodensis cum Clero saeculari.

Foll. 58-59. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 25 iunii 1786, quo P. Hierotheo Korczynski, Vicario Generali Congregationis Ruthenorum, conceditur usus Pontificalium tempore muneris sui vicarialis.

Fol. 60. — Memoriale Hierothei Korczynski ad Pontificem, ut proximum Capitulum Generale possit celebrari in monasterio Zydzynensi, anno 1788.

Foll. 61-62. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 21 ianuarii 1787. Memoriale pertinet ad obligationem Basilianorum illorum, qui ritu latino nati et ordinati, post admissionem in Ordinem ritum latinum retinuerunt, omnes Constitutiones Ordinis in reliquis observandi. Rescriptum autem refertur ad memoriale folij 60.

Foll. 62-63. — Breve Pij VI Patri Hierotheo Korczynski, « *Ut ex tuis* », diei 9 septembris 1786, de Basilianis in proximis Regni Comitibus a Rege et Primate tuendis.

Fol. 64. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 30 ianuarii 1787, circa memoriale *fol. 61-62*.

Foll. 64-66. — Hierotheus Korczynski, Vicarius Generalis Congregationis Ruthenorum ad S. C., Poczaioviae, 7 maii 1787, ut Stephanus Lewinski, Episcopus Tegaeensis, Administrator Luccorien-sis renunciatus, habitum monasticum deferre cogatur. Incipit: « Mi-

nima nostra Congregatio Basiliana Ruthenorum sub auspiciis S. huius Congregationis... ».

Foll. 66-76. — Ristretto delle lettere responsive alla S. C. mediante Ill.mo Nunzio dal Monsignor di Polocko ». Agitur de modo scribendi in partibus Russiae, de abusibus liturgicis ad imitationem illegitimam Latinorum apud Ruthenos Russiae Albae subintroductis, Maximi momenti. Incipit: « Essendo state trasmesse da Monsignor Nuntio di Polonia due lettere di Monsignor Arcivescovo di Polosko in data de' 28 decembre 1786 e 7 marzo passato... ».

Foll. 77-97. — Memoriale Procuratoris Generalis ad S. C., ut Stephanus Lewinski Episcopus Tegaensis, e Clero saeculari assumptus, ex hac circumstantia Administrator Luceoriensis cum futura successione renuntiari non possit. Incipit: « Il Procurator Generale dell'Ordine ...espone, che venuto in notizia di esser stato assunto da Mons. Stadnicki... ». Inter alia documenta allegatur quoddam Euchologium Ruthenum pervetustum, manuscriptum, anni 1360 - cfr. fol. 93 - in Arch. domus ad SS. Sergium et Bacchum asservatum. Ad calcem folii 97 legitur haec animadversio manu P. Iordani Mickiewicz: « Iordanus Mickiewicz Procurator Generalis, et huius hospitii SS. Sergii et Bacchi in Capitulo Zydziczyński Rector declaratus - in margine: Capitulum Zydziczyńskie Generale erat anno 1788, mensibus septembri et octobri -, Romae existens, ex ore Patris Flaviani Sierzpulowski Sacristiae huius Residentiae audivit citatum in hac scriptura Codicem Ecclesiae Orientalis domo datum esse ex Archivio Nostro Ill.mo Stephano Borgia Secretario di Propaganda, modo Cardinali S. Romanae Ecclesiae » a R. P. Vincentio Zielonka Procuratore Generali. *Oh damnum incompensabile.* Examinandum est ergo, si fortassis hic pretiosus Ecclesiae Ruthenae thesaurus, liberalitate providentiali Patris Vincentii Zielonka a furore aevi revolutionarii praeservatus, nunc inter codices slavicos Borgianos Bibliothecae Vaticanae praeservatur, an non.

Foll. 98-99. — Nuntius Poloniae Saluzzo ad Vicarium Generalem Hierotheum Korczynski, 31 iulii 1786 de abusibus Coadiutorum Archimandritarum. Incipit: « Ad aures meas pervenit, Coadiutores Abbatum, nimium fortasse aut vanitate ductos... ».

Foll. 99-100 — Metropolitae Iason Smogorzewski ad Procuratorem Romanum, Radomysl, 1 iunii 1787, de causa Stephani Lewinski Episcopi Tegaensis, Polonico idiomate.

Foll. 101-104. — Theodosius Rostocki, Episcopus Chelmensis et Coadiutor Metropolitae, ad S. C., sine die et anno. De eodem argumento. Incipit: « Quantas Russia nostra in promovenda S. Unione nassa fuit difficultates... ».

Foll. 104-105. — Rescriptum S. Paenitentiariae, diei 24 augusti 1787, quo permittitur quoddam Capuccino transitus ad Basilianos.

Foll. 105-106. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 3 decembris 1787, quo Stephanus Lewinski, ut Coadiutoriam Luceoriensem obtinere possit, ab obligatione emittendi professionem re-

ligiosam in Ordine S. Basilij dispensatur, non autem ab illa gestandi caputium et mandyam.

Foll. 106-107. — Memoriale Alexii Siedlecki, Superioris monasterii Luceoriensis, et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 20 ianuarii 1788, quo conceditur reductio onerum missarum praedicto monasterio.

Foll. 108-109. — Hierotheus Korczynski, Vicarius Generalis, ad S. C., Poczaioviae, 21 ianuarii 1788. Initium: « Imminens Capitulum nostrum Generale proximo mense septembri anni currentis celebrandum... ».

Foll. 109-113. — Informatio Provincialis Lithuaniae de praetensa saecularizatione P. Antonii Grudzielski, eiusdem Provinciae.

Foll. 113-114. — Hierotheus Korczynski, Vicarius Generalis ad S. C., de eodem negotio. Initium: « Exequendo mandata Eminentiae Vestrae et huius S. C., transmittio fidelem... ».

Fol. 115. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, habita die 6 iulii 1788, quo conceditur Indulgentia intervenientibus proximo Capitulo Generali Basilianorum.

Foll. 116-117. — Hierotheus Korczynski, Vicarius Generalis, ad S. C., Poczaioviae, 9 iulii 1789. Incipit: « Sub auspiciis Sacrae huius Congregationis, minima nostra Comunitas coepit et crevit... ».

Foll. 117-118. — Memoriale Porphyrij Ważynski Provincialis Lithuaniae, et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 3 augusti 1788, quo conceditur reductio temporis probationis favore canonici ritus latini Siematkowski, iam septuagenario.

Foll. 118-120. — Hierotheus Korczynski, Vicarius Generalis ad S. C., Poczaioviae, 18 iulii 1788. Incipit: « Innata et mihi optime nota Eminentiae Vestrae bonitas... ».

Foll. 120-121. — Br. Pii VI, « *Dilectus Filius Hierotheus Korczynski* », diei 30 augusti 1788, ad Regem Poloniae Stanislaum Augustum.

Foll. 121-122. — Breve eiusdem, « *Quemadmorum aliis* », diei 30 augusti 1788, ubi Archiepiscopo Gnesnensi, Primati Regni commendat Basilianos.

Foll. 122-123. — Aliud eiusdem Pontificis, de eodem argumento, « *Cum in proximis Regni Comitiis* », diei 30 augusti 1788 ad Supremum Regni Mareschallum. Adnotatur, quod mandatum fuit aliud Breve Magno Cancellario Regni Poloniae, et tertium Palatino Russiae, eiusdem tenoris.

Foll. 124-125. — S. C. de Propaganda Fide ar Archiepiscopum Gnesnensem, Primatem Regni, 23 augusti 1788. Initium: « Etsi supervacaneum videri potest, post SS.mi D.ni Nostri... ».

Foll. 125-126. — S. C. ad Vicarium Generalem Hierotheum Korczynski, 30 augusti 1788. Initium: « Tanto quidem est Sacrae huius Congregationis de Propaganda Fide erga Paternitatem Tuam, et benemeritum... ».

Foll. 127-129. — Ex-Vicarius Generalis Hierotheus Korczynski

ad E.mum Praefectum, Poczaioviae, 26 octobris 1788. Initium: « Si quando nunc praesertim his iniquis temporibus... ».

Foll. 129-130. — Protoarchimandrita Porphyrius Ważyński ad E.mum Praefectum, Zydiczyn, 10 octobris 1788. De alumniis Romanis. Initium: « Inter plurima S. Sedis in Congregationem nostram collata beneficia... ».

Foll. 131-132. — Metropolita Theodosius Rostocki ad Pontificem, Chelmae, 11 novembris 1788. Initium: « Regimen Ecclesiae Chelmensis suscipiens, felicius illud mihi cessurum arbitratus sum, si Apostolicam... ».

Foll. 132-133. — Idem Metropolita ad Cardinales S. Congregationis, 11 novembris 1788. Incipit: « Nunquam satis dolenda morte Ill.mi Exc.mi Iasonis... ».

Foll. 134-136. — Protoarchimandrita Porfyrius Skarbek Ważyński ad Secretarium S. C., sine die et anno. Incipit: « Non sine intimo doloris sensu, iterum munus Protoarchimandritae.

Foll. 136-138. — Idem ad Pontificem, Zydiczyn, 15 novembris 1788. Incipit: « Cum in ultimo nostro Capitulo generali nuper celebrato relatum accepimus... ».

Foll. 138-141. — Idem ad S. C., Zydiczyn, 15 novembris 1788. Incipit: « Tot tantisque huius S. Congregationis beneficiis humilis nostra Congregatio Basiliana... ».

Foll. 141-142. — Breve Pii VI « *Ad augendam* », diei 10 decembris 1788, quo conceditur Indulgentia lucranda in ecclesia monachorum S. Basilii pagi Borunensis, in eparchia Kijoviensi.

Fol. 142. — S. C. ad Protoarchimandritam, 13 decembris 1788. Incipit: « Litteras Paternitatis tuae datas die 19 octobris... ».

Foll. 142-143. — S. C. ad eundem, 20 decembris 1788. Incipit: « Quod Capitulum istud generale... ».

Foll. 143-144. — S. C. ad Metropolitam Theodosium Rostocki, 2 decembris 1788. Initium: « In gravi hoc dolore, quem Sacra haec Congregatio... ».

Foll. 144-145. — Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 14 decembris 1788, quo conceditur Theodosio Rostocki nuper ad sedem Metropolitam promoti, retentio sedis Chelmensis.

Foll. 145-148. — Facultates concessae ad quinquennium Theodosio Rostocki, novo Metropolitae.

Foll. 148-149. — Breve Pii VI, « *Ex litteris tuis* », diei 27 decembris 1788, Theodosio Rostocki, novo Metropolitae.

Foll. 149-151. — Breve eiusdem, « *Antequam ad nos* » diei 9 ianuarii 1789, Protoarchimandritae Porphyrio Ważyński.

Foll. 151-152. — Porphyrius Ważyński, Protoarchimandrita, ad Secretarium S. C., 19 ianuarii 1789. Incipit: « Praeter omnem spem et contra intentionem meam... ».

Foll. 152-153. — Votum Procuratoris circa saecularizationem cuiusdam religiosi, cuius nomen non facit. Cfr. fol. 109.

Fol. 154. — Memoriale Porphyrii Ważyński, Protoarchimandri-

tae, de disciplina Archimandritarum. Incipit: « Porphyrius... exponit translationes Abbatum hucusque factas fuisse... ».

Foll. 155-157. — Carceratio et absolutio cuiusdam monachi, Nicolai Theodorowicz, qui sine debita licentia ad Urbem appulerat. Parvi momenti.

Foll. 156-157. — Protoarchimandrita ad P. Stroynowski, occasione transitus eiusdem ad aliam Provinciam.

Foll. 158-160. — Protoarchimandrita ad E. mum Praefectum, ubi nunciat de exortis inter Archiepiscopum Polocensem et monachos Basilianos nonnullis dissidiis, propterea rogat ut R. mo Wilczynski concedatur usus Pontificalium et titulus Protoarchimandritae, Torokaniis, pridie Kalendas iunii 1789. Incipit: « Post dicessum hinc nostri R. P. Procuratoris Generalis ad Urbem, nova quaedam successerunt... ».

Foll. 161-162. — Protoarchimandrita E. mo Praefecto, Torokaniis die 11 maii 1789, ubi commendat novum in Urbe Procuratorem, et titulum Protoarchimandritae pro P. Maximiliano Wilczynski iterum postulat, Torokaniis, 11 maii 1789. Initium: « Superatis tandem iis viarum difficultatibus... ».

Foll. 162-163. — Protoarchimandrita ad Stephanum Borgia, gratulando Cardinalatus, Torokaniis, 11 maii 1789.

Fol. 164. — Breve concessionis Altaris portatilis favore P. Ignatii Baranowski, « *Spirituali consolationi tuae* », diei 20 iulii 1789.

Fol. 165. — Breve Pii VI, « *Ad augendam* » diei 10 iulii 1789, quo conceditur Indulgentia perpetua Ecclesiae Antopolitanae, in Eparchia Chelmensi.

Foll. 167-168. — Cardinalis Antonelli Praefectus S. C. Protoarchimandritae Porphyrio Skarbek Ważynski, electo Chelmensi, 8 augusti 1789. Incipit: « Ex Amplitudinis Tuae ad Ecclesiam Chelmensem promotione Ruthenorum Ordo... ».

Fol. 169. — Rescriptum ex Audientia SS. mi, diei 23 iulii 1789, quo conceditur P. Maximiliano Wilczynski, Vicario Generali Basilianorum, titulus Protoarchimandritae et usus Pontificalium usque ad proximum Capitulum Generale.

Fol. 169-A. — Obligationes Monasterii Poczaioviensis pro censu summae sibi legatae perpetuis temporibus absolvendae.

Fol. 169-B. — Nullius momenti.

Fol. 169-C. — Idem ac in Codice 14, foll. 44-45.

Foll. 170-194. — « R. P. D. Azedo. Vladimirien. Spolii, et Reintegrationis, pro Venerabili Monasterio et RR. Monachis Ordinis S. Basilii Magni Vladimirien. contra R. mum Capitulum Ecclesiae cathedralis dictae Civitatis. Restrictus facti, et iuris. Romae, typis Lazzarini, 1783 ». Oratio Advocatorum Alexandri Mariae Tassoni et Augustini Evangelisti. Plurima historica referuntur de monasterio Vladimiriensi.

Foll. 195-216. — Summarium praecedentis orationis. In hoc summario nihil invenitur, nisi querelae Monachorum adversus Capitulum, et Capituli adversus Monachos. In documento 30, fo-

lio 214, datur testimonium Archiepiscopi Smolenscensis Rutheni Iosephi in Lepki Lepchowski (sic), qui sedem occupabat, die 20 martii 1777.

Foll. 217-220. — Alia oratio eorundem advocatorum.

Foll. 221-226. — Alia eiusdem generis. Ambo typis sunt impressae.

Foll. 227-233. — « Apologia antiquam existentiam et possessionem Monachorum Basilianorum asserens ». Nullius momenti: pertinet ad causam Vladimiriensem.

Foll. 234-245. — « Pro-Memoria ». Pertinet ad eandem causam. Nullius momenti.

Foll. 246-254. — Alia oratio manuscripta, pro audientia diei 13 iunii 1783. In eadem causa.

Foll. 255-268. — « R. P. D. Azedo, Vlodimirien. praetensi spoliis et reintegrationis. Pro R.mo Capitulo Ecclesiae cathedralis Vladimiriæ, contra RR. PP. Ordinis S. Basilii Magni eiusdem civitatis. Restrictus facti et iuris. Typis Lazzarini, 1783 ». Oratio Advocatorum Stephani de Angelis et Petri Rondinae.

Foll. 269-280. — Summarium praecedentis orationis, eiusdem generis quam primum summarium partis adversae, in quo non obstante congerie litium et iurgium, notandus est Num. 1, foll. 269-270: Diploma Sigismundi III Regis Poloniae, diei 13 aprilis 1598, quo confirmatur fundatio Capituli Vladimiriensis ab Episcopo Hypatio Pociey facta, die 20 februarii 1598, cuius instrumentum refertur per extensum.

Foll. 281-286. — Restrictus responsionis Advocatorum Stephani de Angelis et Petri Rondinae, pro Capitulo Vladimiriensi. Nullius momenti pro re historica.

VOLUMEN XVII.

Codex Miscellaneorum.

Foll. 1-96. — « COLLOQVIVM | LVBELSKIE, | Miedzy zgodna, y niezgodna Bracia, | Narodu Ruskiego, VIGORE, Constitu - | cyey Warszawskiey, Na dzien, | 24 Stycznia, anno, 1680. | zlozone. | zo, STALO SIE mutum | Podaie iednak, te sprawe Boze, Dobywszy glosy, | caley IEDNOSCI Swietey, | K. Cyprian Zochowski, z Bozey, y Sto- | licy S. Apostolskiey, laski, Metropolit | Kijewski, Halicki, y wszykiew Rusi, Ar- | kiepiskop Polocki, Witepski, Mscisla- | wski, Orszanski, y Mohilowski. Archi- | mandryta Dermanski, Dubien- | ski, | y Swietego KRZYZA. | O vwagi wilkom, *Informacyey rzeczy* | *POSPOLITEY.* | Decisley I.K.M.N. Milosciwego. | PRZYPISYWAC. | DRUKARNY Kollegium Societatis IEsu. *Leopoli* ». Ultima pagina manu exarata est.

Fol. 97-181. — Anographum latinum cuiusdam partis processus Beatificationis S. Iosaphat Polocensis, saeculo XVII exaratum, et manu, ut mihi coniectare licet, Adriani Podbereski vel Philippi Borowicz, aut saltem alicuius Rutheni tunc temporis alumni Col-

legii Graecorum de Urbe. Ratio huius coniecturae est, quod in Archivo S. C. de Propaganda Fide plurima inveni apographa epistolarum Metropolitae Rutski ad alumnos Collegii Graecorum, eadem manu exarata. Nota manu recentiori folio 97 praemissa sic se habet: « Miscellan. t. XVII. Nota. A fol. 97 ad 190 leguntur varia documenta de B. Iosaphat, quorum textus genuinus, polonicus nempe et ruthenus, habetur in Processu Polocensi, t. 4, fol. 79-156, f. 159, 166 et 198-280. Sunt etenim auditiones testium, aliqua documenta ad B. Iosaphat spectantia, epistola Leonis Sapiehae, Regulae S. Iosaphat pro suis presbyteris et Catechismus ab eo conscriptus, necnon Responsio S. Iosaphat ad epistolam Leonis Sapiehae. Apographum valde pretiosum, ut coaevum.

Foll. 190-213. — « Sacra Congregatione Episcoporum et Regularium, E.mo et R.mo D.no Card. Cavalchino Praefecto et Ponente. Peruana Ordinis Minorum de Observantia Provinciae SS. Duodecim Apostolorum Limae. Pro Rev. Procuratore Fiscali Commissarius Generalis Indiarum, contra RR. PP. Paulum et Ioannem de Grados. Restrictus Facti, et Iuris. Typis Bernabo, 1753 ». Non spectat ad Ruthenos.

Foll. 214-236. — Idem ac in Codice I, foll. 740-787.

Fol. 237-274. — Idem ac in Codice I, foll. 788-836.

Foll. 275-282. — « S. C. de Propag. Fide, E.mo et R.mo D. Cardinali Boschi Ponente. Luceorien. Abbatiae Dermanen. Super praetensa provisione, et Destinatione Congregationis Super negotio principali. Pro R.mo Abbate Generali Ordinis S. Basilii M. Ruthenorum totoque Ordine, necnon Admodum Rev. Patre Theodosio Rostocki Administratore Monasterii et Abbatiae Dermanen. contra R.mum Maximilianum Ryllo Episcopum Chelensem et litis, & Facti. Romae, typis Bernabo, 1773 ». Oratio Advocati Caroli Evangelisti, nullius momenti pro re historica.

Foll. 283-293. — « - Idem - ...Pro Ill.mo et R.mo Maximiliano Rillo Episcopo Kelmen. contra Adm. Rev. P. Theodosium Rostocki, & litis &c. Facti. Typis Bernabo 1774 ». Oratio advocati Iosephi Misellii.

Foll. 295-302. — « Sanctissimo Domino Nostro Clementi Papae XIII. Muncacsien. Reintegrationis Episcopatus Graeci Ritus. Romae, 1770. Ex Typographia Rev. Camerae Apostolicae ». Est oratio Advocatorum Stephani de Angelis et Aloysii Cocquelines. Sequitur, *foll. 303-315*, alia oratio typis impressa eiusdem Aloysii Cocquelines.

Foll. 317-325. — « Reflexiones super ortu, religione et habitationis stativis gentis Ruthenae, eiusdemque Episcopatus ante, cum post ingressum Hungarorum in Pannoniam ». Incipit: « Ruthenos antiquissimi scriptores, utpote Berosus, Xenophon, Herodotus, Solinus... ». Est brevis historia Sedis Munkacsiensis, circa annum 1770 scripta, cum tabella statistica maximi momenti, *fol. 322vvo*.

Foll. 326-327. — Apographum epistolae Ioannis Bradaes, Archidiaconi Ecclesiae Cathedralis Munkacsiensis ritus Graeci, Viennae,

25 octobris 1766, ad Lambertum Antonelli Secretarium S. C. Consistorialis. De exemptione Sedis Munkacsiensis a iurisdictione Archiepiscopi Strigoniensis latini. Incipit: « Erga iussa E.mi Cardinalis hic ad Augustam Aulam Nuntii Apostolici, medio mense iulio anni labentis... ».

Foll. 329-334. — « Epistola pastoralis ad Clerum et populum Ecclesiae Ravennatis. Romae, 1765, Superiorum adprobatione ». Archiepiscopi Nicolai Oddi.

Foll. 335-340. — « SS.mi in Christo Patris Pii divina Providentia Papae VI Epistola encyclica ad Patriarchas, Primates, Archiepiscopos et Episcopos Universae Ecclesiae catholicae. Romae, 1776. Ex Typographia Rev. Camerae Apostolicae ». Est encyclica « *Inscrutabile divinae sapientiae* », de assumpto Pontificatu.

Foll. 341-354. — « Acta in Consistorio secreto habito a SS.mo Domino Nostro PIO divina Providentia Papa sexto, feria vj decembris 1778, solemnii Dominicae Nativitatis die, statim post missam Pontificalem in Basilica Vaticana... Romae, 1778, ex Typographia Reverendae Camerae Apostolicae ». Erat solemnii promulgatio retractationis Nicolai de Hontheim Episcopi Myriophytani, alias Iustini Febronii.

Foll. 355-386. — « Acta Dietae Generalis provinciarum Italiae Monachorum Congregationis Unitatis totius Ordinis S. Patris Nostri Basilii Magni, celebratae in venerabili archimandritali Monasterio sancti Adriani apud pagum Graecorum Albanensium sancti Demetrii nuncupatum, ipsius monasterii feudum dioecesis Rossanen. in provincia citerioris Calabriae, Praesidente Reverendissimo P. Sacrae Theologiae Magistro D. Alexandro Aguado, Nationis Hispaniae, Abbate perpetuo S. Nicandri Doctore Regio Complutensi, et Cathedrae eximii Doctoris Emerito Moderatore, Supremi Senatus S. Inquisitionis Hispaniarum Consultore, a Catholico Rege super librorum editione censore deputato, utriusque Siciliae Regio Consiliario, ac totius dicti Ordinis S. P. N. Basilii Magni moderno Abbate Generali, a die prima iunii anni Domini 1760, praesentata SS.mo Domino Nostro Clementi PP. XIII feliciter regnanti. - Romae, Typis Haeredum Ioannis Laurentii Barbiellini, 1761. Superiorum permissu ». In-quarto, pp. 63.

Foll. 387-404. — Memoriale ad Pontificem pro Ecclesia Anconitana Graecorum catholicorum. Incipit: « B.mo Padre. Molti sono stati i privilegj concessi da' Sommi Pontefici alla Nazione Greca, la quale per isfuggire... ».

Foll. 405-436. — « Veridica immagine del Papa, quale ci viene offerta dalle Divine Scritture, dai SS. Padri, ecc. ecc. opposta a quella non ha guari pubblicata in Vienna d'Austria, e che per Imperial comando fu sospesa. Fedele traduzione dal tedesco. In Venezia, dalle stampe di Antonio Zatta. Con pubblica approvazione. 1782 ». In-quarto, pp. 63.

VOLUMEN XVIII.

Titulus: « Acta Residentiae Romanae sub regimine R. P. Jordani Mickiewicz, Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum in Capitulo Zydiczynensi ex provincia Polona anno Domini 1788, diebus Septembris, electi Procuratoris Generalis, et eiusdem Residentiae Romanae SS. Sergii et Bacchi Rectoris, secundum ordinem incidentium negotiorum, cum adiutorio R. P. Basilii Kaminski ex Provincia Lithuana, obedientialiter designati Secretarii, in unum Codicem a die 10 septembris anno 1789 ad annum 1797 collecta, ad maiorem Dei gloriam, Beataeque Virginis Mariae honorem, ac Sanctorum omnium venerationem.

Fol. 1. — Memoriale cum Rescriptu ex Audientia SS.mi, diei 3 septembris 1789, quo conceditur reductio temporis novitiatus favore Gratiani Mikulinski.

Foll. 2-3. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad Cardinalem Antonellum, Torokaniis, 2 augusti 1789. Incipit: « Iis me beneficiis Sacra Congregatio, et hac instante SS.mus... ».

Foll. 3-4. — Decretum S. C. de Propaganda Fide, diei 22 iunii 1789, quo Porphyro Ważyński, Episcopo Chelmensi renunciato, permittitur Archimandriam Zydiczynensem retinere.

Foll. 4-6. — Memorialia et Rescripta pro concessione facultatis celebrandi in privatis oratoriis.

Foll. 6-11. — Litterae Circulares Heraclii Lissowski Archiepiscopi Polocensis, ad Monasteria Basiliana. Sine die et anno. Incipit: « ...Inter alia rationum motiva, Antecessor Noster piae memoriae Exc.mus D.nus Jason Junosza Smogorzewski Metropolita incurrit in odium Serenissimae Imperatricis... ».

Foll. 12-21. — Apographa commercii epistolaris inter Bonifacium Fisykiewicz Archimandritam Kaniowiensem et Regem Poloniae Stanislaum Augustum, in negotio introducendi Parochos unitos ad bona haereditaria Principis Potemkin, Smielanszczyna dicta. Sunt quattuor epistolae: ad Regem, 3 martii 1789, Responsio Regis, 24 martii 1789, ad Regem, 8 aprilis 1789, Responsio Regis 19 aprilis 1789, cum transmissione Legis de securitate tranquillitatis publicae, quae refertur per extensum.

Foll. 21-22. — Pars epistolae Porphyrii Ważyński, Protoarchimandritae, ad Procuratorem Romanum, de modo agendi Archiepiscopi Polocensis erga Basilianos, 13 septembris 1789. Incipit: « Quod non pridem deferebam R. P. Zielonka Antecessori... ».

Foll. 23-26. — Documenta de quadam causa matrimoniali ad dioecesim Vilnensem Latinam spectantis.

Foll. 27-29. — Pars epistolae Porphyrii Skarbek Ważyński, Protoarchimandritae, ad Procuratorem Romanum, anni 1789, de modo agendi Archiepiscopi Polocensis erga Basilianos. Incipit: « Communico R. Paternitati Vestrae eas novitates, quae in dies practantur per Ill.mum Archiepiscopum Polocensem... ».

Fol. 29. — Memoriale et Rescriptum ex Audientia SS.mi, diei 22

iulii 1787, quo Basilianis Romae degentibus permittitur ea tantum ieiunia observare, quibus tenentur ipsi Romani.

Foll. 30-32. — Variae citationes extractae e diversis monumentis, de negotio Commendae in monasteriis Basilianorum. Polonico idiomate.

Foll. 33-35. — Concessionones facultatis celebrandi in oratoriis privatis.

Foll. 35-37. — Protoarchimandrita Porphyrius Skarbek Ważyński ad Nuntium Poloniae, Torokaniis, 6 decembris 1789. Incipit: « Quem Sua Excellentia ultimis litteris suis humanissimis... ».

Foll. 37-38. — Memoriale Procuratoris ad E.mum Praefectum S. C. de Propaganda Fide, ut Basiliani commendentur Nuntio occasione proximorum Camitiorum Regni, 26 ianuarii 1790.

Foll. 38-44. — Varia documenta circa ordinationem Innocenti Smogorzewski, Monachi Basiliani, tunc Romae apud SS. Sergium et Bacchum degentis. Haec ordinatio perfecta fuit a Ioanne Chrysostomo Degiovanni, alias Tommagian, Metropolita Dyrrachiensi, die 19 martii 1790, ut patet ex attestazione eiusdem, *fol. 44*, ubi videtur etiam quod Secretarius praedicti Metropolitanae erat quidam Franciscus Cubie Melchita.

Foll. 44-47. — Porphyrius Ważyński ad Cardinalem Antonellum, 20 ianuarii 1790. Initium: « Solutus nunc primum officio Protoarchimandritali Basilianae Congregationis... ».

Foll. 47-51. — Epistolae Maximiliani Wilczynski, Protoarchimandritae, post eius accessionem ad dignitatem, ad Pontificem, Torokaniis, 30 ianuarii 1790, ad Cardinalem Antonellum Praefectum S. C. de Propaganda Fide, ad Cardinalem Albanum Protectorem Poloniae, ad Cardinalem Antici, Ministrum Poloniae, ad Secretarium S. C. de Propaganda Fide, omnes eiusdem diei.

Foll. 52-55. — Litterae circulares universales eiusdem ad Religionem Basilianam, Torokaniis, 19-30 ianuarii 1790.

Foll. 56-57. — Porphyrius Ważyński Episcopus Chelmensis ad E.mum Praefectum, Żydiczyn, pridie Kal. Martii 1790. Incipit: « Cum de dimisso Protoarchimandritali officio... ».

Fol. 58. — Litterae passuales - Passaporto - a Procuratore Iordano Mickiewicz Religiosis in Patriam redeuntibus concessae, 12 aprilis 1790.

Fol. 59. — Memoriale pro revisione corporis Iulii Varibbola, sacerdotis, iam ecclesiae SS. Sergii et Bacchi Confessoris, cum fama sanctitatis pie defuncti. Cum rescripto ex Audientia SS.mi, diei 3 martii 1790.

Foll. 60-62. — Polonica versio Ukasi Catherinae II Imperatricis ad Dirigentem Senatum, diei 17/28 Sept. 1789, quo Heraclius Lisowski solus Superior supremus Basilianorum in Imperio Russiaco existentium renunciatur.

(continuabitur)

A. HODINKA (†)

DOCUMENTA KORIATOVICSIANA ET FUNDATIO MONASTERII MUNKACSIENSIS

Quadraginta antea annos monachi Basiliani in regno Hungariae existentes « *Diplomatarium monasteriorum Ordinis S. Basilii Magni gr. r. Ruthenorum, protohegumenatus Munkacsiensis S. Nicolai ep. pi et confessoris* (1360-1300) » edi propositum animo conceperunt. Curante R. P. Joachimo Choma OSBM, protohegumeno, documenta colligebantur, ipsa tamen editio bello universali (1914-1918) interrupta fuit. Pace denuo restabilita, temporibus iam pacacioribus, opus intentum tantos fecit progressus, ut anno 1923 editio « *Diplomatarii* » imminerebatur ita, ut iam et locus editionis (Unghvar-Užhorod), editor (Societ. litt. « Prosvita ») et typi (Societ. « Unio ») nec non « lectori benevolo salus », ab ipso protohegumeno data (12-I-1923) ipsaque diplomata parata iam erant. Attamen editio haec « diplomatarii ad finem deducti » etiam tunc temporis denuo impedita fuit, temporum nequitia, non tamen derelicta. Nam etiam defuncto P. Joachimo Choma, idea haec et intentum denuo reviviscit in connexionem cum « *Analectis Ordinis S. Basilii M.* » Provinciae SS. Salvatoris (Leopoli), anno circiter 1930, quo anno etiam « *Prolegomena Diplomatarii* », auctore dr. phil. Antonio Hodinka, Rectore magnifico Universitatis in Pécs, scripta fuerunt. Iterum iterumque editio nimis protrahebatur, et secundo bello universali inchoato (1939), typis mandata nondum fuit, quo finito ad tempus indefinitum remandari debuit. Non est mirum, si hodie, - « *Analectis O.S.B.M.* » ad novam vitam evectis - a Protohegumeno Ordinis Basiliani in Hungaria saltem « *Prolegomena Diplomatarii* » ad dispositionem « *Analectorum OSBM* » transmissa sunt, praesertim quando sors ipsius « *Diplomatarii* » incerta manet. Ne et hic labor studiosi historiographi pessum iret et saltem ex parte promissio anni 1923 expleatur, editionem « *Prolegomenorum* » aggredimur, quae anno 1930 inchoata (cfr. ep. ad P. L. Dolhy, 7-XI-1930), anno vero 1939 (27-I) ad finem deducta, et tantummodo die 19-II-1939 ad P. Leontium Dolhy fuerunt transmissa cum sequenti adnotatione: « Forsan non erit vobis satis, sed melius scribere iam non possum. Viginti annorum laborem perdidi, quod non est parvum temporis intervallum. Inde maiorem partem, praesertim vero sub finem, e memoria scribere debebam, quia documenta respectiva prae manibus non habui ». Et dein, promissa transmissione unius adhuc documenti, nec non duarum copiarum photographicarum, concludit: « Sto bene, sed senio opprimor; ecce 76 annuum aetatis meae absolvi » (Budapest, 19-II-1939).

Sed tantummodo secundo bello universali finito auctor plus quam octogenerius laboribus et annis confectus legi mortalitatis succubuit, prout Ordinis Basiliani Provinciae S. Nicolai amicus et in rebus scientificis consultor.

« *Prolegomena* » eduntur dispositione materiae styloque intactis, omissis tantummodo paucis lineis, quae circumstantiis « *Prolegomenorum* » inseriebant. Quibus non obstantibus ut opus in se ipso completum considerari possunt. Et in fine memores expressi desiderii auctoris, « ut lingua latina operis corrigatur, quia iam nimis imperfectionibus laborat » (19-II-1939), unum alterumve corrigere ausi sumus.

Hac ipsa occasione alterius etiam desiderii auctoris recordari debemus. In sua ad R. P. L. Dolhy die 27-I-1939 data epistula auctor scribit: « Aliud

peto, nemque, ut aliquis Patrum scribat de ipso Koriatovics ea, quae ex his 36 a me collectis epistulis de eius vita et activitate deduci possunt. Ipse hac de re scribere non iam possum, quia variis laboribus ita sum oppressus, quod desperare possem, etiamsi nunquam labores fugiebam. Aliis hoc negotium committere non volui, quia putavi optimum fore, si aliquis Patrum nostrorum hac de re scriberet et hanc rem elaboraret... » (Budapest, 27-I -1939). Documentis his in praesens editis possibilitas desiderii huius adimplendi maior evasit nobis conscius sumus.

A. G. W.

Introductio. - I. Documenta Koriatovicsiana: A. Littera Theodori, ducis Podoliae, civibus Cassoviensibus anno 1404 data; - B. Litterae ineditae (paucis exceptis), quae de ipso duce, eius familia familiaribusque tractant, numero 22; - C. Septem litterae periodi annorum 1416-1418, in quibus viduae Walhae (Olhae) filiarumque Annuska et Maria nec non familiarium commemoratio fit; - D. Litterarum sex, in quibus post annum 1418 aliqua saltem ducis eiusque familiae fit mentio. - II. Fundatio monasterii Munkacsensis: De litterae fundationalis seu donationalis Theodori Koriatovics, ducis Podoliae, anni 1360, iuridica validitate, authenticitate, genuinitate, eius cassatione, revindicatione etc., nec non de eius ad hodierna usque tempora transmissione et conservatione in luce aliarum epistularum et documentorum. - Conclusio.

Palam est unicuique, qui vel unum auctorem historiae ecclesasticae nostrae perlegit, antiquissimum primo conditumque cunctorum monasteriorum Ordinis nostri S. Basilii Magni in territorio Ruthenis populato Subcarpatico, esse illud in Monte Czernek, prope oppidum Munkacs, in honorem divi Nicolai episcopi et confessoris aedificatum. Testatur id diploma Theodori Koriatovics, ducis de Munkacs, datum in Munkacs 8 Martii a. 1360, quod est antiquissimum documentum litterarium Ordinis nostri in dicto territorio.

Fit quidem mentio Ruthenorum etiam prioribus iam saeculis tum in chronicis tum etiam in diplomatibus, idque tum in diversis locis Hungariae tunc temporis, tum vero ab an. 1254 etiam in territorio nostro Subcarpatico. Aliqui horum, e. gr. Ladislaus Ruthenus (1214), Matadik Ruthenus (1271), Tyza Ruthenus (1306) etc. pro parte sua etiam litteras donationales accepti sunt, quae ad nostra usque tempora pervenerunt. Ast nullibi occurrit vel mentio, nec in chronicis, nec in diplomatibus coëvis, nec in Keza, nec in Marco minorita Budensi, nec apud Joannem de Küküllő, alicuius monasterii vel claustrii Ruthenorum vel Basilianorum in dicto territorio Subcarpatico, quod ante praedictum 1360 annum antiquius et prius fuisset constructum.

Ast non solum in coëvis connotationibus, sed nec in posterioribus unquam usque hodiernum diem facta fuit vel minima commemoratio alicuius claustrii Rutheni Basiliani in nostro iam fato territorio, quod esset antiquius nostro Munkacsiensi, an. 1360 fundato, ita ut semper indubie certissimeque constaret, nostrum Munkacsiense claustrum beati Nicolai episcopi (eiusque diploma de an. 1360) esse fuisseque antiquissimum.

Ex quo clarum est, Ordinem nostrum S. Basilii Magni in hoc Ruthenis populo territorio Subcarpatico monasteriaque nostra ac vitam monasticam ab hoc solum tempore originem duxisse.

Littera haec non tam recte foundationalis, quam potius donationalis a medietate saec. XVII usque ad hodierna tempora cum aliis 40 documentis, episcopatum consequenterque monasterium nostrum Munkacsiense spectantibus, asservatur in Archivio Ven. Capituli Posoniensis (hodie Bratislava) d. Martini (Capsa 11, fasc. I. nro 1-16 et fasc. II. nro 1-24).

Intitulatio eiusdem sonat: « Nos Teodorus Koriatovich dei gratia dux de Munkach... »

Diploma hoc iure meritoque memoratu dignum dici potest, in quantum ab an. 1597, quando scilicet indisputabiliter prima vice commemoratur, de eius iuridica validitate disceptabatur gradatim in foris publicis usque ad an. 1731; dein praeteritis aliquot decenniis ansam dedit secundi belli diplomatici de eius fidedignitate seu historica integritate. Anno nempe 1786 c.ca Ignatius BATTYANI, episcopus transilvanensis, in suo « *Annales ecclesiastici...* » intitulo opere impetum tentavit in genuinitatem litterae huius donationalis. Hanc aggressionem repellere studuit Protohegumenus Ordinis S. Basilii M., Joannicius BAZILOVICS, in opere suo, an. 1799 edito, « *Brevis notitia foundationis...* » intitulo. Hodie tamen, mea sententia, pronunciare possum imo debeo, nec unum nec alterum auctorem assecutum fuisse propositum finem. Episcopo quondam transilvanensi nequaquam successit demonstrare litterae huius invaliditatem, ast nec Bazilovics potuit sua ex parte eius fidedignitatem et genuinitatem comprobare.

Sic quaestio originalitatis et integritatis insoluta remansit, ita, ut alii sine ulteriore investigatione eius omnimodam indubietatem acceptaverint, ut Colomanus ZSATKOVICS, Theodorus ORTVAI, Carolus RIMELI, alii vero, ut Theodorus LEHOCZKY, eiusdem falsitatem affirmaverint. Anno tandem 1906 Alexius Leonidovics PETROV, quondam consularis meus in Instituto pro Investiganda Austriaca Historia (Institut für österreichische Geschichtsforschung), studio peculiari litterae falsitatem pronuntiavit. Idem repetivit anno 1910 scriptor praesentis elucubratiunculae, qui hodie grate occasionem rem iterum tractandi arripit.

De *persona* ducis Koriatovich, seu quis nam ille fuit, unde originem duxit, qua dinastia oriundus, quomodo ad ducatum Munkacsiensem pervenerit, item de eius activitate nec non de familia, seu uxore et liberis eiusque familiaribus, prout etiam de morte et sepulchro usque ad novissima tempora parum, quod authenticum et ad diploma illustrandum aliquid conferre aptum esset, constabat. Liceat ideo proferre in extenso omnia illa documenta, quae de ipso duce, eius familia familiaribusque sonant, vel in quibus de his mentio fit, ut ex his coëvis scriptis verbis quam maxima lux adduci possit ad illustrandum problema originalitatis.

Secundum postulata scientiae diplomaticae naturaliter et ma-

ximi momenti essent litterae, si quae remansae fuissent, ipsius ducis. Proh dolor! sola unica ad nos pervenit, quae hodie in Tabulario Civitatis Cassoviensis asservatur.

A.

Sine loco, 1404.

Theodorus dux Podoliae comesque de Bereg et Szatmariensis litteras expeditionales dat civibus Cassoviensibus de summa 3 milium florenorum auri sibi a Rege Sigismundo collata et per ipsos cives totaliter persoluta.

TAB. CIVIT. CASSOVIENSIS, *Archiv. secr.* 1404, nr. 34 (orig. papyr., sigil. in cera viridi; ineditum).

Nos Theodorus dei gratia dux Podoliae ac comes quoque de Bereg, nec non inter ceteros comes Satmariensis damus pro memoria, quibus expedit, universis, quod in a. d. M^oCCCC^o quarto iudex, iurati et universi cives Cassovienses cum qua suprema pecunia nobis tenebantur, videlicet tria millia florenorum auri per centum novos denarios computando, quas pecunias dominus rex Sigismundus pro fideli servicio nostro nobis contulerat, supra notatas pecunias iidem cives in die Nativitatis Marie omnino et totaliter expleverunt et persolverunt. In cuius rei testimonium litteras nostras sigillatas damus eis expeditionalem (sic) anno supradicto. (*A tergo*) Quitbrif von hercog von der Podolia.

B.

Ad secundam classem pertinent litterae, quae de ipso duce, eius familia vel ipsius familiaribus tractant a quavis instantia expeditae, ipsius vita durante, quae vel minimam lucem de ipso, eius familia suisque officialibus adferre possent. Licet nobis hic 22 huiusmodi litterarum proferre, quae periodo annorum 1398-1415 conscriptae sunt, et sunt sequentes.

1.

Bacs, 2 Febr. 1398.

Sigismundus rex ad supplicationem Vassilii, ducis Podoliae, fratris Theodori ducis, confirmat Stanislao, filio Johannis et fratribus, possessionem Sarkad, donatam eis per eundem Vassilium.

ARCH. COMITIS TELEKY IN GYÖMRÖ, orig.

Editum a MIHÁLYI, *Maramarosi dipl...* (1900), n.ro 68, pp. 119-120.

Nos Sigismundus d. gr. rex Hung., Dalm. Croaciae etc. marchioque Brandenburgensis etc. Memorie commendamus... quod fidelis noster illustris princeps d. Vassilius dux Podoliae conspectum adiens nostre celsitudinis nobis significare curavit, quomodo ipse Stanislao filio Johannis, Johanni, Petro, Georgio et Bogdan fratribus suis uterinis de Hossyomezau exigentibus ipsius Stanislai, fa-

miliaris sui, cognitis obsequiorum meritis quandam villam Sarcad vocatam in com. Bereg habitam et existentem, primum per nostram celsitudinem sibi et illustri principi domino Theodor duci, fratri suo, gracie donatam suo et dicti fratris sui nominibus cum singulis suis utilitatibus et universis attinenciis quovis nominis vocabulo vocitatis quemcumque fructum importantibus sub suis veris et antiquis metis et per eos ipsorum quoque heredibus et posteritatibus universis, in quantum potuit, dedisset, donasset, commississet per eosdem et heredes ipsorum habitos et habendos perpetuo et irrevocabiliter possidendam, supplicans praedicto suo familiari modo praemisso factam de benignitatis nostre largiflua munificentia admittere et eidem consensum nostrum regium et assensum benevolum praebere dignaremur. Nos itaque eiusdem d. Vassilii intercessionalibus precibus huiusmodi pie inclinati inductique singulari affectu, quem ad eosdem Stanislaum et fratres suos intuitu praemissorum gerimus, praefatam d. ducis ville Sarcad donationem et singulas suas literas in favorem eorundem Stanislai, fratrum suorum ipsorumque heredum super eadem donatione emanatas approbantes et in omnibus suis clausulis, punctis et articulis solidantes praeattactis Stanislao et fratribus suis annotatam villam Sarkad non minus, quam dictus dominus Vassilius, dedimus, donavimus et contulimus, imo pleno iure damus, donamus et conferimus per eos eorumque heredes universos iure perpetuo tenendam, uti fruendam, possidendam pariter et habendam ac in suos ad placitum usus convertendam harum, quibus sigillum nostrum appressum est, testimonio litterarum, quas dum in specie nobis reportate fuerint, in formam nostri *privilegii* redigi faciemus. Datum in Bach in F. purificationis virg. Mariae a. d. MCCCXC^o octavo. Ita tamen, quod iidem more aliorum nobilium debitum sumptum impendere teneantur. Datum ut supra.

2.

Sine loco, 1398.

Sigismundus rex mandat conventui de Lelesz, ut Stanislaum filium Johannis de Hozzyumezeu fratresque suos uterinos, Johannem scil., Petrum, Georgium et Bogdanum in dominium villae Sarkad in comitatu de Bereg, per ipsum regem olim fideli suo illustri principi Vassilio, duci Podoliae, eiusque fratri Theodoro duci, donatae ac per eosdem principes eidem Stanislao fratribusque suis collatae, introducat.

TABULARIUM CONV. LELESZ, Act. f. 2, lit. H. nro 115; introscr.: *Statut. Prot., VII. p. 549.*

Sigismundus dei gracia rex Hungariae, Dalmaciae, Crociae etc. marchioque Brandenburgensis etc. fidelibus suis conventui ecclesiae de Lelez, salutem et gratiam. Cum fidelis noster illustris princeps dominus Vascilius dux Podoliae, suo ac domini Thodor du-

cis fratris sui, nominibus quandam villam suam Sarkad nuncupatam in comitatu de Bereg habitam, alias per nostram celsitudinem ipsis donatam Stanislao, filio Johannis, Johanni, Petro, Georgio et Bogdan, fratribus suis uterinis, suorumque heredibus pro ipsius Stanislai serviciis perpetuo contulerit nosque ad instantem ipsius domini Vascilii petitionem huiusmodi, donacionem suam literasque inde secutas, de pietatis nostre largiflua munificentia approbaverimus, ut in eisdem literis nostris exinde emanatis evidentius continetur, iidemque pro eo eandem villam Sarkad *lege regni* nostri *requirante* legitime vellent introire, si *contradictio* cuiuspiam ipsis non obviaret in hac parte. Quocirca fidelitati vestre firmiter praecipimus et mandamus, quantenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum quo praesente Johannes filius Maxem de Kysfalva vel Georgius filius Valentini de Bilke aut Nicolaus de eadem seu Dragus filius Serechem de Lipse sive Ugron filius Torpa de Komlos aliis absentibus homo noster ad faciem praedictae ville Sarkad vocatae *vicinis* et commentaneis suis *universis inibi* legitime convocatis et *praesentibus* accedendo introducat eosdem Stanislau et suos fratres supradictos in dominium eiusdem possessionis (tradatque) eandem eisdem iure ipsis incumbente perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum; *contradictores* autem, *si qui fuerint, citet* contra annotatos Stanislau et fratres suos *in nostram praesentiam* ad terminum competentem rationem huiusmodi contradictionis reddituros efficacem. Et post hec ipsius introductionis et statutionis seriem, prouti fuerit, cum nominibus contradictorum et citatorum ac termino assignato nobis fideliter rescribatis. (Datum in) festo purificationis virginis Marie anno domini MCCCXCVIII^o.

(A tergo) Fidelibus nostris conventui ecclesiae de Lelez pro Stanislao, filio Johannis de Hossyomezew, et aliis fratribus suis infrascriptis introductorie et statutorie.

(Ad relationem exmissorum annotata sunt data executionis sequenti modo) in dominica reminiscere ad faciem... statuissent... nemine contradictore... post dominicam oculi.

3.

Budae, 25 Martii 1401

Sigismundus rex Hungariae etc. ad conquestum Theodori, ducis Podoliae et domini de Munkacs, praecipit conventui de Lelez, ut faciat inquisitionem de actu potentiario Georgii et Cosmae, filiorum Nicolai, item Michaelis et Johannis, filiorum Emerici de Kyrsanow, contra eundem ducem eo modo patratum, quod jobbagiones eiusdem principis Theodori in silva sua ad castrum ipsius Munkacs pertinente, stabula porcorum aedificantes irruendo, eadem stabula concremassent, jobbagionemque eiusdem ducis nomine Iwan, filium Boris, in Orozfalva habitantem, interemissent.

TABULARIUM CONV. LELESZ, Act. 1401, nro 2; copia: Proth. I, p. 34-36; (orig. in pap. lacerato. sigil. cer.).

Sigismundus dei gracia rex Hungariae, Dalmacie, Croacie etc. ac marchio Brandenburgensis etc. fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez salutem et gratiam. Dicit nobis illustris princeps dominus Theodorus dux Podoliae et dominus de Munkacs, quomodo Georgius et Cozma, filii Nicolai, Michael et Johannes, filii Emerici de Kyrsanow circa festum beati Andree apostoli proxime praeteritum manibus armatis et potenciariis ad silvam ipsius domini ducis ad castrum *suum* Munkacs praedictum pertinentem veniendo jobbagiones eiusdem quam plures stabula porcorum ibidem edificantes diversimode impediendo ipsa stabula combussissent et concremassent et insuper Iwan, filium Boriz, similiter jobbagionem ipsius in Orozfalua commorantem miserabili nece interemissent in praeiudicium praefati domini ducis valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Nicolaus dictus Kadys de Broodvel, Stanislaus de Sarkad aut Joannes filius Maxem de Kisfalu, seu Georgius filius Valentini de Bylke seu Stephanus dictus Choh de Began aliis absentibus homo noster scita veritate praemissorum evocet praefatos Georgium et Cozma, Michaelem et Johannem contra annotatum dominum Theodorum ducem nostram in praesenciam et terminum competentem rationem de praemissis reddituros efficacem, litis pendentia, si qua foret inter ipsos, non obstante. Et post hec seriem ipsius inquisitionis et evocationis cum nominibus evocatorum ac termino assignato nobis fideliter rescribatis. Datum Bude in festo annunciationis virginis gloriose anno domini MCCCCI°.

(*A tergo*) Fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez pro illustri domino Theodoro duce Podolye et domino de Munkach inquisitorie et evocatorie.

4.

(Lelesz) 15 Apr. 1401.

Conventus s. Crucis de Lelesz facit relationem Sigismundo regi de peracta inquisitione super actu potentiario per nobiles de Kirsanow contra jobbagiones Theodori ducis Podoliae perpetrato.

IBID., (orig. concept. a tergo lit. praeced.).

Excellentissimo Domino ipsorum domino Sigismundo dei gracia regi Hungariae, Dalmaciae, Croaciae, etc. marchionique Brandenburgico etc. Dominicus praepositus et conventus ecclesiae sancte crucis de Lelez orationes in Domino pro ipsius vita pariterque salute. Literas vestre serenitatis nobis directas honore recipimus in hec verba: *Sequitur mandatum Sigismundi sub Nro 3 interpositum.*

Nos igitur mandatis vestre excellentie obedire cupientes, ut tenemur, una cum praefato Stephano Choh de Began, nomine vestre m. tatis, unum ex nobis, videlicet fratrem Ladislaum presbiterum

ad premissa peragenda pro testimonio transmisimus. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi in comitatu de Beregh pariter procedendo ab omnibus, quibus decuisset et licuisset, palam et latenter facta diligenti inquisitione meram de praemissis scivissent et comperissent veritatem, quod praemissa per annotatos nobiles de Krysanow suo modo facta et perpetrata fuissent, prout praelibatus dominus Theodorus dux vestre dixisset m. tati et prout tenor literarum vestre clemencie contineret praescriptarum factaque inquisitione sabbato proximo post festum beatorum Tiburcii et Valeriani martyrum praefatos Georgium, Cozma, Michaellem et Johannem nobiles de dicta Krysanow in portionibus ipsorum possessionariis in (dicta Krysanow) habitis contra annotatum dominum Theodorum ducem ad octavas festi beati Georgii martyris nunc venturas vestre m. tatis in praesentiam evocassent rationem de praemissis reddituros efficacem litis pendencia, si qua foret inter ipsos non obstante. Datum secundo die diei evocationis antedictae anno domini supradicto.

(*Sub textu*) Domino Regi pro domino Theodoro duce Podolye contra Georgium et alios nobiles intranominatos de Krysanow super factis intrascriptis inquisitorie et ad octavas festi beati Georgii martiris evocatorie.

5.

Cassoviae, 5 Febr. 1404.

Sigismundus rex nonnulla bona confert Stanislao, Joanni, Georgio et Bogdano de Hosszumező pro servitiis eorum sub banderio Theodori ducis Podolie contra aemulos regis praestitis.

ARCH. COMITIS TELEKY IN GYÖMRÖ, (orig.).

Ed. MIHÁLYI, *Maramarosi dipl.* (1900), nro. 73, p. 127-8. Relatio Piponis de Ozora (?) com. camer. salium.

Nos Sigismundus d. gr. rex. Hung., Dalm., Croacie etc. marchio Brandenburgensis, S. R. I. gratis vicarius et r. Boh. gubernator. Memorie commendamus per presentes, quod venientes nostre maiestatis in conspectum fideles nostri dilecti Stanislaus, Johannes, Georgius et Bogdanus de Hozyumezeu, familiares illustris principis d. Theodori, ducis Podolie, *avunculi nostri* carissimi et fidelis, propositis ipsorum fidelibus serviciis per ipsos culmini nostro multipliciter exhibitis signanter his disturbiorum temporibus, quibus nonnulli praelati, barones, proceres et nobiles regni nostri ingrati et immemores beneficiorum a nostra maiestate largiflue acceptorum rebellionis calcaneo ducti, imo spiritu protervie seducti a sinu nostre clementie se avertere attemptando, inito fraudulentis consilio, quod nedum dominum iustum spernendo refutarent, imo (quod) deterius, dominum naturalem eliminarent sicque tractantes et hinc-inde reuniantes, quod alium in regem eligendo introducerent, vota eorum levia in crimen nostre lese maiesta-

tis in personam Ladislai, filii condam Karoli de Duracio direxerunt qui tandem banderia erigendo per diversa loca regni in eisdem et regnicolarum devastationem et incommoda detulerunt et, quod nephandius est, dictum banderium in locis capitulorum et ecclesiarum cum reliquiarum processionibus idololatri perfidia venerari disposuerunt, praefato Ladislao plurimas civitates, possessiones et loca, signanter in Dalmatia et Croatia subjugari faciendo, que adhuc in manibus emulorum nostrorum retinentur, alios etiam adeo grandes et multiplices excessus et enormitates committere praesumpserunt, quod eosdem longum et difficile nimis foret declarare, in quibus quidem erroneis processibus Sandor et Stephanus, filii Stanislai, nec non Petrus et Nicolaus praedicti Sandri ac Johannes et Michael, annotati Stephani filii et heredes, uti rei veritas de ipsis testatur, (alias) condam Balkuayvole nostro tunc infideli adherendo sub vexilio cuiusdem praemissa perpetrare non expaverunt, praefati autem Stanislaus, Johannes, Georgius, et Bogdanus mentes quorum ad viam rectitudinis dirigentes praefatis nostris emulis sub *banderio praedicti ullustris principis, avunculi nostri charissimi*, nostrum regium ad honorem se fideliter apponere studuerunt, et in numero iustorum sunt inventi, huius itaque peractis praefati Stanislaus, Johannes, Georgius et Bogdanus porciones eorundem Sandri et Stephani, nec non Petri et Nicolai, Johannis et Michaelis nostrorum infidelium in praedicta possessione Hozyomezew in comitatu Beregh habita existentes, tamquam per notam infidelitatis ad manus nostras regias devolutas ipsis dare humiliter supplicarunt. Nos itaque praetacta animadvertendo... praefatas porciones... simul cum universis ipsorum pertinentiis... nove nostre donationis titulo... dedimus, donavimus et contulimus... salvo tamen iure alieno, harum nostrarum testimonio literarum. Datum Cassoviae in f. b. Agathe virg. a. domini M^cCCCC^oIV.

6.

Cassoviae, 15 Jun. 1406.

Sigismundus rex Hungariae etc. conventui de Lelesz iubet inquirere de eo, quod conquerentibus Gregorio, filio Benedicti, Stephano, filio Dominici, Georgio, filio Andreae, Ladislao, filio Johannis et altero Ladislao, filio Daba de Kerepecz Theodorus, dux Podoliae comesque comitatus de Beregh, ante 3 annos de possessione ipsorum conquerentium Kerepecz dicta 40 currus foeni deportari, ipsam possessionem occupari, praedictum Gregorium verberari, unum equum auferri, dein de aratro ipsorum 5 equos depelli et duos vectores aratri graviter verberari fecisset.

TABULARIUM CONV. LELESZ, Act. 1406, nro 15; cop. vero: Proth. I. BB. p. 139-141; (Orig. pap. dilac. in claus. sig. cer. vest.).

Sigismundus dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. marchioque Brandenburgensis etc. fidelibus suis conventui de Le-

lez salutem et gratiam. Dicitur nobis in personis Gregorii filii Benedicti, Stephani filii Dominici, et Georgii filii Andree, Ladislai filii Johannis et alterius Ladislai filii Daba de Kepez (sic) quomodo Theodorus dux de Podolie, comes comitatus de Beregh pridem, videlicet in anno, cuius iam tertia instaret revolutio annuallis, de territorio dicte possessionis eorum Kerepetz, quadraginta currus feni deportari fecisset et demum in quadragesima nunc proxime praeterita eandem possessionem ipsorum Kerepetz cum omnibus suis utilitatibus occupari et insuper dictum Gregorium enormiter verberari et omnibus suis bonis spoliari et signanter ab ipso unum equum suum auferri, his eciam non contentus pridem circa festum pasce domini nunc proxime praeteriti idem dux Podoliae de aratro eorundem nobilium quinque equos auferri et duos vectores eiusdem aratri enormiter verberari fecisset propria sua potencia mediante in praeiudicium eorundem valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Johannes, filius Emerici de Kyusina, aut Cozmas, filius Nicolai de eadem, vel / Georgius, filius Nicolai similiter de eadem, sive Dionisius an Thomas sive / Briccius de Kysdobra, seu Demetrius de Gerse aliis absentibus homo noster experta prius praemissorum mera veritate, evocet praefatum Theodorum ducem Podolie contra annotatos Gregorium, filium Benedicti, Georgium, filium Andree, Ladislaum, filium Johannis, et alterum Ladislaum, filium Daba, in nostram praesenciam ad terminum competentem rationem de praemissis redditurus efficacem. Et post hec ipsarum inquisitionis et evocationis seriem cum nomine evocati terminoque assignato nobis fideliter rescribatis. Datum in Kassa ferie tertia proxima post festum corporis Xti anno ejusdem MCCCCVI.

(A tergo) Fidelibus suis conventui de Lelez pro Gregorio et Stephano, filiis Dominici de Daba et aliis intrascriptis inquisitione et evocatorie.

7.

Lelesz... 1406.

Conventus de Lelesz Sigismundo regi refert de inquisitione, in re superius enarrata, peracta.

IBIDEM, Orig. conc. a tergo lit. sub 6 adnotatae.

Excellentissimo domino ipsorum Sigismundo dei gracia regi Hungarie, Croacie, Dalmacie etc. marchionique Brandenburgensi etc. conventus ecclesie s. crucis de Lelez oraciones in domino. Literas vestre serenitatis nobis directas, honore quo decuit, recepimus in hec verba: *Sequitur lit. sub. nro 6.*

Nos igitur mandati vestre excellentie obedire cupientes, ut tenemur, una cum praefato Briccio de Kis-Dobron homine vestre

matatis unum ex nobis transmisimus, qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi in dicto comitatu de Beregh pariter procedendo ab omnibus, nobilibus scilicet et ignobilibus ac ab aliis, cuiusvis status et condicionis, hominibus, quibus decuisset et licuisset, palam et latenter, diligenti inquisicione praehabita, talem de praemissis scivissent et comperissent veritatem, quod praemissa facta potenciaria per annotatum Theodorum ducem temporibus, quibus supra, facta et perpetrata fuissent, de numero tamen et quantitate praedictorum curruum fenni et aliarum rerum ablatarum, ipsis a rei recitatoribus veritatis certitudo non constilisset quodque ipse dominus dux praedictam possessionem Kerepetz non in toto, sed partes et particulas terrarum ad ipsam spectantes fecisset occupari potencia mediante in praeiudicium dictorum nobilium valde magnum, peractaque inquisicione feria VI. proxima post festum beati Barnabe apostoli proxime praeteritum memorandum dominum Theodorum ducem in possessione sua Chamonia vocata contra annotatos Gregorium, filium Benedicti, et Georgium, filium Andree, et Ladislaum, filium Daba de Kerepetz, ad octavas festi beati Jacobi nunc venturi vestre sublimitatis in praesenciam evocassent rationem de praemissis redditurum efficacem. Datum secundo die diei evocationis antedictae anno domini supradicto.

(*Sub textu appositus est titulus sequentis tenoris*) Domino regi pro Gregorio, filio Benedicti, Stephano, filio Dominici, Georgio, filio Andree, Ladislao, filio Johannis, altero Ladislao, filio Daba de Kerepetz, contra dominum Theodorum ducem de Podolye, comite comitatus de Beregh super factis intrascriptis inquisitorie ac pro ipsis Gregorio, Georgio et Johanne, filio Daba, ad octavas festi beati Jacobi apostoli evocatorie.

8.

Lelesz, 28 Dec. 1406.

Conventus de Lelesz ad relationem Gregorii presbiteri ad introductionem in dominium possessionum Nagy-et Kis-Dobrony Blasii, filii Jacobi Dobow de Ruska, per principem Theodorum, ducem Podoliae et comitem de Beregh, fiendam emissi, notum facit ipsum ducem eidem presbitero ad sibi praesentatas literas praeceptorias nec respondere, nec easdem acceptare voluisse.

ARCHIV. STATUS BUDAPESTINUM, M. O. D. L. nro 9263, (orig. pap. a tergo cum adpres. sig. cerei vest.).

Nos conventus ecclesie s. crucis de Lelez memorie commendamus, quod (nos) honore, quo decuit, acceptis literis excellentissimi domini nostri domini Sigismundi, dei gracia regis Hungariae, praeceptoris iuxta continentiam earundem unum ex nobis, videlicet fratrem Gregorium presbiterum, ad videndam reintroductionem et restitutionem domini fratris Blasii, filii Jacobi, dicti Do-

bow de Tuzka, ac Ladislai fratris eiusdem in dominium possessionum Nagdobron et Kysdobron vocatarum per illustrem principem dominum Theodorum ducem Podolye et comitem de Beregh, fiendam nostro pro testimonio destinassemus. Demum idem exinde ad nos reversus nobis retulit eo modo, quod ipse in vigilia festi natiuitatis domini proxime praeteriti, ad praefatum dominum ducem pro tunc in castro Munkach constitutum ad praesentandum eidem dictas literas praeceptorias accessisset, qui quidem dominus dux nec ipsas literas recipere, nec easdem revidere neque ad contenta earum aliquid respondere curavisset. Datum in festo beatorum innocencium martyrum anno domini MCCCCVI^o.

9.

Budae, 15 Jun. 1407.

Sigismundus rex Hungariae etc., ad querulosam relationem principis Theodori ducis Podoliae et comitis comitatus de Beregh mandat conventui de Lelesz investigare factum potentiarium Pauli de Atya eo modo perpetratum, quod a quinque suis iobbagionibus in possessione sua Salgo habitantibus qui deposito sibi debito terragio et solutis cunctis suis debitis ad possessiones dicti ducis Chomonya transmigrare voluissent, ante profectum res ad valorem 100 fl. auri abstulisset.

TABULARIUM CONV. LELESZ, Act. 1407, nro 7, (orig. pap. sig. cer. vest.); Proth. I. BB. p. 154-165 (copia).

Sigismundus dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. marchioque Brandenburgensis etc. s. Rom. imp. vicarius generalis et regni Bohemie gubernator fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona illustris principis Theodori, ducis Podolie et comitis comitatus de Beregh, quomodo anno in praesenti nonnulli quinque iobbagiones in possessione Pauli de Atya Salgo vocata commorantes, habita prius licentia iustisque terragiis ac aliis eorum debitis persolutis de consensuque et permissione eiusdem Pauli, dum ad possessionem dicti Theodori ducis Chomonya vocatam causa morandi profecti fuissent, tunc idem Paulus de dicta Atya ab ipsis quinque libere transmissis res et bona ad valorem centum florenorum auri abstulisset potencia mediante. Super quo fidelitati vestre firmiter praecipiendo mandamus quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Stephanus Choh de Kis-Began aut Barnabas de Kis Guth vel Stephanus, filius Pauli de eadem, seu Michael, filius Mathyus de Davidhaza, seu Demetrius filius Thomae, filii Petri, sive Gregorius, filius Ladislai de eadem Davidhaza, alii absentibus hono noster ab omnibus, quibus incumbit, meram de praemissis inquirat et experiatur veritatem. Et post hec ipsius inquisitionis seriem, prout expediens fuerit, nobis fideliter rescribatis. Datum Bude in festo beatorum Viti et Modesti martyrum anno domini MCCCCVII^o.

(*A tergo*) Fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez pro illustri principe Theodoro, duce Podolie et comite de Beregh, avunculo nostro Charissimo.

(*Subtus adnotata ad relatores*) Inquisitor noster frater Gregorius presbiter suo modo in Beregh. Datum feria sexta proxima festi Petri et Pauli apostolorum.

10.

Budae, 10 Febr. 1408.

Sigismundus rex Hungariae etc. ad querulosam relationem principis Theodori ducis Podoliae et comitis de Beregh, iniungit conventui de Lelez inquirere factum iniuriosum per Ladislaum archidiaconum et canonicum Agriensem taliter perpetratum, quod Paulum filium Petri de Sencthe, iobbagionem dicti ducis per ipsum ducem ad praedictum canonicum in certis legationibus missum, idem canonicus adeo vulnerasset, ut semivivus remansus sit.

TABULARIUM CONV. LELESZ, *Actor*. 1408, nro 13, (orig. pap. in claus. sig. cer. vest.); *Proth. I. BB.*, p. 214-5, (copia).

Sigismundus dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc. marchioque Brandenburgensis etc. S. R. imp. vicarius gen. et regni Bohemie gubernator fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona illustris principis Theodori, ducis Podolie et comitis de Beregh, quod ipse Paulum, filium Petri de Sencthe, iobbagionem suum alias in certis legationibus suis ad discretum virum dominum Ladislaum, archidiaconum et canonicum in ecclesia Agriensi, destinasset, qui malo fretus consilio furore repletus ipsum nullis culpis suis exigentibus diris verberum et vulnerum plagis sauciasset semivivum reliquendo potentia mediante in praeiudicium suum valde magnum. Super quo fidelitati vestre fortiter praecipiendo mandamus quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Barnabas de Guth, vel Stephanus de Obeagh aut Johannes filius Michaelis de Davidhaza, an Conradus de Helmech, seu Andreas filius Jacobi de cadem, aliis absentibus homo noster ab omnibus, quibus incumbit, meram de praemissis experiatur veritatem, quam tandem nobis fideliter rescribatis. Datum Bude in festo beate Scolastice virginis anno domini MCCCCVIII^o.

(*A tergo*) Fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez pro illustri principe Theodoro, duce Podolie, inquisitorie.

(*Subtus pro relatoria facta adnotatio*) Homo Andreas de Helmech, noster frater Andreas suo modo in Ungh. Datum feria secunda ante Georgii martyris.

11.

Budaë, 1 Jun. 1408.

Sigismundus rex Hungariae conquerentibus nobilibus de Komlos praecipit conventui de Lelesz investigationem facere de actu potentiario per Theodorum, ducem de Munkacs in damnum eorundem nobilium potentialiter perpetrato.

TABULARIUM CONV. LELESZ, Act. 1408, nro 5, (orig. pap. claus. sig. cer. vest.); *Proth. I*, pp. 199-201 (copia).

Sigismundus dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. marchioque Brandenburgensis etc. s. Rom. imp. vic. gen. et r. Bohemie gubernator fidelibus suis conventui ecclesie de Lelesz salutem et gratiam. Dicitur nobis in personis Ugrini et Egidii, filiorum Michaelis ac Nicolai et Johannis, filiorum eiusdem Ugrini, et Simonis, filii Egidii de Komlos, quod dominus Theodorus (orig. Thyuodorus) dux de Muthak (sic!), feria quarta proxima ante festum pentecosthes in anno (praeterito) proxime transacto ad domum ipsorum in eadem Komlos habitam veniendo praefatum Nicolaum nulla culpa sua requirente captivasset et in sua captivitate (tamdiu conservari fecisset) usque revolutionem annualem conservari, nec non 5 equos bonos 200 florenos nove monete valentes, auferre et deduci fecisset, ipsam vero possessionem Komlos nec non aliam possessionem Kövesd vocatas pro se ipso occupasset potencia mediante in praeiudicium eorundem valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Franciscus de Pethlend vel Danch de Hethen, sive Michael, aut Georgius, seu Gabriel, an Andreas de eadem, seu Michael, aut Gregorius de Daranth aliis absentibus homo noster scita praemissorum mera veritate evocet praefatum dominum Theodorum (Thyuodorum) ducem contra praefatum Nicolaum, filium Ugrini, (praefatos Ugrinum, Egidium, Nicolaum, filium Ugrini, Johannem et Symonem) nostram in praesenciam ad terminum competentem rationem de praemissis redditurum, litis pendentia, si qua foret inter ipsos, non obstante. Et post hec ipsarum inquisitionis et evocationis seriem cum nomine evocati terminoque assignato nobis fideliter rescribatis. Datum Bude sexta die festi pentecosthes anno domini MCCCXVIII^o.

12.

Lelesz, 1408.

Conventus de Lelesz refert Sigismundo regi Hungariae in negotio supra connotato.

IBIDEM, Orig. concept. a tergo ejusdem ut supra lit.

(Titulus) Pro Nicolao filio Ugrini de Komlos et aliis intrascriptis contra dominum Theodorum, ducem de Munkach, super factis

intrascriptis conquisitione ac pro Nicolao, filio Ugrini, ad octavas festi beati Jacobi apostoli evocatorie.

a) Homo Franciscus de Pethlend, noster Jacobus liberatus, suo modo in Beregh serieque feria secunda proxima post Margarethe in Deda ad octavas Jacobi apostoli. Datum tertia die.

b) Quod praemissa per annotatum dominum Theodorum ducem suo modo facta et perpetrata extitissent factaque inquisitione feria secunda proxima post festum beate Margarethe virginis proxime praeteritum praefatum dominum Theodorum ducem in possessione sua Deda vocata contra annotatum Nicolaum, filium Ugrini, ad octavas festi beati Jacobi apostoli num venturas vestre sublimitatis in praesentiam evocassent rationem de praemissis redditurum, litis pendencia, si qua foret inter ipsos, non obstante. Datum quarta die evocationis antedictae anno domini supradicto.

13.

... 9 Nov. 1410.

Nicolaus de Gara, palatinus, causam inter Ladislaum de Vitka, actorem et Ladislaum de Karol, in causam attractum, vergentem prorogat « ad amicabilem literatoriam petitionem Theodori ducis » eo, quod idem in causam attractus Ladislaus de Karol una cum ipso duce « in regno Ruzie » foret occupatus.

Publ. in Cod. com. KÁROLYI, vol. I, p. 562, 1.

14.

Budae, 2 Jul. 1412.

Sigismundus rex Hungariae ad querelam principis Theodori ducis Podoliae, avunculi sui, strictissime mandat conventui de Lelesz, ut a statutione possessionum Komlos et Kövesd nobilibus de Komlos fieri debenda supersedeat dictosque nobiles ad sui praesentiam evocet.

TABULARIUM CONV. LELESZ, Act. 1412, nro 10, (Orig. perg. sig. cer. claus.); Proth. I, BB., p. 448-450 (cop.).

Sigismundus dei gracia Romanorum rex semper augustus ac Hungariae etc. rex fidelibus nostris conventui ecclesie de Lelez salutem et gratiam. Ex querela fidelis nostri illustris principis domini Theodori, ducis Podolie, avunculi nostri carissimi percepimus, quomodo Nicolaus, filius Ugrini de Komlos et alii nobiles de eadem possessionem Komlos praedictam et Kövesd vocatas, ad castrum nostrum Munkach spectantes eorum fore asserendo in congregacione generali universitatis nobilium et alterius status comitatus de Beregh hominum per virum magnificum comitem Symonem de Rozgon pridem celebrata litteras affirmatorias pro se ipsis emanari procurassent, quorum vigore iidem nobiles de Komlos

ipsum Theodorum ducem in causam attrahendo per compleciones terminorum novissime eandem possessionem reobtinuissent et nunc in dominium eiusdem vigore litterarum praefati comitis Simonis adiudicatoriarum se statui facere conarentur in praeiudicium iuris nostri valde magnum. Cumque nos praedictas litteras affirmatorias, quorum vigore iidem nobiles praescriptas possessiones eorum fore asserunt, cunctaque alia eorum litteraria instrumenta, facto in praemisso confecta, personaliter revidere et examinare intendamus, ideo fidelitati vestre firmissime praecipimus, regio sub edicto, omnino aliter habere nolentes, quatenus a statucione dictarum possessionum Komlos et Kösvend, ad dictum castrum spectantium, per vestrum testimonium fieri debenda omnino supersedentes et cessantes vestrumque testimonium statucionem ad eundem nequaquam transmittentes antefatos nobiles de Komlos cum universis litteraribus eorum instrumentis facto in praemisso confectis et emanatis ad octavas festi beati Michaelis archangeli nunc venturas nostre maiestatis personalem in praesenciam, ubi pro tunc deo duce fuerimus constituti, evocetis in praesenciam. Et post hec ipsius evocationis seriem cum nominibus evocatorum ad easdem octavas nostro personali fideliter rescribatis maiestati. Datum Bude in festo visitacionis virginis gloriose anno domini MCCCCXII^o, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XXV°. Romanorum vero II°.

(A tergo) Fidelibus nostris conventui ecclesie de Lelez pro illustri principe domino Theodoro, duce podolie, evocatoria.

15.

Lelesz 23 Aug. 1412.

Conventus de Lelesz refert Sigismundo regi Hungariae etc., secundum mandatum regium supra descriptum intrasertos nobiles de Komlos contra Theodorum, ducem Podoliae, evocasse in personalem praesentiam regiam.

IBIDEM, Orig. concept. subtus documenti nro 14.

Nos igitur mandatis vestre excellencie obedire cupientes, ut tenemur, unum ex nobis, videlicet fratrem Egidium presbyterum, ad praemissam evocationem faciendam pro testimonio transmissimus, qui demum exinde ad nos rediens nobis retulit eo modo, quod ipse feria quarta proxima post festum assumptionis beate Marie virginis proxime praeteritum antefatos nobiles de Komlos in possessione Gulach vocata, pro nunc domo et loco habitacionis eorum, cum universis litteralibus eorum instrumentis in facto praemisso confectis et emanatis ad dictas octavas festi beati Michaelis archangeli nunc venturas vestre maiestatis personalem, ubi pro tunc deo duce vestra sublimitas constituta fieret, evocasset in praesenciam. Datum VII° die diei evocationis antedictae anno domini supradicto.

16.

Lelesz, 8 Maii 1414.

Conventus de Lelesz relationem facit regi Sigismundo de metalli reambulatione possessionis Beregh Theodori, ducis Podoliae, a parte possessionis Feketepalak Georgii de Salank facta.

IHIDEM, Transumptum in lit. regis Sigismundi...

Serenissimo principi domino Sigismundo dei gracia Romanorum regi semper augusto ac Hungariae etc. regi, domino eorum graciosi Nicolaus praepositus et conventus ecclesie s. crucis de Lelez oracionum suffragia devotarum. Vestra noverit sublimitas, quod cum receptis litteris vestre maiestatis adiudicatoriis modum et formam cuiusdam possessionarie reambulacionis, metarum demonstracionis, consignacionis, estimacionis et revisionis in se experimentibus, iuxta quarum continenciam una cum magistro Michaele de Thur homine et curie vestre maiestatis notario litteris in eisdem nominatim inserto duos ex nobis, videlicet fratres Franciscum pro parte illustrissimi principis domini Theodori ducis Podolie auctoris et Andream presbyteros homines nostros pro parte Georgii de Salank in causam attracti ad contenta ipsarum litterarumstrarum peragenda nostris pro testimoniis duximus destinandos qui demum exinde ad nos regressi nobis paruli voce retulerunt, quod ipsi octavo die festi beati Georgii martyris tunc praeteriti et aliis diebus ad id aptis et sufficientibus ad facies possessionum Beregh iamdicti domini Theodori ducis auctoris et Feketepalak vocatarum annotati Georgii de Salank in causam attracti et perconsequens terre litigiose praesentibus vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et eisdem a Stephano de Bulcho dicti domini Theodori ducis et Emerico Rufo memorati Georgii de Salank procuratoribus legitimis praesentibus accedendo primo secundum ostensionem praefati Stephani de Bulchi in persona annotati domini Theodori ducis dictam possessionem Beregh a parte praedictae possessionis Feketepalak nominate ipsius Georgii de Salank in causam attracti iuxta series et continencias quarundam litterarum privilegialium capituli ecclesie Varadiensis per praefatum procuratorem dicti Georgii initi in specie exhibitarum hoc modo reambulassent, quod primo incepissent in loco seu fluvio Achak nominato quasdam iuxta duas metas terras, quarum una a parte meridionali possessioni Kovazou dicte possessioni Feketepalak sequestrari dicta fuisset, ubi procuratores ipsarum parcium medium ipsius aque Achak pro meta reliquissent et in hoc ipsi inibi concordessent fuissent, et dehinc contra cursum ipsius aque in magno spacio procedendo quendam meatum seu fossatum aque quasi ad partem orientalem tensum attigissent, quem videlicet fossatum seu meatum aque dictus procurator annotati domini Theodori ducis fluvium Rednek, dictus vero procu-

rator dicti Georgii de Salank meatum aque Hideger nominassent, et in ipso meatu seu alveo ad longum spacium usque ad fluvium Borsava attigissent, ubi caput ipsius fossati seu alvei directe in portum ipsius fluvii sepibus, lapidibus et magnis truncis obstructum fore vidissent. Quam videlicet structuram praefatus procurator dicti domini Theodori ducis per populos de Salank non dudum factum fore retulisset et id dicto procuratore dicti Georgii non abnegante, ubi dictus procurator dicti ducis suam finivisset reambulationem. Demum vero ipsam possessionem Feketepatak iam fati Georgii de Salank in causam attracti a parte dicte possessionis Beregh secundum demonstrationem antelati procuratoris dicti de Salank hoc ordine peragrassent, quod primo incepissent in ipso fluvio Athak nominato iuxta praescriptas duas metas terreas et iuxta cursum ipsius aque gradiendo usque ad meatum seu fossatum aque per praefatum procuratorem dicti domini ducis Rednek, ipsius vero procuratoris dicti Georgii Hideger nominatum attigissent, et ipso meatu seu fossato ad dextram relicto semper contra cursum ipsius aque usque ad largum spacium transeundo quendam fluvium pervenissent. Quem quidem fluvium dictus procurator in causam attracti fluvium Rednek, antedictus siquidem procurator dicti actoris Palathpataka existere recitassent. Ulterius in eodem meatu aque ad partem aquilonalem tendendo, ubi videlicet ipse fluvius duplicaretur, et in parte ad dexteram habita processissent, quam videlicet partem aque ipse procurator dicti Georgii fluvium Rednek, antefatus autem procurator dicti actoris ramusculum fluvii Borsava vocari appellassent, et iuxta meatum ipsius aque procedendo attigissent ad locum, ubi fluvius exiret de quodam alio fluvio, quem videlicet fluvium dictus procurator ipsius in causam attracti corporalem fluvium Borsava iamdictus autem procurator dicti actoris non corporalem fluvium Borsava, sed ramusculum eiusdem fluvii fore astruxissent. Et ab eodem fluvio sursum contra meatum ipsius aque tendendo et quasi ad medium milliare procedendo pervenissent ad unam magnam clausuram, ubi praefatus fluvius Borsava duplicaretur, ubi etiam iuxta ipsam clausuram quiddam fluvius ad partem aquilonalem de ipso fluvio Borsava... flueret, quem idem procurator Gerzenchezad, annotatus autem procurator dicti actoris ramusculum eiusdem fluvii Borsava fore astruissent. Et ab eodem loco plus quam medium milliare gradiendo pervenissent ad locum, ubi praefatus meatus aque per iamdictum procuratorem dicti actoris pro meatu aque Rednek consignatus fuisset et ibi suam possessionariam reambulationem finivisset. Ipseque meatus, ut est praehabitu, sepibus, lapidibus et magnis lignis obstructus haberetur. Ubi etiam ipse procurator dicti in causam attracti suam determinasset reambulationem. Dixisset etiam quod a dicto fluvio Gerzenchezad incipiendo usque ad locum, ubi suam determinasset reambulationem, ipsa possessio Feketepatak non cum dicta possessione Beregh, sed cum possessione Komlos vicinaretur ipso procuratore dicti actoris contradi-

cente. Signa autem metalia ipsi pro eo facere nequivissent, quia dicti procuratores ipsarum parcium cursum metarum ipsarum in praescriptis fluvius habere ostendissent. Idem eciam procuratores in praemissis eorum reambulacionibus, dempta prima meta usque ad exitum aque per ipsum procuratorem dicti actoris Rednek, dictum vero procuratorem dicti in causam attracti Hideger nominato semper contradixissent. Et quia ipse partes in huiusmodi ipsarum reambulacionibus discordes sibi invicem contradixissent, ideo ipsi particulas terre ad unum, silve vero ad quinque aratra regalis measure inter partes demonstratas in lite remanentes visa sui qualitate, quantitate et valore una cum aliis probis et nobilibus viris inibi adherentibus non mensurando, sed visu considerando estimassent. In dominio autem ipsius terre litigiose praetaxatum Georgium de Salank in causam attractum reperissent. Seriem siquidem praemissorum iuxta vestre maiestatis iudiciariam commissionem simul cum dictis litteris vestris adiudicatoriis capite sigilli nostri consignatis ad octavum diem dictarum octavarum vestre speciali remisimus maiestati. Datum quarto die termini praenotati anno domini MCCCCXIV^o.

17.

Lelesz, c.ca 8 Maii 1414.

Conceptus alius, mutilus, relationis conventus de Lelesz de eadem metali reambulatione pro parte Theodori, ducis Podoliae, peracta.

IBIDEM, *Metal. comitatus Beregh*, nro 7.

... regius Ladislaus de Maglod et conventus homines, sicut scitis praesentibus Stephano de Bulcho domini Theodori ducis et Emérico Rufo Georgii de Salank procuratoribus legitimis accedendo, tandem reversi retulerunt, quod primo secundum demonstrationem praefati procuratoris annotati domini Theodori ducis praefatam possessionem Beregh a parte dicte possessionis Feketepatak iuxta continentiam litterarum quorundam nostrarum metalium per eundem procuratorem dicti domini Theodori ducis inibi in specie exhibitarum semper ad illas plagas et loca, ad quas videlicet et que ipse littere metales procedere denotassent, tendendo, hoc modo reambulassent, quod primam metam incepissent prope fluvium Borsva vocatum a parte septentrionali, ubi idem procurator dicti domini ducis quandam oumositatem terre pro meta ostendisset, sed per ipsius aque inundacionem in aliqua sui parte abolitam fore, prout et ipsi conspexissent, retulissent. Et ibi partes concordessent. Deinde praedictum fluvium Borsva vocatum transmeando et praefato procuratore dicti Georgii semper contradicente, in bono spacio ad orientem tendendo penes eundem fluvium duas metas terreas bene apparentes reperissent, ubi signum metale terreum fecissent. Abhinc declinando ad partem meridio-

nalem et in magno spacio eundo inter terras arabiles in facie cuiusdam fossati seu loci rivuli, quod dictus procurator antedicti domini ducis fluvium Rednek, antefatus quoque procurator praenotati Georgii Hideger nominari retulissent, unam metam terream invenissent. Ipsam etiam metam dictus procurator annotati domini ducis alias inter rubeta fuisse, sed per populos de Salank ipsa rubeta extirpata fore adstinxisset. Et abhinc semper per ipsum locum fluvii seu fossatum per ipsum procuratorem dicti domini ducis Rednek nominatum in maximmo spacio ad eandem plagam eundo attigissent locum, ubi idem locus fluvii seu fossatum cadit in alium fluvium Athaagh nominatum. Et usque ibi dictus procurator praefati Georgii de Salank, excepta prima meta, ubique contradixisset. Et abinde semper per eundem fluvium Athaagh ad dictam plagam pergendo penes eundem fluvium duas metas terreas bene evidentes invenissent. Et ibi praefatus procurator dicti Georgii de Salank asserens, medium ipsius aque Athaagh a casu dicti fossati seu loco fluvii Rednek dictas possessiones Beregh et Feketepatak ab invicem separari, minime contradixisset. Et sic praefatus procurator dicti domini ducis suam demonstracionem determinasset. Demum vero ipsam possessionem Feketepatak a parte dicte possessionis Beregh secundum demonstracionem dicti procuratoris annotati Georgii de Salank iuxta continenciam quarundam litterarum capituli Varadiensis per eundem procuratorem dicti Georgii inibi in transcripto litterarum capituli ecclesie Agriensis exhibitarum similiter semper ad illas plagas et loca, ad quas videlicet et que eodem littere procedere denotassent, pergendo, hoc ordine reambulassent, quod primam metam inchoassent penes dictum fluvium Athaagh, ubi praefatus procurator dicti domini ducis suam finivisset demonstracionem, et per eundem fluvium Athaagh supra eundem usque ad dictum locum rivuli seu fossatum per praedictum procuratorem dicti domini ducis Rednek et per iamfatum procuratorem praememorati Georgi de Salank Hideger nominatum absque ulla contradictione gradiendo et ab eodem loco eodem procuratore dicti domini ducis contradicente per eundem fluvium Athaagh in bono spacio modo simili supra eundem pervenissent ad locum, ubi in dictum fluvium Athaagh intrat quidam alter fluvius, quem antedictus procurator praenarrati Georgii Palothpatak nominari recitassent. Et deinde per eundem fluvium Rednek supra eundem plurimis rivulis in dictum fluvium Rednek a parte orientali fluentibus transgressi attigissent locum ubi idem fluvius exit de dicto fluvio Borswa vocato et demum semper per eundem fluvium sursum progrediendo invenissent locum Gerzenchezaad vocatum, ubi de ipso fluvio Borswa ad partem occidentalem exit quedam pars ipsius fluvii currens per quandam clausuram ad molendinum Herengrorum et ibi praefatus procurator dicti Georgii asserens ipsum dominum ducem possessioni ipsius Georgii ulterius minime vicinari, suam finivisset demonstracionem. Ipsis partibus autem modo praemisso sibi invicem contradicentibus,

particulas terre arabilis ad unum artrum, silve vero ad V. aratra estimassent. In dominio siquidem ipsius terre litigiose praefatum Georgium de Salank reperissent. In praemissa quoque possessionaria reambulacione nulla parcium praescriptarum aliquas metas apparentes, exceptis metis evidentibus, superioribus specificatis, ostendisset.

18.

Strigonii, 4 Oct. 1414.

Sigismundus rex Hungariae causam inter Theodorum, ducem Podoliae, et Georgium de Salank vertentem prorogat.

TABULARIUM CONV. LELESZ, *Litt. de dato* 11-XII-1414, (transumptum).
Ed. in COD. COM. KÁROLYI II, p. 12.

Sigismundus dei gracia Rom. r. s. aug. ac Hungariae etc. rex fidelibus suis conventui ecclesie de Lelez salutem et gratiam. Quia Georgius, filius Johannis, de Salank in praesenti nostro exercitu circa confinia regni nostri Bozne adversus nonnullos nostros et regni nostri emulos moto et habito sub vexillo magnifici viri Piponis de Ozora Themesientis et camerarum solium nostrorum comitis more exercitancium asseritur personaliter constitutus, fidelitati igitur vestre firmiter praecipiendo mandamus, quatenus iuramentalem deposicionem, quam ipse Georgius contra illustrem principem Theodorum, ducem Podoliae, XXV° die festi beati Michaelis archangeli nunc venturo circa metas praefate possessionis Salank coram vestro testimonio facere et deponere deberet, statu in eodem absque omni gravamine et variacione aliquali ad octavum diem festi beati Andree Apostoli proxime adfuturi prorogare debeatis. Secus non facturi. Praesentes autem sigillo nostro maiori, quo ut rex Hungarie utimur, faciemus consignari, quas post lecturam reddi iubemus praesentanti. Datum Strigonii in festo beati Francisci confessoris anno domini MCCCCXIV^o, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vigesimo octavo, Romanorum vero quinto.

(continuabitur)

III. MISCELLANEA

BORSCHAK ELIE

UNE EGLISE CATHOLIQUE UKRAINIENNE A PARIS IL Y A UN SIECLE.

Le 9 mai 1943, sous la présidence de Monseigneur Chaptal, évêque des étrangers à Paris, eut lieu, 186, Boulevard Saint-Germain, la consécration de l'église gréco-catholique ukrainienne de Saint-Vladimir, installée dans une église désaffectée que l'Université de Paris avait généreusement mise à la disposition des Ukrainiens. Le Supérieur de la Mission Ukrainienne Gréco-Catholique en France, Monseigneur Perridon avait projeté alors de publier une relation de la cérémonie du 9 mai 1943 qui marquait une date dans la vie des Ukrainiens en France. Mais on était en pleine occupation ennemie et les autorités allemandes dont aucun représentant n'avait été invité à la cérémonie, ont interdit la publication projetée.

Nous publions ici, sans y apporter aucune modification, l'article destiné à paraître en 1943.

Paris, 15 novembre 1949.

E. B.¹

En ces jours où grâce à la générosité de la France les Ukrainiens catholiques ont obtenu à Paris une église à eux, il est juste d'évoquer le souvenir de celui qui, il y a un siècle, en a posé les premiers jalons. Ces souvenirs sont liés à la personne d'Hippolyte Terleckyj né en 1807 en Volhynie, d'une vieille famille ukrainienne. Il fit ses études au célèbre lycée de Kremjanec et sa médecine à l'Université de Vilno. En 1830 il arriva en France et s'installa comme médecin à Paris. Mais Terleckyj n'exerça pas longtemps. Touché par la grâce, il se rendit à Rome où il fut ordonné prêtre et devint docteur en théologie.

¹ Nul mieux qu'Elie Borschak, professeur d'ukrainien à l'Ecole Nationale des Langues Orientales de Paris, éminent historien de l'Ukraine et de l'Europe orientale dont les travaux sur les rapports franco-ukrainiens font autorité, n'était qualifié pour évoquer ici le souvenir de la première église catholique ukrainienne à Paris. La rédaction des *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* est d'autant plus heureuse de publier cet article que l'abbé Terleckyj (Volodymyr en religion), fondateur et animateur de la première église catholique ukrainienne à Paris, appartenait à l'Ordre des Basiliens où il entra le 13 mai 1857. *N. D. L. R.*

L'abbé Terleckyj se vouera désormais à une grande idée, à l'Union religieuse des Ukrainiens orthodoxes de l'Empire Russe avec Rome, marchant ainsi sur les traces de Cyrille Terleckyj, le célèbre évêque de Luck qui en 1595 avait scellé l'Union de Brest-Litovsk. L'abbé Terleckyj fut reçu par le pape Pie IX qui le chargea de rédiger un projet selon lequel l'Eglise orientale devait conserver son autonomie complète et son rite, elle aurait à sa tête un patriarche; un cardinal du rite gréco-catholique devait faire partie du Sacré Collège et enfin, ce qui était surtout important du point de vue ukrainien, les futurs missionnaires dans l'Est devaient être exclusivement du rite oriental et originaires du pays.

Pour réaliser ce projet, singulièrement hardi, une « Société Orientale pour l'Union des églises » sous la présidence du cardinal Franson fut créée à Rome le 1er juillet 1847. Le jour de l'Epiphanie 1848, Pie IX annonça par l'encyclique *In suprema Petri* la formation de la Société dont le secrétaire était l'abbé Terleckyj et le trésorier le duc Cadore de Champagny, fils du ministre de Napoléon. Pour préciser les détails de son action future, l'abbé Terleckyj rédigea un mémoire pour la Congrégation de Foi qui devait se prononcer définitivement sur ce sujet le 17 novembre 1848. Mais les troubles qui éclatèrent à Rome interrompirent le travail de la nouvelle Société.

L'abbé Terleckyj quitta Rome et revint à Paris où en 1849 il publia son « Epître d'un Ruthène sur les Slaves adressée à tous les Slaves ». Cette brochure introuvable aujourd'hui, mais dont la Bibliothèque Nationale de Paris conserve un exemplaire, comprend deux parties : la partie religieuse et la partie politique. Dans la première l'auteur expose l'histoire de la conversion de la Ruthénie, les anciennes relations de Kiev avec Rome et l'avènement de l'Union religieuse de Brest-Litovsk (1596) dont l'échec partiel était dû, selon l'auteur, au fait qu'elle était devenue un instrument de polonisation. Dans la seconde partie l'abbé Terleckyj préconise la restauration de l'Union religieuse et, afin d'éviter les erreurs du passé, il fait appel à une Confédération des nations slaves dont ferait partie une Ukraine indépendante.

L'année même de la publication de son « épître » l'abbé Terleckyj retrouva à Paris son collègue de la Société Orientale, le duc de Cadore, qui fit siennes les idées de Terleckyj sur l'Union. Tous deux décidèrent de faire revivre à Paris la « Société Orientale » sous le patronage de l'archevêque de Paris.

Sur la demande de l'abbé Terleckyj, Lacordaire prononça un sermon à Notre-Dame, le 14 avril 1850, sur l'Union religieuse; la quête qui suivit donna trois mille francs, premier fonds de la Société Orientale. L'inauguration de la Société eut lieu le 29 avril 1852, sous la présidence d'honneur de l'archevêque de Paris et sous la présidence effective du duc de Cadore, les vice-présidents étaient l'abbé Terleckyj et le baron Montigny. Deux prêtres, les abbés Bér-gès et Gucy faisaient fonction de secrétaires de la Société parmi

les membres de laquelle on relève le nom du baron Adolphe d'Avril, plus tard un des premiers slavissants français qui en 1896 dans son fameux recueil *Slavy dcera* fit connaître aux Français les œuvres du poète ukrainien Chevtchenko.

La première église gréco-catholique en France fut consacrée le 30 janvier 1850, à Paris rue Babylone 69. Un séminaire y fut adjoint où vinrent des ukrainiens, pour la plupart fils de prêtres uniates de Galicie; parmi les élèves de ce séminaire on compte Julijan Kuilovskij plus tard évêque de Stanislaviv et métropolite de Léopol.

Les réunions de la Société Orientale eurent lieu chaque mois. L'abbé Terleckyj y fit de nombreuses communications relatives à l'histoire et à la vie religieuse de l'Ukraine. Grâce à Mickiewicz qui s'intéressait aux travaux de la Société, l'abbé Terleckyj fut reçu en 1852 par le Prince-Président. La Société fit paraître une revue qui d'ailleurs ne dépassa pas le premier numéro conservé à la Bibliothèque Nationale sous le titre: « Annales de la Société Orientale pour l'Union de tous les chrétiens d'Orient N. I., juillet 1853, au siège de la Société à Paris rue de Babylone, 69, in-octavo, 40 pages ». Cet opuscule, si rare aujourd'hui, comporte l'historique de la Société Orientale dont le bureau était composé de vingt-trois membres actifs; tous les évêques de France en étaient membres honoraires. Dans un appel lancé aux catholiques français par le duc de Cadore nous lisons: « L'abbé Terleckyj vint à Paris, cette capitale intellectuelle de l'Occident, comme vers la ville où, après Rome, il avait le plus d'espoir de servir la grande cause à laquelle il s'était dévoué... La sympathie que les Slaves ont pour la France a encouragé M. l'abbé Terleckyj dans le choix qu'il a fait de Paris pour le siège de cette oeuvre ».

La renommée de cette église gréco-catholique à Paris a dépassé les frontières de la France. Ainsi les « Jahrbücher für slavische Literatur und Wissenschaft », la revue des Serbes de Lusace, qui paraissait sous la direction de Smoler à Bautzen, écrit en 1852: « L'œuvre catholique slave de Paris animée par le Ruthène gréco-uniate Terleckyj témoigne des efforts que le monde slave fait pour son développement spirituel, elle aspire à l'union de tous les slaves en l'Eglise Divine. L'église de Paris et son séminaire existe depuis trois ans, sur l'iconostase de cette nouvelle église se trouvent les icônes des saints apôtres slaves Cyrille et Méthode, de sainte Olga et de saint Vladimir, prince de Kiev qui évangélisèrent la Ruthénie. Chaque dimanche une liturgie du rite slave a lieu en l'église de Paris et on y prêche en langue ruthène ».

La première église catholique ukrainienne en France n'eut pas de longue durée: la guerre de Crimée et la nouvelle situation politique mirent fin à l'action de Terleckyj obligé de dissoudre le séminaire dont les biens et la bibliothèque passèrent à « La Maison du peuple ukrainien » de Léopol.

Ainsi cette première église ukrainienne aura vécu. Son existence à Paris a été prématurée, car parmi toutes les colonies slaves de

Paris, la colonie ukrainienne était assurément la moins nombreuse. Et cependant cette œuvre méritait d'être évoquée le jour de la consécration de la nouvelle église catholique ukrainienne à Paris qui, contrairement à celle de l'abbé Terleckyj, compte des milliers de fidèles guidés par deux prêtres unanimement respectés: Monsieur le Recteur Perridon, chef de la Mission Gréco-Catholique en France assisté par le dévoué abbé Leskovytsch.

le 9 mai 1943.

Fête de sainte Jeanne d'Arc

Fête de la Consécration de l'Eglise Ukrainienne Saint Vladimir à Paris.

A. G. WELYKYJ OSBM

FONTES C. CARD. BARONII « DE RUTHENIS... » INEDITI
(Informatio Tabularii Borghesiani anonyma)

Quis nescit valorem « *Annalium Ecclesiasticorum* » magni illius Oratoriani - Caesaris Cardinalis BARONII SORANII - pro historia ecclesiastica? Certe, pro historia Ecclesiae Occidentalis praesertim! Sed quid de historia Ecclesiae Ruthenae?

Casu fere accidit, quod uno solummodo mense post promotionem cardinalitiam Baronii, legati Ecclesiae Ruthenae, Hypatius et Methodius, Romam venerunt. Illo tempore Baronius iam septimo volumini suorum *Annalium* finem apponebat, et usque ad annum 590 historiam ecclesiasticum documentis copiose illustraverat.

Advenientibus nunc legatis ruthenis in negotio ecclesiastico tam gravi, Baronius opus suum monumentale et investigationes interrupit, ut Curiae Romanae informationes historicas de Ecclesia Ruthena suppeditaret. Hoc tam clare patet ex eius epistula dedicatoria ad Clementem VIII, in initio supradicti tractatus « *De Ruthenis...* » posita, in qua etiam eius humilitas propter dignitatem cardinalitiam tam graviter vulnerata conqueritur. In fine huius epistulae Baronius subiunxit: « Dum autem totus essem, ut collatae dignitatis omni studio munus obirem, eiusque partes omnes quam diligentissime explere satagerem: peropportune accidit, ut vix elapso a suscepta eadem dignitate mense, digna oblata occasio fuit, qua eius primitias nobili scriptione Domino consecrarem, legationis videlicet honorificae Ruthenorum Ecclesiae ad Apostolicam Sedem, qua abolito diro schismate, sanctae Romanae Ecclesiae communionem Catholicam est feliciter consecuta. Ad hoc vero praestandum, non lacinosa oratione per ambitum ad pompam (ut assolet) circumducta mihi utendum existimavi, sed more maiorum simplici stylo et veritatis candore nitente cuncta quae gesta sunt referenda, ipsaque edita atque publice recitata scripta, suis locis (ut hactenus factum est) in *Annalibus Ecclesiasticis* intexenda ».¹

Et consequenter per decem fere paginas (in folio) Baronius de causa Ecclesiae Ruthenae currente agit, eam notis historicis illustrando.

¹ BARONIUS, *Annales Ecclesiastici...*, vol. VII, p. 721.

Imprimis collegit Baronius ex diversis scriptoribus de rebus Polonicis tractantibus (ib.) notitias de Russia Ecclesiaeque Ruthena. Hae tres paginae (722-725) sunt revera introductio quaedam historica in totius processus Unionis concludendae descriptionem, quae paginis immediate subsequentibus praebetur, in extenso decretum deliberationis episcopatus Rutheni « de suscipienda communione S. R. E. » ex anno 1594 (2. XII), et epistolas Metropolitae et Coepiscoporum ad Papam Clementem VIII « super eorum unione cum S.R.E. » ex anno 1595 (12. VI) adducendo. Postea ut testis et spectator totam solemnitatem die 23-XII-1595 habitam, in qua legati rutheni professionem fidei catholicae emisissent, descripsit. Deinde, dando breve argumentum orationis-responsionis hac occasione habitae a Silvio Antoniano, praefecto Cubiculi Pontificij et Secretario, subjunxit textum professionis fidei Hypatii et Methodii cum eorum subscriptione nec non textum verbalem huius subscriptionis. Et ita post brevem allocutionem gratulatoriam Clementis VIII conventus dimissus eiusque memoria posteris numismate promemoriali tradita est, cuius reproductione etiam Baronius suum tractatum conclusit. Hucusque Baronius.

Qui tractatus probabilissime primum opus Baronii ut cardinalis fuit. Et inde eius valor et vis maior prae aliis voluminibus scriptis ante suam promotionem obvia est. Aliud factum est, quod hoc anno Baronius saeculo VI historiae ecclesiasticae occupatus fuit, quod saeculum ei notitias de Ecclesia Ruthena nondum suppeditare potuit; inde opus eius in aliqua investigatione ad hoc facta inniti necesse est. Quaerendum nunc nobis videtur: quid habuit Baronius prae manibus in hoc suo tractatu conscribendo? Est quaestio fontium et inde etiam valoris operis eius. Quaestio haec certe non tangit documenta adducta, quorum exemplaria originalia Baronius prae manibus certe habuit, sed quaestio est praecise de capite tractatus introductorio, ubi notitiae historicae congregatae sunt, quibus Curia Romana innixa, res Ecclesiae Ruthenae tractabat.

Baronius in sua veritate historiographi-annalistae fontes suos explicitate tractat. Praeter testimonia litteraria - illa scriptorum Graecorum et Polonicorum, qui res illas tractabant - Baronius innititur aliquo scripto ipsorum legatorum ruthenorum, quod scriptum ille complere, immo in aliquibus refutare intendit, « quoniam de eadem Russorum Ecclesia aliqua a scriptoribus vidimus praetermissa, vel perperam asserta (ib. p. 722).

Incipiendo a nominis ethymologia et historia, extensionis terrae Russiae descriptionem dat, innixus citationibus auctorum byzantinorum. Tangit breviter unitatem huius territorij politicam et ecclesiasticam temporibus Russiae Kioviensis et inde fere immediate venit ad problema divisionis metropoliae Kioviensis, innixus aliqua scripta relatione legatorum ruthenorum anni 1595. Ecce ipsius verba: « Quae autem postea contigerunt de divisione Moschovitarum Ecclesiae a Russis, haec nos ab ipsis legatis Ruthenis Episcopis accepimus verbis istis: Aliquando post autem Moschoviae Principes si-

ve ob aditum Kioviensium difficilem, longinquitatemque itineris, si ve quod timerent, ne consuetudine exterorum, qua maxime suos etiam nunc prohibent, Respublica illorum detrimenti aliquid pateretur, alium sibi Metropolitanum institui a Constantinopolitanis Patriarchis petierunt, quin et Patriarcham ante paucos annos, qui in Moschovia assiduus esset, impetrarunt. Solique nunc septem in Russia Poloniae subjecta ex numero viginti et aliquot amplius Episcoporum restant, qui Metropolitano Kioviensi subsunt; reliqui etsi saepe mittendis ad eum donariis ius et auctoritatem eius recognoscunt, Moscovitico tamen parent Episcopo Patriarchae. Haec de his illi, quibus ista subiiciunt ».

« Isti ergo septem una cum Metropolitano suo cupientes iterum uniri Ecclesiae a qua multo tempore alieni erant, ablegarunt huc duos ex medio suo reverendos dominos, Hypatium Pociei Protothronium Vulodimiriensem, Brestensemque, et Cyrillum Terleccki Exarcham, Luceoriensem Ostrosiensemque Episcopos, primos consilii istius auctores, qui id contenderent a Sancta hac Sede, obedientiamque illi suo et ipsorum nomine deferrent. Quo non exigua facta est profecto, ut futura adhuc major ad Ecclesiam Dei speratur accessio. Etsi enim paucae, latissime tamen patent dioeceses illorum, extendunturque permixtae Latinis per aliquas integras provincias, Podoliam scilicet, Russiam, Voliniam, Podlachiam, et Magnum Ducatum Lituaniae, insignes monasteriorum frequentia et Ecclesiarum prope duodecim millium numero. Quin et Moschovitas eiusdem et linguae et religionis homines non modica spes est, cogitaturos idem aliquando exemplo ipsorum; praesertim cum ritus et ceremonias omnes Orientalis Ecclesiae, quorum sunt tenacissimi, permissos illis esse servari inviolate, a Sancta Sede cognoverint. Hactenus ipsorum legatorum scriptio de Russorum Ecclesia; Quoniam vero de eadem Russorum Ecclesia aliqua a scriptoribus vidimus praetermissa, vel perperam asserta, hic de his paulo fusius agere, haud putamus lectori fore fastidio; atque imprimis quae Rerum Polonicarum scriptor (Mathias Michovius, AW) de antiquitate religionis Russorum his verbis: Inter Sanctos (inquit) Russi colunt plus Thaddaeum Apostolum... ».² Et inde incipiendo Baronius nisus auctoribus Graecis (Byzantinis) narrat eventus fabulosos circa initia christianismi in Russia, jam a temporibus nempe apostolorum. Et huic opinioni, acceptae ut dicit « ex traditione populi », Baronius magis assentiri confitetur, « quam iis, qui Ruthenorum christianitatem coepisse tradunt circa annum Domini nongentesimum nonagesimum, quos errore omnino proxime dicturi sumus ».³ Ut argumentum suae opinionis adducit, quod in Concilio Antiocheno, Joviano Imperatore, adfuit Antipater Episcopus Rhossorum seu Rhos, vel Rhossi.⁴

² MATHEUS MICHOVIVS, lib. II, cap. I.

³ BARONIUS, *Annales Eccl.*, vol. VII, p. 723.

⁴ SOCRATES, *Hist. Eccl.*, lib. 3, cap. 21.

Post collapsam vero christianitatem hisce in partibus renovata fuit religio christiana non Basilio atque Constantino Imperatoribus anno 990 vel 980, quia « auctores haec asserentes errasse noscuntur; Etenim non sub Basilio Iuniore, qui imperavit cum Constantino, sed sub seniore Basilio Macedone dicto... » (circa 867, AW) « testificatione Graecorum certum est ».⁵ Haec Baronius innixus Joanni Curopalati, Zonarae, Nicephoro. In extenso citat ex Joanne Curopalate de missione Archiepiscopi in Russiam, qui post miraculum evangelii igne non combustibili Russos ad fidem convertit. Baronius accipit hanc narrationem plena cum sinceritate et inde exprobrat scriptoribus Polonicis, quod « tanta haec praetermissa ab iis, qui in rebus Polonicis sunt persecuti Russorum historiam;... sicut et illud de iisdem nobile monumentum, cum Russorum Regnum Romanae est donatum Ecclesiae, a qua illud Russorum Rex Demetrius voluit accepisse »; et ibi citat in extenso epistolam Papae Gregorii VII ad Demetrium-Isiaslaum I.⁶ Concludendo vero dicit: « etsi donatum Romanae Ecclesiae et ab ea acceptum regnum invasum et occupatum a tyranno fuit, perseveravit tamen eiusdem populi erga eandem Ecclesiam Romanam propensio haud mediocris, quae Graecis aemulationem movit; ideo ut omni semper studio laborarint eosdem Ruthenos ab ipsa revocare, cum facti sunt ipsi schismatici... quam autem fuerint Rutheni semper Romanae Ecclesiae cupidissimi et catholicae communionis amantissimi, ipsorum Archiepiscopus Isidorus... haud vulgare sed plane egregium specimen dedit, dum una cum Besarione... Graecorum omnium cum Latinis concordiae auctor extitit...; Relabens autem misere rursus Ecclesia Graecorum in Schisma, in eandem secum traxit ruinam Ruthenorum Ecclesiam », ex qua ruina post annos 150 resurrexit et ad unionem cum Ecclesia Romana venit. Et ibi citat documenta supra iam enumerata circa Unionem Ecclesiae Ruthenae.

In hisce consistit labor Baronii « *De Ruthenis ad communionem Sedis Apostolicae receptis monumentum* », positus in appendice voluminis septimi suorum « *Annalium Ecclesiasticorum* ». Nobis videtur, non multum dixisse magnum istum annalistam Ecclesiae de Ecclesia Ruthena et quae dixit sat superficialiter et incohaerenter dixit, quasi alias notitias supplendo vel scientiam profundiorum in memoriam revocando. Videntur ergo Curiae Romanae etiam aliae elucubrationes prae manibus adfuisse, et inde opusculum Baronii hoc tempore non tanti momenti fuisse, prout postea decursu temporis obtinuit, quando aliae « informationes » anni 1595-6 in tabulariis repositae fuerunt et in manuscriptis exemplaribus permanserunt. Inde opere Baronii incompleto remanente, notitiae eius de Ecclesia Ruthena valde defectuosae permanserunt; nam alia a Baronio in suo opusculo occasionali praesupposita scripta paucissimis nota fuerunt. Iam non dicimus de ipsis auctoribus Graecis aut Polonicis, quorum

⁵ BARONIUS, *op. cit.*, p. 723.

⁶ *Ib.*, p. 723-724.

editio insufficiens usque ad tempora recentiora permansit; sed quid dicendum ex. gr. de illa « scriptione legatorum Ruthenorum », cuius scriptionis textus (proh dolor) usque hodie non fuit factus publici iuris, immo prorsus, videtur, fuisse incognitus. Et tamen fuit informatio primae manus, fons competens et sciens; nam ore legatorum ruthenorum dicebatur tota traditio Ecclesiae Ruthenae, immo eiusdem Ecclesiae documenta manu scripta, quae hoc tempore neque Baronio neque postea aliis facile nota fuisse poterant.

Investigando Tabularium Borghesianum, quod hodie est pars Archivi Secreti Vaticani, in Serie III huius Tabularii, volumine 67a, inveni aliquam relationem de Ecclesia Ruthena, quae ex titulo voluminis, quod tractat res praecedentes Pontificatum Clementis VIII (1592-1605); sed praesertim ex ipso suo textu videtur fuisse factam anno 1595-6, i. e. tempore pertractationum de unione Ecclesiae Ruthenae⁷.

Ex hac relatione anonyma, exarata scriptura romana, apparet Romae adfuisse hoc tempore viros, qui de rebus Ecclesiae Ruthenae sat bonam scientiam possidebant et Curiae Romanae, hac felici occasione, communicabant. Sed audiat iam ipsa haec relatio.

« De Ruthenorum gente et Metropolita Ecclesiae Chioviensis.

Roxolanorum, qui nunc Russi appellantur antiquissimam in Sarmatia septentrionali fuisse gentem, nemo ambigit, cum et veteribus minime fuerit ignota. Ptolomeus enim, et Plinius Roxolanos populos in Sarmatia ad lacus Meotidis collocat, et Cornelius Tacitus Ottonis Silvii, qui octavus post C. Julium Caesarem apud Romanos imperavit tempora persequens, scribit Roxolanos Sarmaticam gentem caesis duabus cohortibus Romanorum ad Moesam irrupisse.

Regionis ea amplitudo est, ut quidquid terrarum est intra Sinum Venedicum, Livoniam, Suetiam, Oceanum glaciale, Rha sive Volgam Meotim, Mare Ponticum, Sarmaticos montes, Poloniam, Lithuaniam, Samogitiam, contineat.

Religio Russis, ut quidem fere omnibus gentibus post maximum illud universae terrae diluvium, cultus falsorum deorum fuit, quo, fallatia et astu Daemonum usque ad Volodimiri Ducis tempora, qui totius Russiae gubernacula susceperat, detinebantur.

Hic Volodimirus imperantibus apud Graecos Basilio et Constantino fratribus, quorum et sororem in matrimonium duxerat, christianam religionem et ritus Ecclesiasticos ab Ecclesia orientali, praecipue vero a Constantinopolitano Patriarcha post nongentesimum octogesimum annum a Christo nato, quemadmodum illorum annales testantur, suscepit. Dux idem Volodimirus erexit et dotavit Sedem Metropolitanam Chioviae, quae caput et metropolis erat totius Russiae; in aliis autem urbibus Episcopos viginti a Patriarcha Constanti-

⁷ Mea sententia, auctorem huius relationis fuisse unum e legatis Ecclesiae Ruthenae, anno 1595 Romam missis. Quia vero Ep. Cyrillus Terleckyj linguam latinam non callebat, probabilitas remanet, « scriptionem hanc legatorum Ruthenorum » exaratam fuisse ab Hypatio Potij, fortasse mense novembri-decembri anno 1595.

nopolitano initiatos collocavit; ex quo manifeste liquet, Russos initio suscepti evangelii, schismatis labe a Graecis infectos fuisse. Porro Volodimiri successores cum multa bella cum Polonis gessissent, tandem saepius a Polonis profligati, complures Provincias Russae et ipsam metropolim Chioviam a Polonis occupatam, amisere, quibus usque ad haec tempora potiuntur.

Reliqua vero Russiae pars Moschorum dominio cessit, quibus nunc etiam est subiecta.

Russia quae Regni Poloniae est, ritus et ceremonias Ecclesiae Orientalis semper usque ad haec nostra tempora retinuit, illorumque Metropoli Chioviensis, Haliciensis et totius Russiae, et illius Metropoliae Episcopi sub obedientia Patriarchae Constantinopolitani, qui et Metropolitam consecrabit, fuerunt. Episcopos vero alios Metropoliae Metropolitam absque ullo consensu Patriarchae requisito, iure antiquitus a Patriarchis ex privilegio concesso, semper licuit consecrare; sed non sine auctoritate Ducum Russiae, ac demum Regum Poloniae, qui ius nominationis ad Episcopatus pro more et consuetudine regionis hucusque retinuerunt.

Sunt autem in praesentia in Metropoli Chioviensi septem Graeci ritus Episcopi, nimirum Prototronion Episcopus Volodimiriensis et Brestensis, Exarcha Episcopus Luceoriensis et Ostrogiensis, Episcopus Polocensis et Vitebscensis, Episcopus Pinscensis et Turoviensis, Episcopus Premisliensis et Samboriensis, Episcopus Helmensis et Belzensis, Episcopus Leopoliensis et Camenecensis suffraganeus Metropolitani Chioviensis, sub quorum Episcoporum iurisdictione sunt fere undecim milia Ecclesiae in quibus officia ritu graeco peraguntur, ultra illas quas haeretici spoliaverunt.

In Russia porro quae est sub ditone Moschorum sunt reliqui Episcopi huius Metropolitae Chioviensis, qui ante paucos annos privilegium a Patriarcha Constantinopolitano impetrarunt ut ob continua bella quae erant inter Polonos et Moschos, potius ab homine suae nationis quam a Metropolitae Chioviensibus consecrarentur; eoque nomine obtinuerunt a Patriarcha Metropolitanum totius Moschoviae.

Quae vero fuerit dignitas in Ecclesia Orientali Metropoliae Chioviensis vel ex hoc colligere licet, quod Joannes Paleologus Constantinopolitanus Imperator cum ab Eugenio quarto fuisset in Italiam evocatus, ut simul de Ecclesiae Romanae et Orientalis concordia transigerent, eduxit secum viros Ecclesiasticos rituum Graecorum inter quos praecipue Isidorum Ruthenum Metropolitam Chioviensem, virum omni genere virtutum insignem, qui deinde S. R. Ecclesiae Cardinalis fuit. Huius viri pietas et erga Sedem Romanam singulare studium notum in Concilio Fiorentino omnibus fuit, et in Metropoli ipsius clarum etiam fuisset si eadem qua et ille Episcopi illius erga Deum fuissent religione. Verum id, quod ille tunc temporis licet plurimum laborasset perficere non potuit, nunc divina favente clementia ultro successor illius Michael Rachosa cum omnibus Metropoliae suae Episcopis, agnito Schismatis errore ad reddendam

Sanctae Sedi Romanae tanquam Orthodoxae Ecclesiae Capiti obedientiam primarios suae Metropolitae Episcopos misit, videlicet, Hípateion Pocey Prototronion, Episcopum Volodímiriensem et Brestensem, et Cirillum Terleckyj Exarcham Episcopum Luceoriensem et Ostrogiensem, qui omnes relicto Patriarcha Constantinopolitano, a qua Sede fide christiana illuminati fuerunt, ultro Sedi Romanae obedientiam deferunt.

Horum accessio ad Ecclesiam tanti ponderis et utilitatis est, ut ultra tam evidens lucrum, quod tot milia milium animarum Ecclesiae Catholicae sese conjungant, occasionem quoque praebent bene sperandi Ecclesia quod Moschi ac illi, qui in Turcica tyrannide definentur, exemplo illorum Ecclesiae Romanae sese adiungant, id quod facile futurum fore ex his colligitur argumentis. Russia quae Regni Poloniae est et quae modo S. Sedi obedientiam defert, media est inter Graeciam et Moschoviam ita, ut commode cum utriusque communicare possit eosque ad abolendum schisma adhortari. Praeterea ex Graecia singulis annis veniunt in Russiam plerique rituum illorum Episcopi, Monachi et Sacerdotes, qui necessitate coacti quod sub Imperio Turcarum nullos vel paucos habent redditus partim a Russis partim a Moschis copiosas elemosinas colligunt, quod illorum vitae sustentandae unicum fere praesidium. Hae Russorum occasione magnopere diminuentur, et siquidem nihil ab his ut a Catholicis schismatici et parum a Moschis ob difficiliorum transitum sperare subsidii licebit. Unde paulo post vel ipsa necessitas illos ad errores suos relinquendos adigere debeat. Moschi vero ex continua quam habent cum Russis consuetudine ac mercium communicatione maxime vero quod religionis suae originem hinc agnoscunt, et hodierna adhuc die sacra Chioviae templa magna veneratione colunt et quotannis munera mittunt facile induci poterunt ad subscribendum quoque illorum sententiae. Denique quod caput est exemplo horum Russorum quos Sedes Romana adeo benigne recipit, ut illis permittat ceremonias illorum retinere, absque dubio caeteri quoque praesertim populus rudis Moschorum, qui haec nunquam credidit ab Ecclesia Romana obtineri posse, ductus hac benignitate Sedis Apostolicae colla quoque sua illi subdere non tardabit ».⁸

Ecce textus dictae « informationis », fere quoad omnes partes clarae et suo tempore etiam bonae. Comparando nunc textum huius « informationis » cum citationibus datis a Baronio ex « scriptio-
ne ipsorum legatorum de Russorum Ecclesia », magna cum probabilitate dicendum est: anonymum documentum tabularii Borghesiani esse identicum cum « scriptio-
ne ipsorum legatorum de Ecclesia Ruthena ». Et inde dolendum est, Baronium in sua indole annalistae ecclesiastici non dedisse plenum textum huius « scriptio-
nis legatorum Ruthenorum », sed solummodo breve et inde, mihi videtur, insufficiens argumentum, quod ipse sua sponte rebus fabulosis

⁸ ASV, Fondo Borghese, Ser. III, vol. 67 A: Polonia prima del Pontificato di Clemente VIII, fol. 163-165v.

Graecorum et Polonicorum scriptorum de Ruthenorum ad fidem christianam conversione complevit. Fortasse historiographia occidentalis hodie plenior et perfectiorem imaginem de rebus Ecclesiae Ruthenae haberet, si Baronius - saepius et universaliter citatus, commentatus et consultus - meliorem et plenior informationem « de Ruthenis » dedisset.

Ut alia omittamus, clara distinctione Russiam et Moschoviam inter, nec non inter Russos et Moschos, quae hodie in Occidente desideratur, ex « scriptione legatorum ruthenorum » haereditas stabilis historiographiae occidentalis effici potuit. Idem valet de relatione inter Metropoliā Kioviensem et Metropoliā seu Patriarchatum Moschoviae et « totius Russiae ». Hac in re etiam hodie non habetur clarior cognitio illa, quam legati rutheni Sedi Romanae hoc anno 1595 communicaverunt. Hodie vero hac in re historiographia occidentalis manet obruta mystificationibus propagandisticis historiographiae Moschoviticae saeculi XIX, quae aggressivae rationi Imperij et Ecclesiae Moscoviticae « radices historicas » creare voluit, non tam documentis quam potius expansionis suae intentionibus innixa. Ideo plena revisio historiographiae ecclesiasticae « russae » (secundum conceptionem saec. XIX-XX) necessaria est. Et pro hac revisione historiographiae ecclesiasticae Europae Orientalis maximo etiam cum fructu perlegi debet « scriptio legatorum Ruthenorum » ex anno 1595, cuius « scriptionis » textus plenus hisce paginis publici iuris fit.

M. M. SOŁOWIJ OSBM

DE COMMENTARIO LITURGICO S. SOPHRONIO ATTRIBUTO

Introductio. - 1. De opusculi editione. - 2. De authenticitate opusculi. - 3. De « *Commentarii liturgici* » indole.

Ad cognitionem liturgiae antiquorum temporum non solum antiqui codices, sed etiam antiqui commentarii liturgici multum inserviunt. Immo commentarii liturgici interdum maioris possunt esse momenti, quam ipsi codices, praesertim si de ritibus caeremoniisque liturgicis agitur. Nam in commentariis liturgicis ritus caeremoniaeque, quae in codicibus vel omnino desunt, vel solum innuuntur, saepe minutius exponuntur et accuratius explicantur. Qua de causa ille, qui historiae evolutionis liturgicae studet, non potest sine detrimento commentarios liturgicos praetermittere, sed illis aequam ac codicibus debet praestare attentionem.¹

Uti notum est, exstant nobis missae byzantinae non solum per multi codices, sed etiam commentarii non pauci. Inter illos sine dubio « *Commentarius liturgicus* » sub nomine S. Sophronii Hierosolymitani parum notus est. Qua de causa in praesenti articulo breviter de hoc commentario disseremus, dicentes nonnulla: 1) de ipsa opusculi editione, 2) de eius authenticitate, et 3) de eius interna indole.

1. DE OPUSCULI EDITIONE.

Commentarius liturgicus sub nomine Sophronii, patriarchae Hierosolymitani repertus est a card. MAI et ab eodem prima vice anno 1840 in « *Spicilegio Romano* » simul cum aliis hucusque ignotis ac ineditis S. Sophronii scriptis editus est.² Editor in praefatione ad quartum tomum « *Spicilegii Romani* » hanc solummodo brevem fecit adnotationem: « Insperatum aliud Sophronii scriptum in ottoboniano vat. codice nactus sum, quo sacrosanctae liturgiae instrumenta, vestes, ministrorum officia, sacri operis ordo etc.

¹ Cfr. N. KRASNOSELTSEV, *Svjedenija o někotorych liturgičeskich rukopisjach Vat'kanskaj biblioteki*, Kazaň 1885, p. 305.

² « *Spic. Rom.* », t. IV (1840) pag. 31-48. Titulus opusculi completus sic sonat: « λόγος περιέχων τήν ἐκκλησιαστικὴν ἀπάσαν ἱστορίαν καὶ λεπτομέρη ἀφ' ἣν ὅλην πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ ἱερουργίᾳ τελούντων »

recensentur atque explicantur. Utilis sane doctrina atque praetiosa! quamquam opusculum in medio abrumpitur, atque haud scio an uspiam integrius aliquandam occurrurum sit. Interim moneo, diversum plane ab hoc sophroniano esse opusculum eiusdem ferme tituli, quod sub Germani byzantini patriarchae nomine prodiit graece Parisiis typis morellianis anno MDLX ».³

Codex, de quo hic card. Mai loquitur, est cod. Ottobonianus Vat. bibliothecae Nr. 459. Uti patet editor a se repertum ac editum codicem tamquam genuinum S. Sophronii opus considerabat, vel saltem nullum dubium de eius authenticitate habebat. Editor dolebat solummodo de hoc, quod opusculum ab eo repertum non erat completum, sed in medio abruptum. Opusculum enim in explanatione magni Ingressus donorum terminatur et reliqua folia desiderantur.

Non multum post primam opusculi publicationem altera eius editio facta est et quidem a MIGNE. « *Commentarius liturgicus* » Sophronii assumptus est in « *cursum completum Patrologiae graecae* » et una cum aliis S. Sophronii scriptis editus est.⁴ Huic alteri editioni adnexa est versio latina, quia card. Mai in « *Spicilegio Romano* » solummodo textum graecum edidit.⁵

In hac altera nostri opusculi editione « *Commentarius liturgicus* » in ultimo loco inter S. Sophronii scripta positus est. Sed ex hoc difficile quis erui potest, editores dubia de authenticitate opusculi habuisse, quia deest solita in opus introductio et nullibi sermo de genuinitate « *commentarii liturgici* » factus est.

Primus editor opusculi, nempe card. Mai, non omnem videtur spem perdidisse de inventione integri S. Sophronii opusculi. Revera in editione alterius commentarii liturgici, id est Theodori Andidensis,⁶ card. Mai annuntiavit, se in codice Vaticano Nr. 790 (fol. 36-40) aliud exemplar anonymi cuiusdam auctoris reperisse, ex quo defectus et lacunae in S. Sophronii « *commentario* » optime suppleri possent.⁷ Hunc tamen codicem card. Mai non edidit.

Sed iam Krosnoseltsev seria dubia movebat, num revera in codice Vaticano 790 (fol. 36-40) continuatio opusculi S. Sophronii contineretur. Secundum Krosnoseltsev in nominato codice non opusculum Sophronii continetur, sed unum ex exemplaribus commentarii liturgici S. Germani Constantinopolitani.⁸ Hanc opinionem, videtur, secutus est N. BORGIA, qui anno 1912 praefatum anonymum codicem Vaticanum 790 publici iuris fecit, contendens ostendere,

³ IBID., Editoris praefatio, p. VI-VII.

⁴ MIGNE, P. G., 87, col. 3981-4002.

⁵ Haec versio valde imperfecta est, multaque menda continet.

⁶ Cfr. MIGNE, P. G. 140, col. 417-468: THEODORI EP. ANDIDENSIS, *Brevis commentatio de divinae liturgiae symbolis ac mysteriis*.

⁷ IBID., col. 423, notula ad.

⁸ KRASNOSOLTSEV, *Svjedenija...*, pag. 312.

illum codicem inter tot multos commentarii S. Germani codices nobis « magis sinceram et fidelem lectionem »⁹ operis S. Germani exhibere. Sic mansit « *commentarius liturgicus* » S. Sophronio adscriptus usque ad nostra tempora incompletus nec alius codex huius opusculi hucusque repertus est.

Ipsam opusculum in 21 brevia capita divisum est. In primo capite, quod simul brevis quaedam introductio in explicationem liturgiae considerari potest, sermo est de apostolica origine variarum liturgiarum. Traditas ab Apostolis liturgias varii Ecclesiae Doctores, ut v. gr. Basilius, Johannes Chrysostomus, Epiphanius et alii, ad usum populorum et temporum accomodaverunt et auxerunt. In fine huius capitis auctor breviter de origine Missae Praesantificatorum loquitur: « Praesantificatorum autem liturgiam quidam Jacobo tribuunt, cognominato fratri Domini, alii vero Petro apostolorum capiti et aliter alii ».¹⁰

Post hanc brevem introductionem iam ipse Missae ordo explicatur. Primo loco exponitur, quid sit Ecclesia (cap. 2), eius partes, ut altare, sacra Mensa (cap. 3), eius ornatus (cap. 4) et eius suppellex (cap. 5). In sequentibus capitibus explicantur vestes sacerdotis aliorumque ministrorum (cap. 6, 7, et 8). In sequentibus capitibus (cap. 8, 9, et 10) describitur et explicatur offertorium Missae, seu proskomidia. Qua finita incipit expositio Missae catechumenorum (cap. 11). Postea exponuntur: antiphona (cap. 12 et 13), « parvus ingressus » cum libro Evangelii (cap. 14), hymnus trisagii (cap. 15) et processio ad sic dictum synthronum (cap. 16). Successive sermo fit de lectionibus Apostoli (cap. 17), de cantu Alleluia (cap. 18) et de lectione Evangelii (cap. 18). Data occasione breviter symbola Evangelistarum explicantur (cap. 19). In ultimis capitibus tractatur de precibus post Evangelium et de dimissione catechumenorum (cap. 20), dein de hymno cherubico et Magno donorum Ingressu (cap. 21). In descriptione Magni Ingressus opusculum, ut iam supra diximus, abrupitur.

2. DE AUTHENTICITATE OPUSCULI.

His praemissis iam ad praecipuam nostrae inquisitionis pervenimus quaestionem, id est, utrum « *Commentarius liturgicus* », qui S. Sophronii nomen ducit, sit revera eius opus genuinum necne.

Editores « *Commentarii liturgici* », ut iam supra notavimus, nulla videntur habuisse dubia de authenticitate eius. Sed omni studioso et profundius rem consideranti seria dubia de genuinitate

⁹ N. BORGIA, *Il commentario liturgico di S. Germano patriarca Constantinopolitano e versione latina di Anastasio Bibliotecario*. Nuova edizione con aggiunte. (Studi Liturgici, Fasc. I), Grottaferrata 1912, pag. 8.

¹⁰ MIGNE, P. G. 87, col. 3982.

« *Commentarii liturgici* » S. Sophronio adscripti, oriri debent. Quae de causa haec dubia breviter exponimus concludentes: « *Commentarium liturgicum* » non esse opus S. Sophronii genuinum, nec fuisse conscriptum saeculo, quo S. Sophronius vixerat (id est saeculo VII.), sed potius esse ad saeculum XI-XII. referendum.

a) S. Sophronius maxime notus est ut defensor doctrinae orthodoxae de duabus voluntatibus in Christo contra haeresim monotelitismi. Anno 634 electus est patriarcha urbis Hierosolymarum, ibique permansit usque ad suam mortem (638). Notus est etiam ut auctor nonnullarum homiliarum et orationum necnon scriptorum hagiographicorum.¹¹ Conservata sunt etiam sub eius nomine Carmina anacreontica ex occasione variorum festorum et sic dictum Triodion,¹² in quo hymni liturgici continentur.¹³ Praescindendo a quaestione, utrum haec ultima opera poetica sint genuina, de authenticitate « *Commentarii liturgici* » imprimis hoc est notandum, illum esse *commentarium Missae byzantinae, non vero Missae hierosolymitanae*. Si ergo S. Sophronius auctor « *Commentarii liturgici* » fuisset, difficile intelligi potest, cur patriarcha Hierosolymitanus in expositione ordinis missae non missam suae Ecclesiae, sed missam Ecclesiae byzantinae sequatur. Certum enim est, tempore S. Sophronii in Ecclesia syro-palaestina in usu fuisse ritum proprium, nempe syro-antiochenum cum propriis Missae anaphoris. « Byzantinizatio » Ecclesiae et liturgiae syro-palaestinae, quae fidelis orthodoxiae remansit, incipit paulatim saeculo XI. et nonnisi saeculo XIII. perficitur.¹⁴ In hoc saeculo Ritus Byzantinus localem Ritus Ecclesiae Hierosolymitanae iam totaliter substituit.¹⁵

b) Ordo Missae, qui in « *Commentario liturgico* » explicatur, repraesentat Missam byzantinam, quae spectata sua evolutione rituali non ad saeculum VII. (quo vixit S. Sophronius), sed potius ad saeculum XI-XII. est referenda.

¹¹ Cfr. *Opera S. Sophronii*, in editione MIGNE, P. G. 87, 3147-4014.

¹² Triodion continet sic dictos « *canones liturgicos* », qui adhibentur in Officio byzantinae Ecclesiae tempore Quadragesimae.

¹³ De Sophronio ut poeta cfr. KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, München 1891, pag. 318-319. — Cfr. etiam: W. CHRIST UND M. PARANIKAS, *Anthologia graeca Carminum christianorum*, Lipsiae 1871, pag. 46ss. et 96ss. In Prologom. 27ss. et 53; M. PARANIKAS, *Ueber das angebliche Triodion des hl. Sophronius*, (Sitzungsberichte der bayr. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Cl. 1870, II, pag. 53-74); — EDM. BOUVY, *Etudes sur les origines du rythme tonique dans l'hymnographie de l'église grecque*, Nîmes 1886, pag. 169-182.

¹⁴ Cfr. CHARON, *Le rite byzantin et la liturgie chrysostomienne dans les patriarchats melkites* (Chrysostomika, Roma 1908, pag. 473-716), praecipue primam partem articuli: Adoption du rite byzantin par les patriarchats melkites, pag. 476-497.

¹⁵ Cfr. BAUMSTARK, *Vom geschichtlichen Werden der Liturgie*, Freiburg in Br. 1923, pag. 50, 59-60; et I. M. HANSSENS, *Institutiones liturgicae de ritibus orientalibus*, Romae 1930-1932, II, pag. 480-482; III, pag. 590.

Praecipuum argumentum pro hac assertione desumi potest ex ritibus caeremoniisque protheseos, seu proscomidiaie. Sic v. gr. proscomodia non fit iam in initio missae fidelium post dimissionem catechumenorum, sed in initio missae catechumenorum. Haec transpositio proscomidiaie facta est post saeculum VII., probabiliter saeculis VIII-IX,¹⁶ ergo iam diu post mortem S. Sophronii. In « *Commentario liturgico* » mentio fit lanceae ad excidendum panem ex prosphora. Usus lanceae notus est solum saeculo VIII.¹⁷ Similiter commemoratur textus liturgicus, qui excisionem « agni » ex prosphora concomitatur, qui non prius quam saeculis X-XI. introductus est.¹⁸

c). Ritus protheseos sunt quidem argumentum praecipuum contra authenticitatem « *Commentarii liturgici* » non tamen unicum. Adsunt enim alia haud spernenda indicia, quae compilationem opusculi nonnisi ad saeculum XI-XII. referunt.

Sic v. gr. in fine tertijs capitis haec brevis adnotatio invenitur: « ne quis opinetur figuras repraesentativas (ἀντιτυπα) tantum esse sancta (dona) corporis et sanguinis Christi, sed credat quisque panem et vinum oblatum converti in corpus et sanguinem Christi ». ¹⁹ Haec verba, ut iam Krasnoseltsev bene notaverat, explicari non possunt, nisi illa saeculo XII. conscripta fuisse dicamus.²⁰ In his verbis innuitur famosa controversia de « antitypis », quae a theologis byzantinis saeculo XII. maxime agitata est contra Bogomilos, docentes panem et vinum in Missae sacrificio etiam post consecrationem remanere merum panem et vinum.²¹ Verba, quae supra attulimus, miram quandam similitudinem habent cum titulo opusculi Nicolai Methonensis, qui vixit saeculo XII. et contra Bogomilos polemizzabat.²²

d). Aliud argumentum contra authenticitatem « *Commentarii liturgici* » simulque pro compilatione illius saeculo XI-XII. desumitur ex magna similitudine « *Commentarii liturgici* » cum alijs explicationibus Missae byzantinae saeculo XII. compilatis, id est cum commentario Theodori Andidensis ²³ et cum commentario Pseudo-Germani interpolato.²⁴

¹⁶ Cfr. PAPAS MARCO MANDALA, *La protesi della liturgia nel rito bizantino-greco*, Grottaferrata 1935, pag. 60-72 (Capo III - Tempo della Protesi).

¹⁷ *IBID.*, pag. 98.

¹⁸ *IBID.*, pag. 99-104.

¹⁹ MIGNÉ, P. G. 87, col. 3983D.

²⁰ KRASNOSOLTSEV, *Svjedenija...*, pag. 314-315.

²¹ Cfr. M. JUGIE, *Theologia dogmatica Christianorum orientalium*, Tom. III (Paris 1930), pag. 184-185, Tom. I, pag. 409.

²² Cfr. MIGNÉ, P. G. 135, col. 509-518: *Ad eos, qui haesitant aiunt que consecratum panem et vinum non esse corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi.*

²³ Cfr. apud MIGNÉ, P. G. 140, col. 417-468.

²⁴ Cfr. apud MIGNÉ, P. G. 98, col. 383-454.

De hisce duobus commentariis et de eorum authenticitate non est hic locus, ut accuratius loquamur. ²⁵ Tempus, in quo haec duo commentaria conscripta sunt, est saeculum XII.²⁶ Ut melius appareat, quam magna sit inter illos commentarios et inter nostrum « *Commentarium liturgicum* » similitudo, afferimus varios locos analogos in columnis synopticis:

S. Sophronius

Pseudo-Germanus

Theodorus Andidensis

1. explicatio ecclesiae et altaris:

Concha est juxta Bethlehemiticum stabulum et speluncam, in qua sepultus est Dominus... Mensa sanctorum monumentum refert, in quo Christus sepultus est. (MIGNE, *P.G.* 87, col. 3983AB).

Concha est juxta illam in Bethlehem speluncam, ubi natus est Christus, et juxta speluncam, ubi sepultus est... Sancta mensa est vice loci sepulturae, in quo positus est Christus. (MIGNE, *P.G.* 98, col. 387AB).

Divina et sacra mensa et pro strato coenaculo accipitur et praesepe appellatur, et sepulcrum quoque Christi Dei vocitatur. (MIGNE, *P.G.* 140, col. 422B).

2. explicatio cancellorum altaris:

Cancelli ad morem cancellorum sunt sepulcri; opera aenea quae simplicem ingressum adimunt, locum orationis indicant, ab introitu populum exteriori cohibent, interius Sancta sanctorum definiunt et solis presbyteris accessum praebent. (col. 3983D., 3986A).

Cancelli locum orationis designant, quousque extrinsecus populus accedit, intrinsecus autem sunt sancta sanctorum, solis sacerdotibus pervia. Sunt autem revera ad piam memoriam cancelli aenei, ne quis simpliciter et temere ingrediat. Ambo figuram lapidis sancti monumenti designant. (col. 391A). (27).

²⁵ et ⁽²⁶⁾ Cfr. KRASNOSELTSEV, *Objasnjenje liturgiji, sostavlennoe Theodorom, episkopom Andidskim* (Pravoslavnyj Sobjesednik, 1884, I. pag. 375), etiam eiusdem auctoris: *Svjedenija...* pag. 312-313; — De commentario liturgico PSEUDO-GERMANI cfr. N. BORGIA, *Il commentario lit.*, pag. 1-9.

²⁷ Cfr. etiam textum commentarii Germani apud N. BORGIA, *op. cit.*, pag. 13-14.

S. Sophronius

Pseudo-Germanus

Theodorus Andideus

3. explicatio tonsurae sacerdotalis:

Sacrae phalangis tonsura
veluti sacerdotis spineam
Domini nostri coronam de-
monstrat. (col. 3987C).

In sacerdotis capite cir-
cumcinnata tonsura spi-
neam coronam significat.
(col. 3986D).

Tonsura capitis sacer-
dotis... vice coronae est spi-
neae, quam Christus ges-
tavit. (col. 391D).

4. explicatio excisionis « agni »:

Cum (sacerdos) a bene-
dictis (28) corpus Domini
separat, angelum imitatur,
qui Virgini: Ave nuntiavit.
col. 3990D).

Qui dividit divinum cor-
pus diaconus a benedictio-
ne (28) angelum imitatur,
qui Virgini Ave annuntavit.
(col. 398D., 399A).

Ipse vero qui divinum
corpus desecat diaconus ab
eulogia, angelum imitatur,
qui Virgini dixit: Ave. (col.
430C).

5. explicatio totius protheseos:

Et ut simpliciter dicam,
etmpus triginta annorum
quod ante baptismum et
praedicationem effluxit, ad-
implet prothesis. (col.
3990D., 3991A).

Et ut summattim dicam:
annorum triginta tempus
ante baptismum et conver-
sationes prothesis explet.
(col. 399A).

Ut summattim dicam:
tricennale spatium et vitam
ante baptismum prothesis
repraesentat. (col. 430D).

6. explicatio initii Missae:

Qui initium sacrae facit
sacerdos liturgiae, figuram
refert joannis Praecursoris
et Baptistae praedicationem
suscipientis et dicen-
tis: Poenitentiam agite, ap-
propinquavit enim regnum
coelorum (29).
(col. 3991B.)

Sacerdos autem initium
divinae liturgiae faciens im-
aginem efert Joannis Prae-
cursoris et Baptistae praedicationem
inchoantis et
inquietis: Poenitentiam
agite, prope est enim reg-
num coelorum ».
(col. 402A.)

Iam vero sacerdos, qui
initium divinae liturgiae fa-
cit, imaginem gestat Joan-
nis Baptistae praecursoris,
qui videlicet praedicationem
exorsus est dicens:
« Poenitentiam agite, ap-
propinquavit enim regnum
coelorum ».
(col. 431B.)

²⁸ Id est « ex eulogia », seu ex prosphora. Ut patet versio latina confusionem gignere potest. Traductor videtur textum non intellexisse.

²⁹ MAT., 3, 2.

S. Sophronius

Pseudo-Germanus

Theodorus Andidensis

7. explicatio parvi ingressus:

Introitus autem pontificis Christi et Dei nostri manifestationem ad Jordanem (designat).
(col. 3994C.)

Censeo enim, ostensionem in Jordane et patefactionem Christi et Dei nostri ingressu pontificis obscurare designari.
(col. 407A.)

Putamus enim Christi Dei nostri ostensionem apud Jordanem et manifestationem ab episcopi introitu innui.
(col. 435C.)

8. explicatio processionis ad synthronum:

Consensus in synthrono innuit, quod Filius Dei in ea quam assumpsit carne (sicut et agnum quem in humeris imposuit, unde humerale desumptum est, videlicet Adamiticum genus) ascendit super omnes principatus, virtutes, dominationes et seipsum ad Deum et patrem contulit.
(col. 3995D.)

Sedere autem, est Filium suam carnem quam gestavit, et ovem quam super humeros assumpsit (quod designatur humerali) quae est Adamaea massa, sustulisse supra omne imperium, et potestatem et dominationem superiorum Virtutum et obtulisse Deo et Patri.
(col. 410D.)

Statim post introitum et trisagii finem ad cathedram conscenditur, quae res a terra in coelum conscensum, et ab infima Iudaeorum vita et a lege ac veteris foedere indulgenter ipsis concessio, significat transitum.
(col. 438B.)

9. explicatio cantus: Alleluia:

Post apostolicam lectionem canit David: Alleluia. *Al* significat apparuit, *El* - Deus *uia*, - laudate Deum vivum.
(col. 3998C.)

Alleluia clamat David et ait... Hebraica enim lingua est *Al* - venit, apparuit; *El* - Deus, *uia* - laudate et celebrate viventium Deum.
(col. 411B.)

Et sicut trisagii hymnus, ita etiam Alleluia angelica est hymnodia, ut Christum esse ex angelicis, hominem item esse ex nostris hymnis palam fiat.
(col. 439D.)

10. Preces post Evangelium:

Quae post divinum Evangelium fiunt lectio, preces et postulationes usque ad Cherubicum hymnum, trium temporum doctrinam Christi Domini nostri innuunt, et catechesim quae ad sanctum baptismum.
(col. 3999C.)

Post divinum Evangelio- rum lectionem preces et petitiones habitae usque ad Cherubicum hymnum, Christi et Dei nostri doctrinam tribus annis indicant et eorum qui ad baptismum se applicarunt institutionem.
(col. 415D.)

Post evangeliorum lectionem preces et postulationes usque ad cherubicum hymnum triennale magisterium Christi Dei nostri innuunt et paratorum ad baptismum catechesim.
(col. 439D.)

Item valde similes inter se sunt explicationes antiphonarum,³⁰ hymni trisagii,³¹ symbolorum Evangelistarum³² et dimissionis catechumenorum.³³ Porro magna similitudo intercedit inter Pseudo-Germanum et nostrum « *Commentarium* » in explicatione vestium sacerdotalium.³⁴ Dein primum caput « *Commentarii* » quasi ad totum concordat cum 32 capite commentarii Theodori Andidensis.³⁵

Ex his evidenter patet, *hanc similitudinem non posse esse casualem*, sed potius mutuam dependentiam secumferre. Nunc surgit quaestio, nempe, quis ex hisce tribus commentariis « originalis » dicendus sit, a quo ceteri aliquo modo dependere dici possint.

Uti patet, quaestio non est tam facilis ad solvendum, quia desunt nobis indicia externa et nos necessario ad solum examen internum recurrere debemus.

Sine dubio commentarius Theodori Andidensis prae ceteris praeferendus esse videtur. Commentarius ille hoc maxime prae ceteris eminet, quod *opus est unius manus*, dum e contra commentarii Pseudo-Germani et Sophronii compilationes sunt multarum manuum. Porro eminet commentarius Theodori Andidensis originalitate, spiritu systematico et tendentia synthetica. « Individualitas auctoris » clare apparet,³⁶ qui pro scopo sibi proponit, complere id, quod deest in aliis explicationibus liturgiae. Theodorus Andidensis nullibi mentionem facit explicationis liturgiae, cuius auctor esset Sophronius, quod certe non omisisset, si huiusmodi explicatio sub nomine Sancti eius tempore extitisset. Theodorus loquitur expresse de explicatione liturgiae auctore S. Basilio³⁷ eaque usus est. Probabiliter haec liturgiae explicatio una est ex variis lectionibus explicationis liturgicae, communiter S. Germano attributae, quae saepe in codicibus nomen S. Basilii ducit.³⁸

Quod attinet ambo commentarios: Pseudo-Germani et Sophronii, eorum inter se magna similitudo facile explicari potest, si admittatur, *illos pertinere ad eandem familiam et esse solummodo varias lectiones unius eiusdemque operis*. Ad hanc conclusionem ducit nos examen internum amborum commentariorum.

³⁰ Cfr. *cit. Opera*: P.G. 87, 3991D - 3994AB; - 98, 402D - 403ABCD - 406ABC; - 140, 431BCD - 434ABC;

³¹ *IBID.* 87, 3995BC; - 98, 410ABC; - 140, 434D - 435ABC;

³² *IBID.* 87, 3999AB; - 98, 414BCD;

³³ *IBID.* 87, 3999C; - 98, 418B; - 140, 442A;

³⁴ *IBID.* 87, 3988-3999; - 98, 39;

³⁵ *IBID.* 87, 3981; - 140, 460;

³⁶ Cfr. KRASNOSELTSEV, *Svjedenija...*, pag. 313.

³⁷ Cfr. MIGNE, P. G. 140, col. 419.

³⁸ Cfr. N. BORGIA, *op. cit.*, pag. 2. « A spiegare in qualche modo il numero non indifferente di Mss. (manoscritti) che riferiscono a S. Basilio il commentario (di S. Germano), che realmente non gli appartiene, si fa notare che causa dell'equivoco possa essere stato il nome dello stesso Santo, preposto alla liturgia che gli si attribuisce, alla quale probabilmente ne' Mss. teneva dietro il commentario » (ad notulam 3).

Nec obstat diversitas nominum et titulorum, cum revera modus tractandi, stylus, et indoles in hisce duobus commentariis quasi perfecte concordent. Secundum nostram opinionem S. Germanum, vel fortasse aliquem ex auctoribus saeculi VII, composuisse explicationem liturgiae, quae valde diffusa fuit et decursu temporis simul cum evolutione Missae byzantinae saepius mutata, aucta et interpolata est. Ad maiorem auctoritatem huic explicationi dandam coeptum est, illam variis patribus Ecclesiae attribuere. Sic. v. gr. extant permulti codices huius explicationis liturgicae, qui tum S. Germano, tum S. Cirillo, tum. S. Athanasio, tum S. Basilio, tum denique S. Jacobo, fratri Domini attribuuntur.³⁹ Unde non est mirandum, quod una ex his variis lectionibus « vulgati » in Ecclesia byzantina commentarii etiam nomen Sophronii ducit. Probabiliter compilerator nostri « *Commentarii liturgici* » proveeniebat ex regione syro-palaestinensi ac proinde facile commentarium S. Sophronio, patriarchae Hierosolymitano tribuere poterat.⁴⁰ Certum tamen est, commentarium non solum in hodierna forma interpolata, sed etiam in primitiva forma non habere S. Sophronium ut suum auctorem.⁴¹ Jure igitur auctores, qui data occasione « *Commentarium liturgicum* » sub nomine S. Sophronii commemorant, vel illum citant, ut opus « *Pseudo-Sophronii* » designant,⁴² quod ex saeculo XII vel XIII originem ducit.

3. DE « COMMENTARII LITURGICI » INDOLE.

Quamquam « *Commentarius liturgicus* » sit incompletus et abruptus, nihilominus clare apparet eius interna indoles, de qua nunc sunt pauca dicenda.

³⁹ Cfr. MIGNE, P. G. 98, 15-18 (notitia de S. Germano); cfr. etiam N. BORGIA, *Il commentario liturgico...*, pag. 2-7.

⁴⁰ « Fortasse ad ordinem missae byzantinum, recens in Ecclesiam Melchiticam Syriae vel Palaestinae introductum, referendus est commentarius liturgicus qui, nomine Sophronii, Hierosolymorum patr. (638) falso decoratus (est) », I. M. HANSSENS, *Inst. litur.* II., pag. 480; KRASNOSELTSEV bene notat, Sophronium in titulo « *Commentarii liturgici* » non esse nominatum ut « sanctum », qua de causa auctor illius posset esse unus ex posterioribus Sophroniis, patriarchis Hierosolymarum, v. gr. Sophronius II (1288-1334). (Cfr. *Svjedenija...*, pag. 315). Sed de hoc Sophronio et de eius scriptis nihil scimus.

⁴¹ S. MURETOW (in suo opere: *Istoričeskij obzor činoposledovanija proskomidii do « Ustava liturgiji » konst. patrijarcha Filotheja*), Moskva 1895, pag. 141-142), conatus est ostendere, « *Commentarium liturgicum* », etsi posteriore tempore « sit interpolatum », tamen quoad substantiam esse opus S. Sophronii genuinum. Muretow maxime in « historico-topografico » caractere commentarii insistit, qui vel maxime in hoc apparet, quod in explicatione ecclesiae eiusque partium imitatur templum Hierosolymitanum a Constantino constructum. Sed fatendum est, ex argumentis Muretowii sat difficile ostendi posse, illam rationem et indolem explicationis esse a S. Sophronio introductam.

⁴² Sic. v. gr. ENGDAHL, *Die Proskomidie der Liturgien des Chrysostomos und des Basilii während des Mittelalters*, Berlin 1908, pag. 46, et in aliis locis. MIRKOVIČ, *Pravoslavnaja liturgica*, I. (1918) loquendo de « *Commentario liturgico* » authenticitatem eius negat, pag. 28. Cfr. S. SALAVILLE, *Liturgies orientales*, II. (2), pag. 137. Etiam P. M. MANDALA, *La proteksi...*, pag. 27 (Hic auctor compilationem opusculi ad saeculum XIII refert).

Ut nota characteristicum opusculi considerari potest eius *symbolismus exaggeratus*. Symbolismus ille in hoc consistit, quod omnes ritus caeremoniaeque Missae fere exclusive symbolice, seu ut persaepe in opusculo dicitur « mystice », explicantur. Auctor vel compilator nihil de origine rituum, de eorum scopo practico, de eorum sensu naturali et primario curat, insistendo unice, ut pro omnibus caeremoniis liturgicis aliquem sensum « mysticum » inveniat. Symbolismum illum ut « exaggeratum » designamus, quia auctor saepe saepius in symbolis inveniendis de recta via declinat.

Ex supra allatis textibus sat clare apparet, totam missam pro auctore nihil aliud esse, quam complexum quendam symbolorum. Sic, ut saltem unum alterumve exemplum afferamus, parvus ingressus hic specialem meretur attentionem. Parvus ingressus, qui in ritu byzantino cum libro Evangelii solemniter perficitur, est vestigium illius primi ingressus episcopi in sanctuarium ad celebrandam missam. Talis est sensus primarius « parvi ingressus », qui etiam in oratione, quam sacerdos durante ingressu recitare debet, clare exprimitur. Sed in « *Commentario liturgico* » parvus ingressus symbolice explicatur. Sacerdos portans librum Evangeliorum symbolizat ipsum Christum Dominum, qui ad mortem condemnatus suam crucem portavit. Si vero hoc diaconus facit, tunc imitatur Simeonem illum ex Cyrene, qui a militibus coactus Christi crucem in Golgotam portavit. Si vero episcopus Missam celebrat et ipse ingressum perficit, typum exhibet Christi, qui semetipsum revelavit ad flumen Jordanem. Sacerdos, qui ante ingressum in sanctuarium primum locum episcopo caedit, S. Joannis praecursoris figuram gestat de Christo dicentis: « Hunc oportet crescere, me autem minui ».⁴³

Iam iure quaeri potest, quamnam similitudinem habeat parvus ingressus cum via crucis Domini nostri Jesu Christi, vel cum eius revelatione ad flumen Jordanem? Vel possit quis quaeri, cur sacerdos « agnum » ex prosphora excidens angelum symbolizzare debet, qui B. Virgini: Ave annuntiavit? Cur etiam sacerdos initium Missae faciens « figuram refert Joannis Praecursoris et Baptistae praedicationem suscipientis et dicentis: « Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum » ».⁴⁴ Uti patet, explicationes illae symbolicae nullum habent nexum cum ritibus et textibus liturgiae suntque auctoris fragmenta.

Simili modo sine ullo fundamento in re explicantur varia nomina et textus liturgici. Sic v. gr. nomen tunicae sacerdotalis, quae apud Byzantinos « sticharion » vocatur, ab auctore « mystice » ab « ἐστὶ χάρις, seu « est gratia » (a Deo) explicatur. Nomen Dominicae, quae graece Κυριακή vocatur, mysticum sensum habet significatque « sanatio a Domino » (ἀκος παρὰ τοῦ Κυρίου), « quia

⁴³ Cfr. P. G. 87, col. 3994C.

⁴⁴ Ibid., col. 3991.

Adami morbum (Christus) eo die sanavit». ⁴⁵ Mira est «mystico-philologica» explicatio cantus «Alleluia». Secundum auctorem *Al* — significat — venit, apparuit, — *El* — Deus *Uia* — laudate Deum vivum! ⁴⁶ Iam ex hac explicatione possit quis concludere, S. Sophronium non posse esse auctorem huius explicationis, quia valde dubitandum est, S. Sophronium tam ignarum fuisse linguae hebraicae, ut ausus fuisset talem ridiculam explicationem «Alleluia» praebere.

Sed etsi hodie illa symbolico-mystica explicationis methodus nobis aliquatenus puerilis et ridicula appareat, in medio aevo tendentia ad symbolicam Missae explicationem per totum Orientem et Occidentem diffusa erat. Symbolismus in explicanda Missa iam primo apud Pseudo-Dionysium ⁴⁷ apparet et apud eius commentatorem S. Maximum Confessorem. ⁴⁸ Symbolicam indolem in explicanda Missa ostendunt commentarii liturgici S. Germani, Theodori Andidensis. N. Cabasilae ⁴⁹ et Simeonis Thessalonicensis. ⁵⁰ *Iure sermo esse potest de «schola symbolistica» apud byzantinos commentatores.* Quam magnam diffusionem habuit symbolica liturgiae explicatio in Oriente non byzantino, ostendunt nobis commentarii liturgici Abrahami Bar Lipheh, ⁵¹ Jacobi Bar Salibi, ⁵² Chosrovi Magni, ⁵³ Sams al Riasah Abulbaracati ⁵⁴ et aliorum. In Occidente notus est propter suum in Missa explicanda symbolismum praesertim Amalarius Trevirensis. ⁵⁵

Non est locus hic, ut insistamus, symbolismum illum exaggeratum carere fundamento ideoque reliquendum esse. Revera in campo scientiae liturgicae iam diu huic symbolismo valedictum est. ⁵⁶ Attamen non est negandum, symbolismum quodammodo in ipsa Missa radicari. «Sacra liturgia est», secundum celebre S. Theodori Studitae effatum, «totius oeconomiae recapitulatio». ⁵⁷ Primario est sacra liturgia incruentum sacrificium et com-

⁴⁶ *IBID.*, col. 3988B, 3985C.

⁴⁷ *IBID.*, col. 3998C.

⁴⁸ MIGNE, P. G. 3, col. 423-472.

⁴⁹ *IBID.*, 91, 657-718, *Mystagogia* et *Scholia* ad Pseudo-Dionysium in 4, 15-432, 527-576.

⁵⁰ MIGNE, P. G. 150, col. 367-492 (*Expositio liturgiae*).

⁵¹ *IBID.*, 155, 253-304 (*De sacra liturgia*) et col. 697-750 (*De divino templo*).

⁵² Cfr. eius «*Interpretatio officiorum*» (saec. VIII), ed. a CONNOLLY in *Corp. Script. christ. orient.* 92 (1915), pag. 151-166.

⁵³ Cfr. eius «*Expositio liturgiae*» (saec. XII), ed. a LABOURT in *Corp. Script. christ. orient.* 63 (1903).

⁵⁴ Cfr. eius «*Commentarius de orationibus missae*» (saec. X), ed. VETTER, Freiburg in Br., 1880.

⁵⁵ Cfr. eius «*Lampas tenebrarum et expositio ministerii*», ed. VILLECOURT in *Patrologia Orientalis* (Craffin-Nau), XX (1929), pp. 575-734.

⁵⁶ Cfr. eius «*De ecclesiasticis officiis libri quattuor*», in MIGNE, P. L. 105, 985-1242.

⁵⁷ Hoc dicendum est saltem de explicationibus Missae romanae, quia in explicationibus missae byzantinae symbolismus ille exaggeratus usque ad nostra tempora retinetur. Cfr. v. gr. explicationem liturgiae byzantinae, nuper editam ab ARCHIMANDRITA KYPRIANO, (*Eucharistia*, Parisiis 1947, russice), pag. 342, et in var. loc.

⁵⁸ MIGNE, P. G. 99, col. 346C.

memorativum passionis Domini Nostri Jesu Christi. Sed ex hoc missae conceptu apud byzantinos commentatores ortus est latior missae conceptus, nempe *symbolico-mysticae repraesentationis totius operis redemptorii Christi*, imo totius Christi in terra vitae. Hunc Missae conceptum vocare quis posset «mystico-symbolicam chronologiam». Missa est symbolica repraesentatio et reproductio omnium eventuum terrestri vitae Jesu Christi.⁵⁸ Apud byzantinos commentatores hanc ideam classice evolvit Theodorus Andidensis,⁵⁹ sed etiam auctor «*Commentarii liturgici*», seu Pseudo-Sophronius ab hac idea ductus est. Eius ratio explicandi valde similis est explanationi Theodori Andidensis et praecipue Pseudo-Germani. *Hoc solummodo comprobatur nostram opinionem, quam supra exposuimus, nempe «Commentarium liturgicum» sub nomine S. Sophronii nihil aliud esse, quam unam lectionem illius commentarii «vulgati», qui S. Germano attribuitur.*

⁵⁸ De hoc Missae conceptu cfr. M. JUGIE, *Theol. dogm. christ. or.*, III, pag. 313-317.

⁵⁹ Notanda sunt eius verba in initio eius commentarii liturgici: «Multi, qui sacerdotii munere dignati sunt, sciunt quidem et contentur ea quae in divina liturgia peraguntur, figuram esse Salvatoris passionis, sepulturae et resurrectionis; quod autem eiusdem quoque salutaris adventus et incarnationis prae se ferant indicia consequentia ab initio eius conceptionis et nativitatis, actaeque per triginta annos vitae necnon et ipsius Praecursoris et Christi in baptismo manifestationis; praeterea et electionis apostolorum et triennalis patrum miraculorum temporis..., id, inquam, haud scio cur isti ignorare videantur. Atqui ne corpus quidem illud appellabitur quod caput tantummodo habens, pedibus ac manibus aliisque membris careat... Si ergo res humanae ita connectuntur, ut sint plane inter se copulatae atque involutae, quis ea quae divinus Spiritus figurat atque repraesentat tam imperfectam imaginem habere dicat? Ergo ne huius quidem vivifici corporis per omnia similis imago manca ullatenus comperietur atque ullo membro destituetur» (MICHE, P. G., 140, col. 417-420). Similem de Missa conceptum habet etiam N. CASSILAS. Cfr. P. G. 150, co. 369-372.

ДО ІСТОРІЇ АРХІВУ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ XVIII СТОЛІТТЯ

Кілька грубеньких пачок поживклого паперу, перев'язаних добрим мотузком, деє на долішній полиці одної з шаф у Київському Центральному Архіві Стародавних Актів, що на них ми натрапили підчас архівальних студій початку 1930-их років, нині, здається, вже не існують, так само, як чимало інших, споріднених з ними своїм походженням і змістом документів, як, врешті, цілий Київський Центральний Архів Стародавних Актів, що не пережив сотої річниці свого існування, — це славнозвісне сховище документальних скарбів до історії України, надто ж польсько-козацької та гетьманської епох. Тому вважаю за свій обов'язок поділитись з ученим світом своїми відомостями й матеріалами про цих архівних „покійників“, тим паче, що відповідні документи становили колись частину Архіву Київської Митрополії (з'єдиненої) другої половини XVIII століття.

Мусимо застерегти, що, на превеликий жаль, нам не пощастило тоді вивчити як-слід всієї збірки. Ми мали змогу тільки переглянути, документ за документом, ці папери й використати для своїх наукових дослідів лише те, що стосувалося до історії старої української промисловости, яка так поважно репрезентована була в маєтках Київської Митрополії. Натомість спроба реконструувати цей архівний фонд (він недбалістю, а може чийось наміром, був розірваний на кілька частин і навіть окремих документів, які за самими архівними інвентарями, без уважного студювання кожного документу зокрема, годі з'єднати в одну початкову цілість) не повелася, як в причини загальних неприхильних умовин наукової праці, так і тому, що деє давно, ще в XIX ст. (якщо не вкінці XVIII ст.) Київська частина Митрополитанського Архіву була відокремлена від основної його цілости, яка свого часу була перевезена до Архіву „Святійшого Синода“ в Петербурзі, й не була нам приступна, пова окремими документами і, звичайно, описом, складеним невтомним дослідником історії т. зв. „западно-руської“ Церкви С. Рункевичем¹⁾. Зрештою ця Петербурзька частина Архіву Київської Митрополії віддавна відома в церковно-історичній науці.

1) (С. Рункевич), Описаніе документовъ архива западно-рускихъ униатскихъ митрополитовъ, т. I і II (Спб. 1897, 1907).

В наслідок того, Київська частина Митрополитанського Архіву (далі називатимемо її „Київським Фондом“) залишилася історично й архівально не дослідженою. Огож, замість того, щоб подати докладну історію і огляд цього архівного фонду, ми змушені обмежитися загальною його характеристикою та оцінкою.

Документи Київського Фонду здебільшого були включені до збірки Київської Археографічної Комісії (ця збірка після 1917 року ввійшла до складу Київського Центрального Архіву Стародавніх Актів) й розпорешені були (в інвентарях і *in natura*) серед її численних і різноманітних матеріалів, чи то як поодинокі архівалії, чи то, іноді як їх більші скупчення²⁾. Частина документів навіть не втягнена була до інвентарного опису збірки, що спричинилося згодом до цілковитого відірвання їх од споріднених матеріалів і прилучення до зовсім інших фондів Київського Центрального Архіву Стародавніх Актів³⁾.

Яке ж походження матеріалів Київського Фонду? Вже сама назва їх в старих інвентарних описах вказує на їх походження. Вони були занотовані як „в'язка паперів Радомисльських уніятських митрополитів“. Отже перед нами архівний фонд Київської Митрополії (з'єдиленої) за часів перебування її осередку в м. Радомислі на Київщині, цебто за другої половини XVIII ст., коли не тільки консисторія й господарче управління, а й резиденція митрополитів була в Радомислі (головним чином, доба митрополитів Феліціана—Филипа Володковича, 1762-1778 рр., Льва Шептицького 1778-1779 рр., і Ясона Смогоржевського, 1780-1786 рр.). Радомисльський Архів Київської Митрополії й створив основу „Київського Фонду“.

Та, безперечно, було б помилково думати, що до Київського Центрального Архіву Стародавніх Актів (або навіть до збірки Київської Археографічної Комісії) потрапив увесь Радомисльський Архів. Аджеж з опису Рункевича знаємо, що чимала частина того архіву знаходиться в складі Загального Архіву Митрополії (нині в Ленінграді). По-друге, розмір Київського Фонду і, що — найголовніше, його склад та зміст вказують на те, що до Києва дісталася (чи збереглася там) тільки частина Радомисльського Архіву. Це були переважно документи центрального економічного управління Київської Митрополії другої половини XVIII ст. Але саме в цій (економічній) частині Київський Фонд виходить далеко за межі радомисль-

2) Київський Центральний Архів Стародавніх Актів, Збірка Археографічної Комісії, чч. 470, 554, 556, 608-9, 610-611, 619 та інші.

3) Приміром т. зв. Актова книга ч. 5883 Київ. Центр. Архіву Старод. Актів. Деякі документи з цього фонду знаходилися в невпорядкованому стані в т. зв. „XIII шафі“ Київ. Центр. Архіву Старод. Актів.

ського періоду, маючи в своєму складі також документи як наступних літ (до кінця XVIII ст.) так особливо попередніх часів, з першої половини XVIII ст. (в окремих випадках навіть XVI-XVII ст.).

Який же зміст документів Київського Фонду й що дають вони істориків України й істориків української Церкви?

Київський Фонд є передусім маєтковий архів Митрополії. В руках Київської Митрополії від кінця XVII ст. згромаджуються великі володіння на Правобережній Україні та Білорусі (й Литві). Ще 6. II. 1684 р. король Ян Собеський надав Єпископові Львівському Йосифові Шумлянському Київо-Печерську Архимандрію (властиво самий титул) «*ze wszystkich dobrami, wsziami y innymi, do niej z dawna należącymi fundacjami, dochodami y przynależnościami tak w Koronie, jako y Wielkim Xięstwie Litewskim*» (4). Отже, до рук Й. Шумлянського та його наступників на Архимандрії – Митрополитів Київських (з'єдинених) дісталися правобережно-українські та білоруські маєтки Київо-Печерської Лаври (й приєднані до неї колись, за Петра Могили, маєтки Київської Митрополії), що залишилися після „вічного миру“ р. 1686 в межах Польсько-Литовської Держави. В цих володіннях (на терені Правобережної України), що їх економічно-адміністративним осередком згодом став Радомисль, був цілий ряд промислових закладів: буди, гути (шкляні), гамарні, тартаки; дьогтеві, смоляні й салітряні майдани, гуральні, броварні, млини, валуші, папірня (в Радомислі), а також декілька рудень (залізних)⁵⁾. Це було велике господарство й навкола нього в другій половині XVIII ст. зосереджується увага й діяльність Митрополії, зокрема за митрополитів Володковича й Смогоржевського, що мали свою резиденцію в Радомислі. На той час Митрополія поширює свої земельні володіння й значно збільшує там кількість промислових підприємств: в 1760–1790-их рр. самих рудень її належало понад 15⁶⁾.

В науці історії української Церкви давно встановлено, що доба останніх Київських Митрополитів (з'єдинених), зокрема Володковича, Смогоржевського й Теодосія Ростоцького (1787–1805), виявила, за виразом проф. М. Чубатого, „найслабші сторінки уніятської Церкви“, передусім через те, що й самі Митрополити, й „частина єпископів та василіян були попольщені“. „Маса темного світського духовенства бачила, що вище о-

4) „Архивъ Юго-Западной Россіи“, ч. I том IV, ст. 72–73.

5) Перелік промислових закладів (мабуть неповний) кінця XVIII ст. — див. Ленінградський Центральний Архів, Архів Синода, фонд Западно-руських уніят. митрополитов „N° 163/14, арк. 2зв.–4зв. (1783 р.).

6) За матеріалами „Київського Фонду“.

свічене духовенство — чужий для нього світ “⁷⁾. Це й спричинилося до завмирання „духа живого“ в тогочасній уніятській Церкві на Правобережній Україні, що її Єпархія втрачає глибокий духово-моральний зв'язок з масою української людности, соціальні й національні прагнення якої були для неї чужі й ворожі. Верхівка духовенства перетворюється в очах української народної маси на звичайних польських дідичів, шляхтичів тощо. Позбавлена своєї пастви, уніятська Єпархія мусіла шукати собі опертя в польському уряді й тим самим переставала відповідати державній рації стану⁸⁾. Мабуть, відчуваючи цей стан речей, Митрополія головну увагу присвячує розвитку свого великого господарства й обороні його інтересів серед ворожої селянської стихії й недоброзичливого та економічно конкуруючого шляхетського оточення.

Саме таку картину малюють нам матеріали Київського Фонду. Найбільшу частину його складають документи — в оригіналах або копіях —, що стосуються: 1) земельних справ Митрополії, її володінь, надбань і втрат, 2) її широкої господарки. Якщо перша група документів являє цілком обмежений інтерес для історика, бо має численні паралелі в загальному актовому матеріалі Правобережної України того часу, то друга група з винятковою докладністю та яскравістю характеризує жваву й плідну господарчу діяльність Митрополії. Численні люстрації „ключів“, інвентарі підданських повинностей, реєстри прибутків (і видатків), описи промислових закладів, корчем та інших статтів великого господарства Митрополії, контракти з орендарями й, поруч з цим, сила-силенна різних документів, пов'язаних з поточним господарчим життям, а також з численними судовими процесами на цьому ґрунті, — все це дорогоцінний матеріал до економічно-соціальної історії Правобережної України другої половини XVIII ст., матеріал подекуди унікальний. Поза всяким сумнівом, це найбільша й найцінніша в своїй цілості частина Київського Фонду.

А втім господарством Митрополії не обмежується зміст економічної частини Київського Фонду. Чимало документів його характеризують повсякденне домашнє господарство й цілий побут митрополитанської резиденції в Радомислі. Зокрема тут є описи будов та майна резиденції, а також описи приватного майна митрополитів, складені після їх смерті. Взагалі це було доволі таки сіре й одноманітне життя великого польського дідича, що змушений був, невідомо чому, сидіти тут на самому краю тогочасного польського світу. Тільки не часті виїзди на єпархію, відвідини численних ми-

7) М. Чубатий, Українська католицька Церква (Переяслав 1946), ст. 16.

8) E. Likowski, Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX w., cz. I, Warszawa 1906, str. 149 sq.

трополитанських маєтків, обмін візитами з сусідніми дідичами та урядовцями і, як особлива подія в цьому безбарвному житті, рідкі подорожі митрополитів до Варшави — вносили якесь втручання в це встояне й засто-яне життя.

Безперечно найцікавіша для історика частина Київського Фонду — це численне листування. Сюди належить багате змістом офіційне й приватне листування Митрополитів Володковича і Смогоржевського та їх ближчих помічників з управителями (губернаторами) митрополитанських дібр, сусідніми дідичами, посесорами, орендаторами, державними урядовцями, духовенством тощо. Поруч з найрівноманітнішими господарчими інтересами, в цьому листуванні знаходимо безліч побутового матеріялу, рясні й нерідко дуже цікаві відгуки церковних і політичних подій тої критичної в історії Правобережної України й Речі Посполитої доби, але все це в мікрокосмі провінційного шляхетського життя.

Та життя було не завжди спокійним і мирним, стосунки лагідними і добросусідськими. Траплялося чимало випадків, коли між добрими сусідами доходило до гострих контрверсій і навіть збройних конфліктів. Тоді з найбільшою очевидністю виявлялася велика самотність Митрополії серед місцевого шляхетського, здебільшого римокатолицького оточення, й на цьому ґрунті дуже давався в знаки брак особистого авторитету в декого з радомисльських Владик. Ось, приміром, р. 1786 лісничий Вишевицький (володіння Митрополії) напав на рудників рудень Ялцівки та Макалевицької й перешкодив їм вибирати руду в їх — ніби то — власнім ґрунті Мезниках. Власник рудень — Вепринський дідич Галецький наказав рудникам продовжувати працю, а в листі до губернатора Вишевицького іронічно запитував: » *z kąd te nowe sąsiedzkie zakłócenie rodzi się — czy z powieści bałamutney donoszących mi, czy z nabożnego łakomstwa wszystko popie- mi (sic!) oczema ugrzawszy zabierać* «. Повдратований Вепринський дідич погрожував рішучим оппором: » *będziemy się musieli bronić y próbować a przy schyłku życia swego podobno Radomyslki Własciciel (себто Митрополит Я. Смогоржевський) użytku z tego mieć nie będzie* «⁹⁾.

Це листування досить характеризує становище радомисльських Владик щодо місцевого населення і його соціальних та національних прагнень. Дуже неспокійні часи переживала Митрополія підчас Коліївщини 1768 р. Митрополит Феліціян-Филип Володкович, що підчас повстання змушений був покинути Радомисль, писав одному зі своїх губернаторів 29. VII. 1768

9) Київський Цент. Архів Стародавніх Актів, „XIII шафа“. Окремі документи з Архіву Київської Митрополії.

р. (з Бобруйська): „після теперішнього нестерпного загарбання й грабунку, коли ми втратили все, потрібні гроші як на утримання, так і на інші потреби... Що Вашмосць, бачучи хлопський бунт, вжив допомоги для приборкання його від ЯВ. Ходкевича, старости Жмудського, то добре вчинив; і знов колиб хлопство заспокоїтися не хотіло проси тої ж милости; а коли б він вимагав і козаків на поміч, то вашмосць удавай, ніби то не ми даємо, але ЯВ. Ходкевич, владою найяснішого короля, забирає їх і давати їм наказує, й проси, щоб добре провчили, якщо є схильні до бунтів“¹⁰).

Студіюючи економічно-соціальні відносини в маєтках Митрополії, ми не могли констатувати якийсь надмірний тигар повинностей і визиску підданського селянства. Кріпацтво прийшло сюди пізніше — і то одразу, як тільки в кінці XVIII ст. митрополитанські добра були конфісковані російським урядом, який роздав їх своїм вельможам і прибічникам. Але соціальна природа Митрополитанського господарства й відчуженість Митрополії від національних прагнень українського народу зробили своє діло.

В цій атмосфері взаємного недовіря, підозри, навіть ворожости, й браку належного авторитету вищого духовенства, цілком природні були такі випадки, зафіксовані в тогочасних судових актах, як приміром цікавий епізод, що трапився р. 1763. Між Митрополією, що володіла Білосороцьким ключем, і дідичами сусідніх Дернович—Стецькими точилася запекла боротьба, підчас якої діставалося й рудникам Резавським (митрополитанським). Одного разу, коли рудники ловили вудками рибу в річ. Припять, на них наїхали дерновецькі селяни, побили й покалічили рудників і захопили їхні човни. При тому дерновецькі селяни вдалися ще до нової й трохи несподіваної зброї. Вони скомпонували якусь пісню » cum summa horrois cri-bra « й самого Митрополита, і його управителя, яку співали по всій околиці, не обминаючи, звичайно, й митрополитанських володінь¹¹).

Порівнюючи мало матеріялу дає Київський Фонд для культурального життя Митрополії. Тільки описи митрополитального палацу в Радомислі, доволі скромного зовні і в середині, та ще каталог бібліотеки митрополита Смогоржевського, досить таки звичайної, додають кілька деталей, які проте, не міняють загальної, відомої в науці картини невисокого культурного рівня — зрештою, такого ж, як все шляхетське суспільство навколо — Київської Митрополії за другої половини XVIII ст.

Вища церковна ерархія жила своїм, далеким од широких народних мас українських, життям. Але було б великою помилкою на підставі мате-

10) Київ. Центр. Арх. Стародав. Актів, 36. Арх. Ком., ч. 470. Оригінал польською мовою.

11) Там же, ч. 592.

ріялів Київського Фонду оцінювати церковну історію Правобережної України другої половини XVIII ст., як „пропащий час“. Цю історію треба вивчати *sine ira et studio*. Потрібна певна ревізія¹²⁾ дотеперішніх утертих поглядів. Бо під зверхнім польським покровом Радомиської митрополитанської резиденції йшло своїм традиційним кроком українське церковно-релігійне життя, що, може, саме тим польським щепленням було абережене від московських впливів так чинних на Лівобережній Україні. Зрештою, не слід перецінювати сили польського денаціоналізуючого чинника, який діяв, хоч і може слабше, також у сфері Православної Церкви на території Речі Посполитої (аж до кінця XVIII ст.). Витративши національно свою провідну верству (шляхту й вище духовенство), маса українського селянства й міщанства на Правобережній Україні, на чолі з своїм парафіяльним духовенством, що не покинуло свого народу на призволяще, залишається вірною своїй Церкві та її обрядові. Полонізація на Правобережжі не йшла й не могла заходити так глибоко у церковне життя, як це було з русифікацією на Лівобережжі. Якщо владики були часто-густо чужого етнічного й національного походження (дивно було б вимагати української національної свідомості від білоруса Володковича або поляка Смогоржевського), то маса сільського та міського духовенства Правобережжя була українська. А найяскравішим виявом сили української церковної стихії в народній душі було будівництво й оздоблення церков на Правобережній Україні. Саме на XVIII ст., і то здебільшого на другу половину його, припадає велике будівництво нових або репарація старих церков на всьому просторі Правобережжя. Тим було загально численні рани, завдані Руїною й часами татарських нападів, конфедератських інкурсій і гайдамацьких повстань. Ці скромні, але чепурні церкви було витримано в гарному українському стилі. Той, хто пригадує собі їх зелено-білі бані в гущавині старих дерев, хто пережив глибоку молитовну радість в їх сере-

12) Про митрополитування Володковича в бурхливі часи Гайдамаччини, розборів Польщі не маємо жодної поважнішої праці-статті. Лише на основі деяких документів часу історіографія, головню православна-російська, робить йому багато закидів. Існують однак інші, численніші і більше авторитетні документи часу, що дають зовсім інший образ його діяльності в цей бурхливий час. Тому ревізія поглядів, головню що до Володковича, це проста вимога справедливості. Правда, сьогодні недоступні краєві архіви, але римські архіви дають таку масу документарного матеріалу, що навіть в сьогоднішніх обставинах можна приступати до такої ревізії. За своєї сторони згадаємо такі томи Ватиканського Тайного Архіву: *Archivio di Nunziatura di Varsavia*, vol. 89, 90, 98, 99; *Nunz. di Polonia*, vol. 239, 240, 307, 311; *ARCHIVUM S. C. DE PROPAGANDA FIDE, Congressi: Moscovia, Polonia, Rutheni*, vol. 15, 16, 17; *Congregaciones Particulares Lettere*, etc.

дині — і у вечірньому присмерку, і світлий святочний день, — ніколи не забуде тих церков. Яка сила української національної стихії, українського церковно-релігійного духу була втілена в них! Це все залишила нам отая Унія, це все було створене здебільшого в часи радомисльських владик. . .

Нині нема вже тих старих уніятських церков. Вони знищені були недавно за мирного часу. Немає й того „радомисльського уніятського архіву“, знищеного підчас страшної війни. Тим більш мусимо зберегти в пам'яті нащадків ці неіснуючі вже сторінки історії України, її Церкви, її культури, сторінки, яких не можна вирвати з вічних анналів історії.

IV. BIBLIOGRAPHIA

Orientalia Christiana Periodica, vol. V (1939) – XV (1949). Roma (ст. 560, 558, 548, 508, 496, 274, 238, 415, 696).

Видавництво Папського Інституту Східніх Наук в Римі — „*Orientalia Christiana*“, яке почало свої публікації в 1923 р. по закритті видавництва „Бессаріоне“, в 1935 р. розділилось на видавництво неперіодичне: „*Orientalia Christiana Analecta*“ та періодичне: „*Orientalia Christiana Periodica*“. До 1949 р. періодичне видавництво заповнило вже повних 15 томів цінних праць на теми церковного Сходу. Навіть війна не припинила того цінного видавництва, зменшуючи хіба обем двох річників.

Як читачі передвоєнних „Записок ЧСВВ“ пригадують собі, видавництво це присвячене виключно справам християнського Сходу, в найширшому значенні того слова, і як цілість — це одна з головних появ на ці теми під сучасну хвилю. Як складний християнський Схід (різноманітність обрядів, мов, народів), так рівнож складний зміст цього періодика, беручи навіть поодинокі томи зокрема. Тому годі, а то й злишнім було б зазнайомлювати читача „Записок ЧСВВ“ в цілою широкою тематикою „*Orientalia Christiana Periodica*“, головню коли перед нами повних 10 томів, що пригадувались за час воєнної перерви в видавництві „Записок ЧСВВ.“ (1939-1949). Однак актуальність деяких статей за цей період робить по-знайомлення з ними читача „Записок“ конечним. Рівночасно тематика „Записок ЧСВВ“ дозволяє, на щастя, з того багатого змісту зробити доцільний вибір, без небезпеки перевантаження нашого огляду голими лише заголовками. В такому насвітленні приступаємо до коротенького огляду.

Зараз в п'ятому томі (1939) стрічаємось в короткою статтею, яка нас прямо так і зацікавлює: А. М. АММАНН, S. J., *Wladimir dem Apostelgleichen zum Gedächtnis*, (I–II, ст. 186–206). Стаття знаного сьогодні історика Сходу Європи зродилась з ювілейних роздумувань 1937–1938 рр. Автор не розкрив тут якихось нових джерел, але дав хосенну, бо на джерелах та багатій бібліографії основу синтезу подій 987–89 рр. Саме в такого синтетичного погляду авторові пощастило дати тій події нові думки, нові погляди на справу хрищення Руси–України. Автор консеквентно продумав в цій події варяжську (норманську) теорію походження „Руси“, до чого чимало причинилось і скандинавське походження автора. І це може

причиною, що автор в деяких місцях свою думку надто підчеркнув, що на деяких місцях привело й до певних суперечних висказів. Так напр. автор бачить у св. Володимирі ще повнокровного варяжського вікінга і як такого його характеризує та з такого його характеру розв'язує багато проблем. Але на ст. 200 каже саме про ту варяжську верству Київської Русі (Oberschicht der Nordgermanen), що «diese letzteren gingen jedoch schon im X-XI Jahrhundert in Slaventum auf». Виходило б прямо, що й в діянні Володимира не можна бачити лише діл варяжського вікінга, але й рівнож людину місцевого думання. Далі автор правильно ставить проблему Византії, Болгарії, Заходу й України в події хрищення України — Русі. Однак лише з застереженням що до дальших висновків можна підписатися під погляд автора: „Zur Mongolenzeit aber verschwand im alten Kiewer Reiche mit Ausnahme von Galizien und Wolhynien dies «südrussische» («ukrainische») Volkstum bis auf wenige Reste. Unter dem Einfluss der ugro-finnischen Urbevölkerung aber, sowie vieler tatarischer Zuwanderer bildete sich vor allem im obern Wolgagebiet die «nordrussische» Art neu heraus. Nur Nowgorod konnte sich ausser dem Süd-westen Russlands ein verhältnismässig selbständiges Eigenleben bewahren“ (с. 200-1). Наше застереження походить звідси, ким хоче автор згодом заселити наново цей „пустий“ простір? З півночі, чи з полудневого заходу? Тут, у тому питанні і відповіді лежить саме один з вузлових пунктів історіографії Сходу Європи, довкруги якого тягнулась довгими десятиліттями гаряча дискусія про початки української і російської нації.

З шостого річника можна відзначити такі статті, як: M. GORDILLO, *Photius et Primatus Romanus* (с. 6-39), де автор розглядає одне з протиримських византійських писань, яке дехто приписував авторству Фотія. Автор доказує його правдоподібніше походження з поч. XIII ст. Далі читача „Занисок ЧСВВ“ безперечно інтересуватиме таке питання як: «*Lo sviluppo della Mariologia nella Patrologia Orientale*» (ст. 40-82), пера о. Ігнатія ORTIZ DE URBINA, що в освітленні багатой літератури предмету дає задовільний перегляд розвитку маріології від першого до сьомого століття включно. Для поглиблення й усвідомлення джерел марійського культу в укр. народі укр. проповідник і письменник в хісном може використати цю розмірно невелику, але змістову статтю. Тематика марійського культу в Україні має своє джерело передусім в писаннях Отців Церкви.

З цього самого шостого тому треба вкінці відзначити статтю такого визначного знавця Сходу, як проф. Ем. ГЕРМАН: «*Ricerche sulle istituzioni monastiche bizantine. Tipica kletorika, caristicari, e monasteri liberi*» (с. 293-375). Послідніми часами в лабораторій різних вчених проходять у ширші круги погляди про сучасні форми східного монашества, зокрема

католицького, які відсуджують тим сучасним формам, зокрема Василянським назву й духа східного монашества.

Є подвійне джерело закидів: а) во сторони православного Сходу та б) во сторони вчених дослідників Заходу. З тієї другої групи виходить і проф. Герман, але в своїй статті він не входить в оцінки, лише бере певний період історії того монашества як факт (X–XI ст.) і досліджує його під трьома проявами часу: явище „типиків“ ктиторських, цебто монаші устави різних основників монастирів, явище каристикарів, яке підходить дуже близько до явища західного потронату, та явище „вільних“ монастирів. Не входячи глибше в оцінку праці автора відзначимо лише три справи, для нас суттєві. Перша справа — це підложжя праці о. Германа, а саме цей непрямий доказ, чи радше суппозиція, що т. зв. незмінність чи безсмертність византійських церковних уряджень, навіть у такій консервативній інституції як монашество не існує, як про це загально думають. Вистарчить навести слова автора: «Le istituzioni bizantine hanno la riputazione d'immortalità e d'immutabilità. Le principali fonti giuridiche infatti, le codificazioni del diritto ecclesiastico mostrano questo attaccamento alla tradizione del passato, questa fedeltà alle norme dei predecessori così caratteristici al genio bizantino. Ma sbaglierebbe chi sempre volesse scorgere nel testo arido di queste disposizioni l'esatta immagine della vera vita giuridica dello stato e della Chiesa bizantina. Accanto a queste norme, e spesso contro le loro prescrizioni, si sviluppano altre istituzioni, nuovi ordinamenti, consuetudini che finiscono per prevalere sul diritto scritto che pur non lasciando traccia nelle fonti codificate, influiscono non meno efficacemente sulla vita del popolo e della società. Tali sono anche i nuovi ordinamenti che dal secolo X cominciarono a dominare nella vita monastica nell'impero bizantino e che formano l'oggetto di questo articolo » (с. 293). І дійсно автор виводячи хоч би ціле множество „типиків“ на тлі основної аскетичної науки св. Василя доказує свою тезу. Хоч і правник, автор не хоче вбачати в різних історичних явищах лише ухили від певних основних, назагал абстрактних, формул, але бере історичні явища, навіть від'ємні (тут: вмішування світських людей у внутрішній лад монастирів), в навітленні обставин часу і місця. Тому автор дуже обережний у відсуджуванні таких чисто історичних явищ, але старається їх звичайно пояснити. Друга справа, що її хочемо на маргінесі праці о. Германа відзначити, це той спонтанний висновок з праці автора, що навіть для Сходу не можна всього нерозбірливо ідеалізувати, головню явищ наскрізь історичних, на принципи, що вони давні; і надужиття можуть рівнож вказувати на традицію і звичайно вказують. Такі напр. „типики“ в праці о. Германа представляються в дещо іншому світлі, як напр. в праці о. де Местра (порів.

„*Записки ЧСВВ*“, I, 1, ст. 176–184): „*De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam*“. Тудю передусім втискався світський елемент до монастирів та їх внутрішнього життя. Вони різноманітні, і коли брати що східне монашество живе за різними „типиками“ то й на Сході не можемо говорити про один лише рід монахів (де Местер), З другої сторони багатство таких „типиків“ різного походження, світського й духовного, не обмежується до якогось означеного лише історичного періоду; а далі таке повстання нових „типиків“ вже неправильне. Зasadничо це явище понадчасове і його можна з рівним оправданням шукати й в XVII ст. (митрополит Рутський створив такий „типик“ для всього укр. й білоруського католицького монашества). Третя справа, що її хочемо підчеркнути в статті проф. Германа це те, що він в монашестві першенство дає аскетичі, а щойно другорядне значення визначає праву та організації зовнішній. Звідси його влучна розвязка в аси́ліянської проблеми. Не без хісна можна зачитувати його власні слова: «Mentre nell'Occidente la vita religiosa ha prodotto una infinità di regole e costituzioni monastiche, l'Oriente bizantino-slavo ha conosciuto come codice monastico una sola regola, quella di San Basilio, la quale, più che ordinamento, è guida ascetica, che propone al monaco l'ideale verso il quale deve tendere. Ciò che mancava al regolamento esterno dei monasteri fu supplito dalla legislazione civile, in ispecie da quella di Giustiniano e da certi canoni ecclesiastici. Vi fu anche il caso di qualche monastero, come quello dello Studios, che codificò le proprie consuetudini. Ma a partire dal X secolo si introdusse l'uso che nella erezione di un nuovo monastero il fondatore ne stabilisse anche il regolamento particolareggiato. E di questi tipici — così sono chiamati tali regolamenti — che vogliamo specialmente occuparsi nel nostro articolo» (с. 294–5).

Як можна завважити, на перший погляд, слова о. Германа замітні тим, що ясно розмежовують суи́не від побічного, внутрішнє від зовнішнього, аскезу від монашої карности. По думці отже о. Германа існують на Сході монахи Васи́ліяни з таким чи іншим типіком (дисципліною) аж до наших днів. Монашество визначають моменти внутрішні, а не зовнішні приписи, які змінялись і зміняються, відповідно до обставин часу, місця, праці. Тому, де збережена ця внутрішня одність і тотожність, там можна говорити про одне і те саме монашество. Звідси і митропол. Рутський не створив нового монашества в Україні, хоч створив новий „типик“, наново визначив зовнішність васи́ліянського, східного монашества на українсько-білоруських землях, відповідно до обставин, часу, місця, людей. Як показують його „правила“ та виразні його слова, Рутський зберіг вповні напрямні аскетичі св. Васи́лія, даючи в Васи́лієвім дусі новий „типик“, що

його згодом прийняло ціле українсько-білоруське католицьке монашество. Тому, як до джерел права східного монашества входять різні „типик“, навіть світських авторів, безперечно, що тудож належить і „типик“ митр. Велямина Рутського. Такі висновки праця о. проф. Германа вповні оправдує та сама собою насуває.

Рівно ж новий воєнний річник, сьомий з черги (1941), має свої цінні причинки до тематики „Записок ЧСВВ“. І так найперше праця проф. В. Шульця: „*Problemi di teologia presso gli ortodossi*“ (с. 149–205) має безперечний інтерес солідністю опрацювання, оригінальністю замислу, але й не менше висновками, коли автор під кінець (ст. 203) каже: „*possiamo constatare, che la teologia ortodossa in fondo è tormentata da due preoccupazioni: il fatto del Concilio di Firenze ed il Papato, che si possono ridurre ad un'unica cosa, poichè a Firenze fu riconosciuto il papato dall'Episcopato ortodosso. Non sono più al centro dell'attenzione ne lo scisma di Fozio ne quello di Cerulario o, insieme con ciò, la controversia sul 'filioque'.*“

У тому сьомому томі стрічаємося з новою солідною працею проф. Германа про византійське монашество: „*Die Regelung der Armut in den byzantinischen Klöstern*“ (с. 406–460). Обставини цього огляду не дозволяють входити глибше в працю о. Германа. Однак не можемо пройти не зазначаючи напр. такого висновку на ст. 421. Розглянувши справу нормування монашого вбожества, як головного змісту вимаганого виречення світа, каже вчений правник таке: „*Man kann deshalb wohl sagen, dass man im Osten vor der lateinischen Kirche die drei Gelübde der Armut, des Gehorsams und der Keuschheit gekannt hat, andererseits aber treten sie selbst in der heute gebräuchlichen Formel nicht mit der Ausschliesslichkeit und Bestimmtheit hervor, wie in den lateinischen Professriten*“ (с. 421). Цікаві рівнож причинки проф. Германа до геневи ідіоритмії на Сході. Автор піднаходить одну з вирішних причин її повстання й розвитку саме й поглядах монашества на справу убожества та її нормування по монастирях. Ідіоритмія — це саме явище, яке розвинулося з початкового відхилю від давньої строгости в поглядах монашества на справу убожества.

Дуже цінні причинки до нашої тематики має і восьмий річник (1942) рецензованої нами публікації. Тут стрічаємося передусім з працею о. Альфонса РАЕС'А: „*Le liturgicon ruthène depuis l'Union de Brest*“ (с. 65–143), де автор підводить підсумки однієї проблеми на основі своїх широких студій пророблених як член Комісії для видавання літургічних книг. Праця заслуговує на окрему увагу, а то й докладнішу оцінку й до неї згодом на сторінках „Записок ЧСВВ“ ще повернемо. Зазначимо тут однак, що праця о. Раса — це коротка монографія про різні видання служебника на

протягу кількох століть, починаючи від стрятинського видання Балабана, аж до 1942 р. та появи перших книжок римського видання. В додатку залучено два обіжники Свящ. Конгрегації для Східної Церкви, до укр. Ординаріятів (з 10. IX. 1941) та до Протоархимандрита Василянського Чина і Ректора Папської Колегії ім. св. Йосафата. В обіжниках подано підсумки доведеної праці, деякі уточнення, окремішності нового видання та спосіб введення його в ужиток. Праця о. Раса може бути поглядова й неповна, однак вона дає синтезу та добре вводить до дальших студій над Служебником та літургічними книгами взагалі.

Цікавий причинок дає рівнож ENDRE V. IVANKA: *«Griechische Kirche und griechisches Mönchtum im mittelalterlichen Ungarn»* (с. 183-194). Згадати б, що стаття Іванки доповнює, чи радше вводить до статті проф. Паппа (пор. „Записки ЧСБВ“, I, 1 (1949) і одна з одною часово гармонізує. До тієї серії статей про східне, василянське монашество в Угорщині в середньовіччі треба ще підтягнути статтю Can. Al. Tăutu: *„Residui di rito bizantino nelle regioni balcano-danubiane nell' alto medioevo”* (с. 41-70, т. XV, I-II), до якої редакція зазначає, що „погляди авторів, поставлення проблеми та її розв'язування є різне“ (тамже, зам.).

До пекучої і сьогодні справи схизми Керуларія, про яку в останніх десятиліттях писалось багато, о. Ем. Герман дає новий цінний причинок, відповідаючи на запит: *«I legati inviati da Leone IX nel 1054 a Costantinopoli erano autorizzati a scomunicare il Patriarca Michele Cerulario?»* (с. 209-218). Автор не дає нових документів, але тільки аналітично розглядає спірну відповідь двох груп вчених (Jugie-Michel). Висновок о. Германа буде відай цей: „... dal punto di vista del diritto la validità della scomunica rimanga incerta, incertezza questa che, visto lo stato del diritto di allora e la conoscenza che possiamo averne, probabilmente non potrà esser mai tolta interamente“ (с. 217).

Вкінці проф. Амманн розглядає іншу, споріднену предметно з попередньою, тему: *„Zur Geschichte der Geltung der Florentiner Konzilsentscheidungen in Polen-Lithauen. Der Streit über die Gültigkeit der Griechentaufe”* (с. 299-316). Стаття справді цінний причинок не лише до тієї богословської теми, але рівнож дає багато до історії укр. Церкви, очевидно, наскільки це в рамках зачеркненої теми було можливе. В першу чергу ясно можна бачити з якими великанськими труднощами мусіла боротись укр. Церква за свій католицизм, змушена жити і діяти в однім державнім організмі з католиками іншого обряду (латинського), які не вміли дати за своєї сторони належну скількість зрозуміння для укр. Церкви, з'єдненої у Флорентії, але в ім'я вужчих національних інтересів (закони Казимира Ягайловича), чи загально європейської ситуації (обстоювання базилейсько-

го собору та його постанов проти папів Мартина V та Євгена IV) побоювали, а принайменше утруднювали встановлення тієї Церкви в католицьку структуру. Вкінці така політика довела до цілковитого ванику того потягу укр. суспільства до католицького Заходу, уступаючи місця зростаючій нехоті, а то й ненависті до польського латинства, згодом поширеній у ненависть до всього латинського, західного, католицького взагалі. Дальший розвиток у XVI ст. довів до такого стану і огірчення умів, як його стрічаємо на передодні Берестейського Собору. Автор зовсім відважно відкриває історичну правду, навіть дуже болючу, та спростовує хибні погляди, здавалось би навіть непоправні (напр. роля Францішканів в тому періоді, значіння папи Олександра VI). Мабуть чисто технічним недоглядом треба вважати і навання митроп. Ісидора „московським митрополитом” (ст. 292). Можна собі тільки побажати більше таких причинків до історії укр. Церкви.

З девятого тому (1943) треба згадати, не так вичерпністю предмету, як радше оригінальністю думки, статтю о. Юрія Гофмана: „*Die Anreden griechischer Patriarchenbriefe an den Papst in Mittelalter und in der Neuzeit*” (с. 307–29). Автор дає добру селекцію текстів та виказує наглядно впливи на титулятуру Римських Патріархів в листах грецького Сходу. Тема надається до дальшого розроблювання.

Далі треба зазначити новий причинок до поставленої в 1942 р. проф. Амманном проблеми про затвердження київського митроп. Йосифа Болгариновича (1497–1503?) Константинопільським Патріархом та його рівночасний неуспіх в Римі в тому самому ділі. Автор — CRO GIANNELLI — в своїй статті: „*A propos de la confirmation du métropolitain de Kiev Josef Bolharynovyč par le patriarche œcuménique Joachim I.*” (с. 450–459), уточнює деякі обставини тієї справи та публікує грецький текст синодальної апробати Болгариновича на київську митрополію, з 1499 / 1500, знайдений в рукописі англійської Колегії в Римі з іншими відписами по східнім справам. Автор є тієї думки, що відпис зроблено в Римі (як показує аналіза паперу) з відпису привезеного з Польщі делегацією від великого князя литовського Олександра (1500: Цюлек–Сапіга).

Кирило Королекський в своїй короткій розвідці, поміщеній в десятому річнику (1944), під заголовком: „*Le pontifical dans le rite byzantin*” (с. 202–215), з повним признанням зазначає, що „*les Ruthènes sont les seules parmi les Byzantins, à posséder un Pontifical complet*” (с. 207); це т. зв. унівське видання архиєратикона з 1740 р. Треба рівнож відзначити з яким захопленням говорить автор про рукописний архиєратикон Єроніма Устрицького (1715–1746), єпископа перемиського: „*Ce manuscrit mériterait une étude spéciale, tant sous le rapport artistique . . . que sous celui du texte*” (с. 208). А дещо далі: „*Comme contenu, le Pontifical de*

l'évêque Jérôme Ustritskyj est très complet, et il devra en être tenu un grand compte lors de la revision de ce livre liturgique. Je ne crois pas trop m'avancer en disant, qu'il mériterait une édition " (с. 209).

Професори Папського Східного Інституту в Римі пильно слідкують за предметом своїх студій. Коли в 1945 р. на Сході Європи на повоєнних руїнах замовкло наукове зацікавлення, а принайменше можливості наукової праці та наукових публікацій стрічались з непоборними труднощами, проф. А. М. Амманн з нагоди 350 роковин побуту Потія і Терлецького в Римі (1595-6) дає до тієї події дуже добру працю про цей саме побут та його обставини, під заголовком: *„Der Aufenthalt der ruthenischen Bischöfe Hypatius Pociej und Cyrillus Terlecki in Rom im Dez. und Jan. 1595-96“* (с. 103-140). Праця — це знаменита синтеза дотепер знаного, поповнена й новими знахідками та уточненнями. Починаючи від короткої характеристики Потія і Терлецького та їх унійної діяльності в 1594-5 рр., автор переходить згодом до безпосередньої підготовки до римської подорожі (умовини унії, листи, тощо), з'ясовує її труднощі з боку Острожського, та допроваджує їх до Риму, до акту 23. XII. 1595. Розглянувши коротко саму цю подію дня 23. XII автор дає короткий перегляд дальшої діяльності в місяці січні 1596 р. та обставини їх повороту. Праця Амманна своєю синтезою виповняє добре період тих двох важних місяців. Ціль осягає автор тим, що *„diese Lücke unserer Kenntnisse möchte der vorliegende Aufsatz nicht auf Grund viel neuen Quellenmaterials, wohl aber durch eine gründliche Analyse der vorliegenden Dokumente, soweit dies möglich ist, füllen“* (с. 103). Тим визначив проф. Амманн межі оригінальності своєї праці. Бо, оскільки видання документів тих літ ще ніяк не можна назвати повним, так і праця проф. Амманна з поступом розкривання нових документів зазнає ще певних уточнень. А однак і в сучасному своєму вигляді вона цінний вклад до історії укр. католицизму, і авторові належить ще щире спасибі за його труд.

В дванадцятому томі (1946), в статті о. Гофмана: *„Papst Pius II und die Kircheneinheit des Ostens“* (с. 217-237), треба відзначити передусім третій розділ: *„Neuordnung der Kirchenprovinz Kiew“* (229-32), де автор публікує з коротким вступом буллу Папи Пія II, в 3. IX. 1458, на основі ватиканських текстів, зазначаючи, що в „Повнім Зборі Руських Літописей“ (т. VI, ст. 319-20) вона публікована з помилками. Інтерпретуючи цю подію автор каже: *„genauer ausgedrückt, die alte Kiewer Kirchenprovinz wurde getheilt in die neue Metropole mit den neun Suffraganbistümern ... und in die moskowitzischen Bistümer“* (с. 229). До уточнення о. Гофмана мусимо хіба зазначити, що коли автор залишає кардин. Ісидора лише в посіданні „московських єпископств“, то немає потреби робити з

більшості єпископств київської церковної провінції (9 єп.) якусь „нову“ Київську Митрополію; це просто та сама давня київська митрополія, з якої відділено кілька єпископств, що опинились поза кордонами держави, в якій залишився Київ, а крім того вимагали окремого нагляду (хоча наразі лише номінального ізза ворожої постави великого князя московського Василя); і тому назначаючи нового митрополита Григорія II (1458-1474) для Києва, в обов'язком резидування в Польщі-Литві, ті єпископства, що залишилися під Московщиною, і де практично власть мав митроп. Йона (з ласки князя), залишено в номінальній залежності від кард. Ісидора, без обов'язку резиденції. І в тому полягала „новість“ 1458 р. і від тієї „новости“ виводить свої початки не митроп. київська, але московська.

Можна приблизно сказати, що де скінчив проф. Гофман, там починає проф. Ольшр, розсліджуючи таку проблему, як: „*Gli ultimi Rurikidi e le basi ideologiche della sovranità dello stato russo*“ (с. 322-373). Тема безперечно для східно-європ. історіографії, і політичної, і церковної важна. Автор переходить хронологічно розвиток політичної думки в Московщині від 1462 до 1598, від Івана III до Теодора. Він особисто і прямо використовує джерела в освітленні досить багатой літератури предмету, йдучи до визначених своїй праці цілей прямо, без відхилів до побічних питань, чи надмірного перевантаження науковою апаратурою. Тому статтю читається легко і з хісном. Автор між іншим доходить до таких загальних висновків. Духовенство Московщини створило концепцію „Москви — третього Риму“ та старалося її зацелити як політичну засаду посліднім Руриковичам (ст. 371). Це теорія історично-філософична духовенства (ст. 372). Руриковичі основували свою державну політику на основах реальних, створених державними людьми (ст. 371-2), яких не інтересувала „византійська спадщина“ (ст. 372), противно, вони думали лише про царат „всієї Русі“ у внутрішній політиці, а в зовнішній політиці обстоювали теорію „великих потуг, рівних між собою“ (ст. 373). Побажати б хіба статті прологу, в якому бодай у схемі треба б подати політичне думання давніх Руриковичів.

Річник тринадцятий (1947) цілий присвячений о. Вільгельмові де ЈЕРФАНІОН, археологові та довголітньому професорові Папського Інституту для Східних Наук в Римі, з нагоди сімдесятьліття його трудящого життя. Тематично збірка вповні присвячена ближчому світові заінтересувань Ювілята: археології, штуці, візантології, тощо. Свої вчені причинки дало 54-ох вчених знавців Сходу. Тематику „Записок ЧСВВ“ ця збірка заторкає лише посередньо, через Византію та її вплив на укр. культурне, церковне життя, зокрема мистецтво.

З 14-го річника (1948) відмітимо публікацію одного досі невиданого листа митрополита Київського кардинала Ісидора до кард. Висаріона з 6.

VII. 1453 p.: Georg HOFMANN S. J., *Ein Brief des Kardinals Isidor von Kiev an Kardinal Bessarion* (XIV, III-IV, 405-414). У короткому вступі автор підкреслює історичне значення листа для облоги й упадку Константинополя, як і для хронології життя кард. Ісидора. Лист — латинський переклад з грецького оригіналу — присвячений вповні облозі, упадкові та ограбленні Царгороду турецькими військами. При кінці листа автор-очевидець просить Висаріона, що тоді перебував в Італії, розгорнути хрестоносний рух для звільнення Константинополя та оборони західного християнства. Зазначимо тут, що вище опубліковані нами два інші листи Ісидора з того самого періоду, а навіть місяця, мають подібний зміст і закінчення, хоча не дають стільки подробиць, що їх розгорнув Ісидор перед очима такого знавця Византиї, як кардинал Висаріон.

В тому самому річнику, як і в кожному попередньому і наступному, заінтересований Сходом та його церковними проблемами читач може вигідно слідкувати за розвитком східних студій та явищами такого ж книжкового ринку, що його точно реєструють у коротких звітах та рецензіях професори Східного Інституту.

Переходячи до останнього тому запланованої нами рецензії (т. XV, 1944), можна відзначити декілька більше цікавих для читача „Записок ЧСВВ“ речей. Найперше пригадаємо, що тут саме поміщена стаття-двійняк про т. зв. „рештки византийського обряду в наддунайських країнах“: Al. L. Tăutu, *Residui di rito bizantino nelle regioni balcano-danubiane nell'alto medioevo* (I-II, с. 41-70). Це саме двійняк-стаття до опублікованої першої частини статті проф. Паппа („Записки ЧСВВ“, Сер. II, Секція II, т. I, вип. 1, ст. 39-56). Оба автори, мадяр (Папп) і румун (Тауту), розглядають ті самі папські документи з 1216 р. та стараються локалізувати місцевості монастирів, що в тих документах зазначені. Крім менших розходжень що до подробиць та різних гіпотез про деякі невиразні справи, автори розходяться що до загального питання: звідкіля ті рештки і хто (національно) були ті рештки византийського обряду в тому просторі? Проф. Папп ще остаточно не висказав своєї гадки, хоча створив уже майже недвозначні передпосилки до свого остаточного суду в тій справі (стаття ще незакінчена). Канонік Тауту такі питання собі зовсім виразно поставив і на друге з них відповів, що „il rito bizantino l'hanno conservato solo gli Slavi e i Romeni ivi abitanti“ (64). Не хочемо тут підписуватися за одним чи другим поглядом. Підчеркнемо тут хіба те, що коли оба автори підкреслюють власний національний елемент у тому питанні, то не забувають нам взяти без зайвої дискусії те, про що оба автори не дискутують, але лишають як не дискусійну дійсність боком: третій елемент — слов'янський.

Дальшим причинком цього тому — це стаття про перенесення, в третій стадії, Флорентійського Собору до Риму (1443): • Georg Hofmann, S. J., *Das Konzil von Florenz in Rom* * (71–84). Можна пригадати, що праця — це продовження ряду статей про Флорентійський Собор того самого автора, знаного знавця саме того Собору та видавця Актів того Собору. Замітимо, що Собор переїхав до Риму в 1443 р. (друга половина) і тому на ньому міг вже, відай, того самого року брати участь і митроп. київський Ісидор, кардинал, по своїй невдатній екскурсії до своєї Митрополії та втечі з московської тюрми. Проф. Гофман, науковий дослідник високої якості, дає тут деякі хронологічні та ситуаційні уточнення, підчеркуючи постійно потрібний період того замітного і для укр. Церкви Ферраро–Флорено–Римського Собору цілої Східної і Західної Церкви.

Вкінці можна згадати й іншу подробицю: В. Shultze, S. J. *Solowiew und Dostojewskij* (202–207). Це кілька бистрих і компетентних завважень знаного вже знавця східноєвропейської філософічно–богословської проблематики на маргінесі однієї статті проф. з Бонн, Шилкарського, про Соловйова. Йде про вплив Соловйова на Достоевського, чи навпаки, в справі знаного поетичного образу Достоевського „великий інквізитор“ та посліднього викладу Соловйова про „Богочоловічество“. Проф. Шилкарському, що схиляється приймати вплив Соловйова на Достоевського, наш автор протиставить деякі інші можливості, як напр. якогось третього джерела, а навіть не виключає можливості впливу Достоевського на Соловйова.

* * *

Не потребуючи ще раз зазначувати постійних цікавих рецензій тієї званої публікації, можемо на тому наш огляд і закінчити.

І що скажемо взагалі про цю публікацію, переглянувши послідніх 10 томів? Багато дечого можна б справді підкреснути, як високу якість змісту, зовнішню естетично коректну форму, докладність коректи тощо. Але це впрочім речі, що їх кожний прямо відчуває в безпосередній зустрічі з тією публікацією. Дозволимо собі однак на маргінесі нашого огляду замітити таке: Зваживши тематику тієї публікації, можна загально сказати що головний, центральний круг наукового заінтересування і конкретної наукової праці професорів Східного Інституту лежить на Середньому Близькому Сході; дальший концентричний круг обнімає Грецію, Єгипет та Етіопію, а щойно послідній — чисельно і змістово слабший — круг проходить країнами Балканів та Східної Європи. Теоретично треба привнати, що така постава для чистих орієнталістів — правильна. Але коли справу

брати практично, то — відай — з більшим хісном треба поставити справу якраз навпаки, взявши на приміт вже хоч би тільки чисельну ситуацію християнського Сходу.

А. Г. Великий ЧСВВ.

Simpson G. W., *Ukraine. An Atlas of its History and Geography*. Oxford University Press, London-Toronto-New York 1941, 48°.

Відомий і щирий приятель українців, Дж. Сімпсон, професор саскатунського університету, зібрав ув одній більшій брошурі двадцять географічних карт України з різних часів, подаючи на другій сторінці ширше пояснення кожної карти. Перша карта представляє сьогодинішнє положення українців ув Європі. В поясненні до цієї карти автор стверджує, що Україна — це важливий фактор в європейській ситуації політичній і географічній, з огляду на величину території, на природні багатства, на число населення і на стратегічне положення з доступом до Чорного Моря. Друга карта представляє Київську Державу. В поясненнях згадується про розселення слов'янських племен в VIII столітті, про початки консолідації, про стабільність династичного центра в Києві, про торговельні і культурні зв'язки з Царгородом, про прийняття християнства, а вкінці стверджено те, що пануюча династія норманського походження в Києві вповні зіслов'янилася. Коло 1000-го року Київська Держава дійшла до великого економічного та культурного розвитку. Саме тут належить шукати перших коренів політичної традиції українського народу. На третій карті автор пересуває перед нашими очима стан Галицько-Волинської Держави та інших удільних князівств XII-XIII ст. Дає прихильну згадку про короля Данила й твердить, що він збудував Львів. В чергових картинах представлені українські землі під різними займанщинами, татарською, литовською, польською, аж до Козаччини включно. Про Козацьку Державу автор твердить, що вона нав'язувала свою політичну і культурну діяльність до традицій Київської Держави. Для нас особливе цікава карта восьма. Є це репродукція відомої карти французького інженера Бопляна. Вона вказує на те, як дивилась Європа на Україну в половині XVII ст. Карта Бопляна появилася в 1648 р. Сімпсон подає її репродукцію за оксфордським виданням з 1680 р. Далі звертає на себе увагу карта Української Народньої Республіки з 22 січня 1918 р., карта з'єдинених українських земель з 22 січня 1919 р. і три малі картинки Карпатської України з критичних 1938-39 рр. Дуже важна є карта 18-та, що подає економічне значення України, викреслюючи природні багатства різних частин укр. території. В поясненні автор називає Україну найбагатшою країною Європи під оглядом хліборобства та копалин. Слідуюча карта визначає стратегічне значення України. З України чорною стрілкою мчється воєнний шлях до Азії, до Індії, до Іраку, Суєзу, Дарданелів. Двадцята карта представляє розселення української еміграції в світі. Розуміється, що коли б автор писав свою працю зараз, то такі чорні пункти вкрили б далеко більше країн, як у 1941 р. В брошурі безпереривно ниткою тягнеться свідство наукової ерудиції автора, його щирої прихильности до укр. народу. За обі речі авторові належить ще шире спасибі!

о. І. Назарко ЧСВВ

Chamberlin William Henry. *The Ukraine. A Submerged Nation*, New York 1944. The Macmillan Co; Сторін 85, 6. 8°.

Великий приятель українців, В. Чемберлен, заграничний кореспондент «*Christian Science Monitor*» обзнайомлює своїх земляків з історією України, тієї «*Submerged Nation*», а рівночасно робить добру пропаганду українській справі в англо-саксонським світі. Ця пропаганда тим успішніша, що автор прожив у Росії дванадцять літ та написав такі знаменні твори, як «*The Russian Revolution 1918-1921*», «*Soviet Russia*», «*Russian's Iron Age*», «*Collectivism — a false Utopia*». і т. п., по які мусить сягнути кожний солідний дослідник большевизму. Через чотири роки Чемберлен перебував на далекому Сході студіюючи історію, філософію, філософію релігій та екзотику Сходу, а відтак перенісся до Парижа, де проживав аж до упадку Франції в 1940 р. Під сучасну пору автор перебуває в своїй улюбленій Америці, дописуючи як незалежний письменник до різних часописів та працюючи над якимось більшим науковим твором.

У згаданий книжці, в сімох довгих розділах, автор подає скондензовану історію України, придержуючись не так хронологічного порядку (хоч і його не нехтує), але шукає радше причинових зв'язків та снує свої глибокі й оригінальні висновки. Вже в першому розділі автор називає українців найчисленнішим бездержавним народом Європи. Немов із заздрістю говорить про земні багатства України, називаючи її за польським поетом місцем народження «Цереса і Діани». З захопленням висказується про Київ називаючи його містом «золотих веж і копул», про Харків, називаючи його совітським Пітсбургом, про Львів, Одесу й т. п. Однак стверджує, що серця України треба радше шукати на селі, ніж у місті. В другому, незвичайно цікавому розділі автор називає козацьку добу XVI-XVII ст. героїським віком, століттям великої вітальності й багатства життєвих красок. Січ називає головною кватиркою мілітарної республіки, захоплюється очайдушністю і гумором козаків; Сагайдачного називає добрим дипломатом, Хмельницького національним героєм, а Мазепу незвичайно цікавою особистістю та останнім гетьманом. Козацький барок в устах автора — це просто стиль Мазепи. В черговому розділі п. н. «Україна в тіні» автор змальовує сумні помазепинські часи. З піетизмом згадує Пилипа Орлика, Розумовського оповідає про скасування Січі, про каторгу Кальнишевського, про гайдамаків і т. п. Просто не находить слів похвали на адресу Шевченка, називає його пристрасним націоналістом, а водночас відомим гуманістом, цитує англійський переклад вірша «Мені однаково» другого недавно помершого нашого приятеля, професора Кларенса Меннінга. Порівнюючи Шевченка з Франком автор стверджує, що Шевченко був геній, а Франко високо розвинений талант. В дальшому розділі автор переповідає історію першої всесвітньої війни, революції, відродження й упадку української державности, долю Зах. України під Польщею, відродження й трагедію Закарпатської України, висказуючись з найбільшими похвалами про президента о. А. Волошина. В останньому розділі п. н. «Україна й майбутність», автор має ще маленьку надію на те, що після другої світової війни (автор писав це в 1944 р.) Україна зможе захити трохи свободнішим життям, одержавши від центральних властей з Москви широку автономію. На жаль тут автор помилився. Однак автор кінчає твердженням, що від належної розв'язки української проблеми залежить мир не тільки в Європі, але й в цілому світі.

В загальному книжка цінним вкладом в нашу чужомовну історіографію. Автор

обізнаний з проблемами України та з літературою предмету, чого доказом багатий список авторів та джерел. Найважливіше те, що чужинець пише про наші справи об'єктивно але й наскрізь прихильно. Цю книжку можна і треба поширити передусім між керманичами всесвітньої політики, а вона вчинить нашій справі більшу прислугу як наші меморіяли.

о. Ір. Назарко

Per l'Unità della Chiesa. Incontro ai fratelli separati di Oriente, Roma 1945. (p. XV, 543).

Книжка — твір 14 орієнталістів, професорів Папського Інституту Східніх Наук в Римі, попереджена листом Кард. Піццарда до Директора Місійного Товариства Італійського клиру (V-VI) та введенням того ж директора, Монс. А. Чараппа (VI-X). Зміст праці — це розроблення 25 питань церковної орієнталістики (XI-XV), вказаних Священною Конгрегацією Семінарів та Університетів, письмом з дня 27 січня 1935 р. Питання ці випрацювали згаданих 14 вчених орієнталістів в 35 статтях-монографіях, упорядкованих у сім великих систематичних розділів: 1. Погляд на Схід (4 статті), 2. Історія (8 арт.), 3. Догматичне Богословія (7 статт.), 4. Патрологія й Гіогіографія (3 арт.), 5. Літургія (4 арт.), 6. Церковне право (2 арт.) та 7. Апостолят серед Нез'єдинених Сходу (7 арт.). Орієнтацію в такій збірній праці влекшує досить подрібний показчик змісту (стр. 531-538) та поміщених на початку праці згаданих уже 25 тем поданих Конгрегацією з відповідними вказівками до статей, що на ці теми написані. Звідси треба сказати, що організація тієї збірної тематикою і авторами праці — беззакідна. Кожна праця-монографія попереджена ще коротким заподанням змісту та закінчена списком найважливішої літератури предмету. Сам метод випрацювання поодиноких статей може задоволити звичайного читача, студента, а то й викладача, даючи загальні поняття й відомості, основні дати та порушуючи найважливіші проблеми церковної орієнталістики. Всі ці речі складаються на те, що праця може викликати заінтересування та може бути поручена для інформування. Тому розглядаємо її докладніше, даючи деякі замітки та вияснення.

Цю збірну працю найкраще розглядати по її змістових групах: I. В групі першій (ст. 1-58), зложеної з чотирьох статей, подано загальні погляди на історію й сучасність християнського Сходу (Де Фріс, ст. 3-15), виокремлюючи католиків (Де Фріс, 17-28), католицькі місії між нез'єдиненими (Гофман, 29-41) та сучасне положення християнства в большевицькій Росії (Швайгль, 43-58). II. У вісьмох історичних статтях (56-181) поданий короткий начерк схизми несторіанської і монофізитської (Де Фріс, 75-87), грецької (Герман, 61-74), російської в минувшині (Амманн, 89-104) та по 1427 р. (Швайгль, 105-124). Вкінці з'ясовано процес доосередочний з'єднування з католицькою Церквою українців і білорусинів (Амманн, 125-140), італо-альбансько-греків (Герман, 141-153) та змагання Папів до з'єднання в середньовіччі (Гофман, 155-164) і в добу відродження, аж до наших днів включно (Герман, 165-181). III. Сім статей (183-288) розглядає догматичну проблему східних християн, починаючи від розуміння Церкви католицької та православного взагалі (Шульце, 185-199). Відтак слідує коротка стаття про примат (Горділло, 201-216), додаток „і Сина“ на соборах в Толедо (Кандаль, 217-229) та його долучення до символу віри (Кандаль, 231-245). Вкінці порушено ще культ Пресвятої Богородиці серед нез'єдинених (Горділло, 247-259), науку сирийських монофізитів про св. Тайни (Де Фріс, 261-271).

В окремому розділі розглянено російських мислителів, серед яких зачислено також українця Сковороду (Шульце, 273–288). IV. Лише три статті присвячено патрології та гагіографії, розглядаючи значіння й вплив східних Отців в Христовій Церкві взагалі (Ортіз де Урбіна, 291–302), зокрема св. Йона Золотоустого (Урбіна, 303–314) та св. Йосафата як борця і мученика за З'єдинення (Амманн, 315–327). V. В п'ятій групі статей розглядається проблема літургічну у таких питаннях, як епikleза в східних літургіях (Рас, 331–341), літургічний культ Сходу (Рас, 343–353), анафори византійського обряду (Гансенс, 355–367) та п'ять богородичних празників на Сході (Гансенс, 369–387). VI. Лише дві статті маємо в тій збірці з обсягу права. І так крім начерку різниць між дисципліною латинської Церкви і Церков східних обрядів (Герман, 391–405), особіно присвячено працю східному монашеству (Вуйтс, 407–421). VII. Зате окрему увагу звернено на сьому групу, а саме справу апостоляту серед нез'єдинених. Тут розглянено такі справи як причини–понуки апостоляту серед нез'єдинених (Герман, 425–439), психологічні труднощі з'єдинення (Герман, 440–452), побожність нез'єдиненого Сходу до Пресвятої Евхаристії (Тишкевич, 453–466), праця над з'єдиненням взагалі (Горділло, 467–478), молитва за з'єдинення нез'єдинених (Горділло, 479–492), св. Кирило й Методій як успішні заступники з'єдинення (Сакач, 493–512) та вкінці суть і праця Папського Інституту Східних Наук (Герман, 513–529).

Вище з'ясована різnorodність авторів, тем, надає праці особливий характер. Автори назагал не входять у подробиці та хочуть дати на порушені проблеми погляд загальний, а не вичерпуючий. Звідси і оцінка, а зглядно й погляд на книжку мусить держатися тієї міри. У таких межах праця помимо своєї різnorodности та величини має мало замітів. Однак треба підчеркнути деякі труднощі поданих тем взагалі, що відбилися і в їх випрацюванні. І так тяжко погодитися з таким поглядом у розвідці проф. Аммана: „Al principio del XV secolo i vescovi residenti in Lituania si divisero dai metropolitani moscoviti e vennero a costituire una Chiesa, che da allora percorse il suo proprio cammino storico“ (*La Chiesa Rutena*, 93). Цей погляд видається незгідний з фактами історії, як приналежність Києва в тому часі до Литовської Держави, далі те, що перед 1448 р. не має ще московського митрополита як ерарха, а існує тільки митрополит „Київський і всеї Руси“, хоча він ізза невзгоди Полудня приневолений перебувати часто в Москві, звідки в 1441 р. примушений був утікати. Не входячи в подробиці треба б вірніше сказати, що не ерархи Литовського Князівства разом з Києвом відірвалися від Москви, але навпаки Москва створила собі на власну руку „автокефальну“ Церкву з митрополитом „Московським і всеї Руси“. Сьогодні та сама Церква святкує 500-ліття свого відірвання, покищо від Києва лише, яке згодом поширяться до того степеня, що жадає „незалежности“ і від византійського патріярха, присягаючи і собі по патріярший титул (1589). Подібних ювілеїв не справляє і не справляла Церква українська. Навпаки вона в 1937–8 рр. дуже торжественно святкувала 950-літню річницю хрищення Руси в Києві. Неправильно рівно ж започатковувати історію російської Церкви від Київського періоду, коли ця Церква підносить публично своє право лише на п'ять століть. З праці виходить також, наче б то саме Йона Московський був правним переємником Ісидора і Київської митрополії, і то вже в 1448 р., а не митрополит Григорій II, назначений Папою Пієм II. Такі погляди в церковній історії Сходу Європи сходяться з тезами політичної історії того простору давнішої доби, такими як проблема початків обох народностей, української і московської, теорія про мандрівку столиці політичної і церковної з Києва до Москви. Історіографія держалася в тих справах назагал не джерел і фактів, але російської історіографії та подиктованих нею схем історії Сходу Європи. Силою

інерції і сьогодні ці „певні правди“ російської історіографії ще глибоко стоять у свідомості західних вчених. Звідси і цей неісторичний розподіл церковної історії Сходу Європи, що історію українсько-білоруської Церкви зачинають від Флорентійського Собору просто під назвою „Рутені“, хоча і автор називає Київську Державу просто Русь, а нарід довкруги Києва „руси“. Виходило б, що сама лише гола литовська окупація тих земель, з Києвом включно, позбавила їх давньої назви на користь Півночі. Ми знаємо напр., що в XI–XIII ст. земель сьогоднішньої Московщини „Руссю“ не називали, але тільки часть полудневу, сьогоднішні українські землі, Київщину (пор. літописи), ані навіть згодом, аж до кінця XVI ст. включно. Тому й така термінологія, якої вживає автор, принайменше неясна: «gli ortodossi abitanti nello Stato Polacco-Lituano» (125), в противенстві до «sudditi dei granduchi moscoviti» (*ib.*), «ortodossi di Polonia-Lituania», в противенстві до «ortodossi nella Russia interiore» (126); Григорій II — це лише митрополит «nelle regioni polacco-lituanе» (126), а Церква «della parte lituano-polacca» (126), як і «metropolita ortodosso della Polonia-Lituania» (126–7), або навіть «la Chiesa ortodossa polacco-lituana» (127), і «vescovi ortodossi di quelle contrade» (127), або й «la Chiesa unita... metropolita unito...» (129), «nuova metropolia con sede a Kiev» (130), «vescovi ruteni» (138), etc.; а тимчасом з другої сторони «Zar russo» (130), «Cosacchi ucraїni» (130–1), «Russia Bianca» (138), «Galiziani», «Subcarpatici» (139) та найповніше «la Chiesa rutena unita» (140). Ось майже всі називання, що відносяться до української Церкви і народу. Та західній читач з тієї термінології ніяк не довідається, хто це ті „рутені“, і чи взагалі ця назва визначає якусь етнічну групу, чи лише церковно-релігійну спільноту. Та не вина в тому автора, але західної історіографії взагалі, яка без розбору приймала, а то й сьогодні ще приймає все, що диктує історіографія російська. В останніх літах Захід видобувся лише настільки з того погляду, що признає „київський період“ як спільний трьом східноєвропейським народам: українському, російському, та білоруському у протиставленні до історіографії російської, яка ще залюбки обстоює теорію „мандрівки державної столиці“ з Києва до Москви. Дві останні війни дещо захитали російськими авторитетами на Заході і сьогодні західня історіографія знаходиться в стадії шукання, сама сходить з західноєвропейською критичною методою до джерел східноєвропейської історії. Те шукання проявляється і в працях професора Амманна та інших істориків, навіть у коротких начерках тієї збірки, що її зараз розглядаємо (пор. ст. 7, 156, 170).

Цих кілька завваг загального характеру, на маргінесі тієї загальної збірної праці, вартости тієї книжки ніяк не зменшують. Вони можуть однак послужити як вказівки, коли прийшло б до другого її видання.

A. B.

Dushnyk Walter, *Martyrdom in Ukraine. Russia denies religious freedom.* The America Press, New York 1947, ст. 45.

В малій брошурі, опертій на найновіших документах, молодий талановитий письменник, співробітник українських журналів і ветеран американської армії, живо розказує про сучасне мучеництво в Україні. В першому розділі п. н. „Українська Церква сьогодні“, автор цитує важніші місця з енцикліки Папи Пія XII «*Orientales omnes*», наводить сильні слова кардинала Тіссерана про переслідування нашої Церкви,

кард. Спельмана, єпископа Богачевського й єпископа Сенишина. В другому розділі автор доказує, що українська католицька Церква була завжди авангардом католицизму в Східній Європі; далі розповідає про становище нашої Церкви між двома тоталітаризмами, а вкінці на основі документів змальовує мучеництво нашої Церкви під большевицьким режимом підчас другої большевицької окупації. В додатку автор подає переклад двох важних документів, що відносяться до т. зв. „Львівського собору“ (2. III. 1946) і переклад меморіалу Генерального Секретаря Найвищої Ради Визволення до Папи Пія XII, що доказує нелегальність т. зв. „Львівського собору“ і його розриву з Римом. Автор брошури, що розійшлася у величезному накладі, широко обізнаний з нашими церковними справами і належно доцінює злуку нашого народу з Апостольською Столицею. І саме в цьому велика вартість його брошури.

I. Назарко ЧСВВ.

Баран Степан Др. *Митрополит Андрей Шептицький*. Життя і діяльність, Мюнхен 1947 (Українське Видавниче Товариство „Вернигора“) (ст. 151, 8°).

„Не маємо досі і мабуть ще довго не будемо мати повної оцінки діяльності Митрополита Андрея, спертих на архівних джерелах“ (ст. 6). „Моя нинішня скромна розвідка не має, очевидно, джерельного характеру. Сперта вона у великій мірі на моїх особистих спогадах з моїх взаємин з Митрополитом...“ (ст. 7). Здебільша був я змушений писати з пам'яті, з власної обсервації і спогадів та з того, що залишилось у мене в пам'яті з прочитаного колись про діяльність митрополита“ (ст. 8).

Цих кілька щирих слів автора розв'язує вповні проблему оцінюваної нами книжки. В їх освітленні не можна підходити до неї з критикою, але тільки з підкрескуванням того, що автор нового дав та еwentуальною поправкою того, в чому пам'ять автора не дописала. Зазначимо, що головна лінія книжки проходить по національно-культурній та політично-державній діяльності Митрополита. На цій нитці нанизана певна сума фактів з церковно-релігійної діяльності Митрополита.

Праця д-ра С. Барана упорядкована і систематично і хронологічно. Для зазнайомлення з її тематикою подамо заголовки розділів. I. Життєвий шлях митрополита А. Шептицького, II. Релігійно церковна діяльність митрополита (21–43), III. Митрополит Андрей як організатор науки, виховання і мистецтва (44–51), IV. Громадсько-політична діяльність Митрополита (52–71), V. Визволення і поворот Митрополита (72–77), Політична і парламентарна діяльність та інші політичні виступи (78–86), VI. В часі змагань за Українську Державу (89–92), VII. У польській займанщині (92–112), VIII. Під большевицькою віркою і німецькою свастикою (112–118), IX. Унійна праця Митрополита (118–137), X. Трагедія української греко-кат. Церкви

під більшовицькою окупацією (137-149). Як бачимо праця доведена хронологічно аж до найновіших часів.

Головні дати життя і діяльності митрополита Андрея Шептицького українській суспільності загально знані. Їх повторювано досить часто з нагоди різних ювілеїв. Під цим оглядом автор дає лише деякі хронологічні поповнення зо свого приватного життєвого записника, що їх безперечно зужиткує в подякою для автора майбутній біограф Митрополита. Головна заслуга автора в тому, що він дає добрі причинки до суспільно-політичного середовища, серед якого пів століття працював Митрополит. Деякі факти автор пов'язав виразно з постаттю Митрополита, для інших дає добре тло. Читаючи часті екскурси автора про історичну, політичну, культурну чи суспільну ситуацію даного часу, ми мимовільно питаємо себе про їх доцільність у книжці про Митрополита Андрея. Достаточну однак відповідь дає собі читач сам, пригадкою, що книжка — це передусім спогади. Таке оправдання авторові дають і часті виразні сполучення тих екскурсів з постаттю Митрополита та його діяльність. І хоч часто вони не дають для діяльності Митрополита Андрея якихось нових дат, то зате дуже добре ілюструють цю діяльність; в майбутній монументальній біографії Митрополита вони будуть з хісною спрацьовані і, очевидно, в більших рамках вони перестануть бути екскурсами.

Заслугою автора буде й опублікування деяких документів-листів до унійної діяльності Митрополита, головню до православних українців у справі порозуміння (122-133) та відповіді православних. Автор подає, що деякі листи були публіковані в „Краківських Вістях“ (1942 р.), а інші ще не були публіковані. Авторові мабуть було незнаним урядове опублікування того матеріалу (навіть того, що автор подає як ще ніде не публікований) у „Львівських Єпархіальних Вістях“ (1943 р. ст. 32-50, і згодом продовження). Зазначимо, що обі редакції тих листів мовно дещо відмінні.

В такому освітленні і в таких межах книжку можемо поручати передусім українському читачеві, та бажати, щоб вона згодом, поповнена, вийшла і другим накладом. Для чужинців треба б її написати, відай дещо відмінно.

На случай евентуального перевидання зазначимо і декілька важніших неточностей, що їх треба б справити. Думаємо, що в інших ділянках такі поправки вплинуть до автора, чи до редакції і від інших уважних читачів.

І так на ст. 11 подано, що митроп. Лев Шептицький став митрополитом київським в 1762 р., коли тимчасом того року став митроп. Пилип Володкович (1762-1778), а Лев Шептицький щойно по його смерті (1778 – 1779). Досить невірне рівнож названня про „монополію Василянського Чина в обсаді єпархій“ (ст. 11). Це була радше конечність спричинена

обставинами часу (xvi–xvii ст.), а згодом звичай. Коли ж ці обставини змінилися, то розвиток пішов звичайним шляхом і звичай цей сам собою занепав. Монополія в тому случаї мала б дещо відмінний відтінок. На ст. 12 автор каже: „У родині прилбицького дідича збереглася ще живо українська традиція, хоч вже здавна культурно і мовно була вона ополячена і належала до кола польських магнатів. І саме ця родинна традиція допомогла молодому Романові Шептицькому повернутися до віри і національності своїх предків”. Зазначаємо, що висказ: „повернутися до віри своїх предків” — неправдивий. Родина Шептицьких була католицькою і молодий Роман повернув лише „до обряду своїх предків”. Віра і обряд це окремі і зовсім різні речі.

На ст. 13 говорить автор про поїздку Шептицького до Києва і Москви, а на ст. 14 ще й до Риму. Ініціативу в тих подорожах автор віддає вповні в руки молодого студента, коли тимчасом на основі споминів матері, що їх я особисто читав у рукописі і зараз маю під рукою, виходить, що тими поїздками кермувала досвідчена рука батька, що хотів дати синові широкий погляд на світ, коли цей син раз рішився стати ченцем, а батько пізнав у тому виразну божу волю. Молодого Шептицького в тому часі якийсь внутрішній голос гнав шоскорше до монастиря. Рівнож реформа Василянського Чина була переведена під проводом Генриха Яцковського (1882), а не о. Яна Баденія (ст. 15). Ї звичай у Василянському Чині прибирати нове монаше імення не при перших чернечих обітах, але при облеканні в монашу рясу (ст. 16). Неправильне є часте називання Митрополита „церковним реформатором“ (напр. ст. 18, 24). Митрополит багато удосконалив, поправив, розвинув, але цього ще буде замало на „церковного реформатора“, що завсіди в церковних справах заносить протестантизмом. На ст. 23 говорить автор про „зрозуміння, гармонію і співпрацю“ Митрополита з „укр. національним табором“, і каже, що „товаришила їм невідмінна велика любов і глибока пошана, що їх у такій мірі інші архиєреї не мали“. Думаємо, що діло Митрополита само в собі є таке велике, що зовсім не потребує підтінювання на кошт інших владик.

Те, що автор говорить на ст. 24 про Митрополита, що він був з родини цілковито ополяченої, без великого життєвого досвіду, без ширших особистих зв'язків з провідними укр. кругами та без основнішого знання наших обставин, цебто був просто — як каже автор — „цілковито незаписаною таблицею“, і то в момент наступлення на єпископський престіл в Станиславові, — годі погодити навіть в деякими висказами автора на інших місцях книжки (напр. ст. 12, 31) про родинні традиції в родині Шептицьких, про багатогранну діяльність Митрополита в pp. 1892–1899. Та й зрештою укр. проблема в Галичині не була аж така заплутана, щоб

така людина як Шептицький за кілька літ інтенсивної праці на різних відвічальних становищах серед усіх прошарків суспільности не міг виробити собі основнішого знання обставин і вступав на владичий престіл просто „незаписаною таблицею“. Цікаве, хто її згодом так скоро і так добре записав, коли далі автор нагло розкриває такі визначні вчинки Митрополита. Думаємо, що цей уступ на ст. 24 треба основно переробити, або просто й усунути. Незрозумілим та історично невірним є говорити за час митрополитування Шептицького про реформи Василянського Чина, і, мовляв, „усі ці реформи на терені Чина ОО. Василян діялися в відома та при допомозі митрополита Шептицького“. Йде просто про розвиток чисельний Чина та про приступлення до організаційної одности закарпатських монастирів. Що це діялось за відомом Митрополита, річ самозрозуміла, але не можна говорити про якісь „реформи“ за допомогою Митрополита. На тій самій сторінці говориться таке: „Реформу (на Закарпатті, А.В.) перевели галицькі ОО. Василяни під кермою ігумена Скалиша, пізніше о. протоігумена Решетила, що молодих місцевих кандидатів духовного звання виховали на свідомих українців...“. Тут кілька неточностей. Реформа велась за протоігуменату о. Калиша (не Скалиша), а не о. Решетила. О. Решетило перебував якийсь час на Закарпатті, але трудився більше між народом, по місіях. Вихованням василянської молоді займались передусім о. Маліцький, Кюнах, Булик та інші. Дальшою неточністю на тій сторінці 27-ій — це подробиці про Преосв. В. Ладику. Преосв. Василь Ладику кінчав гімназію не в Золочеві, але в Дрогобичі, і виїхав до Канади не „як студент права львівського університету“, але як абсолювент філософічних студій у Василянському Чині. В Канаді продовжав разом з двома іншими товаришами—василянами богословські студії, і там був і свячений на священника.

На ст. 36 уступ про єпископа Хомишина як про „католика ультрамонтанного покрою“ та про те, що він перевів парцеляцію церковних дібр на основі конкордату „аж до визначених меж польського закону... хоч самі польські римо-катол. єпископи в Галичині цього зовсім не робили“ є зовсім злишний у біографії митрополита Шептицького, що не потребує підтінювання своєї діяльности на кошт своїх співєпископів. Та й на вчинок станиславівського єпископа, вже хоч би з 10-літньої перспективи, не треба дивитися сьогодні зо становища практичного громадського діяча, але зо становища історичного. А так парцеляція Хомишина, переведена вповні на користь укр. селян, уявляється сьогодні не таким великим „злочином“. В тому треба б підчеркувати саме те, що вона йшла на користь укр. села, а не те, чи доходила вона „до меж польського закону“ чи ні.

І на ст. 38 автор пише: „Целібат (безженство) заведено — приму-

сово, як і в римо-катол. Церкві — щойно по першій світовій війні тільки в станиславівській і перемиській єпархіях“. Сказане про примусовий цілібат — неправильне. Священиком, яким у певних часах і обставинах може бути тільки безженний, не може ніхто стати примусово. В такому разі акт свячень не то що недозволений, але і неважний і до нічого не зобов'язує. Тому безженні священики обох єпархій стали священиками, а з тим і безженними священиками, зовсім добровільно. Треба признати, що Церква має право подавати умовини прийняття до свого провідного стану. Хто до прийняття тих умовин не чується на силах, такий просто в таких обставинах не має священичого покликання.

Інсбруцьке „Канізіанум“ не було основане заходами Митрополита (ст. 48) для унійних студій. Це просто єзуїтський міжнародний конвікт для богословів і філософів, що студіюють на інсбруцьким католицьким університеті. До ст. 141-2 можна замітити, що Мельника і Пельвецького висвячено на православних єпископів у Києві ще перед т. зв. „львівським собором“ у березні 1946 р., і на „соборі“ вони засідали вже як тайні православні владыки, граючи рівночасно ролю католицьких священиків, що мали рішати про розрив з Римом.

Цих кілька завважень може послужити при евентуальній перевидачі книжки, як того можна сподіватися з замітки на ст. 150, очевидно, що з іншими поправками, що їх пороблять уважні читачі, що знали обставини.

Наша кінцева замітка відноситься вже радше до видавництва, як до автора. Йде про славне «Copyright», що його сьогодні часто без розбору кладеться під своїм і чужим добром. Нам напр. знане, що світлини, яких „використання застережене“ для видавництва, в більшості мають зовсім інших власників. Навіть заподання, що „світлини з архіву д-ра С. Дмоховського“ справи не змінюють. Що певні примірники чужих світлин опинились по колекційній причині в руках д-ра Дмоховського, ще не дають на них права власности згаданому колекціонерові, і ані він, ані тим більше видавництво на них не може підносити свого права власности, коли самі власники й автори такого резервату на них не поставили, як це видно хоч би з того, що вони опинилися в архіві Дмоховського, а звідтам поступили у Видавництво „Вернигора“.

Хоча наш список уточнень вийшов дещо більший, то однак він не виісшає хосенности рецензованої нами книжки, написаної в специфічних для самого предмету книжки повоєнних еміграційних обставинах.

А. Г. Великий, ЧСВВ.

Scaduto Mario, S. J., *Il monachismo Basiliano nella Sicilia Medievale. Rinascita e decadenza, sec. XI-XIV*. Roma 1947. Edizioni di «Storia e Letteratura», (p. LIV, 367).

L. BERRA рецензуючи цю книжку (сfr. *Osservatore Romano*, 14. III. 1948, п. 62, 26694) твердить, що вона не тільки є новістю, але просто об'явленням. Це твердження можемо легко признати рецензентові, бо вона справді цінний вклад у василіянистику останніх літ, кидаючи багато світла на історію василіянського побуту в Південній Італії, зокрема Сицилії.

Книжка крім звичайного вступу, джерел, літератури тощо, складається з вісьмох розділів: I. Норманський підбій та політичні обставини в країні, II. Стан грецького обряду та норманська політика церковна, III. Нові монастирі за останніх норманів, IV. Мессинський архимандритат, V. Мессинський монастир за останніх норманів, VI. Господарсько-правне положення василіянських монастирів, VII. Занепад Василіянського монашества за норманів та арагонської династії, VIII. Спроби віднови. Як бачимо предмет широкий та до якоїсь міри вичерпний.

Що до важніших речей, то варто натякнути на деякі важніші спостереження автора. Добре напр. сказано на вступі про розрізнення обрядів (ст. хvi) та про те, що справа східного обряду в Південній Італії щойно сьогодні починає роз'яснюватися (ст. ххv). Довідемося, що й тоді візантійський обряд захоплював людей, головню норманів (подібно як в Київській Русі, ст. 14, 62). Правда, скоро їхня церковна політика вступила на інші шляхи та почала обстоювати потреби латинського простору, але монастирів вони довго не зачіпали, противно, навіть закладали нові монастирі. Але ще більшу увагу звертали вони на монастирі латинські так, що з чотирьох монастирів на Сицилії на початку їхнього володіння їх число при кінці того ж володіння зросло на п'ятдесят (ст. 70), і вони стали тут, як і в сусідній Калябрії, огнищами латинізації країни (ст. 71). Бувало, що й грецькі монастирі підлягали латинським (ст. 89). Велику роль в тому грала політика (ст. 73, 112, 117), головню ж постійний конфлікт норманів з Візантією, яка не легко зреклася свого політичного та культурного впливу в тій країні. Не дивно воно, що з часом грецькі монастирі златинізуються, головню коли ті монастирі почали наповняти монахи латинського походження, які часто крім грецького „Отченашу“ не знали грецької мови (ст. 330, 335, 338).

Рівночасно з тією поступенною, але постійною еволюцією бачимо велику печаливість Христових Намісників про збереження та розвиток грецького обряду та василіянського монашества (пор. 48, 92, 327, 284, 285), яку самі Василіяни часом гаразд не розуміли та за своїми правами не постояли (ст. 284).

Як причину упадку подає автор латинізацію (ерархія) та перевагу не грецьких культурно-суспільних чинників. Думаємо, що автор повинен був найперше піднести та підкреснути внутрішні причини, які він наводить лише непрямо та мимоходом. Добре пише згаданий вже нами Л. Берра, що у Василіян сицилійських було «ога» (молись), але бракувало «лабога» (працюй), додамо хіба: в душпастирсько-культурній діяльності. Бо читаючи працю о. Скадуто маємо до діла майже лише з економічним елементом, а про душпастирську працю, як сам автор і говорить, в документах мало що й знайдеться (ст. 246). Автор скаталогує такі головні причини занепаду василіянського монашества в Полудневій Італії: політична експанзія (73 ст.), латинізація (ст. 75, 105, 140, 136, 173, 184, 284 тощо), економічний упадок (ст. 87, 95, 270),

моральний упадок і брак покликань (141, 225, 295, 303), війни та розділ між Сходом і Заходом (ст. 291).

Головною метою майже всіх важніших змагань цього монашества була автоде-спотія (незалежність, еґземпція), до якої змагали монастирі, кожний осібно; і тут чи не корінь всього лиха (пор. ст. 104, 148, 167, 170, 226, 265, 266, 279, 280, 326, 338). Кожний монастир, що мав 6 монахів-священиків змагав бути «sui iuris». До централізації прийшло щойно за Рогера II (1097-1154) і то передусім з причин еко-номічних: просто годі було вдержатись з'атомізованому монашеству.

Підтягаючи підсумки праці сицилійського василіянського монашества, автор підчеркує питоме їх мистецтво (стиль, ст. 149), знає й про їх душпастирську працю, хоч пропорціонально слабу (ст. 246), наукову (ст. 171, 212), суспільну (ст. 222: шпиталі, гостинниці). Як сильна економічна одиниця монастирі мали часом судейську надвладу над околичним населенням (ст. 277). Зокрема підчеркує автор, що саме Василіяни передали Заходові Аристотеля (ст. 307). Це лиш один-другий приклад тієї позитивної праці, яку розкриває автор.

Вкінці з праці автора так і наглядно бачимо, що серед того сицилійського мо-нашества була повна свідомість його походження від св. Василія, як основника васи-ліянської аскези, та св. Теодора Студита, як реформатора й організатора (пор. ст. 88: „за правилом св. Василія“; ст. 113: студійський устав; лаври св. Василія: ст. 94, 114, 133, 179, 198, 202, 209, 255). Чи не під впливом Заходу ця свідомість сконкре-тизувалась навіть до названня „чин василіянський“: («ordo basilianus, qui ceterorum ordinum et religionum quasi fons et origo fuit», ст. 340).

Дрібні й справді лише друкарські похибки (ст. 122, 126), головню в датах, не перешкаджають поручити цю сторінку василіянського монашества св. Нілія василіян-ському монашеству св. Йосафата.

В. Зінко ЧСВВ.

Hermaniuk M., C. SS. R., *La parabole évangélique. Enquête exégétique et critique* (Universitas Catholica Lovaniensis, Dissertationes ad gra- dum Magistri in Facultate Theologica consequendum conscriptæ, Se- ries II, tomus 38), Louvain Bibliotheca Alfonsiana 1947, XXVIII, 493 p.

Багато чого хвалити б у цій інтересній книжці: і вкладений у неї труд, і ерудицію, і ширину дослідю. Слід, проте, зачати від відваги. Про-блема євангельської притчі, скільки разів розв'язувана і ніколи до кінця не висвітлена, не відстрашила Впр. о. д-ра Максима Германюка [= о. Г.], який саме в ній знайшов тему для своєї обширної дисертації.

З предметом студії познайомлює читача вступний розділ (ст. 1-32). Не вважаючи на загальниковість заголовку й підзаголовку праці, йдеться в ній про висвітлення трудного синоптичного логіону про мету Христових притч (Мр 4, 10-12; Мт 13, 10-15; Лк 8, 9-10). Ровбіжність у пояснюванні цього місця — відома. Прихильники т. зв. тези справедливості, притримуючись безпосереднього зміслу відповіді Христової, глума-

чать неясність параболічного навчання як кару за гріх невірства жидівського народу; навпаки, оборонці т. зв. тези милосердя, спираючись на контекст усього Євангелія, в користуванні притчами вбачають милосердя Чоловіколюбця. Історію цього двоподілу екзегетичної традиції о. Г. переказує за схемою й даними Фонка, Восте, передусім же Бюзі, і скоріше вони, захисники вищезгаданих тез, відповідальні за деякі неточності накресленої ними демаркаційної лінії. Виявляти більшу уважливість до цих вступних неясностей, можливо, і не було конечне, коли о. Г., признаючи слухність окремих помічень, рішуче засуджує обидві тези. Потрібний, отже, новий ґрунтовний дослід, який мав би на увазі не тільки апетит богословського новка, а й цілість філологічної кори. Треба, найперше уважно вивчити притчу як жанр релігійної літератури; далі, проаналізувати інші євангельські мотиви, тісно пов'язані з нашим питанням; і, нарешті, віграти всі дані в гармонійну цілість (ст. 32). Можна думати, що такий розподіл матеріалу додав би був праці більше сукупності і тіснішого зв'язку з головним питанням. Деякі відступи, що тільки невеликою мірою стосуються властивої теми, чи не зручніше було повідокремлювати в особні екскурси (як це раз і зроблено, ст. 55–61) або в кінцеві додатки. Автор групує весь матеріал у трьох хронологічних частинах: притча перед Євангелієм, притча в Новому Завіті і притча в старохристиянській літературі. Певні користі є, звичайно, і від такого простого розподілу, і нам лишається приглянутися трохи ближче тим трьом частинам.

Перша з них (ст. 33–139) займається притчею передєвангельської доби. Насамперед, в античній класичній літературі. Притча, вірніше параболія, вживалася в античному світі, і тогочасні літературознавці: філософи, риторичні і граматичні — заходились коло її теоретичного визначення. Класична параболія — в цьому о. Г. згідний із попередніми дослідниками (Бутге, Фібіг, Лягранж, Бюзі) — своєю риторською цілеспрямованістю і вузькістю свого обсягу відрізняється від біблійної притчі. Тут причина фіяска, якого зазнала Юліхерова спроба підійти до євангельської притчі з метром аристотелівських визначень. Однак о. Г. — і в цьому новість нашого автора проти його попередників — пробує реабілітувати німецького критика. Юліхер ніяк не виключає можливості суміші притчі з алегорією; він відкидає тільки можливість рівночасного подвійного змісту: параболічного та алегоричного. Випад Юліхера (*Die Gleichnisreden Jesu* ² I, 109) проти Й. Вайса може, на думку о. Г.-а (ст. 57), служити аргументом для такої інтерпретації. Можна було навести ще ст. I, 190-4, де Юліхер кидає громи на алегоризуючу екзегезу притч. Нема сумніву, що він виключає можливість рівночасного подвійного змісту, себто можливість тлумачити одну і ту саму притчу параболічно й алегорично. Але припускає він можливість

тлумачити деякі частини притчі параболічно, а інші — алегорично? Відповіді треба, здається мені, заперечливо; а таке заперечення, річ зрозуміла, можливе тільки після припущення, що параболічні й алегоричні дані — несумісні в одній і тій самій оповіді. Так Юліхера розуміли від самого початку, а він, зовсім не байдужий до тлумачень критики (пор., напр., передмову до 2. видання), ніде не протестував проти непорозуміння. Проте виступити з подібною інтерпретацією — ніякий це *pruritus novitatis* чи непошана до когонебудь там, як думає один, видно, подражнений критик (*Angelicum* 1948, ст. 55). Більш того, екскурс про Юліхера (ст. 55–61), хай і непевної вартости як тлумачення теоретичної настанови німецького професора, завдяки своїй ясності і бистроті у справах загальної параболічної герменевтики належить до кращих сторінок праці.

У розділі другому переходимо до вивчення притчі в семітському світі. Притча „*машаль*”, як і вказує етимологія слова (бути рівним, порівнювати), в основному, є вужчим чи ширшим порівнянням; але *машаль* не розрізняє між порівнянням, прислів'ям, параболою й алегорією. Так формулював старожидівську притчу Вельгавзен, і до такого визначення признаються знавці рабиністики (Бахер, Фібіг, Біллербек, Бонсірвен) і дослідники формальної побудови Євангелій (Вендланд і сучасна група т. зв. методи історії форм). Якої думки про це наш автор? Найперше, аналізом старозавітних текстів (ст. 65–105) доводить він, що притчу не слід трактувати виключно як літературну форму. Далі, відмовляється від розуміння притчі як порівняння. Вже Бюві відмічав відсутність порівняльного елементу в деяких біблійних притчах, при чому вияснив це явище як виняток. Алеж власне відсутність порівняльного елементу є тут панівним явищем — відказує о. Г. (ст. 115); отже, доводиться виняток визнати за правило, а дотеперішнє правило за виняток. Тим то о. Г. виставляє інакшу теорію старожидівської притчі, рішуче повертаючись до слововиводу А. Шультенса та Е. Ф. К. Розенмюллера (можна було цитувати ще Кремера–Кегеля Словник до Н. Завіту, вид. 10, ст. 191), які первісному *машалеві* надають значення зображення, або відбитки. Далі, о. Г. розрізняє три круги: канонічні книги Ст. Завіту, старозавітні апокрифи і рабинську літературу. У Стар. Завіті притча, в основному, є символічним зображенням чи об'явленням; в апокрифах вона є символічним об'явленням Божого спасенного промислу; вкінці, рабинська притча є здебільшого параболою в грецькому розумінні слова, алегорією або сумішшю їх обох. Євангельська притча буде щасливою спадкоємницею трьох попередніх різновидів, перейнявши від старозавітної притчі основне поняття, від апокрифічної — тематику, від рабинської — зовнішню форму. Схема ця — оригінальна і принадна; але в читача, що уважно слідкує за викладом о. Г.–а, поволі породжується непевність,

наскільки ця схема впливає з аналізу текстів, а наскільки вона мимохіть впливає на саму аналіз.

Не маючи змоги вдаватися в подробиці, обмежимося до трьох загальніших уваг. Автор не ставив собі за мету звести повністю весь матеріал і навіть там, де такий матеріал був у нього під рукою, вважав відповіднішим для себе задовольнитися вибором із нього. Все таки можна жаякувати, що трохи місця не відведено семітській позажидівській притчі (пор., нпр.: З Царств 4, 30), хоч обіцяв це титул другого розділу. Виклад дістав би від цього свій підмурівок, але не нове, мабуть, світло. Важливішим є друге питання: наскільки зібраний матеріал може бути використовуваний для євангельської екзегези? Найстарша рабинська література, хоч хронологічно куди пізніша за Євангелія, пройшла раніше довгий шлях усної традиції, і ця обставина дозволяє шукати в рабинській притчі світла для розуміння формальної побудови євангельської притчі. Справа складнішає при апокрифах, тематика яких у першу чергу інтересує о. Г-а. З трьох аналізованих апокрифів два, напевне, походять уже з християнської доби і подекуди навіть від християнського автора. Можна відповісти, що ідейний фермент, з якого вирости ці апокаліптичні апокрифи, датується надовго перед нашою ерою (ст. 124-5); але так само можна припускати, що події першого християнського сторіччя сильно вплинули на підвищення температури апокаліптики. До цієї трудности критичного розчленування апокрифів долучується ще одна, зв'язана з їхнім жанром. В апокаліпсі вся тема писана, звичайно, в апокаліптичному ключі. І коли змістом притчі в апокаліпсі є небесне об'явлення, важко вирішити, наскільки це походить з того, що так, а не інакше притчу мислив апокаліптик, а наскільки просто з того, що притча, знайшовшись в апокаліпсі, конечно стає одягом для її таємниць. Того роду трудність, щоправда, сильно зменшується в загальній концепції о. Г-а, який уже притчі старших канонічних книг надає значення символічного зображення чи навіть об'явлення. Але якраз тієї ось інтерпретації хотіла б торкнутись третя наша увага. Етимологія слова *машаль*, яку захищає о. Г. (ст. 64-5), не здається настільки доведеною, щоб у дальшому викладі можна її вживати як аргументу (ст. 73. 84). Годі вдаватися у дискусію, яка забрала б багато місця, даючи, кінець — кінцем, мало певности. Не в етимології головне діло, а в безпосередній аналізі текстів, і аналіз ця, скажім таки зразу, в о. Г-а виходить завжди інтересно, нерідко і блискуче. Про певну наявність ідеї символічного об'явлення в тих текстах дехто, можливо, не зовсім буде переконаний. Коли в частих фразах „бути, стати, зробити когось притчею“ слово „притча“ о. Г. тлумачить як „символ“, то переочується, мабуть, при цьому факт, що в простонародних мовах нерідко змішується дія з предметом дії (пор. у Словнику Грінченка II

(1924) ст. 237, 668: *бути поговіркою, бути сміхом*). Краще, ніж у сфері символічної літератури, початки старозавітної притчі вміщуються в круві східної життєвої мудрости. Ні Пс 49, 5, ні навіть притчі Валаамові в 23 розділі Чисел, які є головним аргументом о. Г-а, не є несумісні з таким розумінням (KITTEL, *Die Psalmen* (KAT), 1922, ст. 181).

Друга частина (ст. 191-350), титул якої говорить про Новий Завіт, насправді, на увагу бере тільки синоптичні Євангелія. Поминення решти логічно випливало з самого підходу о. Г-а: „Будучи даним, з одного боку, що переклад LXX віддав жидівський термін *μασάλη* через *παράβολή* і що, з другого боку, синоптичні Євангелія вживають цього ж самого терміну на означення численних промов Ісусових, йдеться про те, щоб узнати, яка суть промов, що їх він визначає, і яка мета, до котрої вони йдуть“ (ст. 194). „Але треба зауважити — користуємося ще раз словами о. Г-а (ст. 193) —, що все, що є притчею, не завжди має цю назву в Євангелії“. За таких умов вступний підрахунок матеріалу, мабуть, не був би зайвим. Щоб визначити суть євангельської притчі, треба вивчити два складові її елементи: форму і зміст (ст. 194). Подрібна аналіза поодиноких родів притчі виказує її формальну спорідненість з рабинською притчею. З багатьох слушних уваг о. Г-а варт відмітити його дискусію проти Бюзі на ст. 253-4. Змістом притч Христових є царство Боже, себто новий лад, даний людям у Месії. Царство Боже, однак, є таємницею, не всім доступною (Мр 4, 11), а об'явлення Месії, прихованого під таємним ім'ям Людини (Сина людського), діється поступово. О. Г. не тотожнить таємниці царства Божого з таємницею Месії; все таки приходять до висновку, що конкретно вони збігаються (ст. 301). Притча євангельська саме і є символічним об'явленням таємниці царства Божого. Заперечувати важливість мотиву таємниці, очевидно, не доводиться; але можна сміло ставити під сумнів правильність тематичного зрівняння апокрифічних притч з євангельськими, між якими заходить різниця не тільки ступеня, а й напрямку. Яке ж, нарешті, значення синоптичного логіону про мету притч? Текст св. Марка — з усіх найкатегоричніший, і його о. Г. розглядає насамперед. З погляду філологічної аналізи тексту становище о. Г-а дається звести до трьох точок: він захищає замірове значення сполучника *ὅτι*; фразу „дивитися і не бачити — слухати і не чути“ тлумачить як неповне сприймання вчення Ісусового; аорист *ἀφ᾽ ὧν* відносить до слова *τὸ μυστήριον*. Для екзегетичного розгляду тексту важливим здається о. Г-ові показати взаємозв'язок нашого логіону з двома темами другого Євангелія: з темою жидівського засліплення і з темою таємниці Месії. Питання про мету притч є точкою пересічення цих двох мотивів. Для повної, однак, богословської відповіді це ще не вистачає. Коли б хотів був Бог, щоб Ісус був прийнятий жидами, так було б і сталося.

„Не такий був плян Божий“ (ст. 337). В добровільно напівневдалій інавгурації царства Божого притчі припала роля методичної світлотіні. У св. Матвія Христос навчає притчами не, щоб досягнути якусь мету, а тому що нарід не сприймає його навчання. Намір не виключається, та він на другому пляні. В Євангелії св. Луки відповідь Христова стоїть досить відірвано, але і тут, без сумніву, слід її пов'язати з темою таємниці Месії.

Норми „доброї методи“ (ст. 303), звичайно, вимагали розгляду кожного Євангелія зокрема. Але після цього напрошувалась і їхня взаємна конфронтація: текст св. Марка, запідозрений у павлінізмі, слід визнати вторинним (стара теза, в останньому часі боронена П. Ваннутеллі, *Synoptica* 1937, ст. II–XXIV) чи, навпаки, у грецькому тексті першого Євангелія краще вбачати легку ретушу Маркового тексту? В аналізі цього останнього, зробленій уміло й удачно, деякі припущення о. Г-а здаються менше переконливими. Так, напр., ледве чи можна віднести *ἀφεθῆναι* до *τὸ μυστήριον*. Ідея гріха не є чимось несподіваним (ст. 333); вона криється в попередньому *ἐπιστρέφωσιν*. У тлумаченні фрази „дивитися і не бачити і т. д.“ о. Г. з надто великим довір'ям пішов за студією Гольцмайстера. Два ті самі слова, перегороджені запереченням „не“, виражають половичність ідеї даного слова (спати — не спати, звір — не звір, свій — не свій, де-не-де), і явище це — відоме не тільки в мовах старожидівській чи грецькій. До такого саме фразеологічного типу належать приклади, зібрані Гольцмайстером, не виключаючи тексту мідрашу про патріярха Якова, неточно перекладеного в о. Г-а (ст. 330). Євангельський текст має інакшу конструкцію, в якій перше дієслово виражає зверхню, сензитивну дію, а друге, відмінне дієслово заперечує внутрішній, психічний результат тієї ж дії. Зате зовсім погоджуємося з о. Г-ом, коли він у тексті св. Марка обстоює ідею мети. Міг би хтось закинути, що в цілій цій студії з питання робиться проблема, а з проблеми таїнство. Хай і так. Не значить це, однак, що о. Г. шукав світла в неправильному напрямі.

Накінець, о. Г., як і можна сподіватися від учня професора Серффо, завжди уважливого до взаємозв'язку Н. Завіту зі старохристиянською літературою, у третій частині своєї дисертації (ст. 353–455) саме і ставить питання, чим була притча в очах авторів перших століть християнства? Найрепрезентативнішими в цьому відношенні здаються о. Г-ові чотири: псевдо-Варнава, Герм, Климент Олександрійський і Ориген. У Варнави, перший раз у християнській літературі, алегоричне тлумачення зветься притчею, і можна її визначити як мову з переносним значенням, яка криє в собі таємниці Божі і яку тільки „гностики“ годен зрозуміти. Десять притч у „Пастирі“ Герма — досить подібні до притч старозавітних апокрифів і до притч Ісусових, але не йдеться в них про таємниці Божого провидін-

ня, тільки про істини, що стосуються християнського життя. Найбільше уваги й місця о. Г. відводить Климентові Олександрійському, і розділ цей належить до найкраще і найбільш особисто випрацьованих речей у книжці. Притча лежить в основі всього вчення Климентового про Боже спасення провидіння, яке починається призиванням до віри і кінчається „гностичною“ контемпляцією на цьому світі, а на тому — блаженною візією. Для Климента вся Біблія — параболічна, бо притча, за його власним визначенням, є мовою, в якій тямущий, виходячи з її приземного змісту, доходить до властивого і правдивого її розуміння. В Орігена, Климентового наступника, притча має скромнішу роль, будучи тільки однією з форм, якими св. Письмо об'являє Божі таємниці.

На властиве, отже, питання про мету Христових притч найстарша християнська традиція не дає безпосередньої відповіді; проте для такої відповіді вона підводить найглибшу основу, підкреслюючи функційне значення притчі в провидінні Божому, що прагне, щоб „усі до пізнання правди прийшли“. Не важко теж помітити, що всі чотири автори, проаналізовані о. Г-ом, приналежні до алегоричного круга олександрійської школи, а вслід за тим можна ставити питання, якою мірою, насправді, репрезентують вони старохристиянську традицію? Колись кард. Ньюман в екзегетичних настановах Климента й Орігена вбачав найщиріший вислів старохристиянського розуміння Біблії; сьогодні у Франції можна почути подібні та ще категоричніші голоси. Але перебільшення, вчорашнє чи сьогоднішнє, є завжди перебільшенням. Реалістичний буквализм, що до слова доходить в антиохійській школі, абстрагуючись тут від його оцінки, ледве чи можна розглядати як вторинний шар герменевтичного досвіду первісної Церкви. Ця пригадка не применшує засягу алегоризуючої течії, яка рано вже є і поза олександрійською школою, напр., у Климента Римського, Теофіля Антиохійського, Юстина. Сам „Діалог із жидом Трифоном“ цього останнього, як виявляється з порівняння конкорданції Гудспіда з показником Штеліна до творів Климента Олександрійського, частіше вживає слова «*притча*», яке тут завжди стосується біблійних текстів, ніж усі твори Климента разом. В основному, Юстинове розуміння притчі збігається з Климентовим; але в Юстина алегоризмові признаються його права, не монополія. В питанні про джерела Климентового поняття притчі широка начитаність о. Г-а дозволяє йому легко користуватись великим порівняльним матеріалом. Тільки герметична література, яка, без сумніву, була відома Климентові (пор. С. F. G. HEINRICI, *Die Hermes-Mystik u. das N. T.*, 1918, ст. 149), промовчується, можливо, через те, що не видно виразних її впливів. Климентове поняття притчі, хоч і зумовлене рівносторонніми цими впливами, здається о. Г-ові все ж оригінальним. Можна пристати і на таке окреслення. Однак

хотілось би відмітити і той факт, що самому Климентові його розуміння притчі зовсім не видавалося чимось небувалим. При всіх інших впливах о. Г. слушно підкреслює вплив попередніх християнських авторів. Важливий з цього погляду і варт, здається мені, уваги текст у Стром. VII, XVI, 97, 2-4 (Stählin III, 69), у якому Климент приставляється справжнім традиціоналістом у тлумаченні Біблії. Крім пересвідчення про існування таємної євангельської традиції, про що о. Г. згадує на ст. 400, капітальної ваги є загальновідомий факт, що Климент уважав за канонічні книги ряд апокрифів з більшими чи меншими алегоричними тенденціями, які могли призвести його до виставлення теорії притчі і рівночасно правити за ілюстрацію до неї. Можливо, отже, що теорія Климентова і є мозаїкою рівнорідних впливів; в очах її автора, здається, вона була в лінії церковної традиції. Не від речі буде додати при цьому, що вся релігійна гносеологія Климента еволюціонувала (W. BOUSSET, *Jüdisch-christlicher Schulbetrieb in Alexandria u. Rom*, 1915, ст. 263-7 розрізняє три періоди; J. LEBRETON, *Rech. de science rel.*, 1928, ст. 478 — тільки два), приділяючи щораз більшої уваги саме гносі. Обставина ця, очевидно, вимагала б при аналізі текстів більшої уважливості для їх хронології.

Можна, накінець, додати кілька дрібніших уваг технічного порядку? У Словнику Кіттеля автором розділу про царство Боже у рабинській літературі є Кун, не Шмідт (ст. ххv). — Дані на ст. 63 про жидівські фрагменти Книги Ісуса Сирахового не збігаються з даними на ст. 103. — На ст. 117 у прим. 137 о. Г. цитує з другої руки „Старожидівську літературу“ Гемпеля і думку цього автора про притчу називає „невиразною і мало обґрунтованою“. В своєму контексті ця думка не має нічого невиразного. — Коментар, на ст. 195, прим. 2 приписаний Цанові, належить Воленбергові. — Рабин Аші (ст. 330) титулується „раб“. — В списку імен на ст. 461 два Делічі (батько й син) через недогляд записані як одна особа. — Ніщо не було б більш несправедливим, як робити будь-які зауваження до літератури, яку цитує і якою користувався о. Г. З передмови, а ще більше в самої книжки, видно, що не поминув він ні одної книгозбірні, де міг би щось знайти для себе. Але в Лювені, як скрізь на світі: є багато, та ніколи нема всього. Придались би були особливо спеціальні монографії про старозавітну притчу: О. Айсфельдта (Beihefte ZAW 24), Й. Фіхтнера (Beihefte ZAW 62), Й. Шмідта (AT Abhandlungen XIII/1), передусім же Г. Гункеля, *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels*, 1933, ст. 381-97. Недокінчена берлінська *Encyclopædia Judaica* у відповідних гаслах дає малоавісну християнським авторам літературу в різних жидівських журналах.

Такі от помічення — без цього ритуального закінчення таки не обій-

тися — аж ніяк не применшують наукової вартості твору. Навпаки, мені здається, вони можуть принаймні певною мірою свідчити про його рясне багатство. Книжку о. Г-а, позичений випадково примірник, читав я, признаюся, тільки для себе, і валежало від Редакції журналу, що потім було написане ще й це обговорення. Все ж таки побоююсь, що, може, замало встерігся я від досить загальної схильності тих, що читають книжку в першу чергу для рецензії, більше відмічати ті моменти, де вони менше згодні з автором, ніж ті, де вони однакової з ним думки. В такому випадку треба б застерегти моїх двадцять чотирьох читачів від, можливо, порушеної перспективи цілоти образу. Опрацювання такого складного і водночас розлогого питання євангельської притчі, звичайно, нелегко може сподіватися беззастережного визнання в усіх подробицях; але, з другого боку, студія о. Г-а не потребує просити ні в кого поблажливості. Вона — значний внесок у біблійне богослов'я Н. Завіту, і далі дослідники не поминуть її без шкоди для себе. Розцінювати ж її на тлі української богословської наукової дійсності — значить шукати похвальних суперлативів.

П. Качур

Coussa A., *Epitome Prælectionum de Iure Ecclesiastico Orientali*. Vol. I. Typis Monasterii Exarchici Cryptoferratensis, 1948, in 8, pp. xv-418.

Це книжка загального Східнього Права писана правдивим авторитетом так між латинськими правниками, як і між східніми. Тому, хто хоче мати бодай загальний погляд на право Східніх Церков, але як хоче вивчити його й глибше, повинен брати цю книжку під увагу та її пильно перечитати, перестудіювати. Для одних ця книжка, писана легкою латинською мовою, буде цікавим підручником до пізнання укладу Східніх Церков, а для других буде вона загальним начерком та скарбницею джерел права котрої будь-зо Східніх Церков. Та ще зазначимо, що це покищо одиноким теперішнім книжка, що трактує такі справи.

Сам автор, вже на самому початку, в слові „до учеників“ перестерігає, що його твір не є викінченим підручником Східнього Права, але збором власних аднотацій і записок у формі книжки для його учеників Папського Інституту Церковного і Цивільного Права. Тому то і поділ книжки не є нічим іншим як рубриками картотеки.

Не настоюючи на обильну загальну бібліографію та на велику кількість джерел поданих на початку кожного титулу, гляньмо коротенько на поділ цього підручника. По вступі (ст. 3-9), де читаємо про загальні дані про право, автор ділить свою працю на титули; всіх їх є чотири. Перший титул (ст. 12-39) трактує про східні обряди взагалі, хто до якого обряду належить, які наслідки тої приналежности, і т. д. В другому титулі (ст. 41-101) читаємо про джерела існування східнього права, то є про тих, що можуть давати закони.

На особливішу увагу заслуговує третій титул (ст. 103-195), що не знаходиться в першому виданні (1940) цієї книжки. Тут ходить про джерела знання східнього права, або іншими словами про місця, що в них записані різні закони та розпо-

рядження, що відносяться до Східніх Церков. Цей титул ділиться на дві секції: в першій (ст. 103-109) говориться про загальні старинні джерела права всіх Східніх Церков; а в другій (ст. 121-197) автор подає джерела пізнання права всіх поодиноких Східніх Церков, поділивши їх на „дисципліни“, чи як говорять, на п'ять загальних обрядів, а кожному дисципліну поділив на партикулярні обряди. І так в першій главі цієї другої секції читаємо про византійську дисципліну взагалі, та про византійську дисципліну в поодиноких византійських обрядах, а між ними й про наш обряд (ст. 161-167).

Шановний автор заздалегіть звертає увагу, що тут ходить про українців, що колись називалися русинами (рутені), а тепер таки воліють, щоб їх називати виключно українцями, однак таки увесь час згадує нас як „рутені“. Можна це йому простити, тому що він покористовувався давніми джерелами де нас називано в церковних справах тільки „Рутені“. Поминаючи деякі неточності відносно української історії, бо це не підручник історії, але права, скажемо що список джерел пізнання нашого церковного права досить обильний та може допомогти тому, що цікавиться нашим обрядом і його розвитком.

Четвертий титул (ст. 203-373) обговорює церковну Єрархію на Сході, і то на підставі джерел так загальних як і питомих кожному обрядові. Вкінці в „Додатку“ відзначимо Декрет з 24 травня 1930, про Устрій Українського Ординар'яту в Канаді (ст. 384-389).

Також треба додати, що автор, коли говорить про право католицьких Східніх Церков, зараз звертає увагу і на те як нез'єдинені задивляються на дану річ, щоб читачі могли виробити собі ясні поняття, а науковці, щоб знали де за чим мають шукати.

Може ця книжка не є взором артистичного укладу писаного слова, то однак для учеників східнього права і для науковців вона є великою поміччю. То ж нашим щирим бажанням є, щоб шановний автор, помімо своїх численних занять, міг ще видати багато інших творів, що познайомлювали б латинників, а навіть східніх християн, про право нашої Церкви.

М. М. Г.

Ammann A.M., S.J., *Storia della Chiesa russa e dei paesi limitrofi, con tre carte geografiche*, Torino 1948, Unione Tipografico-Editrice Torinese, XV, 630 pp. 8°.

Eine Gesamtdarstellung der russischen Kirchengeschichte von unserer Seite war schon längst fällig. Ammann hat das grosse Verdienst, diese schwere Aufgabe übernommen und glücklich durchgeführt zu haben. Man kann ihm wirklich gratulieren zu der umfassenden, den Anforderungen der neuzeitlichen Historik genügenden Arbeit. Als Professor für slawische Kirchengeschichte am Orientalischen Institut war er in der (beneidenswerten!) Lage, eine ausgezeichnete Fachbibliothek benutzen zu können, seine vielen Vorarbeiten auf diesem und ähnlichem Gebiete und schliesslich seine akademische Tätigkeit waren sozusagen die Voraussetzungen, aus denen das imponierende Werk erwachsen ist. Zu

den grossen Vorzügen des Buches ist zu rechnen der unbedingte Wille zur *Objektivität* und der gesunde, nüchterne Realismus, der das ganze Werk durchzieht und ihm das Gepräge gibt. Mit einem ruhigen, massvoll zurückhaltenden Urteil geht er an sein Objekt heran, ob es nun eigentliche Kirchengeschichte, oder Politik, Kultur —, Kunst —, Literaturgeschichte oder Prosopographie ist. Bei der starken Verflechtung der russ. Kirchengeschichte mit dem Moskauer Staat und seiner alten und alt-neuen Ideologie konnte er nicht anders als oft und oft die politische Geschichte heranziehen. Hätten wir doch mehr solcher sachlicher Bücher über und von Russland, hätten doch alle die, welche in anderen Sprachen über die russische Geschichte schreiben, nur ein Quentchen von dieser Ruhe und Sachlichkeit, dann wäre es um den Fortschritt der Geschichtswissenschaft auf diesem Gebiete besser bestellt! Denn es ist bei vielen das Urteil von der Leidenschaft, von Gefühlsmomenten oder von Schwärmertum getrübt und entstellt, in einem Masse, dass ein Aussenstehender manchmal verzweifeln möchte, und nicht nur er! Und das darf doch wohl auch gesagt werden: Wer mit dem besten Willen zur Sachlichkeit und Gerechtigkeit gegenüber allen ans Werk geht, ist auf dem Gebiete und Territorium, auf das Moskaus Schatten fällt, immer in Gefahr, unter die Räder zu kommen. Es gehen eben die Meinungen zu weit auseinander.

Der Verfasser wollte vor allem ein Lehrbuch für Studierende schreiben. Das heisst, er wollte die wesentlichen Ergebnisse der Forschung unter Weglassung reiner Streitfragen in einer für das Studium geeigneten Form darbieten. Das ist ihm auch gelungen. Der Stoff ist übersichtlich gegliedert und in guten Uebersichten und Zusammenfassungen jeweils erklärt, die Darstellung ist quellenmässig und stützt sich auf die wichtigste Literatur, die am Anfang von grösseren Abschnitten und auch in Fussnoten gebracht wird. Alle Arbeiten und Artikel anzuführen wäre unmöglich gewesen, sie müssen nur da zitiert werden, wo sie eben eine Förderung der eigenen Studien gebracht haben. Ammann wollte nicht eine Ideengeschichte und auch keine Theologiegeschichte Russlands schreiben, sondern das Tatsachenmaterial ausbreiten und dazu eine Geschichte « delle correnti spirituali che hanno influenzato la Chiesa e le popolazioni slavo-orientali » (VII) schreiben.

In der Einteilung hat er zwei grosse Teile, Parte prima: « il regno « Rus » di Kiev e gli stati che ne derivano » mit den Abschnitten über die Kijewer Ruß 945-1263, den Zerfall der « Ruß » in Kleinstaaten 1263-1451 und dann die beiden verschiedenen politischen und kirchlichen Entwicklungslinien in Moskau und Litauen-Polen 1451-1700; Parte seconda ist

sehr gut betitelt mit « La Pan-Russia » mit einem kurzen Abschnitt « Fino alla fine dello stato polacco-lituano (1795) » p. 315-389 und einem längeren p. 389-587 « Fino alla fine della seconda guerra mondiale », von 1796 bis über 1945, also ein langer Zeitraum, der trotz des grossen Raums, der ihm von Ammann zugebilligt wurde, doch zu summarisch behandelt worden ist. Die griechisch-katholische Kirche hat zwar wie die lateinische und die orthodox-schismatische Kirche immer ihren bestimmten Platz in der Darstellung, aber sie hatte in dem genannten Zeitraum wegen der wichtigen Ereignisse ihrer Geschichte stellenweise doch noch mehr Raum beanspruchen dürfen ebenso wie die verdienstvolle Tätigkeit der Basilianer. Das gleiche ist zu sagen von der Zeit nach der bolschewistischen Revolution 1917 wie auch die Sozialgeschichte Russlands im 19. Jahrhundert bis zum Eindringen des Marxismus und seit seinem Eindringen von einer russischen und überhaupt von jeder Kirchengeschichte unmöglich übergangen werden kann. Es sei auch gleich gesagt, dass, nachdem der Verf. so passend die Kunstgeschichte und Literaturgeschichte einbaut, der ukrainische Barock vielleicht doch mehr hätte berücksichtigt werden können, etwa nach Čyževskýj Dm., *Istorija ukrajinskoji literatury* II, 42 Schluss (Prag. 1942). Ganz besondere Erwähnung verdienen die « Elenchi cronologici » von S. 589 ab mit den Regierungszeiten der Päpste, der Patriarchen von Konstantinopel und Jerusalem, der Metropolen von Kijew, Moskau, Kijew und Halič, sowohl der katholischen wie der schismatischen, der Patriarchen von Moskau, der Metropolen von Litauen, der päpstlichen Nuntien in Polen, der Erzbischöfe und Administratoren der latein. Diözese Mohilev, der byzantinischen Kaiser, der römischen und österreichischen Kaiser, der türkischen Sultane, der Grossfürsten von Kijew und Moskau in ihren verschiedenen Linien, der russischen Zaren, der polnischen Könige und litauischen Grossfürsten und — last not least — der Prokuratoren des Hl. Synods. Man sieht es diesen Tabellen nicht mehr an, was für entsagungsvolle und geduldige Arbeit der Verf. leisten musste, bis er alle Daten hatte, gerade über die Prokuratoren des Hl. Synods! Dafür darf der Verf. des Dankes aller derer sicher sein, die nun zu dieser Zusammenstellung greifen können und nicht mehr lange suchen müssen.

Mit dem Generaltitel Pan-Russia, d.h. Panrussismus ist die politische und kirchliche Tendenz Moskaus bis zur Stunde richtig gekennzeichnet. Man hätte nur gewünscht, dass dies auch im Kontext deutlicher aufgezeigt worden wäre, wie der Moskauer Firnis auf das kirchliche-kulturelle Leben gelegt wurde und es ersticken will, besonders in der Ukraine.

Um von Einzelheiten zu reden, so ist zu sagen, dass ich mich gefreut

habe, S. 23 zu lesen « Isjaslav, con il figlio Jaropolk... furono presi dal papa sotto la sua *protezione* », weil ich in meiner Untersuchung des Falles in den « *Studi Gregoriani* » I, 389-411 zu dem gleichen Ergebnis gekommen bin. Zu S. 30: Zur Literatur der Kijwer Ruś ist jetzt zu ergänzen, was Kurinnyj J. J. in dem Augsburger Blatt « *Svitannja* » I, 1946, 11-33 über das « Reimser Evangeliar, das älteste Schriftdenkmal der Kijewer Rusj » schrieb und worauf ich in der Tüb Theol Quartalschr. 127-IV (1947) 427-429 aufmerksam gemacht habe. Dass der Moskauer Grossfürst nach dem Florentiner Konzil bis etwa 1500 und auch später bei seiner « Anschlusspropaganda » in Litauen-Polen (Ammann 129 gebraucht diesen Ausdruck nicht), ... « si servì anche della Chiesa, non del metropolita moscovita, ma dei rappresentanti del rito bizantino-slavo in Lituania », dürfte in dieser Form nicht zutreffen, denn die Moskauer Hierarchy haben aus persönlichen Gründen und aus dem traditionellen Servilismus der meisten ihrer Vorgänger und Nachfolger sich gerne zu Werkzeugen der Moskauer Politik hergegeben; in meinem Buch zur Florentiner Union habe ich S. 121, 134, 141, um nur Beispiele zu nennen, darauf hingewiesen. Beim Abschluss der Brester Union ist die Rede (p. 279) vom « modo puramente giuridico, antipsicologico, col quale si era conclusa l'Unione del 1596 ». Ich glaube, dass trotzdem gesagt werden darf, dass bei den Ukrainern und Weissruthenen unter litauisch-polnischer Herrschaft seit den Tagen Witolds und Jagiello ein auch psychologisch günstiger Boden für die Union vorhanden war und dass die unionsfreundlichen Bischöfe und ein Skarga eben deshalb auf Erfolg ihrer Bemühungen rechnen durften. Wie die Synode von Zamostja und spätere Auseinandersetzungen beurteilt werden oder zu beurteilen sind, darüber möchte ich anderen die Entscheidung überlassen. Man wird auf jeden Fall sagen dürfen dass das regere und viel intensivere religiöse Leben, das nach den Stürmen der Reformationszeit bei den griechisch-katholischen Ukrainern und Weissruthenen einsetzte, einfach solche Aenderungen notwendig machte.

Die ukrainischen Personennamen wie der Hruševskyjs und andere ukrainische Namen sind öfters nicht richtig geschrieben, oder durch Druckfehler entstellt. Es fehlt an Konsequenz bei der Transkription, so z. B. S. 358 « Lakota G., Try sinody peremysky », vielleicht hat die Druckerei nicht die hinreichende Anzahl von « s » mit dem Akzent — « ś » gehabt, aber es hätte doch heissen müssen « Lakota H., Try synody peremyśki ». Solche Beispiele wären noch mehr anzuführen.

Bei den Papstlisten hätten die Gegenpäpste eigens kenntlich gemacht

werden können, mit Klammern oder sonstwie. So kommen manche Namen doppelt vor, z. B. Onorio II. und Clemente VII. Bei Benedikt IX. muss die Regierungszeit heissen 1032-1044, bei Martin V. 1424-1431, bei Paul V. 1605-1621. Wie ich aus der deutschen Ausgabe des Ammannschen Buchs ersehen konnte, sind dort die Gegenpäpste richtig durch Einrücken gekennzeichnet.

Bei den gewiss reichlichen Literaturangaben wäre vielleicht da und dort noch ein Buch nachzutragen; das Urteil darüber wird immer verschieden ausfallen. Wünschenswert würde es erscheinen, die neue und sehr gute Zusammenfassung Prof. Čubatyjs, *Istorija ukrajinškoji cerkvy, zladženo za vykladamy prof. Dra M. Čubatoho*, 2. Aufl. Hirschberg 1946, Ukr. griech. kath. Seminar, zu berücksichtigen. Für eine neue Ausgabe oder Auflage des Buches möchte ich mir einige Vorschläge erlauben: 1. Der Titel sollte heissen « *Storia della chiesa ucraina e russa* », da es ja doch nicht mehr bewiesen werden muss, dass Kijew und Moskau, Ukrainertum und Russentum getrennt betrachtet werden müssen. 2. Offenbar hat der Verfasser, wie oben schon bemerkt, gegen Ende sich kürzer gefasst, um den Umfang seines Werkes nicht zu gross werden zu lassen. Wenn der Verfasser die Quellen und Literatur in ein Gesamtverzeichnis sammelt und dann beim jeweiligen Kapitel bloss kurz zitiert: Hruševskyj III etc, oder Golubinskij I, 1,97 f, ohne den ausführlichen Buchtitel jedesmal zu wiederholen, und wenn er manche historische Betrachtung zur Einleitung noch kürzer fasst, dann, glaube ich, gewinnt er noch Raum für die Ausfüllung der Lücken, die gegen Ende geblieben sind.

In der italienischen Sprache des Buches sind manche Germanismen zu finden. Aber das schadet nichts und beeinträchtigt nicht einen weiteren Vorzug, nämlich, dass es so lebendig und fesselnd geschrieben ist. Der Verfasser hat ein Erzählertalent, das ein Historiker nicht nur haben darf, sondern haben soll, um seinen Stoff in angenehmer Form dem Hörer und Leser darzubieten.

A. W. Ziegler [München]

СОНЕВИЦЬКИЙ Леонід, « *Український Єпископат Перемиської і Холмської Єпархії в XV-XVI ст.* » (Докторська дисертація в Українському Вільному Університеті, Мюнхен 1948).

„Церковні відносини сих віків мають право на особливу увагу історика українського народу“ — ці справедливі слова Михайла Грушевського, поставлені п. Л. Соневицьким як мотто до своєї праці, можуть бути з цілковитою слушністю допо-

внені власними словами автора про історичну долю „нашої Церкви на землях Володаря й Данила“, цих „передніх твердинях“ українського світу на Заході, що „сьогодні... на деякий час втрачені“ для нас. Це надає темі дисертації п. Л. Соневицького не лише фахового, але й загально-історичного значення.

Автор поставив собі завдання „насвітлити український єпископат західних окраїн XV–XVI ст., його діяльність і ролю в історії Церкви й народу, шляхом аналізу окремих питань“, зокрема „поглянути на представників нашої єрархії західних земель з іншого як досі становища, дослідити на протязі двох століть спочатку склад єпископату, його походження, освіту, життєвий шлях до владитства, спосіб вибору тощо, а опісля розглянути головніші прояви його архипастирської діяльності, щоб у світлі тих дослідів спробувати дати об'єктивну оцінку праці перемиських і холмських владик тієї доби“ (ст. 1–2).

Цілком слушно автор обмежив свою увагу Єпархіями Перемиською й Холмською. Це були найдалі на Захід висунені осередки української Церкви, які перші зазнали важкого тиску, а згодом і безоглядного наступу з боку польської держави. Справді, „спільна обом єпархіям доля обумовувалася вже самим їхнім положенням на західних окраїнах української території“ (ст. 3). До того ще історична доля третьої західно-української єпархії — Галицької — була „дещо відмінна“ (ст. 3).

Автор визначив хронологічні рамки свого досліді XV–XVI століттями. І тут треба з ним цілком погодитися. Бо XV–XVI ст. і в історії української Церкви, і передусім в історії її західних єпархій являють собою певний історичний період. Він починається тут з остаточного введення польського права на західно-українських землях, коли реформа 1435-го року „завершила оформлення шляхетської верстви в Галичині на зразок польської шляхти, закріпила територіальний поділ українських коронних земель, запровадила нові уряди і шляхетську автономію на тих землях“ (ст. 5). Історик Церкви на західно-українських землях не може ігнорувати цього важливого моменту, хоча б через те, що відповідні джерела — акти Гродські й земські Перемиської й Холмської земель — збереглися, починаючи приблизно з 30–40-вих років XV ст. Але новий суспільно-політичний устрій цих земель вніс глибокі зміни в їх церковну організацію та в її повсякденне життя, безперечно, ізолюючи увагу західних українських єпархій від загальних проблем української Церкви й тим самим створюючи нові й значно складніші, ніж раніш, умови для їх дальшого розвитку. Берестейська Унія 1596 року, в зв'язку з загально-історичними обставинами й подіями того часу, становить цілком природню кінцеву межу дослідження.

Дисертація п. Л. Соневицького складається з „Передмови“ (ст. 1–2), короткого „Вступу“ (ст. 3–7), стислого історичного нарису Перемиської й Холмської єпархій до XV ст. (стр. 8–11), двох центральних розділів (I — „Персональні відомості“, стр. 13–49; і II — „Архипастирська діяльність“, стр. 51–83), резюме, яке подає „Загальний погляд на український єпископат Перемиської й Холмської Єпархій XV–XVI ст.“, й двох додатків: „Персональні відомості про поодиноких перемиських і холмських єпископів XV–XVI ст.“ й „Література“ (використана автором для своєї праці).

У „Передмові“ автор зазначає ті наукові й громадсько-національні мотиви, які спонукали його обрати для своєї дисертації дану тему, й дуже делікатно, в загальних рисах, торкається болючого питання про важкі умови української наукової роботи на чужині, де замало матеріалів і забагато різних зовнішніх і внутрішніх перешкод еміграційного життя.

Свій „Вступ“ автор присвятив історичним умовам Перемиської й Холмської, як рівнож і сусідньої Галицької, Єпархій, на тлі загальної історії Української Церкви

того часу. Після переконливого умотивування територіальних і хронологічних рамиць свого досліді, автор наводить реєстр Перемиських і Холмських Владик хv–хvi ст. (автор зовсім слушно бере до уваги всіх єпископів, єпископів-помічників і номіна-тів), а наприкінці в загальних рисах характеризує свої джерела та літературу.

В основу своєї праці автор поклав документальний матеріал, опублікований в „Матеріалах до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західньої України” М. Грушевського, в „*Monumenta Poloniae et Lithuaniae*” — А. Тайнера, „*Annales Ecclesiae Ruthenae*” — М. Гарасевича, „Грамоти до історії церкви руской” М. Малиновського та інших виданнях. Серед наукової літератури, використаної автором, знаходимо твори А. Добрянського, В. Площанського, Ю. Пелеша, М. Грушевського, та багатьох інших дослідників історії України та історії української Церкви. Відповідну спеціальну й побічну літературу (в кількох мовах) автор зазначив у бібліографічному додатку наприкінці своєї праці.

Огляд історії Перемиської й Холмської єпархій до хv ст. — короткий, що пояснюється не тільки специфічним характером цього, мовляв, історичного *вступу*, але також фатальною бідністю історичних джерел, яка давно вже відчувалася дослідниками. Автор слушно схиляється до думки багатьох дослідників, які вважають, що Перемиська Катедра була „найстарша в Галичині” (ст. 9). Що ж до Холмської (спочатку Угровської) катедри, то автор, згідно з своїми науковими попередниками, пов’язує її утворення з часами короля Данила. Наприкінці цього розділу автор порушує ще одне спірне питання — про існування окремої Самбірської Єпархії — й, вважаючи за слушний сумнів Грушевського в тому, що існувала колинебудь самостійна самбірська єпархія, підкреслює його думку про те, що титул самбірського владика міг повстати тільки через довше перебування перемиських єпископів у Самборі.

Основна частина праці п. Л. Соневицького складається з двох великих розділів: I. — „Персональні відомості” (про владик перемиських і холмських хv–хvi ст.) й II. — „Архипастирська діяльність” їх. Цей розподіл цілком природний. Ще у „Вступі” автор підкреслив, що, оскільки його ціль „дати загальний погляд на українських єрархів Перемишля і Холма хv–хvi ст.”, „відомості про поодиноких єпископів подаватимуться настільки, наскільки вимагатиме цього загальна характеристика єпископату цієї доби”. Беручи до уваги, що докладні персональні відомості про всіх перемиських і холмських владик того часу зібрано в додатку до праці, можна цілком погодитися з такою архітектонікою праці.

В першому розділі автор трактує про походження (станове походження, територіальне й національне походження, споріднення), освіту, життєвий шлях до часу владництва (світські заняття й уряди, духовний стан), форму вибору, спосіб відходу, й дальший життєвий шлях, загальні відомості з часу управи єпархією (час управління, вік, титул, резиденція).

Другий розділ присвячений архипастирській діяльності перемиських і холмських владик. Спочатку автор розглядає діяльність єпископів у проводі своїх єпархій, виділяючи тут дві основні ділянки єпархіальної діяльності (адміністрування й управа катедральними маєтками). Далі він переходить до огляду діяльності єпископів поза управою своїми єпархіями (участь у соборах, духовні уряди й функції поза межами єпархії; участь у світській управі й урядах; літературно-наукова праця). Закінчується розділ характеристикою участі єпископів у боротьбі за права Церкви та народу.

Це, безперечно, найцінніша частина праці п. Л. Соневицького, де він поєднав

досконалу архітектоніку дослід, глибоке й критичне студіювання відповідного фактичного матеріалу й належну самостійність у своїх наукових конструкціях. Автор мав перед собою доволі численний, але дещо одноманітний, ми сказали б — буденний матеріал, до того ще чималою мірою розпорошений й пошерблений деякими (втім, звичайно, незалежними від автора) прогалинами. Проте, він майстерно володіє цим матеріалом. Він зумів не тільки чудово систематизувати його й науково заналізувати, але й охопити широкою синтетичною думкою, єдиним історичним поглядом, який, на нашу думку, є зовсім правдивий. Звичайно, можна було б, виходячи з локальних, мовляв, краєзнавчих інтересів, вимагати більшої індивідуалізації місцевих умов та характеристики поодиноких церковних діячів. Та автор свідомо й, на нашу думку, слушно, уникає перетворювати свій історичний дослід на якийсь історично-біографічний словник єпископів (див. ст. 53), чи якусь історично-археологічну довідку про відповідні єпархії. Він хоче дати загальну історичну картину й досягає цього шляхом гармонійного уявлення загальних історичних процесів, персональних властивостей поодиноких церковних діячів та локальних умов окремих єпархій. Володіючи чіткою науковою мовою й стилістично-правильним викладом, автор зумів осягти суворой простоти й ощадности і, разом з тим, великої пластичности викладу, яка дає читачеві можливість не тільки розуміти, але й уявляти собі тогочасне життя західньо-української єпархії на межі чужого державно-політичного й церковного світу.

Як одну з безперечно позитивних рис праці, треба відмітити цікаві паралелі, які робить автор (і зовсім слушно — в примітках), зіставляючи єпископів хv–хvі ст. та їх наступників хvii–хviii ст. Тут автор виявив не тільки свою широку обізнаність з пізнішою історією цих єпархій, але й вірне чуття історизму, що надає його праці ще більшої наукової досконалости.

Науковий апарат подано в достатній мірі, без будь-якого перевантаження зайвими цитатами, іменнями, датами тощо. Зміст документу, поданий в тексті українською мовою, завжди підтверджується в примітці цитатою з оригіналу. Треба також відзначити високий науковий об'єктивізм дослід, що особливо важливо (й важко до осягнення) в працях з церковної історії.

В світлі цих видатних „positiva“ праці п. Л. Соневицького, її недоліки виглядають надто скромно, навіть убого. Поминаючи цілком зрозумілі прогалини в реєстрі використаних джерел та літератури, які, безперечно, аж ніяк не можна поставити на conto автора, рецензентові доводиться помітити тільки зовсім другорядні речі. Наведемо кілька прикладів.

Твердження автора (на ст. 19), що в хv–хvі ст. „міщанство, замкнене в своїх містах, відрізане від решти суспільности, стояло осторонь всіх суспільно-політичних процесів тих часів, не маючи на них жодного впливу“ (див. ще ст. 73), — видається надто категоричним (підкреслення тут і далі — наше) саме щодо українського міщанства. Правильно протиставляючи міщанство шляхті в Речі Посполитій взагалі, автор тут (щодо зах.-укр. земель), мабуть, занадто перегинає палицю.

На ст. 22 автор пише: „В хvі ст. не стало й тих решток заможніших і впливовіших українських родів, що видали в середині й другій половині хv ст. таких владик, як Атанасій Дрогойовський і обидва Бірецькі“. Загалом кажучи, це твердження правдиве. Але в читача може створитися враження про цілковите знищення фамілій Дрогойовських та Борецьких, які, насправді, в хvii ст. переносять свою діяльність на Наддніпрянщину (зрештою, сам автор натякає на це в дальшому викладі).

Щодо закордонної освіти українських єпископів хv–хvі ст. слід було б перевірити це за реєстрами українських (і польських) студентів на німецьких університетах, зокрема опублікованими д-р. Дометом Оляничиним в „Киріос” за 1937 р. (N. 3 й 4), та за іншими аналогічними матеріалами.

Мабуть, не до речі зберігати в авторовому викладі таке йменування одного з владик, як „Івашко Сосновський” (ст. 32, 38 тощо), хоч воно й спирається на відповідний документ.

„Купецький хист”, якого, на думку автора, не бракувало владикам хvі ст. (ст. 54), був цілком в дусі тої доби й властивий був не тільки купецтву, але й шляхетському станові.

Ясна річ, читачеві хотілося б дізнатися ближче про пастирську діяльність наших владик хv–хvі ст., але тут непереможною перешкодою стає брак відповідного документального матеріалу.

Ці дрібні недоліки, що їх, до речі, дуже легко виправити перед друком, аж ніяк не зменшують наукової вартості праці п. Л. Соневицького, яка, безперечно, належить до кола кращих докторських дисертацій. Щирим побажанням якнайскорше побачити цю дуже цінну наукову працю надрукованою дозволимо собі закінчити цю рецензію

Проф. д-р О. Оглоблин

Borščak Elie, *Русь, Мала Росія, Україна* (in «*Revue des études slaves*» t. XXIV, fasc. 1–4), Paris 1948, pp. 171–176.

Smal-Stockyj Roman, *The origin of the word «Rus»*, (in «*Slavistica*» Nr. 6), Winnipeg 1949, pp. 1–18. (Видання УВАН).

Силою факту на сторінках „Записок ЧСБВ” дуже часто стрічаємося з назвою „Русь”, головню в латинській формі «*Russia, Rutheni*» як термінологією майже всіх церковно-історичних, а навіть актуальних документів. Ця назва, а головню її історичний зміст, вже майже 2 століття запрятує уми істориків, а навіть філологів, що займалися проблемами Сходу Європи. В останніх десятиліттях вона набрала навіть великого актуального загострення, аж до інтерпретування чи радше інтерполювання історичних документів, де вона приходить. Причина лежить в явищі пейоративного розуміння тієї назви серед укр. суспільности. Доходить до свого роду „єразію меморіє” що до тієї назви, головню з рацій боротьби укр. народу за повну незалежність. На нашу думку таке явище небезпечне для цілості і незалежності укр. історії і тому мусить бути свідомо регульоване укр. історіографією. Бо під тією назвою збережена документарно тисячелітня минувшина укр. території, на яку посягають сусідні імперіалізмами. Тому не можемо дозволити собі в тому огляді на жодне зречення. Факти і назви нашої історії укр. історіографія мусить пояснювати органічно, еволюційно, а не революційно, через ретропроекцію новіших фактів і назв що до фактів минувшини.

Тому, думаємо, що причинки проф. Іллі Борщака та проф. Романа Смаль-Стоцького дуже на часі та можуть послужити такому регулюванню серед своїх і чужих. Проф. Борщак дає коротеньку історію самого називання укр. народу на протязі посліднього тисячеліття, в різні періоди його трагічної історії, не входячи в основні та похідні проблеми. Проф. Борщак має на меті передусім чужинців і їм хоче дати в руки певні засадничі дані для органічного інтерпретування історії укр. території. Тут укр. читач не може шукати чогось нового; це просто пригадка чогось, що серед укр. суспільности давно вже засвоєне. А однак для чужинців, що розуміють французьку мову, цих коротких 6 сторінок, поміщених в такій поважній публікації, зроблять намічену прислугу.

Зовсім іншого характеру є праця проф. Смаль-Стоцького. Він підходить з філологічного боку та йде до основної проблеми: походження самої назви. В шостому випуску „Славістики“ УВАН він розгортає свою теорію, доповнюючи так цілий ряд теорій поставлених на протязі послідніх двох століть. Проф. Стоцький з однієї сторони спирається на норманську теорію походження Руси як людського типу та суспільно-політичної верстви, а з другої сторони нав'язує до укр. праісторії (Готський період укр. території), виводячи з неї антропологічно-суспільний зміст назви „Русь“ (від русий, русявий), як збірної назви для русяво-волосих завойовників укр. території, панівної верстви (Гоги), в противенстві до місцевого населення завойованих брютетів (черний, чорний, чернь). По думці Стоцького, ця давня назва сплила в одне семантичне ціле з назвою нових завойовників укр. території, скандинавських варягів з над моря — „руотсі“. Ще в Літописах автор знаходить цю антропологічно-суспільно-політичну опозицію „русі“ до „черні“, завойовників-чужинців до завойованих-тубильців, володіючих до підданих, бо розмежування йшло ще тоді менше-більше по лінії ясного та темного волосся.

Теорія проф. Стоцького змагає виразно до компромісової розв'язки, але не на основі менше чи більше радикального притинання попередніх теорій, а на основі нового позитивного елементу. Очевидно, і ця теорія лише одна з багатьох, хоча для укр. людини не без своєрідної принади. Чи вдасться проф. Смаль-Стоцькому розв'язати цей вузол — час покаже. Це покищо нарис, схема праці, по якій можна і треба ще багато попрацювати. Одним з дальших етапів була б основна й подрібна аналіза цілого нашого літописання, щоб прослідити перехід від „русі“ як антропологічно-суспільно-політичної верстви до „Русі“ як назви політичної, територіальної, та від такої ж „черні“ до „черні“ в пізнішому чи сьогодинньому розумінні, хоч би напр. у козацьку добу. Треба б показати на ~~десять~~ прикладів різнорідність семантики тих назв в різні періоди історії

укр. території та шляхи її еволюції. Думаємо, що автор працює далі над тією справою та не залишить своєї теорії в тій початковій, схематичній стадії.

Г. В.

„*ЖИТТЯ і СЛОВО*“. Квартальник для релігії і культури. Видає: Українське Видавництво „Добра Книжка“. Головний редактор: Микола Мох. Річник I, кн. 1, 2, 3–4, ст. 420. 1948–1949.

„*Життя і Слово*“ має свою історію. Редакція виразно нав'язує до неї, до тієї ближчої в перед 30 років, і тієї дальшої в перед 1900 літ. „Мегаля айтейте — горная мудрствуйте“ — це девіза творців „Ж. і С.“. В тій цілі воно хоче „згуртувати твори українських письменників доброї волі, які не противні Христовій правді... дати місце правдивій українській науці... допомогти витворенню нових українських письменницьких талантів... наблизити українське громадянство до правдиво високої культури європейського католицького Заходу... формувати світогляд благородної людини... прояснювати українське життя в світлі християнської правди“ (ст. 6). Це великий задум, трудне завдання, поставлене однак не недосвідченими молодиками, але ветеранами. І справді задум не залишився лише в світі думки, але почав ставати „тілом“. „У першому річнику „Ж. і С.“ поміщено твори 60 авторів“, як подає редакція, і тим здійснено в межах можливого першу, основну частину поставленої програми: „згуртувати твори...“. Зміст і характер цих згуртованих творів повинен здійснити й далі часті тієї програми, які визначають основні черти „доброї книжки“, якій хоче служити Видавництво. І справді треба сказати, що „Ж. і С.“ є справді такою „доброю книжкою“, як її розуміють видавці, просто на основі повитивних елементів самого змісту, його ідеології, а не на основі тенденції, цензури та всевладних редакторських ножиць.

Держачись наших ближчих цілей мусимо полишити нашим читачам для особистої лектури оригінальний та перекладний літературний елемент в „Ж. і С.“. Кинено кілька заголовків історичного, історіософічного та світоглядного змісту, як напр. „За ренесанс української християнської а не авіятської духовости“ (о. В. Мельник, 225–230), „За належну оцінку ідей та їхніх носіїв“ (о. П. Голинський, ст. 255–263), „Духове положення сучасної людини“ (о. др. В. Маланчук, ст. 396–401); „Причини упадку Галицько-волинської Держави“ (Гр. Павлюків, 8–13); „Що таке католицька література“ (Т. Коструба, 54–68), „Огляд української літератури в 1918–1938 рр.“ (його ж, ст. 115–126, 238–250), „Доба демона і література“ (М. Мох, 144–160); „Мітрополит Шепицький у літах 1939–1941“ (Яр.

Нагурський, 24-28, 161-167), „Мелетій Смотрицький“ (о. Ст. Семчук, 290-300), „Голгота Унії в Карпатській Україні“ (Р. Н., 327-348). Ось коло таких справ кружили думки авторів цього першого річника. Думки ці назагал нові, віднажні, революційні на тлі певних встоялих, втертих а навіть поверховно пересуджених „істин“ укр. дійсности. Зокрема у відділі „Книжки і люди“ знаний з краю „Араміс“ дає з християнського становища відважний двобій всякій „нахапаній літературі“ (ст. 100), „тіням забутих книжок“ (ст. 200), цебто „стовідсотково ахристиянському творові“ М. Коцюбинського: *Тині забутих предків* (ст. 209), з нагоди його перевидання в Авґсбурзі по 2-ій світовій війні. Вірний поставленій васаді: „книжки, мистці, культура мають бути для добра живих людей і потреб їхнього духового здоров'я“ (ст. 205) — Араміс виправляє деякі „ідеологічні промахи“ кількох новіших літературних творів Олексія Сацюка (ст. 214-216) та „плитке й неперезите якслід становище до релігії“ (ст. 407) в *Тигроловах* та *Звіроловах* Івана Багряного (ст. 405-409). Інші рецензенти й літературні критики додержують кроку, обороняючи нераз при тому й честь „УПА і нашого жіноцтва“, порушену в деяких творах „нахапаної літератури“ (ст. 415).

Ми знаємо, що „Ж. і С.“ — це плід повоєнних еміграційних обставин. А однак читаючи його нераз ватирається ця свідомість під вражінням прочитаного. Читач мусить тому бути зокрема вдячний головному редакторові — Миколі Мохові —, що серед таких обставин і такими фінансовими засобами зумів дати справді „добру книжку“.

Закінчуючи ці наші короткі рядки дозволимо собі висказати лише одне бажання: Українська християнська суспільність повинна піддержати цей журнал по цей чи по той бік океану. Якщо обставини й скрута вимагали зректися певних необхідних речей, то *«Життя і Слово»* повинно бути не між першими, але послідніми появами, засудженими на занепад.

Г. В.

Wall W. M., *Ukraine... The tragic story of a submerged and forgotten nation*. Ukrainian Catholic Council, Winneperg 1949, 16°.

Це гарно видана брошурка рухливого Президента Централі Українців Католиків, В. Вадла. В ній познайомлює він чужинців з географічним положенням України, з її кліматом і природними багатствами, а відтак переповідає важніші моменти української історії, говорячи з захопленням про козацькі часи, про переживання народу підчас першої світової війни та й у новіших часах. В брошурці на початку подано добру карту України, а при кінці важніші дати з історії. Мова квітиста, видання чепурне. Тільки навіщо називати наш нарід забутим та ще й в наголовку? Саме тепер всесвітня преса заговорила про нас, наш нарід і наші проблеми, зокрема про українську католицьку Церкву. Тяжко рівнож погодитися з автором що до назви нашого

національного відродження в XIX столітті. Він називає це відродженням українського демократичного націоналізму (The rebirth of ukrainian democratic nationalism). Думаємо, що як на ті часи названня досить сміливе, а може й анахронічне.

І. Назарко ЧСВВ

УКРАЇНА. Українознавство і французьке культурне життя. Париж 1949-1950. Збірник перший (1949), ст. 1-64; Збірник другий (1949), ст. 65-144; Збірник третій (1950), ст. 145-224.

„Українознавчі збірники за редакцією І. Борщака, з участю видатних українських науковців. Містить ніде не друковані статті й матеріали з усіх ділямок українознавства. Слідкує за французьким культурним життям.

Без зайвих вступів, програм і оправдань та доказувань своєї необхідності чи хосенности появився перший збірник «*України*», а за ним у коротких, неперіодичних відступах часу два чергові збірники. Тим було укр. громадянство у Франції, і поза нею, поставлене перед доконаний факт, що себе найкраще презентував та предтавив уважному читачеві. По стороні технічній, друкарській, естетичній — «*Україна*» без закиду. А це в сучасних обставинах вже щось. Подібно мається справа з мовною сторінкою. Та головна ціна лежить таки по сторінці змісту. Крім більшого чи меншого числа оригінальних праць — статей на науково-актуальні теми — *Україна* має постійні відділи: „Документи. — Забуті сторінки. — Про згаслих. — Науково-культурна хроніка. — Наші відгуки. — Огляд і рецензії. — Україніка“.

Щоб передати нашим читачам вірне враження про вартість *України*, треба б багато речей просто передрукувати. *Україну* треба читати слово в слово, від окладинки до окладинки, на яких, між іншим, поміщена така важна річ, як „Україніка“. Обмежитись навіть до заголовків не вистарчає. Заголовки таких напр. „документів“ лише вказують на круг заінтересування в цьому чи тому збірникові. І так у першому збірникові подано таке: „Триста років тому в Україні за паризькою газетою Gazette de France“ (35-36), „1848 рік у Галичині“ (36-39), „Діло шістдесят років тому“ (41), а вже в другому: „Пилип Орлик і Іван Скоропадський“ (116), „Французькі відгуки на проголошення незалежності України“ (116-118), „Автентичний портрет гетьмана Мазепи“ (192), тощо. Що ж говорити про різноманітність таких „Забутих сторінок“, про хосенність „Науково-культурної хроніки“, „Оглядів та рецензій“, а вкінці про влучні „Відгуки“ на найпекучіші питання біжучої хвилини, чи багатство „Україники“? Коротко — паризька «*Україна*» це факт, що попри нього не перейде байдуже українська людина ні сьогодні ні завтра.

Г. В.

Tatarynovič Pietro, *S. Cirillo vesc. di Turov e la sua dottrina spirituale* (Pontificum Institutum Orientalium Studiorum, Estratto della dissertazione...). Roma 1950, pag. 96.

Коли хтось був компетентний писати про Кирила Турівського — то, безперечно, був ним о. П. Татаринович, білорус, священник, людина дозріла та добрий обсерватор, якому і минуле й сучасне Полісся добре знане. Автор підходить до постаті св. Кирила, очевидно, зо становища білоруського та й в зайву полеміку не входить. Ціль його праці не полемічна й не ревіндикаційна. Його оправдання для праці просте: „Il secolo XII è denso di significato nella storia del cristianesimo slavo-orientale, e nonostante i vari tentativi degli scienziati, non è stato fino ad oggi completamente illustrato... restano da risolvere ancora molte questioni storico-teologiche ed anche agiografiche, appartenti a quel turbolento secolo» (ст. 13).

По змалюванні історичного тла до життя св. Кирила (ст. 13–18), автор дає короткий перегляд джерел до його біографії (ст. 19–22), а відтак в окремих коротеньких розділах говорить про місце й час його народження (ст. 22–24), його батьків (ст. 24–26), монаше життя та уєдинення на вежі (ст. 26–31), його єпископат та відношення до єп. Федірця Ростівського, в зв'язку зо змаганням Андрея Боголюбського по створенні Володимиро-Суздальської митрополії (ст. 31–37); вкінці пересуває дату його смерті поза 1182 р., приписуючи йому коло 65 літ життя (ст. 37–38), згадує коротко про головні ціхи його святости та дуже скоро започаткування його культу як святого (ст. 38–41). Все це речі, що до яких автор не розкрив якихось нових біографічних джерел, але просто дав синтезу вже знаного, поповнюючи своїми замітками й спостереженнями.

Та не в біографії завдання автора; його ціллю — це духовне вчення св. Кирила, полишаючи навіть боком його богословію й мораль. Бо, як каже й автор, головна ціль св. Кирила «... non fu quello del dogma e della morale, ma soprattutto quello dell'elevazione e della perfezione cristiana» (ст. 44). Хоча й тут св. Кирило не дав систематичного викладу християнської аскетички.

Згодом у відповідних розділах автор розглядає аскезу св. Кирила особисту, монашу та всенародню. Джерелом до першої — це уложені св. Кирилом молитви, в яких відзеркалюється як головна черта його особистої аскези — покаєння (ст. 46–50), яке змагає до освячення, „убожествлення“ (50–54) через освячуючу божу благодать. Досить джерел залишилось і що до його вчення про монашу аскезу, а це дозволяє авторові здогадуватися, чи не був св. Кирило вчителем молодих монахів. Одне збережене послання до Архимандрита Василя Печерського вказує, що його аскетичний вплив не обмежився лише Туровом, але з його наставлень користали й ченці „матері-руських монастирів“ — ченці Києво-печерської Лаври. О. Татаринович старається реконструувати погляди Кирила про „монаха взагалі“ (ст. 56), „монаші чесноти“ (ст. 57–64), їх конечність та структуру, підчеркуючи зокрема чесноту послуху (ст. 62–63). Що до „браків монашества“ — то тут Кирило маломовний (ст. 64–65), бо він звертає увагу передусім на позитивну сторінку. Вкінці духовне вчення Кирила, призначене для широкого загалу, виступає ясно в проповідях, що мають замітний дидактично-аскетичний характер (ст. 66–74). Його проповідь — це не проста гра слів, як хочуть оцінювати їх деякі літературознавці; Кирило вчить і хоче вчити простий народ високих правд християнської віри й праведности, а, як каже автор: «l'ascesi inculcata dal Santo al popolo fondamentalmente non differisce da quella monastica, anzi ambedue vanno parallelamente verso lo stesso scopo: la santificazione delle

anime» (ст. 67). Тут св. Кирило починає передусім від основ, від Божого страху (ст. 71), покори духа та покаяння.

Під кінець своєї праці автор дає критичний огляд духовного вчення св. Кирила Турівського, ставляючи собі питання: звідкіля ці великі черти його духовости, які його джерела? В кожному разі автор показує, що св. Кирило не простий собі компілятор писань Отців Церкви та наслідувач византийських проповідників. О. Татаринович вказує передусім на св. Письмо, як головне джерело Кирила, якого він був глибоким знавцем (ст. 76-77), признає помітний вплив Отців (ст. 77-84), але вказує й особисті елементи його вчення, висновуючи так: «Crediamo pertanto, che gli scritti ascetici del Santo contengano tutti gli elementi, dei quali si compone la teologia ascetica, sebbene questi non siano sistematicamente uniti in una sintesi o divisi in paragrafi» (ст. 87).

На закінчення о. Татаринович підчеркує велике значення того вчення, яке перейшло не лише границі Турова, Турівської єпархії, але й давньої Київської Держави, чого свідком багато рукописів у давнину, а згодом багато видань його творів, про що автор має окремі вступні розділи, нажалі, не опубліковані.

На закінчення нашого огляду цієї хосенної публікації, наведемо такий загальний висновок автора: „S. Cirillo, coll'eccezionale forza della sua autorità, della sua retta fede, della sua santità e delle sue doti, rallentò e fermò nel territorio delle diocesi della metropoli di Kiovia i progressi dello spirito scismatico, proveniente da Costantinopoli e fomentato da alcuni metropolitani greci di Kiovia» (ст. 88). Тому св. Кирилові зовсім слушно належить місце в католицькому списку Святих, як це й бачимо з нового, римського видання наших богослужбових книг. О. Татариновичеві належить щире спасибі, що з молодечим запалом розкрив нам деякі сторінки того вчення, якого може нас св. Кирило навчати як святий. Сьогодні Кирило Турівський — це не лише давнє, історичне ім'я, чи представник письменства княжої доби XII-го ст., але католицький Святий, з окремим продуманим духовним ученням. В такому зв'язку ми легко прощаємо авторові тієї хосенної книжки дрібні друкарські недосконалості, які закралися туди не з вини автора.

А. Г. Великий ЧСВВ

„ЛОГОС“. Богословський Квартальник. Редагує Колегія Професорів Духовної Семінарії ОО. Редemptористів у Ватерфорді, Онт. Канада, Т. І, кн. І (січень-березень 1950); кн. 2 (квітень-червень 1950), ст. 160.

„Перед нашими читачами перше число богословського квартальника *Логос*. Це періодик призначений для українського католицького духовенства в Канаді, Америці й інших краях. Його завдання інформувати своїх читачів про актуальні питання з ділянки богословських наук та душпастирського життя". Так почав виходити *Логос*, навіязуючи до традицій „*Богословії*“ та „*Доброго Пастіря*“. Скажемо, що ОО. Редemptористи добре відчували потребу часу й відповіли *Логос*-ом. Не думаємо тут розписуватися над потребою та хісною тією новою появою, новою що до назви, місця та співробітників, але старою що до самого змісту та завдань. Ми певні, що *Логос* дійшов до всіх читачів «*Записок ЧСВВ*» й вони його прийняли як годилось. Перші два випуски вповні заслуговують на те, щоб вони знай-

шлися в руках кожного українського священика, людини духовної увагали, а навіть мирянина, що дбає про свою релігійну культуру. Рівнож адресування тієї появи „для українського католицького духовенства“ не каже, щоб і православні духовники не могли взяти його в хісном до рук.

Вже в перших числах *Логос* розгорнув свій плян на цілу ширину. Починаючи від поважного наукового твору — догматики митр, Йосифа Сліпого — *Логос* подав кілька важних коментарів на деякі найновіші церковні появи, такі як „Подружнє право Східньої Церкви“ — на появу тієї частини Права Східньої Церкви (о. др. М. Комар, ст. 33–42, 119–122), „Піст в Укр.-католицькій Церкві в Канаді“ — на появу нормуючого декрету Апост. Сголиці (о. І. Бала ЧНІ, ст. 43–55), „Святий Ювілейний 1950 Рік“ (о. С. Ширий ЧНІ, ст. 56–59, 123–131). Маємо й інші хосенні речі. Редакція подає важнішу хроніку церковного життя, головню американського континенту та рецензії. В тім посліднім відділі *Логос* шукає ще покищо шляхів і, головне, рецензентів.

Логос виповнив одну велику прогалину в укр. релігійній та богословській літературі, яка постала внаслідок лихоліття Батьківщини. Треба, щоб, зокрема, наші духовні особи відвели йому окреме місце в своїх бібліотеках та своєму бюджеті.

А. Г. Великий ЧСВВ

NOTAE BIBLIOGRAPHICAE

Ephemerides quaedam, quae ad nos pervenerunt:

Analecta Bollandiana, t. LXVI (1948), pp. 372; t. LXVII (1949) – Melanges Paul Peeters I, pp. 508; t. LXVIII (1950) – Melanges Paul Peeters II, pp. 500.

Analecta Ordinis Carmelitanum, v. XIV, fasc. 1 (1949), pp. 144.

Angelicum, vol. XXVI, fasc. 1, 2, 3 (1949), pp. 308; vol. XXVII, fasc. 1, 2, 3 (1950), pp. 325.

Annales Ordinis S. Benedicti, anno XLIII (1935), pp. 278

Archivum historicum Societatis Jesu, anno XVI, fasc. 1-2 (1947), pp. 226; anno XVII, fasc. 1-2 (1948), pp. 228.

Blick nach Osten. Umschau im geistigen Leben der Völker des östlichen Mitteleuropas und der Sowjetunion, Zweiter Jahrgang (1949), pp. 255.

Byzantinoslavica, ann. XI, nr. 1 (1950), pp. 160.

Collectanea Franciscana, ann. XIX (1949), pp. 456; ann. XX (1950), fasc. 1-2, pp. 172, 92.

Euntes docete . . . , vol. I, fasc. 1-2, 3 (1948), pp. 328; vol. II, I, 2, 3 (1949), pp. 455; vol. III, fasc. 1, 2 (1950), pp. 280

- Gregorianum*, vol. xxx. fasc. 4 (1949), pp. 441-608; vol. xxxi, fasc. 1, 2, 3 (1950), pp. 480.
- Hispania Sacra*, vol. I, fasc. 1, 2 (1948), pp. 504; vol. II, fasc. 1 (1949), pp. 255.
- Голос Христа Чоловіколюбця*, рік IV, чч. 4, 5 (1949); рік IV, чч. 6, 9 (1950); рік V, чч. 2, 4 (1950); Календар, річ. II (1950), ст. 70.
- Humana studia*, Serie II, Anno I, fasc. 1 (1949), pp. 40.
- Irénikon*, tome xxiii, 2 trim. (1950), pp. 129-256; 3 trim., pp. 257-366.
- Münchener Theologische Zeitschrift*. I Jahrg., nr. 2, 3 (1949), pp. 240.
- Periodica de re morali canonica liturgica Pont. Univers. Gregorianae*, t. xxxviii, fasc. 3 (1949), pp. 207-320; t. xxxix, fasc. 2 (1950), pp. 117-212.
- Orientalia Christiana Periodica*, vol. xvi, fasc. I-II (1950), pp. 236.
- Revista Ecclesiastica Brasileira*, vol. ix, fasc. 1, 2, 4 (1949), pp. 568; vol. x, fasc. 1, 2 (1950), pp. 552.
- Russie et Chrétienté*, Quatrième série, première année, nr. 1-2, 3-4 (1949), pp. 198.
- Соборна Україна*. Література, мистецтво, суспільство, наука, чч. 1, 2, 3-4 (1947), ст. 144.
- Studia Anselmiana philosophica theologica...* Pontificii Inst. S. Anselmi in Urbe, fasc. xviii-xix (1947), pp. 382; fasc. xx (1948), pp. 238; fasc. xxi (1949), pp. 116.
- Сьогоднішнє й минуле*. Вісник українознавства, рік 3, нова серія, ч. 1-3 (1949), ст. 150.
- Українська Вільна Академія Наук*: Серія: Українські вчені, ч. 1: Л. Білецький, Дмитро Дорошенко, Вінніпег 1949, ст. 24; ч. 2: Л. Білецький, Омелян Огоновський, Вінніпег 1950, ст. 68; — Серія: Українська література, ч. 2: Л. Білецький, Віруючий Шевченко, Вінніпег 1949, ст. 30; — *Slavistica*. N°. 4: J. B. Rudnyckyj, Slavic and Baltic Universities in Exile, Winnipeg 1949, pp. 16; N°. 6: R. Smal-Stocky, The origin of the word 'Rus'', Winnipeg 1949, pp. 24; ч. 7: В. Чапленко, Мова „Слова о полку Ігореві“, Вінніпег 1950, ст. 28.

Imprimi potest: Romae, e Curia Generali Ordinis Basiliani St. Iosaphat, die 27. XI. 1950.

P. Theodosius T. Haluszczyński OSBM, Archimandrita – Superior Generalis.

Imprimatur: Romae, e Vicariatu Urbis, die 1. XII. 1950.

† **Aloysius Traglia**, Archiepiscopus Caesariensis, Vicesgerens.

Redactio collegialis. Responsabilis redactor: **P. A. G. Welykyj OSBM**.

A. G. WELYKYJ OSBM, <i>Duae epistolae cardinalis Isidori ineditae</i> . . .	285
C. KOROLEVSKIJ, <i>Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe</i> (cont. 6)	292
A. HODINKA (†), <i>Documenta Koriatovicsiana et fundatio monasterii Munkacsiensis</i>	339

III. - MISCELLANEA:

BORSCHAK Elie, <i>Une Eglise Catholique Ukrainienne à Paris il y a un siècle</i>	360
A. G. WELYKYJ OSBM, <i>Fontes C. Card. Baronii « De Ruthenis... » inediti</i>	364
M. M. SOLOWIJ OSBM, <i>De Commentario liturgico S. Sophronio attributo</i>	372
Prof. O. OHLOBLYN, <i>Quaedam ad historiam Archivi Metropolitae Kioviensis saec. XVIII</i> (ucrainice)	385

IV. - BIBLIOGRAPHIA:

<i>Orientalia Christiana Periodica</i> (1939-1949)	393
SIMPSON G. W., <i>Ukraine. An Atlas of its History and Geography</i> . . .	404
CHAMBERLIN W. H., <i>The Ukraine. A submerged Nation</i>	405
<i>Incontro ai fratelli separati di Oriente</i>	406
DUSHNYK W., <i>Martyrdom in Ukraine</i>	408
BARAN S. Dr., <i>Mytropolyt Andrej Szeptyckyj</i>	409
SCADUTO M., <i>Il monachismo Basiliano nella Sicilia Medievale</i> . . .	414
HERMANIUK M., C. SS. R., <i>La parabole evangelique</i>	415
COUSSA A., <i>Epitome Praelectionum de Iure Ecclesiastico Orientali</i> . .	423
AMMANN A. M., S. J., <i>Storia della Chiesa russa e dei paesi limitrofi</i> .	424
SONEVYCKYJ L., <i>Ukrains'kyj jepyskopat Peremy'koi i Cholms'koi jeparchiji v XV-XVI st</i>	428
BORŠČAK Elie, <i>Rus', Mala Rosija, Ukraina</i>	432
SMAL-STOCKY R., <i>The origin of the word « Rus' »</i>	432
<i>Zyttja i Slovo</i> , an. I, fasc. 1-4	434
WALL W. M., <i>Ukraine</i>	435
<i>Ukraina</i> (Paris 1949-1950)	436
TATARYNOVIČ P., <i>S. Cirillo vesc. di Turov e la sua dottrina spirituale</i> .	437
<i>Logos</i> (Waterford 1950)	438

NOTAE BIBLIOGRAPHICAE:

<i>Ephemerides quaedam, quae ad nos pervenerunt</i>	439
---	-----

« ANALECTA ORDINIS S. BASILII M. »

Ex Sectione prima « OPERA »

Vol. I. M. WOJNAR OSBM, *De regimine Basilianorum Ruthenorum a Metropolita Velamin Rutskyj instauratorum*, vol. I, Romae 1949; Pretium 1500 Lit. (= 3 dol. am.).

Vol. II. M. SOŁOWJ OSBM, *De reformatione liturgica Heraclii Lisowskyj Archiepiscopi Polocensis (1784-1809)*, Romae 1950; Pretium 1200 Lit. (= 2 dol. am.).

Ex Sectione secunda « ANALECTA »

Vol. I. Fasc. 1: « *Analecta Ordinis S. Basilii M.* », Romae 1949, p. 208; Pretium fasc. 900 Lit. (= 2 dol. am.).

Vol. I. Fasc. 1 (Additamentum): « *Index Analectorum OSBM* » Series Ia, vol. I-VI, Romae 1949, p. 26; Pretium 90 Lit. (= 20 cent.).

Vol. I. Fasc. 2-3: « *Analecta Ordinis S. Basilii M.* », Romae 1950, p. 232; Pretium fasc. 1500 Lit. (= 3 dol. am.).

Ex Sectione tertia « DOCUMENTA ...ex ARCHIVIS ROMANIS »

DOCUMENTA BIO-ET HAGIOGRAPHICA

Vol. I. *Documenta S. C. Rituum in causa Beatificationis Martyris Josaphat Kuncewycz (1623-1643)*.